

ॐ

యజుర్వేద భాష్యము

(పంచమాధ్యాయము)

★

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య
శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితస్య
సంస్కృతార్యభాషభ్యాం సమన్వితస్య
వి. శ. ౧౯౭౮ సంవత్సరే
శ్రీమత్పరోపకారిణీ సభయా ప్రకాశితస్య
యజుర్వేద భాష్యస్య
ఆంధ్రానువాదః

★

ప్రకాశకులు :
అన్నే మాధవరావు,
ఆర్య గ్రంథాలయము,
ముదునూరు P. O. (కృష్ణా జిల్లా)

★

అనువాదకులు :
అచార్య ధ్యోలు

★

1959 జనవరి,
శా. శ. ౧౯౮౦, విశంబి
దయానందాబ్దిము ౧౩౪,
మకర సంక్రాంతి.

ప్రథమ ముద్రణము
౧౦౦౦ ప్రతులు.
వేల రు. 2.00

[*విషయ సూచిక]

—ఈ అధ్యాయమునందు—

[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]	[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]
౧. యజ్ఞానుష్ఠానము	౧	౧౭. యజ్ఞానుష్ఠానమును గురించి	
౨ యజ్ఞస్వరూప సంపాదనము	౨	శిక్ష గణపుట	౨౫
౩ విద్వాంసుని, పరమాత్ముని		౧౮. సవితా సభాధ్యక్షుని కర్మల	
ప్రార్థన	౩	ఉపదేశము	
౪. విద్య విద్వాంసు[విద్యుత్తు]ల వ్యాప్తి		౧౯. యజ్ఞమువలన సిద్ధి	౨౬, ౨౭, ౨౮
నిరూపణము	౪, ౫, ౬, ౭, ౮, ౯	౨౦. ఈశ్వర, సభాధ్యక్షుల వలన	
౫. అగ్నాద్విది పదార్థములతో యజ్ఞ		కార్యసిద్ధి	౨౯, ౩౦
సిద్ధి	౮, ౯	౨౧. ఈ యిరువురి స్వరూపకార్యముల	
౬. సర్వవిద్యలకు నిమిత్తమైన వాణి		వర్ణనము	౩౧, ౩౨
యొక్క వ్యాఖ్యానము	౧౦, ౧౧, ౧౨	౨౨. ఈశ్వర విద్వాంసుల ప్రవర్తనము	
౭. అధ్యయనాధ్యాపనములు	౨౩	వారిలక్షణములు	• ౩౩, ౩౪, ౩౫
౮. యజ్ఞ వివరణము	౧౩	౨౩. [ఈశ్వరోపాసనము]	౩౬
౯. యోగాభ్యాస లక్షణము	౧౪	౨౪. శూరవీరుల గుణ కథనము	౩౭
౧౦. సృష్ట్యత్పత్తి	౧౫	౨౫. ఈశ్వరుని, విద్వాంసుని, [విద్యుత్తు]	
౧౧. ఈశ్వర సూర్యకర్మలను చెప్పుట;		గుణముల వర్ణన	౩౮
వివరించుట	౧౬	౨౬. [పరమేశ్వర్యప్రాప్తి]	౩౯
౧౨. ప్రాణాపానముల క్రియా		౨౭. [ఆకాశాది దృష్టాంతములచే	
నిరూపణము	౧౭	విద్యుద్గర్గణ వర్ణన]	
౧౩. సర్వ నియంత యగు పరమేశ్వర		౨౮. ఈశ్వరోపాసన వి గుణప్రకాశనము	
వ్యాప్తి నిరూపణ	౧౮, ౧౯, ౨౦, ౨౧	౨౯. సకల బంధనములనుండి విముక్తి	౩౯
౧౪. యజ్ఞానుష్ఠానము	౨౨	౩౦. పరస్పర ప్రసంగము	౪౦
౧౫. సృష్టివలన ఉపకారము		౩౧ దుష్టత్యాగముతోపాటు విద్వాం	
పొందుట	౨౩	సుల సంగ[తి]కరణావశ్యకత	౪౧, ౪౨
౧౬. సూర్య సభాధ్యక్షుల గుణాభి		౩౨. [యజ్ఞ సిద్ధి కై మనుష్యులు విద్యా	
కథనము	౨౪	సంగ్రహణమొనర్చుట]	౪౩

[మున్నగు విషయములు] చెప్పబడినవి. కావున పంచమాధ్యాయమునందు లక్షణించబడిన అర్థముల సంగతిని చతుర్థాధ్యాయపు అర్థములతో సంగత మొనర్చుకొనవలయును.

సూచన :- మొదటి మూడు సంపుటములందును “గం” అని వాడితిమి. నాగరి లిపిలో నిది ఖ్య, ఙ. అని రెండు విధములుగా సూచించబడుచుండుటయే గాక, సంస్కృతమునకు చెప్పబడు ౬౩ అక్షరములలో నివియు ప్రత్యేకాక్షరములుగ లెక్క పెట్టబడినవి. వర్ణోచ్ఛారణ శిక్షయందు వీనిని ఆయోగవాహనులని మహర్షి దయానందులు పేర్కొనియున్నారు. నాల్గవసంపుటమునుండి నాగరి లిపియేందు వాడుచున్నటులనే ఖ్య, ఙ అను రూపద్వయమును వాడుచున్నాము. —ఆచార్యార్థులు.

* ఇది చివర ఉండవలసినది. పాఠకుల సౌకర్యార్థము ముందు నమకూర్చుచున్నాము. (అనువాదకులు)

అథ పంచమాధ్యాయః ప్రారభ్యతే

ఇపుడు ౪ వ అధ్యాయము పూర్తియైన పిమ్మట ౫ వ అధ్యాయముయొక్క
శాబ్దము ప్రారంభించబడుచున్నది.

విశ్వాని దేవ సవిత ద్ధరితాని పరాసువ యద్భద్రం తన్న ఆసువ॥

౧౬౬. అగ్నే సనూరిత్యస్య గోతమ ఋషిః, విష్ణు ర్దేవతా స్వరాడ్ బ్రాహ్మీ బృహతీ ఛన్దః,
మధ్యమః, స్వరః.

అథ, కిమర్థో, యజ్ఞోఽనుష్ఠాతవ్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

ఏయే ప్రయోజనముల కొఱకు యజ్ఞానుష్ఠాన మొనర్చుట యోగ్యమో
ఆయా విషయములీ మంత్రమందుపదేశించ బడుచున్నవి.

అగ్నే సనూరిసి విష్ణవే త్వా. సోమస్య తనూరిసి విష్ణవే త్వాఽతిథే రా
తిథ్యమసి విష్ణవే త్వా శ్యేనాయ త్వా సోమభృతే విష్ణవే త్వాఽగ్నయే త్వా రాయ
స్పోషదే విష్ణవే త్వా॥

॥౫.౧॥

అగ్నేః, తనూః, అసి, విష్ణవే, త్వా, సోమస్య, తనూః, అసి, విష్ణవే, త్వా,
అతిథేః, అతిథ్యమ్, అసి, విష్ణవే, త్వా, శ్యేనాయ, త్వా, సోమ+భృత ఇతి సోమ భృతే,
విష్ణవే, త్వా, అగ్నయే, త్వా, రాయస్పోషద+ఇతి రాయస్పోష+దే, విష్ణవే, త్వా॥

పదార్థః :- (అగ్నేః) విద్యుత్ప్రసిద్ధరూపస్య, (తనూః) శరీరపత్ (అసి) భవతి, అత్ర (సర్వత్ర)
వ్యత్యయః, (విష్ణవే) యజ్ఞానుష్ఠానాయ, (త్వా) తద్దవిః, (సోమస్య) జగదుత్పన్నస్య పదార్థసమూహస్య
రసస్య వా (తనూః) విస్తారకమ్, (అసి) భవతి (విష్ణవే) వ్యాపనశీలస్య వాయోశ్చ కుద్ధయే (త్వా) తాం
సామగ్రిమ్ (అతిథేః) అవిద్యమానతిథే ర్విరుషః (అతిథ్యమ్) యదతిథేర్వాచః సత్కారాఖ్యం కర్మ వా
(అసి) పరతే తత్ (విష్ణవే) వ్యాప్తిశీలాయ విజ్ఞానప్రాప్తిలక్షణాయ వా యజ్ఞాయ (త్వా) తద్యజ్ఞసాధ
నమ్ (శ్యేనాయ) శ్యేన పదిత ప్రతః సద్యో గమనాయ (త్వా) తద్దవనం కర్మ (సోమభృతే) యః సోమాన్
బిభర్షి తస్మై యజమానాయ (విష్ణవే) సర్వవిద్యాకర్మవ్యాపనస్సఖావాయ (త్వా) తద్భవత్తమం సుఖమ్
(అగ్నయే) పావక పర్ధనాయ (త్వా) తదిన్దనాదికం వస్తు (రాయస్పోషదే) యో రాయో విద్యాధనసమూ
హస్య పోషం పుష్టిం దదాతి తస్మై (విష్ణవే) సర్వసద్గుణవిద్యాకర్మవ్యాప్తయే (త్వా) త్వామేతాం
క్రియామ్, అయం మంత్రః. శత. ౩. ౩. ౨.౧-౧౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే మనుష్యా! యథాఽహం యద్యవి రగ్నే స్తనూరసి భవతి త్వా తద్విష్ణవే స్వీకరోమి, యా సోమన్య సామగ్ర్యసి భవతి త్వా తాం విష్ణవ ఉపయుంజామి. యదతిథే రాతిభ్య మసి వర్తతే త్వా తద్విష్ణవే పరిగృహ్ణామి యచ్ఛేనవచ్చిప్రు గమనాయ ప్రవర్తతే త్వా తదగ్న్య దిషు ప్రక్షిపామి. యత్కర్మ విష్ణవే సోమభృతే వర్తతే త్వా తదాదదే. యదగ్న్యే వరీవృత్యతే త్వా తస్వీకరోమి, యద్రాయస్పిషదే విష్ణవే సమర్థమస్తి, త్వా తస్సంగృహ్ణామి. తత్రైవై తత్సర్వం యాయమపి సేవధ్వమ్.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యై రేతత్ఫలప్రాప్తయే త్రివిధో యజ్ఞో నిత్యమనుషేయ ఇతి. /

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! మీరందరు (అగ్నేః) విద్యుద్రూప ప్రసిద్ధాగ్నికి (తనూః) శరీరతుల్యముగా నే హవిస్సు(అసి)ఉన్నదో, (త్వా) దానిని నేనెటుల (విష్ణవే) యజ్ఞసిద్ధికై స్వీకరించుచున్నానో,

(సోమన్య) జగత్తునం దుత్పన్నమైన పదార్థ సమూహమునకు (తనూః) విస్తార పూర్వకమైన యే సామగ్రి (అసి) ఉన్నదో (త్వా)దానిని (విష్ణవే) [ఎటుల] వాయు శుద్ధికై ఉపయోగించుచున్నానో,

(అతిథేః)సంన్యాసి మొదలైన వారియొక్క(అతిథ్యమ్)పయాతిభ్యము లేక వారిని [అతిథులను] సేవించు నే కర్మ (అసి) ఉన్నదో (త్వా) దానిని నేను (విష్ణవే) విజ్ఞాన యజ్ఞమును పొందుటకై [ఎటుల] గ్రహించుచున్నానో(శ్యేనాయ)శ్యేనపక్షితో సమా నముగా శీఘ్రగమనమునకై యెయ్యది(అసి) ఉన్నదో(త్వా)ఆ ద్రవ్యమును అగ్నియదు లందు[నెటుల]ప్రక్షేప మొనర్చుచున్నానో, (విష్ణవే)సకల విద్యా కర్మ[వ్యాపనస్వభావ] యుక్తుడును, (సోమభృతే)సోమముల ధర్తయుఁగు యజమానున కెయ్యది సుఖమై(అసి) ఉన్నదో (త్వా) దాని [నెటుల] గ్రహించుచున్నానో,

(అగ్న్యే) అగ్నిని ప్రజ్వలించుజేయు కాష్ఠాదు లేవి యున్నవో (త్వా) వాని [నెటుల] స్వీకరించుచున్నానో, (రాయ స్పిషదే)ధనమును పుష్టి పఱచుటకును(విష్ణవే) ఉత్తమగుణకర్మ విద్యులను వ్యాప్తి పఱచుటకును సమర్థములగు పదార్థము లేవియున్న వో(త్వా) వాని నెటుల సమకూర్చుచున్నానో,

అటులనే వీని నన్నిటిని మీరును సేవించు చుండుడు. (౧౬౬)

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. పూర్వోక్త ఫలితముల పొందుటకై మనుష్యులు త్రివిధ యజ్ఞముల సతత మనుష్ఠించుట ఉచితము.

౧౬౭. అగ్నేర్జనిత్ర మిత్రస్యగోతమ ఋషిః, విష్ణు ర్యజ్ఞో చేవతా, పూర్వస్యార్చీ గాయత్రీ ఛన్దః, పక్షః స్వరః. గాయత్రే త్యుత్తరస్యార్చీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః, స్వరః
పునః న యజ్ఞః కీదృశ ఇత్యవదిశ్యతే.

మరల నా యజ్ఞ మెట్లున్నదను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించ బడుచున్నది.

అగ్నే ర్జనిత్రమసి వృషణౌ స్థ ఉర్వశ్య స్థాయురసి పురూరవా అసి।
 గాయత్రేణ త్వా ఛన్దసా మన్థామి త్రైపుభేన త్వా ఛన్దసా మన్థామి జాగతేన త్వా
 ఛన్దసా మనామి॥

॥౫.౨॥

అగ్నేః జనిత్రమ్, అసి, వృషణౌ, స్థః, ఉర్వశీ, అసి, ఆయుః, అసి,
 పురూరవాః, అసి, గాయత్రేణ, అసి, గాయత్రేణ, త్వా, ఛన్దసా, మన్థామి, త్రైపు
 భేన, త్వా, ఛన్దసా, మన్థామి, జాగతేన, త్వా, ఛన్దసా, మన్థామి.

పదార్థః :- (అగ్నేః) అగ్నేయాస్త్రాదేః సిద్ధికరస్య పావకస్య (జనిత్రమ్) జనకం హవిః (అసి)
 భవతి. అత్ర సర్వత్ర వృత్యయః (వృషణౌ) వర్షయితారౌ (స్థః) భవతః (ఉర్వశీ) యయోరాణి బహూని
 సుఖాన్యశ్చువతే సా యజ్ఞక్రియా ఉర్వశీతి పదనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౫. ౫. ఉర్వితి బహు
 నామసు పఠితమ్. నిఘం. ౩. ౧. తస్మిన్నుపపదే అశూజ్ ధాతోః సంపదాదిభ్యః క్విప్. తతః
 శార్దరవాద్యస్తర్గతత్వాన్ జీన్ (అసి) భవతి (ఆయుః) ఏతి జీవనం యేన తత్ (అసి) వర్తతే (పురూరవాః)
 పురూణి బహూని శాస్త్రాణ్యుపదిశతి యేనాధ్యయనాధ్యాపనేన యజ్ఞేన సః పురూరవా ఇతి పదనామసు
 పఠితమ్. నిఘం. ౫. ౪. పురూరవాః ఉ. ౪. ౨ ౩౯. ఆయమనేన పురూవ పదాద్ రు ధాతో రసి
 ప్రత్యయా నైవ నిపాతితః (అసి) భవతి (గాయత్రేణ) గాయత్రీ ప్రగాథోఽన్య తేన (త్వా) తమగ్నిమ్
 (ఛన్దసా) ఛన్దస్త్వానన్దస్తి యేన తేన (మన్థామి) విలోడనాదిక్రియయా నిష్పాదయామి (త్రైపుభేన) త్రిపుష్
 ప్రగాథోఽన్యతేన (త్వా) తం సోమద్వ్యాపదీనమూహమ్. (ఛన్దసా) సుఖకారకేణ (మన్థామి) (జాగతేన)
 జగతీ ప్రగాథోఽన్య తేన (త్వా) తం సామగ్రీనమూహం శత్రుదుఃఖనమూహం వా (ఛన్దసా) సుఖ
 సంపాదకేన (మన్థామి) విలోడ్య నివారయామి. ఆయం. మంత్రః. శత. ౩. ౩. ౨. ౨౦-౨౩. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే మనుష్యా యథాఽహం యదగ్నే ర్జనిత్రమసి భవతి, యా వృషణౌ స్థో భవ
 తో, యా ఉర్వశ్యసి భవతి. యః పురూరవాః అసి భవతి. త్వా తం గాయత్రేణ ఛన్దసా మన్థామి.
 త్వా తం త్రైపుభేన ఛన్దసా మన్థామి. త్వా తం జాగతేన ఛన్దసా మన్థామి. తద్దేవ యాయమప్యే
 తత్సర్వ మనుష్ఠాయైతాని నిష్పాదయత్.

భావార్థ :- అత్ర వాచకబద్ధిపమాంశకారః. సర్వై ర్మనుష్యై రేవం రీత్యేక్తేన యజ్ఞేన
 పరోపకారకరణం సంపాదనీయమ్.

పదార్థము :- ఓ మానవులారా ! (అగ్నేః) అగ్నేయాస్త్రాదుల సిద్ధింపజేయు
 పావకుని (జనిత్రమ్) ఉత్పన్న మొనర్చు నే హవిస్స (అసి) ఉన్నదో, (వృషణౌ) వర్షింప
 జేయు సూర్యుపవనము లేవి (స్థః) ఉన్నవో, (ఉర్వశీ) ఏది అశేష సుఖముల లభింపజేయు
 క్రియయై (అసి) ఉన్నదో, (ఆయుః) ఏది జీవనమై (అసి) ఉన్నదో, (పురూరవాః) ఏ
 [యజ్ఞము] బహుశాస్త్రముల సుపదేశించుటకు కారణమై (అసి) ఉన్నదో, (త్వా) ఆ

యగ్నిని (గాయత్రేణ)గాయత్రితోన (ఛందసా)జనందకారకమగు స్వచ్ఛంద క్రియతోను నే నెటుల (మథామి)నితోడించు చున్నానో, (త్వా)ఆ సోమద్వ్యోషధి సమూహమును (త్రైష్టుభేన) త్రైష్టుప్టు (ఛందసా) ఛందస్సుతో, (మథామి) ఎటుల మథించుచున్నానో (త్వా) ఆ శత్రువులను, దుఃఖవితతిని (జాగతేన ఛందసా) జగతి ఛందస్సుతో (మంతామి) తాడన మొనర్చి యెటుల నివారించుచున్నానో, అటులనే మీరును [సకలము] ఒనర్చుడు, [వీనిని సాధించుడు.]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకబుప్రోపమాలంకార మున్నది. ఈ విధి ననుసరించి ప్రతిపాదించబడిన, సేవించబడిన యజ్ఞముద్వారా ఇతర మానవులకు పరోప కార మొనర్చు చుండుట సకల మనుష్యులకు తగి యున్నది (౧౬౭)

౧౬౮. భవతన్న ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, ఆగ్నీ పంక్తి శ్చన్తః, పంచమః స్వరః.

యజమాన యజ్ఞ సంపాదకౌ కీదృశౌ భవేతా మిత్యుపదిశ్యతే.

యజమానుడు యజ్ఞమును సాధించు విధాన్వంశుడెట్లుండవలయునను

విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించబడెను.

భవతన్నః సమనసౌ సచేతసా వరేపసౌ మా యజ్ఞః హి సప్తమ్ మా

యజ్ఞపతిం జాతవేదసౌ శివో భవత మద్యః నః॥

॥౫.౩॥

భవతమ్, నః, సమనసౌ విత్తి స+మనసౌ, సచేతసా విత్తి స+చేతసౌ, అరే పసౌ విత్తరేపసౌ, మా, యజ్ఞమ్, హి సప్తమ్, మా, యజ్ఞపతిమితి యజ్ఞ+ పతిమ్, జాతవేదసా విత్తి జాత+వేదసౌ, శివో, భవతమ్, అద్యః, నః.

పదార్థః :- (భవతమ్)స్యాతామ్ (నః) అన్యభ్యమ్ (సమనసౌ) సమానం మనో విజ్ఞానం యయో స్తౌ (సచేతసౌ) సమానం చేతనం జ్ఞానం సంజ్ఞాపనం యయో స్తౌ (అరేపసౌ) అవిద్యమానం రేషో వ్యక్తం ప్రాకృతం పదనం యయోరధ్యేత్రధ్యావకయో స్తౌ (మా) విషేధార్థే (యజ్ఞమ్) అధ్యయనాధ్యా పనాభ్యం కర్మ (హి సప్తమ్) హింస్యాతామ్ (మా) విషేధార్థే (యజ్ఞపతిమ్) ఏతద్యజ్ఞ పాలయితారమ్. (జాతవేదసౌ) జాతం వేదో విద్యా యయో స్తౌ (శివో) మంగల కారిణౌ (భవతమ్) భవేతమ్ (అద్యః) అస్మిన్ దినే (నః) అన్యభ్యమ్. అయం మంత్రః. శత. ౩. ౩. ౨. ౨౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- యావరేపసౌ సమనసౌ సచేతసౌ జాతవేదసౌ వధ్యేత్రధ్యావకౌ నోఽన్యభ్య ముపదేష్టారౌ భవతం స్యాతాం తౌ యజ్ఞం యజ్ఞపతిం చ మా హింసప్తం మా హింస్యాతామ్ ఏతా వద్య నోఽన్యభ్యమ్ శివో మంగలకారిణౌ భవతం స్యాతామ్.

భావార్థః :- మమప్రైశ్చ రైషి వ కదాచిత్ విద్యాప్రచారాయాధ్యయన మధ్యాపనం చ త్యక్తవ్యం మంగలాచరణం చాన్య సర్వోత్కృష్టత్వాత్.

పదార్థము, — (అరేపసౌ) ప్రాకృత మనఃస్ఫులు వాడు భాషావచనములచే రహితులను [ప్రాకృత వచనములను ప్రయోగించని అధ్యేత, అధ్యాపకులు] (సమనసౌ) తుల్య విజ్ఞాన యుక్తులను (సచేతసౌ) తుల్య జ్ఞాన సంజ్ఞావన యుక్తులను (జాతవేదసౌ) వేదములను, ఉపవేదములను సాధించి చదువువారును చదివించువారునునగు నే విద్వాంసులు (నః) మాకు పదేశించువారు (భవతమ్) అగుదురో! వారిరువురు (యజ్ఞమ్) అధ్యయన, అధ్యాపనరూప యజ్ఞమును (యజ్ఞపతిమ్) విద్యాప్రదమగు యజ్ఞమును పాలించు యజమానుని (మా హింసిష్టమ్) పీడించకుండురుగాక! అట్టి వీరిరువురు (ఆద్య) నేడు (నః) మాకు (శివౌ) మంగళప్రదులు (భవతమ్) అగుదురుగాక!

భావార్థము :— మానవులు విద్యాప్రచారమునకై అధ్యయనాధ్యాపనములను మంగళాచరణమును [ఎన్నటికి] త్యజించకూడదు. ఓలయన :— ఇదియే సర్వోత్తమకర్మయై యున్నది. (౧౬౮)

౧౬౯. అగ్నోవగ్ని రిత్యన్య గోతమ ఋషిః, అగ్ని దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః.

దైవతః స్వరః. అత్ర మహీధరేణ విరాడిత్యుభద్ధం వ్యాఖ్యాతమ్.

విద్యుద్విద్యదగ్ని కీదృతా విత్యుపదిత్యేతే.

విద్యుత్తు విద్వాంసుడు, అగ్ని యెట్లున్నదను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించెను.

అగ్నోవగ్నిశ్చరతి ప్రవిష్టఽఋషీణా మ్పుత్రో అభిశ స్తి పావా స నః

స్యోనః సుయజా యజేహ దేవేభ్యో హవ్యం సదమప్రయుచ్చన్ స్వాహా॥౫.౪॥

అగ్నో, అగ్నిః, చరతి, ప్రవిష్ట+ఇతి ప్ర+విష్టః, ఋషీణామ్, పుత్రః

అభిష్టస్తిపావేత్యభిశ స్తి+పావా, సః, నః, స్యోనః, సుయజేతి సు+యజా, యజ

ఇహ, దేవేభ్యః, హవ్యమ్, సదమ్, అప్రయుచ్చన్నిత్య ప్ర+యుచ్చన్, స్వాహా.

పదార్థః :— (అగ్నో) విద్యుతి (అగ్నిః) విద్యాన్యనుష్యః (చరతి) గచ్ఛతి (ప్రవిష్టః) (ప్రవేశం కుర్యాణః సన్. (ఋషీణామ్) వేదార్థవిదామ్ (పుత్రః) సుశిక్షితో ఽధ్యాపితః (అభిశ స్తిపావా) యో అభిశ స్తే రాభిముఖ్యా ద్దినసమానా త్పాతి రక్షతి (సః) విద్యాన్ (నః) అన్యభ్యమ్ (స్యోనః) సుఖకారీ (సుయజా) సుష్ట యజన్తి యస్మిన్ యజ్ఞే తేన (యజ) సంగమయతు (ఇహ) జగతి (దేవేభ్యః) విద్యుద్భ్యో దివ్య గుణేభ్యో వా (హవ్యమ్) దాతుం గ్రహీతుం యోగ్యం పదార్థమ్ (సదమ్) సద్యతే విజ్ఞాయతే ప్రాప్యతే యద్రమ్ (అప్రయుచ్చన్) అప్రవివాసయన్ (స్వాహా) సుహృతం హవి రన్నమ్. ఆయం పుంత్రః శత, ౩. ౩. ౨. ౨౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :— యో అభిశ స్తిపావా అగ్నో ప్రవిష్ట ఋషీణాం పుత్రః స్యోనః సుయజా అగ్ని ద్విద్యానప్రయుచ్చంశ్చరతి యో అన్యభ్య మిహ దేవేభ్యో హవ్యం సదం స్వాహా సుహృతం హవి రన్నాదికం ప్రయచ్ఛతి ప్రావయతి తం వయం సంగచ్ఛేమహి.

భావార్థః :- మనుష్యై రిహ యోఽగ్నిః కిల కార్యకారణ భేదేన ద్విధాఽస్తి తత్ర కార్యరూపేణ సూర్యాదావగ్నౌ కారణరూపా విద్యుత్ సర్వభూతద్రవ్యేషు ప్రవిష్టా సతీ వర్తతే తస్మాం చ విజ్ఞానేన ప్రవిశ్యేతే సమ్యక్ సంప్రయోజ్య కార్యోపయోగః కర్తవ్యః.

పదార్థము :- (అభిశస్తిపావా) హింసించువారలను [ండి] సకల విధముల [రక్షించువాడు] ను (అగ్నౌ) విద్యుదగ్ని విద్యులయందు (ప్రవిష్టః) ప్రవేశముగలవాడును, ప్రవేశింపజేయు వాడును, (ఋషీణాం) వేదాది శాస్త్రముల శబ్దార్థ సంబంధములను సరిగా తెలియజేయు వారివద్ద చదువుటచే (పుత్రః) [ఋషులకు] పుత్రుడైన వాడును, (స్యోః) సకల విధముల సుఖకారియు (సుయజా) విద్యులను చక్కగా [యజ్ఞముద్వారా] ప్రత్యక్ష సంగతమొనర్చు వాడును, (అగ్నిః) ప్రకాశాత్మయు, (అప్రయుచ్ఛన్) ప్రమాద రహితుడును నై యే యధ్యాపక విద్వాంసుడు (చరతి) చరించుచున్నాడో, ఎవడు(నః) మాకు(ఇహ) ఈలోకమునందు (దేవేభ్యః) విద్వాంసుల ద్వారా లేక దివ్యగుణములద్వారా (హవ్యమ్) ఇచ్చి పుచ్చుకొనదగు పదార్థమును (సదమ్) జ్ఞానమును మఱియు (స్వాహా) హవన మొనర్చదగు నుత్తమములైన అన్నాదులను ప్రాప్తింప జేయుచున్నాడో, (సః) అట్టి నీవు (యజ) సర్వవిద్యులను లభింపజేయుము.

భావార్థము :- ఏ యగ్ని కార్యకారణ భేదములలో కార్యరూపమున సూర్యుడు మొదలైన వానియందును, కారణరూపమున విద్యుదగ్నియై మూర్తిమంతములగు సకల ద్రవ్యములందును ద్విధావిభక్తమై ప్రవేశించి యున్నదో దాని నీలోకమున [విజ్ఞాన] విద్యుచే సంప్రయోగ మొనర్చి కార్యములం దుపయోగించుట మనుష్యుల కర్తవ్యమై యున్నది. (౧౬౯)

— — —

౧౭౦. అవతయే త్వేత్యన్య గోతమ ఋషిః, విద్యుద్దేవతా, పూర్వస్యాద్వ్యుష్టిక్ చంద్రః. ఋషభః, స్వరః, అనాదృష్టమిత్యగ్రన్య భురిగాస్తీ పంక్తి శ్చంద్రః, ప-చమః, స్వరః

మనుష్యైః కిమర్థః పరమాత్మ ప్రార్థనీయః సా విద్యువృ స్వీకార్యే త్యుపదిశ్యతే.

మానవు లే ప్రయోజనమునకై పరమాత్మను ప్రార్థించవలయునో, విద్యుత్తును స్వీకరించవలయునో యీ మంత్రమందుపదేశించబడుచున్నది.

అవతయే త్వా పరివతయే గృహ్మమి తన్మా నప్రే శాక్వరాయ శక్వనఽ

ఓజ్ఞిష్ఠాయ అనాదృష్టమన్యసాధృప్యం దేవానామోజో నభిశ స్త్యభిశ స్తి పాఽఅనభి శస్తేన్యమంజసా సత్యముపగేషః స్వితే మా ధా॥

అపతయ+ఇత్యావతయే, త్వా, పరిపతయ+ఇతి, పరి+పతయే, గృహ్మి,
తనూ నప్త్ర+ఇతి తనూనప్త్రే, శాక్వరాయ, శక్వనే, ఓజిష్ఠాయ, అనాధృష్టమ్,
అసి, అనాధృష్టమ్, దేవానామ్, ఓజః, అనభిశస్త్యనభి+శస్త్ర, అభిశస్త్రపా +
ఇత్యభిశస్త్ర+పాః, అనభిశస్త్యేన్య మిత్యనభి+శస్త్యేన్యమ్, అంజసా, సత్యమ్, ఉప
గేషమ్, స్విత+ఇతి సు+ఇతే, మా, ధాః.

పదార్థః :- (అపతయే)నమస్తాత్పతిః పాలకో యస్మిం స్తస్మై(త్వా)పరమేశ్వరం విద్యుతం
వా (పరిపతయే) పరితః సర్వతః పతయో యస్మిం స్తస్మై (గృహ్మి) స్వీకరోమి (తనూనప్త్రే)
తనూ దేహాన్ నయంతిప్రాప్నువంతియేన తస్మై (శాక్వరాయ) శక్తిజననాయ(శక్వనే)శక్తిమద్విర
నైన్యప్రాప్తయే (ఓజిష్ఠాయ) అతిశయేనాజో విద్యతే యస్మిన్విద్యావ్యవహారే తస్మై (అనా
ధృష్టమ్) యన్న ధృష్టతే తేజస్తమ్. (అసి) అస్తి. (అనాధృష్టమ్) న కేనాపి ధర్మితుం
యోగ్యమ్ (దేవానామ్) విదుషాం పృథివ్యాదీనాం మధ్యే వా (ఓజః) పరాక్రమకారి (అనభిశస్త్ర)
యన్నాభిశన్యతేఽభిహింస్యతే తత్. (అభిశస్త్రపాః)యోఽభిశస్త్రేర్హింసనాత్పాతిరక్షతి. (అనభిశస్త్రే
న్యమ్)యదనభిశస్త్రేఽవిద్యమానహింసనే నయతి తత్ (అంజసా) వ్యక్తేన శత్రుజాం ఘోరచనేన
కాంత్యా జ్ఞాపనేన వా (సత్యమ్) యథార్థమ్(ఉప)సమీప్యే. (గేషమ్) ప్రాప్నుయామ్.(స్వితే) సుప్తు
ఇయతే ప్రాప్యతే యేన వ్యవహారేణ తస్మిన్. ఇదం పదమవైయాకరణేన మహిధరేణ లేట్ లతా
రన్య రూపమిత్యుక్తుద్ధం వ్యాఖ్యాతమ్(మా)మామ్. (ధేహి) దధాతి వా. అత్ర లదధే బిజ ధభవశ్చ.
అయం మంత్రః. శత. ౩. ౩. ౩. ౧౦-౧౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- అహం హే జగదీశ్వర! యత స్తస్యమభిశస్త్రపా అసి, తస్మాత్త్వా త్వా మావ
తయే పరిపతయే శాక్వరాయ శక్వన ఓజిష్ఠాయ తనూ నప్త్రే గృహ్మి త్వం కృపయా మా మాం
యద్వేదానాం విదుషాం వాఽనాధృష్ట మనాధృష్ట మనభిశస్త్యనభిశస్త్రేన్య మోజః సత్యమస్తి, తత్
పరిగ్రహయ, స్వితే థ యతోఽంజసా సత్యముపగేషం ప్రాప్నుయామిత్యేకః.

అహం యదనాధృష్టమనాధృష్ట మనభిశస్త్యభిశస్త్రేన్యం దేవానాం సత్యమోజో వైద్యుతం
తేజోరూపాఽభిశస్త్రపా విద్యుత్ యా మా మాం స్వితే థ దధాతి త్వా యామోజిష్ఠాయా పతయే
పరిపతయే తనూనప్త్రే శాక్వరాయ శక్వనే గృహ్మి యత స్తత్యనభిశస్త్రరూపం కారణముపగేషం విజాసి
యామితి ద్వితీయః.

భావార్థః :- అత్ర శ్లేషాలంకారః. న హి మనుష్యాణాం పరమాత్మవిజ్ఞానేన వినా సత్యం
సుఖం వ విద్యుదాది విద్యాక్రియాకౌశలై ర్వినా సర్వం సంసారికం సుఖం చ భవతు మ్మర్షతి
తస్మా దేతత్సర్వం వ్రయత్సేన కర్తవ్యమితి.

పదార్థము :- ఓ పరమాత్మా! నీవు హింసాయుక్త కర్మలనుండి దూరముగా
నుండువాడవు, ఉంచువాడవు కావున నేను (త్వా) నిన్ను (అపతయే) సకల విధముల

స్వామి నగుటకును, (పరివతయే) సర్వతో రక్షణార్థమునకును, (శాక్వరాయ) సర్వసామర్థ్యముల ప్రాప్తికొఱకును (శక్వనే) శూరులను, వీరులను కలిగియున్న [శక్తివంత మగు] సైన్యమును పొందుటకును, (ఓజిషాయ) సర్వోత్కృష్టముగు ఓజస్సుగల విద్యాప్రాప్తికొఱకును, మఱియు (తనూనప్తే) ఉత్తమ శరీరములు లభించు విధికోఱకును, (గృహ్ణామి) గ్రహించుచున్నాను. నీవు దయ యుంచి (దేవానామ్) విద్వాంసుల యొక్క (అనాధృష్టమ్) ఎవరిచేతను తిరస్కరించ బడనిదియు, (అనాధృష్టమ్) ఎవరిచే అవమానించబడ తగనిదియు, (అనభిశ స్తి) ఎవరిచేతను హింసించ తగనిదియు, (అభిశ స్తేన్యమ్) అహింసారూప ధర్మమును ప్రాప్తింపజేయునదియు, (సత్యమ్) అవినాశియునగు (ఓజి) పతేజస్సు ఉన్నదో దానిని గ్రహణమొనరింపజేసి, (స్వితే) సర్వసుఖములు చక్కగా లభించు వ్యవహారము లందు (మా) నన్ను (ధాః) స్థిరపఱచుము. దానివలన (సత్యమ్) సత్యవ్యవహారములను (ఉవగేషమ్) గురైఱిగి చేయగలుగుదును గాక!

[ఒక అర్థము.]

(అనాధృష్టమ్) తొలగించబడజాలనిదియు, (అనాధృష్టమ్) ఎవరిచేతను నశింపజేయ తగనిదియు, (అనభిశ స్తి) హింసించ తగనిదియు, (అనభిశ స్తేన్యమ్) హింసారహిత మగు ధర్మమును లభింపజేయునదియు, (దేవానామ్) విద్వాంసుల మధ్యను లేక పృథివ్యాదులమధ్య (సత్యమ్) కారణరూపముగా నిత్యమును (ఓజి) పరాక్రమస్వరూపమును నగు (అభిశ స్తిపాః) హింసనుండి రక్షించుటకు నిమిత్తమగు నే విద్యుత్తు (అసి) ఉన్నదో, పది (మా) నన్ను (స్వితే) ప్రాప్తయొగ్యమగు నుత్తమ వ్యవహారమునందు (ధాః) ధారణమొనర్చుచున్నదో (తావ) అట్టిదానిని నేను (అంజసా) సహజముగా (ఓజిషాయ) అత్యంతతేజస్వి [నగుటకై] (అవతయే) చక్కగా పాలించగల వ్యవహారప్రాప్తికై (పరివతయే) సకలవిధముల పాలించువారు స్థితమైయున్న క్రియకై (తనూనప్తే) ఉత్తమశరీరములు లభించగల క్రియకై (శాక్వరాయ) శక్తిని ఉత్పన్నమొనర్చుటకై (శక్వనే) శక్తివంతమగు వీరసైన్యమును పొందుటకై (గృహ్ణామి) గ్రహించుచున్నాను. ఇటుల సత్యమును, కారణరూపములును నా పదార్థములను (ఉవగేషమ్) ఎఱుగగలుగుదును గాక!

[రెండవ అర్థము]

భావార్థము:- [ఇందు శ్లేషాలంకారమున్నది.] మానవులకు పరమేశ్వరుని విజ్ఞానము లేనిదే సత్యసుఖము లభించజాలదు. అటులనే విద్యుదాది విద్యాక్రియా కౌశలత్వము లేనిదే సకల సాంసారిక సుఖములు లభించనేరవు. కావున నిక్కార్థమును పురుషార్థముతో సాధించ వలయును.

[౩౦]

౧౩౦. అగ్నే వ్రతపా ఇత్యన్య గోతమ ఋషిః, అగ్ని దేవతా, విరాడ్ బ్రాహ్మి వంశి శ్వశ్రిః, పంచమః, స్వరః.

పునస్తే కీదృశా విత్యువదిశ్యతే.

మరల నా పరమాత్మ, విద్యుత్తు యెటువంటివారను విషయ

మీ మంత్రమందుపదేశించ బడుచున్నది.

అగ్నే వ్రతప్రాప్త్యే వ్రతప్రా యా తవ తనూరియశి సా మయియో మమ
తనూరేషా సా త్వయి సహ నా వ్రతపతే వ్రతాన్యను మే దీక్షాన్ దీక్షాపతి
ర్మన్య తామను తప్తస్తపస్పతిః॥

॥౩.౬॥

అగ్నే వ్రతప్రా+ఇతి వ్రత+పాః, త్వే+ఇతి త్వే, వ్రతప్రా+ఇతి వ్రత +
పాః, యా, తవ, తనూః, ఇయమ్, సా, మయి యో+ఇతి యో, మమ, తనూః,
ఏషా, త్వయి, సహ, నా, వ్రతప్త+ఇతి వ్రత+పతే, వ్రతాని, అను, మే, దీక్షామ్,
దీక్షాపతి రితి దీక్షా+పతిః, మన్యతామ్, అను, తవః, తపస్పతిరితి తప+పతిః.

పదార్థః :- (అగ్నే)విజ్ఞానస్వరూప పరబ్రహ్మన్: విద్యుద్వా(వ్రతపాః)వ్రతాని సత్యభావజ్ఞా
దీని పాతి యస్మాద్వయా వా.(త్వే)త్వయి తస్యాం వా. (వ్రతపాః) వ్రతాని సుశీలాదీని పాతి యేన
యయా వా.(యా)వక్ష్యమాణా.(తవ)భవత స్తస్యా వా. (తనూ) విస్తృతా వ్యాప్తిః(ఇయమ్)ప్రత్యక్ష
(సా) ప్రతిపాదిత పూర్వా మయి మమ మధ్యే (యో) యా అత్ర మహిధరేణ యా ఇత్యుక్తం
వ్యాఖ్యాతమ్(మమ)(తనూ)విస్తృతం శరీరం(ఏషా)ప్రత్యక్ష (సా)ఉక్తపూర్వా(త్వయి) జగదీశ్వరే
తస్యాం వా.(సహ)పరస్పరమ్.(నా)అవామావయో ర్వా (వ్రతపతే) వ్రతానాం వేదాదివిద్యానాం పాల
యితః పాలననిమిత్తా వా (వ్రతాని)బ్రహ్మచర్యాదీని.(అను)సత్పదార్థే(మే)మమ. (దీక్షామ్) వ్రతాదే
శమ్(దీక్షాపతిః)వ్రతాదేశానా ముపదేశపాలకః రక్షణనిమిత్తా వా. (మన్యతామ్) స్వీకరోతు, స్వీకార
యతి వా. (అను) ఆనుకూల్యే (తవః) జితేంద్రియత్వాది పురస్కృతం ధర్మానుష్ఠానమ్. (తపస్పతిః)
తపసః పాలయితా, అయం. మంత్రిః. శత. ౩. ౩. ౪. ౯. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే (అగ్నే)పరమాత్మన్!(వ్రతపతే) సత్యధర్మాచరణాది నియమపాలన కార
యిత ర్యా విద్యున్నిమిత్తం వా యో భవాన్ సా వాఽస్తి. త్వే త్వయి తస్యాం వాఽహం వ్రతపా
అస్మి. యేయం తవ తస్యా వా తనూర స్తి సా మయి వర్తతే, యో యైషా మమ తనూర స్తి సా
త్వయి తస్యాం వా వర్తతే, యాని తవాన్యా వాన్యా వా వ్రతాని తాని మయి సన్తు. యాని చ మమోక్త
మాని వ్రతాని సన్తి తాని త్వయి తస్యాం వా వర్తన్తామ్, యో భవానియం వా తపస్పతి రస్తి. స
సా వా మే మహ్యం తపోఽను మన్యతామను జ్ఞాపయతు జ్ఞాపయతి వా, యో భవానియం వా దీక్షా
పతిః స సా మే మహ్యం దీక్షా మనుమన్యతా మనుజ్ఞాపయ త్వనుజ్ఞాపయతి వైవం హే అధ్యాపకః
త్వమహం వైతౌ విదిత్వా పరస్పరం ధర్మకౌ విద్వాంసౌ భవేవ, యతో నావామయో ర్విద్యావృద్ధిః
సతతం భవేత్.

భావార్థః :- అత్ర శ్లోలంకారః. మనుష్యైః పరస్పరం ప్రేష్టావకారబుద్ధ్యా పరమేశ్వరే
విద్యుతి వా స్వస్యాన్యేషాం చ పురుషార్థేన వ్యాప్యవ్యావకనంబంధ విద్యాం జ్ఞాత్వా ధర్మానుష్ఠానే
సతతం ప్రవర్తితవ్యమ్.

పదార్థము:- (అగ్నే వ్రతపతే) ఓ జగదీశ్వరా ! నీవును విద్యుత్తును సత్యధర్మాది
నియమములను(వ్రతపాః)పాలించువారలు కావున(త్వే) అట్టి నీయుదును, విద్యుత్తువిషు

ర్యయుక్తుడను నగు నాకొఱకు(అప్యాయతామ్)అభివృద్ధి కలిగించుదువుగాక! అభివృద్ధి పఱచుచున్నది.(అప్యాయస్వ)వృద్ధియు క్తముగ నొనర్చుము. వర్ధింపజేయుచున్నది అట్టి నీవు, విద్యుత్తు పదార్థములయొక్క సరియైన ప్రయోజనముల ప్రాప్తిని (సన్నాన్య) లభింపజేయు (మేఘాయ)ప్రజ్ఞతో (అస్కాన్ సఖీన్) సర్వమిత్రులమగు మమ్ము (అప్యాయస్వ) వర్ధింపజేయుము. వృద్ధిపఱచుగాక! దానివలన (స్వస్తి) సుఖము సదావృద్ధి పొందుచు నుండునుగాక!(సోమ)పదార్థవిద్యను నెఱుగు నో ఈశ్వరా!లేక విద్వాంసుడా! మీశిఱాయుక్తుడనై లేక విద్యుద్విద్యాయుక్తుడనై నేను(సుత్యామ్)ఉత్తమ [గుణముల] నుత్పన్న మొనరించు క్రియయందు కుశలుడనై (ఇమే) సిద్ధియొక్క అభిలాషకై, లేక (భగాయ)అన్నాదై శ్వర్యమునకై (ఏష్టాః)అభీష్టసుఖముల లభింపజేయు(రాయః) ధన సమూహముల(అశీయ)పొందుదునుగాక! మఱియు (ఋతువాదిభ్యః) సత్యవాదులైన విద్వాంసులకిధనమిచ్చి సత్యవిద్యను, మఱియు (ద్యావాపృథివీభ్యామ్) ప్రకాశమునుండియు భూమినుండియు (బుతమ్) అన్నమును పొందుదునుగాక!

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు శ్లేషాలంకారమున్నది. పరమేశ్వరుని నుపాసించియు, విద్వాంసుల సేవించియు, విద్యుద్విద్యను ప్రచారమొనరించియు, శరీరమును ఆత్మను బలపరచు నోషధులను, సకలైశ్వర్యములను సంగ్రహమొనర్చి చికిత్సాశాస్త్రానుసారము సకలానందములను మనుష్యులనుభవించవలయును. [౧౭౨]

౧౭౩. యా త ఇత్యన్య గోతమ ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, పూర్వన్య విరాడాస్తీ బృహతీ ఛన్దః,

యా త ఇతి ద్వితీయన్య నివృడాస్తీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పునః సా విద్యుత్ కీదృశీత్సుపదిశ్యతే.

మరల నా విద్యుత్తు యెట్లున్నదను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

యా తేఽ అగ్నేఽయఃశయా తనూర్వర్షిష్ఠా గహ్వరేష్ఠాః ఉగ్రం వచోఽ అపా వధీత్వేషం వచోఽఅపా వధీత్వాహః యా తేఽగ్నే రజఃశయా తనూ ర్వర్షిష్ఠా గహ్వరేష్ఠాః ఉగ్రం వచోఽ అపావధీత్వేషం వచోఽ అపావధీత్వాహః యా తేఽఅగ్నే హరిశయా తనూ ర్వర్షిష్ఠా గహ్వరేష్ఠా ఉగ్రం వచోఽఅపావధీత్వేషం వచోఽఅపావధీ త్వాహః॥

॥౫.౮॥

యా,అగ్నే, తే, అయఃశయేత్యయః+శయా, తనూః, వర్షిష్ఠా, గహ్వరేష్ఠా గహ్వరేష్ఠీ గహ్వరే+ష్ఠా, ఉగ్రమ్, వచః, అప, అవధీత్, త్వేషమ్, వచః, అప,

అవ+ధీత్, స్వాహా, యా, తే, అగ్నే, రజః శయేతి రజః+శయా, తనూః. వర్షి
ష్టా, గహ్వరేష్టా, గహ్వరేష్ఠీ గహ్వరే+స్థా, ఉగ్రమ్, వచః, అవ, అవధీత్,
త్యేషమ్, వచః, అవ, అవధీత్, స్వాహా. [మూలమునందింతయే యున్నది-అనువాదకులు]

పదార్థః :- (యా)వక్ష్యమాణా. (తే)అస్యాః(అగ్నే)విద్యుతః(అయఃశయా) యాఽయస్సుసు
వర్షాదిమి శేతే సా. ఆయ ఇతి హిరణ్యనామసు పరితమ్. నిమి ౧.౨ (తనూః)వ్యాప్తం విస్తృతం
శరీరమ్.(వర్షిష్టా)అతిశయేన వృద్ధా(గహ్వరేష్టా)గహ్వరే గహవే గభీర అభ్యంతరే తిష్ఠతీతి.(ఉగ్రమ్)
క్రూరం భయంకరమ్(వచః)వచనమ్ (అవ) వ్యపేత్యేతస్య ప్రాతిలోక్యమ్.నిరు.౧.౩.(అవధీత్.)
హ ని.అత్ర సర్వత్ర లడధే యజ్ (త్యేషమ్)ప్రదీప్తమ్(వచః)పరిభాషణమ్.(అవ)పృథక్కరణే(అవ
ధీత్)హ ని.(స్వాహా)సుహతం హవి రన్నమ్.(యా)(తే)(అగ్నే)(రజఃశయా)యా రజఃసు సూర్యా
దిలోకేషు శేతే సా(తనూః)వ్యాప్తిః(వర్షిష్టా)(గహ్వరేష్టా)(ఉగ్రమ్)దుఃసహమ్.(వచః)పరిభాషణమ్
(అవ)పృథక్కరణే,(అవధీత్)(త్యేషమ్)ప్రకాశతమ్.(వచః)వచనమ్.(అవ) పృథక్కరణే. (అవ
ధీత్) హ ని (స్వాహా) సుహతాం వాచమ్. అయం మంత్రః. శత. ౩.౩.౫.౨౩-౨౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే మనుష్యా యాయం యా తేఽగ్నేఽస్యా విద్యుతో వర్షిష్టా గహ్వరేష్టా
తనూరుగ్రం వహోఽపావధీదవహన్తి త్యేషం వచః స్వాహా సుహతం హవి రన్నం చాపావ
ధీత్, యా తేఽగ్నేఽస్యా విద్యుతో వర్షిష్టా గహ్వరేష్టా రజఃశయా తనూ రుగ్రం వహోఽపావధీ
త్యేషం వచః స్వాహా సుహతాం వాచం చాపావధీర్దన్తి తాం సమ్యగ్ విదితోన్వపకురుత.

భావార్థః:- మనుష్యై ర్విద్యుతో యా వ్యాప్తి ర్మూర్తా మూర్తద్రవ్యస్థా వర్తతే తాం యుక్త్యా
సమ్యగ్ విదితోన్వప సం ప్రయోజ్య నర్వాణి దుఃఖా న్యవహన్తవ్యాని.

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! మీరు(తే)ఈ(అగ్నే)విద్యుదగ్ని యొక్క (అయః
శయా)సువర్ణాదులందు నిద్రించుచున్నదియు(వర్షిష్టా)అతివిశాలమైనదియు(గహ్వరేష్టా)
అభ్యంతరమున నుండునదియునగు(యా తనూః)ఏ శరీరము(ఉగ్రం వచః)కటువచనమును
(అపావధీత్)నష్టమొనర్చుచున్నదో, మఱియు (త్యేషమ్) ప్రదీప్తమగు (వచః) శబ్దమును
లేక (స్వాహా) ఉత్తమరీతితో హవనమొనర్చబడిన అన్నమును (అపావధీత్) దూరమొ
నర్చుచున్నదో.

మఱియు(తే అగ్నే)ఈ విద్యుద్రూపాగ్ని యొక్క (వర్షిష్టా)అత్యంత విస్తీర్ణమును
(గహ్వరేష్టా)అభ్యంతరమునందుండునదియు(రజఃశయా)లోకములందు నిద్రించునదియు
నైన (తనూః) ఏ తనువు (ఉగ్రమ్ వచః) క్రూరకథనమును (అపావధీత్) నష్టమొనర్చు
చున్నదో(త్యేషమ్ వచః)ప్రదీప్తవచనమును(స్వాహా)ఉత్తమవాణిని (అపావధీత్) నాశన
మొనర్చుచున్నదో దానిని నెఱిగి దానితో పని తీసుకొనవలయును.

భావార్థము :- సకల స్థూలసూక్ష్మ పదార్థములందున్న విద్యుద్వాహిని బాగు
గా తెలిసికొని, ఉపయోగించి సకల దుఃఖములను నాశనమొనరించుట మానవుల
కర్తవ్యము.

౧౭౩. తప్తాయనీత్యన్య గోతమ ఋషిః, అగ్ని దేవతా, ప్రథమస్య భురిగార్హీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః
స్వరః, విదేదగ్ని రిత్యన్య భురిగ్రాహీ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః, నామ్నే
హీత్యన్య నిచృద్వాహీ జగతీ ఛందః, నిషాః స్వరః, అనుత్యేత్యన్య
యాజుష్యమఘ్నుః ఛందః, గాధారః స్వరః.

అథ కిమర్థోఽగ్న్యైదిహ యజ్ఞోఽనుష్ఠాతవ్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

అగ్న్యైదులచే యజ్ఞానుష్ఠాన మెందుల కొనర్చవలయు నను
విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించబడెను.

తప్తాయనీ మేఽసి విత్తాయనీ మేఽన్య వతాన్యా నాథితా దవతాన్నా వ్యథి
తాత్. విదేదగ్ని ర్నభో నామాగ్నేఽఅజ్గిర అయునా నామ్నేహియోఽస్యాం పృథి
వ్యామసి యత్రేనాధృష్టన్నామ యజ్ఞియం తేన త్వాదధే విదేదగ్ని ర్నభో నామాగ్నే
అజ్గిర అయునా నామ్నేహి యో ద్వితీయస్యా మ్పృథివ్యామసి యత్రేనాధృష్ట
న్నామ యజ్ఞియ న్తేన త్వా దధే విదేదగ్ని ర్నభో నామాగ్నేఽఅజ్గిర అయునా నా
మ్నేహి యస్త్రతీయస్యా మ్పృథివ్యామసి యత్రేనాధృష్టన్నామయజ్ఞియ న్తేన త్వా
దధే. అను తా దేవవీతయే॥

॥౩.౯॥

తప్తాయనీతి తప్త+అయనీ, మే, అసి, విత్తాయనీతి విత్త+అయనీ, మే,
అసి, అవతాత్, మా, నాథితాత్, అవతాత్, మా, వ్యథితాత్, విదేత్, అగ్నిః, న
భః, నామ, అగ్నే, అజ్గిరః, ఆయునా, నామ్నా, ఆ, ఇహి, యః, అస్యామ్, పృథి
వ్యామ్, అసి, యత్, తేన, అనాధృష్టమ్, నామ, యజ్ఞియమ్, తేన, త్వా, ఆ, దధే,
విదేత్, అగ్నిః, నభః, నామ, అగ్నే, అజ్గిరః, ఆయునా, నామ్నా, ఆ, ఇహి,
యః, ద్వితీయస్యామ్, పృథివ్యామ్, అసి, యత్, తే, అనాధృష్టమ్, నామ, యజ్ఞి
యమ్, తేన, త్వా, ఆ, దధే, విదేత్, అగ్నిః, నభః, నామ, అగ్నే, అజ్గిరః, ఆ
యునా, నామ్నా, ఆ, ఇహి, యః, త్రతీయస్యామ్, పృథివ్యామ్, అసి, యత్, తే,
అనాధృష్టమ్. నామ, యజ్ఞియమ్, తేన, త్వా, ఆ, దధే, అను, త్వా, దేవవీతయ+
ఇతి దేవ+వీతయే.

పదార్థః :- (తప్తాయనీ) తప్తాని స్థాపనీయాని వస్తుస్వయనం యస్యా విద్యుతః సా (మే) మమ, (అసి)భవతి. అత్ర సర్వత్ర వ్యత్యయః(విత్తాయనీ)యా విత్తానాం భోగానాం ప్రతీతానాం పదార్థానామయనీ ప్రాపికా సా. విత్తో భోగప్రత్యయయోః. అ. ౮.౨.౫౮. అనేన విత్త శబ్దః ప్రతీతార్థే భోగార్థే చ నిపాతితః (మే) మమ (అసి) అస్తి (అవతాత్) రక్షతి. అత్ర సర్వత్ర లఙ్ఠే లోటః, (మా) మామ్ (నాథితాత్) ఐశ్వర్యాత్ (అవతాత్) రక్షతి. (మా)మామ్. (వ్యథితాత్) భయాత్సంచలనాత్(విదేత్)విజానీయాత్(నభః)జలం ప్రకాశం వా, సభ ఇతి జలనామసు పరితమి. నిఘం. ౧.౧౨. సాధారణ నామసు చ. నిఘం. ౧.౪. (నామ) ప్రసిద్ధమ్. (అగ్నే)జతరస్థః (అగ్నిరః) అగ్నినాం రసః, (అయునా) జీవనేన ప్రావకత్వేన వా. (నామ్నా)ప్రసిద్ధ్యా(అ)సమంతాత్(ఇహి)నితీ(యః) అగ్నిః. (అస్యామ్)ప్రత్యక్షయామ్. (పృథివ్యామ్)భూమా. (అసి) వర్తతే. (యత్)యాదృశమ్. (తే) (అన్య)(అనాధృష్టమ్)యత్సమస్తా న్న ధృష్వతే త త్తేజః. (నామ)ప్రసిద్ధమ్. (యజ్ఞియమ్)యజ్ఞాజ్ఞ సమూహ నిష్పాదకమ్. (తేన)పూర్వోక్తేన. (త్వా)తమ్. (అ)అభితః (దదే)ధరామి. (విదేత్) ప్రాప్నుయాత్. (అగ్నిః)భౌతికః(నభః)అస్తరిక్షణం జలమ్ (నామ)ప్రసిద్ధమ్. (అగ్నే)ప్రసిద్ధోఽగ్నిః. (అగ్నిరః)అగ్నారస్థః(అయునా)ప్రావకత్వేన (నామ్నా)ప్రసిద్ధ్యా(అ)అభితః(ఇహి)ప్రాప్నుహి. (యః)(ద్వితీయస్యామ్)అస్యాం భిన్నాయామ్. (పృథివ్యామ్)విస్తృతాయాం భూమా. (అసి)అస్తి. (యత్)యేన. (తే)(అనాధృష్టమ్)ప్రగల్భగుణసహితమ్. (నామ)ప్రసిద్ధమ్. (యజ్ఞియమ్)యజ్ఞసంబంధి. (తేన)(త్వా)తమ్. (అ)అభితః. (దదే)ధరామి. (విదేత్)ప్రాప్నుయాత్, (అగ్నిః) సూర్యస్థః, (నభః) అవకాశమ్. (నామ) ప్రసిద్ధమ్, (అగ్నే)సూర్యరూపః. (అగ్నిరః) అజ్ఞేతా. (అయునా, నామ్నా)అ (ఇహి)ఉత్తరేషు(యః)అగ్నిః. (తృతీయస్యామ్)తృతీయ కక్షయాం వర్తమానాయామ్. (పృథివ్యామ్) భూమా. (అసి)వర్తతే(యత్)యేన. (తే) (అనాధృష్టమ్)ప్రాథమ. (నామ)ప్రసిద్ధమ్. (యజ్ఞియమ్) శిలవిద్యా యజ్ఞసంబంధి. (తేన)త్వా)తమ్. (అ)అభితః(దదే)స్వీకరోమి. (అను)అనుకూల్యే. (త్వా)తమ్(దేవవీతయే)దేవనాం దివ్యానాం గుణానాం భోగానాం, వా ప్రాప్తయే. అయం మంత్రః. శత. ౩.౪.౧. ౨౭-౩౨.

అన్యయః :- హే విద్యాం జిఘ్రక్షే! యథాఽహం తేన యద్యా తప్తాయన్యస్యస్తి, విత్తాయనీ విద్యుదన్యస్తి, త్వా తాం వేద్మి. తథా త్వా మేతేనైతద్విద్యాం మే మమ సకాశాదేహి ప్రాప్నుహి. యథాఽయం సుసేవితః సవితా నభో జలం ప్రకాశం వా ప్రయచ్ఛన్ మా మాం వ్యథితాదవతాన్నాథితా చ్చావతా తథా త్వయా సేవితః సంస్త్వామపి. రక్షేత్ తథాఽహం తేన. యోఽగ్నేఽగ్నిరోఽగ్నిరాయనా నామ్నాఽస్యాం పృథివ్యాం నామ ప్రసిద్ధోఽస్తి త్వా తం దేవవీతయే విజానామి. తథైతేనైవం త్వమపి మే మమ సకాశాదేహి సంజానీహి. యథాఽహం తేన నామ్నా యదనాధృష్టం యజ్ఞియం నామ తేజ ఆదదే తథా తేన త్వా తం త్వమేతేనైవం షస్మానన్వేహి సర్వో జనశ్చాను విదేత్. యథాఽహం తేన యోఽగ్ని ర్ద్వితీయస్యాం పృథివ్యా మగ్నేఽగ్నిరాయనా నామ్నాస్తి వర్తతే. యో నభః సుఖం ప్రయచ్ఛతి త్వా తం సంయ్రోజయామి. తథైతేన త్రైస్వనం త్వమేహి సర్వో జనశ్చానువిదేత్. యథాఽహం తేన యద్యేనాధృష్టం యజ్ఞియం నామ తేజోఽన్యై త్వాఽదదే తథా త్వమేతేన నామ్నా త్వామేహి సర్వో జనశ్చానువిదేత్. యథాఽహం తేన యోఽగ్ని రాయనా నామ్నా తృతీయస్యాం పృథివ్యా మగ్నేఽగ్నిరః సూర్యరూపేణ నామాసి వర్తతే యో నభోఽవకాశం ద్యౌతయతి త్వా తం జానామి తథైవ మేతస్మై త్వమేహి సర్వో జనోఽపి విదేత్.

అన్వయః :- హే విద్వాంస్తస్యం యా సవత్ససాహీ సింహీ వాగస్తీ, తాం దేవేభ్యః కల్పన్వయా సవత్ససాహీ సింహీ వాగస్తీ తాం దేవేభ్యః కుప్తన్వయా. యా సవత్ససాహీ సింహీ వాగస్తీ తాం దేవేభ్యః కుమ్మన్వయా.

భావార్థః :- త్రివిధా ఖలు వాగ్ భవతి. శిక్షా విద్యానంస్కృతా సత్యభాషణా మధురా చైషా మనుష్యైః సర్వదా స్వీకార్యా.

పదార్థము:- విద్వాంసుడవై న ఓ మానవుడా! నీవు (సవత్ససాహీ) శత్రువులను సహించు నేక క్రియున్నదో (సింహీ) ప వాక్కు (అసి) ఉన్నదో దానిని (దేవేభ్యః) ఉత్తము గుణవంతులగు శూరవీరులకు (కల్పన్వ) నేర్పుము, ఉపదేశించి లభింపజేయుము. (సింహీ) దోషములను నష్టమొనర్చునదియు, లేక శబ్దోచ్ఛారణ మొనర్చు వాణియు నేది (అసి) ఉన్నదో దానిని (దేవేభ్యః) విద్వాంసులకై, దివ్యగుణార్థులకై, లేక విద్యా జిజ్ఞాసులగు మనుష్యులకై (శుంధన్వ) శుద్ధముగా వ్రకాశిత మొనర్చుము. (సవత్ససాహీ) దోషములను హనన మొనర్చునదియు (సింహీ) అవిద్యను నశింపజేయునదియు నగు నే విద్య యున్నదో దానిని (దేవేభ్యః) ధర్మాత్ములకై (శుంధన్వ) శుద్ధమొనర్చుము. మరియు (సవత్ససాహీ) దుష్టస్వభావమును (సింహీ) దుష్టదోషములను వాశనమొనర్చు నే వాణి (అసి) ఉన్నదో దానిని (దేవేభ్యః) సుశీలురగు విద్వాంసుల కొరకు (శుంధన్వ) శోభా యుక్త మొనర్చుము.

భావార్థము:- (ఒకటి) శిక్షా విద్యలచే సంస్కరించబడినదియు; (రెండు) సత్యభాషణ మయమును, (మూడు) మధురగుణ సహితమును నగు త్రివిధమైన యే వాక్కు సంసారమునందున్నదో దానిని స్వీకరించుట మనుష్యుల కత్యంతోచితము. (౧౭౫)

౧౭౬, ఇన్ద్రో ఘోష ప్రేత్యన్య గోతమ ఋషిః, వాగ్దేవతా, నివృత్ త్రాహ్ని త్రిప్టువ్ ఛన్దః, చైవతః స్వరః.

పునః స సా కీదృశీత్సువదిశ్యతే.

మరల నది యెట్లు యే విధముగ నున్నదను విషయ మీ మంత్రమందు ఉపదేశించ బడుచున్నది.

ఇన్ద్రోఘోష స్త్వా వసుభిః, పురస్తాత్పాతు ప్రచేతా స్త్వా రుద్ద్రైః ప్రశ్నాత్పాతు మనోజవా స్త్వా పితృభి ర్దక్షిణతః పాతు విశ్వకర్మా త్వాదిత్యై రుత్తరతః పాత్విద మహాస్తప్తం వార్షహిర్ధా యజ్ఞా నిఃసృజామి॥ ॥౫.౧౧॥

ఇన్ద్రోఘోష+ఇతీన్ద్రో+ఘోషః, త్వా, వసుభిరితి వసు+భిః, పురస్తాత్, పాతు, ప్రచేతా+ఇతి ప్ర+చేతాః, రుద్ద్రైః, ప్రశ్నాత్, మనోజవా ఇతి మనః+

జవాః, పితృభిరితి పితృ+భిః, దక్షిణతః, పాతు, విశ్వకర్మైతి విశ్వ+కర్మా, ఆదిత్యైః, ఉత్తరతః, పాతు, ఇదమ్, అహమ్, తప్తమ్, వాః, బహిర్ధేతి బహిః+ధా, యజ్ఞాత్, నిః, స్పృజామి॥

పదార్థః :- (ఇన్ద్రఘోషః) ఇన్ద్రస్య పరమేశ్వరస్య వేదాభ్యాం విద్యతో వా ఘోషో వివిధ శబ్దారంభినో యస్య యస్యా వా స సా వా వాక్. ఘోష ఇతి వాఙ్మనుసు పఠితమ్. నిఘం. ౧. ౧౧. (త్వా) త్వాం తాం వాచం వా. (వసుభిః) అగ్న్యదిభిః, కృతచతుర్వింశతి వర్ష బ్రహ్మచర్యై ర్వా సహ వ ర్తమానా (పురస్తాత్) పూర్వస్మాత్. (పాతు) రక్షతు. (ప్రచేతాః) యా ప్రకృతివిజ్ఞానా యయా ప్రకృష్టతయా చేతన్తి సంజానన్తి సా. (త్వా) త్వాం తాం వా (రుద్రైః) యా ప్రాణైః కృతచతుశ్చ త్వారింశద్వర్షబ్రహ్మచర్యైః సహ వా వ ర్తతే స సా వా. (వశ్వాత్) వశ్విమదేశాత్. (పాతు) పాలయతు. (మనోజవాః) మనోవజ్రవో జేగో యస్య యస్యాః స సా వా. (త్వా) త్వాం తాం వా (పితృభిః) జ్ఞానిభి ర్మతుభిర్వా. తే వా ఏత ఋతవః. శత. ౨. ౧. ౩. ౨. అనేన పితృశబ్దాదృతవోఽపి గృహ్యన్తే. ఏతర ఇతి పదనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౫. ౫. అనేన జ్ఞానవన్తో మనుష్యా గృహ్యన్తే (దక్షిణతః) దక్షిణదేశాత్ (పాతు) రక్షతు. (విశ్వకర్మా) విశ్వాని సర్వాణి కర్మాణి యస్యా యస్య వా సా వాక్ స విద్వాన్ వా. (త్వా) త్వాం తాం వా (ఆదిత్యైః) సంవత్సరస్య మానైః కృతాష్టావత్సారింశద్వర్షబ్రహ్మచర్యైః సహ వా వ ర్తమానా (ఉత్తరతః) ఉత్తరస్మాదేశాత్. (ఇదమ్) అన్యస్థ ముదకమ్ ఇద మిత్యదక నామసు పఠితమ్. నిఘం. ౧. ౧౨. (అహమ్) తప్తం ధర్మేణాధ్యయనాధ్యాపన శ్రమే జ వా సంతప్తమ్. బాహ్యముదకం వా ఇత్యుదకనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౧. ౧౨. (బహిర్ధా) యా బహిర్భాహ్యే దేశే ధరతి శబ్దాన్ సా. (యజ్ఞాత్) అధ్యయనాధ్యాపనా ద్దోమలక్షణాద్వా (నిః) నితరామ్. (స్పృజామి) సంపద్యే ప్రక్షిపామి వా. అయం మంత్రః. శత. ౩. ౪. ౨. ౪-౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే మనుష్యా యథా ప్రచేతా ఇన్ద్రఘోషో విశ్వకర్మాహం యజ్ఞా దిద మస్తస్థ ముదకం తప్తం బహిర్ధా వ ర్తమానం శీతలం యా ఉదకం చ నిఃస్పృజామి, తథా యా వసుభిః సహ వ ర్తమానేన్ద్రఘోషో వాగన్తి తాం పురస్తాద్రక్షామి. తథా భవానపి పాతు. యా రుద్రైః సహ వ ర్తమానా ప్రచేతా వాగన్తి తాం వశ్వాత్పాలయామి. తథా భవానపి పాతు. యా పితృభిః సహ వ ర్తమానా మనోజవా వాగన్తి తాం దక్షిణతోఽవామి తథా భవానపి పాతు. యా ఆదిత్యైః సహ వ ర్తమానా వాగన్తి తాముత్తరతో రక్షామి తథా భవానపి పాతు.

భావార్థః:- అత్ర వాచకబోధప్రమాణంకారః. మనుష్యై ర్యసురుద్రాదిత్య పితృభిః సేవితాం యజ్ఞాధికృతాం వాచ ముదకం చ విద్యయా సత్క్రియయా సహ సేవిత్యా కుద్ధాం నిర్మలం చ, సతతం భావనీయమ్.

పదార్థము విద్వాంసులైన మానవులారా ! (ప్రచేతాః) ఉత్తమజ్ఞాన యుక్తుడను (ఇంద్రఘోషః) పరమాత్ముని వేదాభ్యుహోష అనగా శబ్దార్థ సంబంధముల నెఱుగువాడను, విద్యుద్బోధజ్ఞుడను (విశ్వకర్మ) సర్వకర్మల వాడను నగు (అహం) నేను (యజ్ఞాత్) చదువుట, చదివించుట లేక హోమరూప యజ్ఞమునుండి (ఇదమ్) ఆశ్శంతరము నందుండు (తప్తమ్) తప్తజలమును (బహిర్ధా) బయట ధరింపబడు శీతల మగు (వాః) జలమును

(నిఃస్పృజామి) ఎటుల సంపాదన మొనర్చుచున్నానో లేక నిఃక్షేప మొనర్చు చున్నానో అటులనే మీరును ఒనర్చుడు.

(వసుఖిః) అగ్నాద్విది పదార్థములతో లేక ౨౪ వత్సరముల బ్రహ్మచర్య మనలం బించిన మనుష్యులతో వర్తమానమును, (ఇంద్రఘోషః) పంచమేశ్వర జీవ విద్యుత్తులయొక్క యనేక శబ్ద సంబంధముగ నే వాణి కలదో [త్యా]దానిని (పురస్తాత్) తూర్పు దేశమునుండి నే నెటుల రక్షించుచున్నానో మీరును అటులే (పాతు) రక్షించుడు.

మఱియు (రుద్రైః) ప్రాణములతో లేక ౪౪ వత్సరముల బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించిన విద్వాంసులతో వర్తమానమును (ప్రచేతాః) ఉత్తమ జ్ఞానమును కలిగించు నదియు నగు నే వాణి యున్నదో [త్యా]దానిని (పశ్చాత్) పశ్చిమ దేశమునుండి ఎటుల రక్షించుచున్నానో అటులనే మీరును (పాతు) రక్షించుడు.

మఱియు (పితృభిః) జ్ఞానులతో లేక ఋతువులతో వర్తమానమును (మనోజవాః) మనస్సుతో సమానముగ వేగవంతమునునైన యే వాణికలదో దానిని (దక్షిణతః) దక్షిణ దేశమునుండి [యెటుల] పాలించుచున్నానో అటులనే మీరును (పాతు) రక్షించుడు.

(ఆదిత్యైః) ద్వాదశ మాసములతో లేక ౪౮ వర్షములు బ్రహ్మచర్య మనుష్ఠించిన విద్వాంసులతో వర్తమానమును (విశ్వకర్మా) సర్వ కర్మ యుక్తమును నగు నే వాణి యున్నదో దానిని (ఉత్తరతః) ఉత్తర దేశమునుండి [ఎటుల] పాలించుచున్నానో అటులనే మీరును (పాతు) రక్షించుడు.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమున వాచకలుప్రోవమాలంకార మున్నది. వసురుద్రాదిత్యులను పితరులచే సేవించబడినదియు, యజ్ఞాధికృతమును నగు వాణిని, ఉదకమును విద్యతోను, సత్క్రియతోను సేవించి శుద్ధముగను నిర్మలముగను సతత మొనర్చుచుండుట మానవుల కుచితము. (౧౭౬)

౧౭౭. సిగ్ంహ్యసీత్యన్య గోతమ ఋషిః, వాగ్దేవతా భురిగ్ త్రాహ్మీ పంక్తిశ్శస్త్రః, పశ్చుమః స్వరః.
పునః సా కీదృశీత్యవదిశ్యతే.

షరల నది యెటులున్నదను విషయ మీ మంత్రమం దుపదేశించబడెను.

సిగ్ంహ్యసి స్వాహా సిగ్ంహ్యస్వాదిత్య వనిః స్వాహా సిగ్ంహ్యసి బ్రహ్మ వనిః ఉత్తరవనిః స్వాహా సిగ్ంహ్యసి సుప్రజావసి రాయస్పోషవనిః స్వాహా సిగ్ంహ్యస్యవహ దేవా న్యజమానాయ స్వాహా భూతేభ్య స్త్వా॥ ॥౫.౧౨॥

సిగ్ంహీ, అసి, స్వాహా, సిగ్ంహీ, అసి, ఆదిత్య వనిరిత్యాదిత్య + వనిః, స్వాహా, సిగ్ంహీ, అసి, బ్రహ్మవనిరితి బ్రహ్మ + వనిః, ఉత్తరవనిరితి ఉత్తర + వనిః, స్వాహా,

సిగ్ంహీ, అసి, సుప్రజావనిరితి సుప్రజా + వనిః, రాయస్సోషవనిరితి రాయస్సోష + వనిః, స్వాహా, సిగ్ంహీ, అసి, ఆ, వహ, దేవాన్, యజమానాయ, స్వాహా, భూతేభ్యః, త్వా॥

పదార్థః :- (సింహీ) అవిద్యాహస్త్రి, (అసి) అస్తి, అత్ర, సర్వత్ర వ్యత్యయః. (స్వాహా) వాక్ (సింహీ) క్రూరత్వాది దోషనాశికా. (అసి) అస్తి, (ఆదిత్యవనిః) యా ఆదిత్యా న్మాసా స్వనతి సంభజతి సా. (స్వాహా) జ్యోతిః శాస్త్రసంస్కారయంత్రా వాణీ, (సింహీ) బలేన జాడ్యత్వవిహానీ. (అసి) అస్తి, (బ్రహ్మవనిః) యయా బ్రహ్మవిదో మనుష్యా బ్రహ్మ పరమాత్మానం వేదం వా వనన్తి సంభజన్తి సా. (క్షత్రవనిః) యయా క్షత్రం రాజ్యం ధనుర్విద్యాం శూరవీరాన్ పురుషాన్వా వనన్తి సంభజన్తి సా. (స్వాహా) అధ్యాపనాధ్యాపన రాజవ్యవహార కుశలా వాక్. (సింహీ) చోర దస్యవ్యాయ ప్రలయకారిణీ, (అసి) అస్తి. (సుప్రజావనిః) యయా శోభనాః ప్రజా వనతి సంభజతి. సా. (రాయస్సోషవనిః) యయా రాయో విద్యాధనసమూహస్య పోషం పుష్టిం వనతి సంభజతి సా, (స్వాహా) వ్యవహారేణ ధనప్రాపికా. (సింహీ) సర్వదుఃఖప్రణాశికా. (అసి) అస్తి (ఆ) సమంతాత్. (వహ) వహతి ప్రాపయతి (దేవాన్) విదుషో దివ్యగుణా నృతూన్ ధోగన్వా, (యజమానాయ) యజతి విదుషః పూజయతి నగ్గుణాన్ సంగచ్ఛేత దదాతి వా తస్మై (స్వాహా) దివ్యవిద్యాసంపన్నా (భూతేభ్యః) మనుష్యాది ప్రాణిభ్యః. ఆయం మంత్రః. శత. ౩. ౪. ౨. ౧౦౧౩. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- అహం యాఽదిత్యవనిః సింహీ స్వాహాఽన్యస్తి. యా బ్రహ్మవనిః సింహీ స్వాహాఽన్యస్తి. యా క్షత్రవనిః సింహీ స్వాహాన్యస్తి. యా రాయస్సోషవనిః సింహీ స్వాహాన్యస్తి. యా సుప్రజావనిః సింహీ స్వాహా, యా యజమానాయ దేవానాం వహ ప్రాపయతి తాం భూతేభ్యో యజ్ఞాన్నిస్మజామి.

భావార్థః :- అత్ర పూర్వస్మా న్మన్త్రాత్ (యజ్ఞాత్. నిః. స్మజామి) ఇతి పదత్రయ మనువర్తతే. మనుస్మైరధ్యయ నాదినేదృగ్గక్షణం వేదాదివాణిం ప్రాప్త్యైతాం సర్వేభ్యో మనుష్యేభ్యోఽధ్యాప్యానన్దయితవాః.

పదార్థము :- (ఆదిత్యవనిః) మాసముల సేవించునది (సింహీ) క్రూరత్వాది దోషముల పరిహరించునది, (స్వాహా) జ్యోతిశ్శాస్త్రముచే సంస్కార యుక్తము నగు నేవాణి (అసి) ఉన్నదో, (బ్రహ్మవనిః) పరమాత్మను, వేదమును, వేదముల నెఱుగు మనుష్యులను సేవించునదియు (సింహీ) బలముచే జాడ్యత్వమును తొలగించు నదియు (స్వాహా) చదువు, చదివించు వ్యవహారములతో యుక్తమును నగు నే వాణి (అసి) ఉన్నదో, (క్షత్రవనిః) రాజ్యమును, ధనుర్విద్యను, శూరవీరులను సేవించునదియు (సింహీ) దొంగలను, దోపిడి కాండ్రను నశింపజేయు నదియు, (స్వాహా) రాజ్య వ్యవహారమునందు కుశలమైనదియు నగు నే వాణి (అసి) ఉన్నదో, (రాయస్సోషవనిః) విద్యాధనపుష్టిని సేవించు నదియు (సింహీ) అవిద్యను దూరమొనర్చు నదియు నగు (స్వాహా) ఏ వాణి (అసి) ఉన్నదో, (సుప్రజావనిః) ఉత్తమ ప్రజలను సేవించునదియు (సింహీ) సకల దుష్టులను నిర్మూల మొన

రించు నదియు (స్వాహా) వ్యవహారముచే ధనమును లభింపజేయు నదియు నగు నే వాణి (అసి) ఉన్నదో, (యజమానాయ) విద్వాంసుల నర్పించు యజమానునకు (స్వాహా) దివ్య విద్యా సంపన్నమగు నే వాణి (దేవాన్) విద్వాంసులను, దివ్యగుణములను, భోగములను (ఆవహ) లభింపజేయుచున్నదో (త్యా)దానిని నేను (భూతేభ్యః) సకల ప్రాణుల కొరకు (యజ్ఞాత్) యజ్ఞముచుండి (నిఃసృజామి) నిష్పన్న మొనర్చుచున్నాను.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు పూర్వమంత్రమునుండి (యజ్ఞాత్) నిః (స్వజామి) అను మూడు పదముల అను వృత్తి జరిగినది, మానవులు ఆధ్యయ నాధ్యాపనాది లక్షణయొక్క ముగు వాణిని పొంది దానిని సకల మానవులకు గణపి నర్పదా ఆనంద మగుగులుగా నుండవలయును. (౧౭౭)

౧౭౮. ధ్రువోఽసీత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా భురిగార్వసుష్టుప్ ఛస్త్యః, గాంధారః స్వరః.

పునరయం యజ్ఞః కీదృశ ఇత్యుపదియేతే.

మరల నా యజ్ఞ మెటులున్నదను విషయ మీమంత్రముం దుపదేశించ బడుచున్నది.

ధ్రువోఽసి పృథివీం దృఢీహ ద్భ్రువక్షి దస్యస్తరిక్షన్తుః పిహ చ్యుతక్షిదసి
దివన్తుః పిహగ్నేః పురీష మసి॥

॥౫.౧౩॥

ధ్రువః, అసి, పృథివీమ్, ద్భ్రుగ్ంహ, ద్భ్రువక్షిదితి ధ్రువ+క్షిత్, అసి, అస్తరిక్షమ్, ద్భ్రుగ్ంహ, అచ్యుతక్షిదిత్యచ్యుత+క్షిత్, అసి, దివమ్, ద్భ్రుగ్ంహ, అగ్నేః, పురీషమ్, అసి॥

పదార్థః:- (ధ్రువః) నిశ్చలః (అసి) అస్తి. అత్ర సర్వత్ర స్యత్యయః (పృథివీమ్) భూమిం తత్త్వం పదార్థసమూహం వా. (దృఢీహ) వర్ధయ. (ధ్రువక్షిత్) యో ధ్రువాణి సుఖాని శాస్త్రాణి వ్యాక్షిపతి నివాసయతి సః. (అసి) అస్తి (అస్తరిక్షమ్) ఆతశస్త్రం పదార్థసమూహం (దృఢీహ) వర్ధయ. (అచ్యుతక్షిత్) యోఽచ్యుతాన్నాశరహితాన్నదార్ధాన్ క్షియతి నివాసయతి సః. (అసి) అస్తి (దివమ్) విద్యాదిప్రకాశమ్ (దృఢీహ) వర్ధయ. (అగ్నేః) విద్యుదాదేః (పురీషమ్) పశూనాం ప్రహరీకరం సాధనమ్. పురీష్యోఽసి పశవ్యోఽసి. శత. ౬.౩.౩.౧౮. (అసి) అస్తి. ఆయం మంత్రః శత. ౩.౪.౨.౧౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే విద్వాన్! యో యజ్ఞో ధ్రువోఽస్య స్తి పృథివీం వర్ధయతి తం త్వం దృంహ యో ధ్రువక్షిదస్యస్త్యస్తరిక్ష మాకాశస్థా న్నదార్ధా న్నోషయతి తం, త్వం దృంహ. యోఽచ్యుతక్షిదస్యస్తి, దివం ప్రకాశయతి, తం త్వం దృంహ యోఽగ్నేః. పురీషమస్యస్తి తం త్వమనుతిష్ఠ.

భావార్థః :- మనుష్యై ర్విద్యాక్రియాప్రసిద్ధం త్రైలోక్యస్త పదార్థభోషకం విద్యాక్రియాయం యజ్ఞమనుస్థాయ సుఖయితవ్యమ్.

పదార్థము :- ఓ విద్వాంసులగు మనుష్యులారా! ఏ యజ్ఞము (ధ్రువః) నిశ్చలమై [(అసి) ఉన్నదో] (పృథివీం) భూమిని నభివృద్ధి పఱచు చున్నదో (దృంహ) ,

పెంపొందజేయుము. ఏది (ధ్రువక్షిత్) నిశ్చల సుఖమును, శాస్త్రములను నివసంపజేయు నదిగా (అసి) ఉన్నదో లేక (అంతరిక్షమ్) ఆకాశస్థ పదార్థములను పుష్టమొనర్చు చున్నదో దానిని మీరు (దృంహ) అభివృద్ధి పఱచుడు. (అచ్యుతక్షిత్) నాశరహిత పదార్థములను నివసంప జేయునదిగా నేది (అసి) ఉన్నదో లేక (దివమ్) విద్యాది ప్రకాశమును ప్రకాశ పఱచుచున్నదో దానిని మీరు (దృంహ) అభివృద్ధి పఱచుడు. (అగ్నేః) విద్యుదాద్యగ్నిని లేక (పురీషమ్) పశువులకు పూర్తి కలిగించు నే యజ్ఞము (అసి) ఉన్నదో దానిని మీరు అనుష్ఠించుడు.

భావార్థము :- విద్యాక్రియలచే సిద్ధమును, త్రిలోక పదార్థములను పోషించు నదియు, విద్యా క్రియా మయమును నగు యజ్ఞమును అనుష్ఠించి సుఖముగా నుండుచు [నితరులనుకూడ] సుఖపెట్టుట మానవోచిత సత్కార్యమైయున్నది. (౧౭౮)

౧౭౯. యజ్ఞతే మన ఇత్యన్య గోతమ ఋషిః, సవితా దేవతా, స్వరాదాస్తీ జగతి ఛన్దః, నిషాదః స్వరః, అథ యోగీశ్వరగుణా ఉపదిశ్యంతే.

యోగి యొక్కయు నీశ్వరుని యొక్కయు గుణము లిందుపదేశించబడినవి.

యుజ్జతే మనఃక్షత యుజ్జతే ధియో విప్రా విప్రస్య బృహతో విప్శితః |
వి హోత్రా దధే వయునా విదేకఽఇన్ద్రహీ దేవస్య సవితుః పరిష్టుతిః స్వాహా || ౧౪ ||

యుజ్జతే, మనః, క్షత, యుజ్జతే, ధియః, విప్రాః, విప్రస్య, బృహతః, విప్శితః+ఇతి విప్+చితః, వి, హోత్రాః, దధే, వయునా విదితి వయున+విత్, ఏకః, ఇత్, మహీ, దేవస్య, సవితుః, పరిష్టుతిః, పరిష్టుతిరితి పరి+స్తుతిః, స్వాహా ||

పదార్థః :- (యుజ్జతే) సమాదధతే (మనః) చిత్తమ్. (క్షత) అపి. (యుజ్జతే) స్థిరాః కుర్వతే, (ధియః) బుద్ధిః కర్మాణి వా. (విప్రా) మేదానినః. విప్ర ఇతి మేదాని నామసు పఠితమ్. విఘం. ౩. ౧౫. (విప్రస్య) అనన్తప్రజ్ఞాకర్మణో జగదీశ్వరస్య. (బృహతః) వ్యాపకస్య వా (విప్శితః) అనంత విద్యస్య పరమవిదుషో వా. (వి) వివిధార్థే. (హోత్రాః) యే జాహ్వత్యాదదతి వా తే. (దధే) ధరే వృణోమి కథయామి వా. (వయునవిత్) యో వయునాని ప్రశస్తాని కర్మాణి వేత్తి సః. వయునమితి ప్రశస్యనామసు పఠితమ్. విఘం. ౩. ౮. ఆత్రాన్యేషామపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః. (ఏకః) అనహయః. (ఇత్) ఏవ. (మహీ) మహాతీ. (దేవస్య) నర్య ప్రకాశకస్య. (సవితుః) సకలోత్పాదకస్య (పరిష్టుతిః) పరితః సర్వతః స్తూయతే యయా సా. (స్వాహా) సత్కారం వాచమ్. ఆయం మంత్రః. శత. ౩. ౪. ౨. ౧౧ ౧౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- యథా విహోత్రా విప్రాః సన్తి తే యా బృహతో విప్రస్య విప్శితః సవితు ర్దేవస్య యస్య మహేశ్వరస్య మహీష్వరిష్టుతి స్వరూపా స్వాహా ౨ స్తి. తాం విజ్ఞా యైతస్మిన్నిదేవ

మనో యజ్ఞత ఉతాసి ధియో యజ్ఞతే తథైవైతాం విదిత్వాస్మిన్వయునావిదేకోఽహం మనో యజ్ఞే ధియం చ.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. పరమేశ్వర ఏవ మనో ధియశ్చ సమాధాయ విదుషాం సంగేన విద్యాం ప్రాప్యాన్యేభ్య ఏవమేవోపదేశ్యవ్యమ్.

పదార్థము :- (విహోత్రాః) ఇచ్చి పుచ్చుకొనేవారు, (విప్రాః) బుద్ధిమంతులగు మనుష్యు లెవరున్నారో వారెటుల (బ్రహ్మతః) అందరికంటె పెద్దయు, (విప్రస్య) అనంత జ్ఞానకర్మ యుక్తుడును (వివశ్చితః) సకల విద్యా సహితుడును (సవితుః) సకల జగదుత్పాదకుడును (దేవస్య) అన్నిటిని ప్రకాశ మొనర్చు వాడును నగు నేమహేశ్వరుని యొక్క (మహీ) పెద్దదియు (పరిష్టుతిః) సకల విధముల స్తుతి రూపమును నగు (స్వాహా) ఏ సత్యవాణి యున్నదో దానిని గ్రహించి యందు (మనః) మనస్సును (యుంజతే) యుక్త పరచు చున్నారో (ఉత) మరియు (ధియః) బుద్ధులను (యుంజతే) స్థిరపరచు చున్నారో అటులనే (వయునవిత్) ఉత్తమ కర్మలను ఎరుగు వాడను (ఏకః) సహాయ రహితుడను నగు నేను దాని నెఱిగి అందు నా మనస్సును బుద్ధిని (విదధే) సదా నిశ్చలముగా విధాన మొనర్చుచున్నాను.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్రోపమాలంకార మున్నది. పర మేశ్వరునియందే మనోబుద్ధుల సలగ్న మొనర్చి విద్వాంసుల సంగతిచే విద్యను పొంది సుఖులై, ఇతర మానవులనుకూడ నిదే విధముగ ఆనందితులుగా నొనర్చుట మానవుల కుచితము. (౧౭౯)

౧౮౦. ఇదం విష్ణురిత్యస్య మేధాతిథి ర్మహిః, విష్ణు ర్దేవతా, భురిగాక్షీ గాయత్రీ ఛస్తః, షడ్జః స్వరః. పునః స జగదీశ్వరః కీదృశ ఇత్యుపదిశ్యతే.

మరల నా జగదీశ్వరు డెటువంటి వాడను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించబడుచున్నది. ఇదం విష్ణు ర్విప్రక్రమే త్రేధా నిదధే పదమ్. సమూఢమస్య పాఞ్సురే స్వాహా॥

ఇదమ్, విష్ణుః, వి, చక్రమే, త్రేధా, ని, దధే, పదమ్, సమూఢమితి నమ్+ఊఢమ్, అస్య, పాఞ్సురే, స్వాహా. ॥౫.౧౮॥

పదార్థః :- (ఇదమ్) ప్రత్యాక్షప్రత్యక్షం జగత్, (విష్ణుః) యో వేషేష్టి వ్యాప్నోతి చరాచరం జగత్ స జగదీశ్వరః, (వి)వివిధార్థే. (చక్రమే) క్రాంతవాన్ నిక్షిప్తవాన్, క్రామ్యతి క్రమిష్యతి వా, అత్ర సామాన్యేఽర్థే లిట్. (త్రేధా) త్రిప్రకారమ్. (ని) నితరామ్. (దధే) హితవాన్ దదాతి ధాన్యతి వా. (పదమ్) పద్యత గమ్యతే య త్రత్. అత్ర ఘజ్జర్థే క విధానమితి కః ప్రత్యయః (సమూఢమ్) సమ్య గుహ్యతేఽనుమీయతే శబ్ద్యతే య త్రత్. (అస్య) త్రివిధస్య జగతః (పాంసురే) పాంసవో రేణవో రజాంసి రమన్తే యస్మిన్నస్తరిక్షే తస్మిన్. (స్వాహా) సుహృతం జహోతిత్యర్థే. ఇమం మంత్రం

యాస్కముని రేవతి వ్యాఖ్యాతవాన్. యదిదం కించ విక్రమతే విష్ణు స్త్రిధా నిధతే పదం త్రేధా భావాయ. పృథివ్యా మంతరిక్షే దివీతి కాకపూజీః, సమారోహణే విష్ణుపదే గయ శిరసీత్యైర్జవాభః, సమూఢమన్య పాంసురే ప్రియనేఽస్తరిక్షే వదం న దృశ్యతేఽపి వోపమార్థే స్వాత్మసూఢమన్య పాంసుల ఇవ వదం న దృశ్యత ఇతి పాంసవః పాదైః సూయంత ఇతి వా, వన్నః శేరత ఇతి వా, పంసనీయా భవన్తితి వా. నిరు. ౧౨. ౧౯. అయం మంత్రః. శత. ౩. ౪. ౩. ౧౩. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:-యో విష్ణు ర్జగదీశ్వరో యత్కించేదిదం ప్రత్యక్షప్రత్యక్షం జగద్వర్తతే తత్సర్వం విచక్రమే రచితవాన్. త్రేధా నిధతే నిధాత్యన్య త్రివిధస్య జగతః పరమాణ్వాదిరూపం స్వాహా సుహతం సమూఢ మదృశ్యం వదం పాంసురేఽస్తరిక్షే నిహితవాన్ స్త్రీ, స నర్తయః సుసేవనీయః.

భావార్థః :- పరమేశ్వరేణ యత్సృజమం ప్రకాశవత్సూర్యాది ద్వితీయమప్రకాశవత్పృథి వ్యాదిప్రసిద్ధం జగద్రచిత మస్తి. యచ్చ తృతీయం పరమాణ్వాద్యదృశ్యం సర్వ మేతత్కారణావ యవై రవయిత్వాఽస్తరిక్షే స్థాపితం తత్రౌషధ్యాది పృథివ్యా మగ్నాదికం సూర్యే పరమాణ్వాదిక మాకాశే నిహితం సర్వ మేతత్సృజానాం శిరసి స్థాపితవాన్ స్త్రీసా హైపా గయాం స్త్రీత్రే ప్రాణా వై గయా స్తత్సృజాం స్త్రీతే తద్యద్గయాం స్త్రీతే తద్దాయత్రీ నామ శత. ౧౪. ౭. ౧. ౬. ౭. అనేన గయశబ్దేన ప్రాణానాం గ్రహణం, అత్ర మహీధరః ప్రణుక్కుతి త్రివిక్రమావతారం కృత్వేత్వాది తదశుద్ధం సజ్జనై ర్పౌద్యమ్॥

పదార్థము :- (విష్ణుః) సకల జగత్తునందు వ్యాపకుడై యున్న ఏ జగదీశ్వరుడు ఈ జగత్తంతటిని (విచక్రమే) రచించుచు (ఇదమ్) ప్రత్యక్షమును అప్రత్యక్షమును నగు ఈ జగత్తును (త్రేధా) మూడువిధముల ధారణ మొనర్చు చున్నాడో (అస్య) ప్రకాశ వంతము, ప్రకాశరహితము, అదృశ్యములుగానున్న, త్రివిధములగు పరమాణ్వాది రూప ములను (స్వాహా) బాగుగాచూచుటకు, చూపించుటకు తగిన జగత్తును గ్రహణ మొనర్చుచు (ఇదమ్) (సమూఢమ్) చక్కగా విచారించి చెప్పదగిన ఈ అదృశ్య జగత్తును (పాంసురే) అంతరిక్షమున స్థాపించియున్నాడో అతడే మానవులందరికి శ్రేష్ఠరీతితో సేవించనర్హుడు.

భావార్థము :- ఒకటి ప్రకాశవంతములగు సూర్యాదులను, రెండు ప్రకాశరహిత ములగు పృథివ్యాదులను, మూడు పరమాణువు మొదలగు అదృశ్యజగత్తును, వీనినన్నిటిని కారణరూపమునుండి పరమాత్మ రచించి యంతరిక్షమున స్థాపించియున్నాడు. అందును పృథివీయందు ఓషధ్యాదులను, సూర్యునియందు ప్రకాశమును, ఆకాశమున పరమాణ్వా దులను నిహితమొనర్చెను. ఈ సకలజగత్తును ప్రాణముల శిరోభాగమున స్థాపించినాడు. ఇట వ్రాయబడిన శతపథప్రమాణము ననుసరించి గయ శబ్దమునకు ప్రాణమని అర్థము గ్రహించబడినది. ఇందు మహీధరుడు త్రివిక్రమ అనగా వామనావతారమెత్తి జగత్తును రచించెనని బూకరించిన యర్థము. సర్వథా మిథ్యయైయున్నది. [౧౮౦]

౧౮౦. ఇరావతీత్యన్య వసిష్ఠ ఋషిః, విష్ణు దేవతా, స్వరాదాక్షీ త్రిష్టుప్ చంద్రః, దైవతః, స్వరః.
పున రీశ్వర సూర్య గుణా ఉపదిశ్యంతే.

మరల నీమంత్రమందు ఈశ్వరుని, సూర్యుని గుణములు ఉపదేశించబడుచున్నవి.

దేవీ+ఇతి దేవీ, దుర్వే+ఇతి దుర్వే, ఆయుః, మా, నిః, వాదిష్టమ్, ప్రజామితీ
ప్ర+జామ్, మా, నిః, వాదిష్టమ్, అత్ర, రమేథామ్, వర్షన్, పృథివ్యాః.

పదార్థః :- (దేవశ్రుతో) యథా దివ్యవిద్యాశ్రుతో విద్వాంసౌ (దేవేషు)విద్యుత్సు దివ్యగుణేషు
వా ప్రసిద్ధౌ (అ) సమంతాత్ (ఘోషతమ్) ఘోషం కుర్వంతై స్తః. (ప్రాచీ) ప్రకృష్ట మఖ్యుతి యా
భ్యాం తే రోదసీ. అత్ర సర్వత్ర సుపాం సునిగితి ప్రథమా ద్వివచనస్య అక్ (ప్ర)ప్రకృష్టార్థే (ఇతమ్)
ప్రాప్తౌ భవతః (అధ్వరమ్) అహింసనీయమ్. (కల్పయన్తీ) సమర్థయన్త్యై (ఊర్ధ్వమ్) ఉత్కృష్ట
గుణమ్. (యజ్ఞమ్) విజ్ఞానశిల్ప సంగమనీయమ్. (నయతమ్) సంప్రాప్నుతమ్. (మా) నిషేధే. (జిహ్వ
రతమ్) కుటిలో భవతమ్. (స్వమ్) స్వకీయమ్ (గోష్ఠమ్) గవాం స్థానమ్. అత్ర ఘౌర్యే క విధాన
మితి కః, (అ) సమంతాత్. (వదతమ్) ఉపదిశతః. (దేవీ) దివ్యగుణసంపన్నే (దుర్వే) గృహ
రూపే (ఆయుః) జీవనం తన్నిమిత్తం వా. (మా) నిషేధే. (నిః) నితరామ్. (వాదిష్టమ్) వదతమ్.
(ప్రజామ్) ఉత్పన్నాం సృష్టిమ్. (మా) నిషేధే. (నిః) నితరామ్ (వాదిష్టమ్) వదతమ్. (అత్ర) అస్మిన్
జగతి (రమేథామ్) (వర్షన్) సుఖవృష్టియక్తే. (పృథివ్యాః) అస్తరిక్షస్య మధ్యే. ఆయం మంత్రః.
శత. ౩. ౪. ౩. ౧౩-౨౦. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే మనుష్యాః! యథా యా దేవేషు దేవశ్రుతో ఘోషతం వ్యక్తం శబ్దం కురుతే
యే ప్రాచీ కల్పయన్త్యుర్ధ్వం యజ్ఞం ప్రేతం నయత స్తే చ రోదసీ యథా మా జిహ్వరతం కుటిలో
న భవేతాం తథా కురుతం యే దేవీ దుర్వే స్వం గోష్ఠం సమంతాత్ ప్రాప్నుత ప్రాభ్యాం కస్యాప్యా
యుర్మా నిర్వాదిష్టం, ప్రజాం మా నిర్వాదిష్టం, విసప్థాం మా కురుతం, పృథివ్యామస్తరిక్షస్య చ మధ్యే
వర్షణి జగతి రమేథాం తథా సుతిష్ఠతః॥

భావార్థః :- అత్ర వాచకలబ్ధిసమాలంకారః.] మనుష్యై ర్యావజ్జగదస్తరిక్షస్య మధ్యే వర్తతే
తావత సర్వేణ బహూని సుఖాని సంపాదనీయాని॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! మీరు (దేవేషు) విద్వాంసులయందు, దివ్యగుణము
లయందు (దేవశ్రుతో) విద్వాంసులచే శ్రవణమొనర్చబడిన యే ప్రాణాపానవాయుపులు
(ఘోషతం) వ్యక్తశబ్దమెటులొనర్చగలవో, మరియు (ప్రాచీ) ప్రాప్తించునవియు (కల్ప
యంతీ) సామర్థ్యవంతములునునగు నే ప్రకాశము [లేక] భూమి (ఊర్ధ్వమ్) ఉత్తమగుణ
యుక్తమును (యజ్ఞమ్) విజ్ఞానమయమును శిల్పమయమునునగు యజ్ఞమును (ప్రేతమ్)
ఎరిగించగలవో (నయతమ్) లభింపజేయగలవో (మా జిహ్వరతమ్) [అవి] కుటిలగతిగలవి
కాజాలకుండు [నటులొనర్చుడు] (దేవీ) దివ్యగుణసంపన్నములగు (దుర్వే) ఏ గృహరూప
ములు (స్వమ్) సొంత (గోష్ఠమ్) కిరణముల, అవయవముల స్థానములను (వదతమ్) ఉప
దేశించునవియై యున్నవో (ఆయుః) ఏవి ఆయువును (మానిర్వాదిష్టమ్) నశింపజేయవో
(ప్రజామ్) ఏవి ఉత్పన్నసృష్టిని (మానిర్వాదిష్టమ్) నాశనమొనరించవో అవి (పృథివ్యాః)
ఆకాశమధ్యమున (అత్ర) (వర్షన్) సుఖముగా సేవించదగు నీజగత్తులో (రమేథామ్)
ఎటుల రమించ గలవో, అటులొనరించుచుండుడు.

భావార్థము:- [ఇచట వాచకలుప్రోపమాలంకారము.] అంతరిక్షమధ్యమున ఉన్న జగత్తంతటిలో అసంఖ్యోత్తమసుఖములను మానవులు సంపాదించవలయును. [౧౮.౨.]

౧౮౩. విష్ణో ర్ముకమిత్యస్యాతథ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, విష్ణు ధైవతా, స్వరాడాక్షీ
తిర్ముష్ శస్తః, ధైవతః స్వరః.

అథ వ్యాపకేశ్వర గుణా ఉపదిశ్యంతే.

వ్యాపకుడైన యీశ్వరుని గుణము లీ మంత్రిముం దుపదేశించబడినవి.

విష్ణోర్ము కం వీర్వాణీ ప్రవోచం యః పార్థివాని విమమే రజాంసి.

యోఽఅస్కభాయ దుత్తరః సదస్థం విచక్ర మాణ స్త్రోధోరుగాయో విష్ణవే త్వా॥

విష్ణోః, ను, క్రమ్, వీర్వాణీ, ప్ర, వోచమ్, యః, పార్థివాని, విమమ+ఇతి
వి+మమే, రజాంసి, యః, అస్క భాయత్, ఉత్తరమిత్యత్ + తరమ్, సదస్థమితి

సద+స్థమ్, విచక్రమాణ+ఇతి వి+చక్రమాణః, త్రేధా ఉరుగాయ+ఇత్యరు+
గాయ, విష్ణవే, త్వా. ॥౫.౧౮॥

పదార్థః :- (విష్ణోః) వ్యాపకస్య పరమేశ్వరస్య (ను) శీఘ్రమ్. (క్రమ్) సుఖస్వరూపమ్. (వీర్వాణీ) పరాక్రమ యుక్తాని కర్మాణి (ప్ర) ప్రకృష్టార్థే (వోచమ్) కథయేయమ్. (యః) అనస్తపరాక్రమః (పార్థివాని) పృథివ్యా వికారా అస్తరిక్షే విదితాని వా. అత్ర తత్ర విదిత ఇతి చ. అ. ౫. ౧. ౪౩. అనేనాఞ్ ప్రత్యయః (విమమే) వివిధతయా మమేతే. (రజాంసి) లోకాన్ లోకా రజాంస్సువ్యస్తే. నిరు. ౪. ౧౯. (యః) సర్వాధారః, (అస్కభాయత్) ప్రతిబధ్నాతి. (ఉత్తరమ్) అస్తవయవమ్. (సదస్థమ్) యతస్సహ తిష్ఠతి తత్కారణం తత్సంగృహ్య. (విచక్రమాణః) యథాయోగ్యం జగద్రచ నాయ కారణపాదాన్ ప్రక్షిప్తన్ వియోజయన్. (త్రేధా) త్రివిధకారాణి (ఉరుగాయః) యో బహూ నర్థా న్యేదద్వారా గాయత్యుపదిశతి సః (విష్ణవే) వ్యాపనశీలాయ యజ్ఞాయ (త్వా) త్వామ్. అయం మంత్రిః, శత. ౩. ౪. ౩. ౨౧. వ్యాఖ్యాతః॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా! యాయం యో విచక్రమాణ ఉరుగాయో విష్ణు ర్జగదీశ్వరః పార్థివాని రజాంసి త్రేధా విమమే, యః ఉత్తరం సదస్థ మస్కభాయత్ ప్రతిబధ్నాతి, యో విష్ణవే ఉపాస నాదియజ్ఞాయాశ్రీయతే, యస్య విష్ణో వీర్వాణీ విద్వాంసో వదన్తి, యం సర్వే సశ్రయన్తే. కం సుఖ రూపం దేవమహం ప్రవోచం ను శీఘ్రమాశ్రయే॥

భావార్థః :- సర్వై ర్ముక్త్యై ర్యేవ పరమేశ్వరేణ ప్రృథివీసూర్యత్రసరేణుభేదేన త్రివిధం జగద్రచిత్వా త్రియతే స ఏవోపాసనీయః॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! మీగు (విచక్రమాణః) జగద్రచనకై కారణాంశ ముల సంయుక్తమైనర్పుచు (ఉరుగాయః) అనే కార్థములను వేదములద్వారా ఉపదేశించు

చున్న(యః) ఏ జగదీశ్వరుడు (పార్థివాని) పార్థివవికారములచే, పృథ్వీగుణములచే పుట్టినటు వంటివి లేక అంతరిక్షములో విడితములును (త్రేధా) త్రివిధములునునై న(రజాంసి)లోక ములను(విమమే) అనేకవిధముల రచించుచున్నాడో, (ఉత్తరమ్) వెనుకటి అవయవములతో పాటు(సధస్థమ్) ఉండు కారణమును (అస్కభాయత్) ఎవడు ఆపి యుంచుచున్నాడో, (యః) ఎవడు (విష్టవే) ఉపాసనాది యజ్ఞమునకై ఆశ్రయించబడుచున్నాడో (విష్టోః) ఆ వ్యాపకపరమేశ్వరునియొక్క (పీర్వాణి) పరాక్రమయు క్తకర్మలను (ప్రవోచమ్) కథన మొనర్చెదను. మఱియు ఓ పరమేశ్వరా(ను) శీఘ్రముగా(కమ్) సుఖస్వరూపుడవై న(త్యా) నిన్ను ఆశ్రయించుచున్నాను.

భావార్థము :- ఏ పరమేశ్వరుడు పృథివీ సూర్యత్రసరేణువు మొదలగు భేదము లతో మూడు రకములగనున్న జగత్తును రచించి ధారణమొనర్చు చున్నాడో యతనినే మానవులు పాసించవలయును. [౧౮౩]

౧౮౪. దివో వేత్యస్యోతథ్యో రీర్షతమా ఋషిః, విష్ణుదేవతా, నిచ్చరాక్షీ జగతీ చన్ద్రః, నిపాదః స్వరః. పునః స కీదృశ ఇత్యుపదిశ్యతే.

మరల నా జగదీశ్వరు డెటులున్నాడను విషయ మీ మంత్రమందువదేశించబడుచున్నది.

దివో వా విష్ణు ఉత వా పృథివ్యా మహో వా విష్ణు ఉరోర్రన్తరిజ్ఞత్.

ఉభా హి, హస్తా వసునా పృణస్వా ప్రయచ్ఛ దక్షిణాదోత నవ్యాద్విష్ణవే త్యా॥ ౫.౧౯॥

దివః, వా, విష్ణో + ఇతి విష్ణో, ఉత, వా, పృథివ్యాః, మహాః, వా, విష్ణో +

ఇతి విష్ణో, ఉరోః, అన్తరిజ్ఞత్, ఉభా, హి, హస్తా, వసునా, పృణస్వ, ఆ, ప్ర, యచ్ఛ, దక్షిణాత్, ఆ, ఉత, నవ్యాత్, విష్ణవే, త్యా॥

పదార్థః :- (దివః) ప్రసిద్ధాత్ విద్యుతో వా(వా) వజ్రన్తరే(విష్ణవే) వేషేష్టి వ్యాప్నోతి చరాచరం జగత్ తత్సంబుద్ధే (ఉత) అపి (వా) వజ్రన్తరే (పృథివ్యాః) భూమేః సకాశాత్ (మహాః) మహత్త త్వాత్ (వా) వజ్రన్తరే. (విష్ణో) నవ్యాన్తఃప్రవిష్ట (ఉరోః) బహోరసన్తాత్. (అన్తరిజ్ఞత్) ఆకాశాత్ (ఉభా) ద్వి. (హి) ఐయ, (హస్తా) బలవీర్యా బాహూ వా. ఆత్రోభయత్ర సుపామిత్యకారదేశః. (వసునా) ద్రవ్యేణ సహ. (పృణస్వ) ప్రీణహి ప్రీణయ వా(అ)సమన్తాత్ (ప్ర) ప్రకృష్టార్థే. (యచ్ఛ) దేహి (దక్షిణాత్) దక్షిణాపార్శ్వాత్. (ఆ) అభిశః. (ఉత) చ(నవ్యాత్) వామపార్శ్వాత్. (విష్ణవే) యజ్ఞాయ (త్యా) త్యామ్, అయం మంత్రః. శత. ౩, ౪. ౩. ౨౨. వ్యాఖ్యాతః॥

అన్వయః :- హే విష్ణో! త్వం కృపయాఽస్మాన్ దివః ప్రసిద్ధాగ్నే ర్విద్యుతో వా వసునా పృణస్వ సుఖాని ప్రయచ్ఛ. ఉతాపి పృథివ్యాః సకాశాత్పన్నేభ్యః పదార్థభ్యో మహత్తత్వావ్యాప్యకై దుతోరోరన్తరిజ్ఞద్వా వసునా ద్యాం పృణస్వ. హే విష్ణో! త్వం దక్షిణాదుత చ నవ్యాత్ సుఖాని ప్రయచ్ఛ. తం త్యా త్యాం విష్ణవే యజ్ఞాయ వయమర్చయేమ.

భావార్థః :- యేన వ్యాపకేనేశ్వరేణ మహాత్తత్వ సూర్య భూమ్యంతరిక్షవాయ్యగ్ని జలాదీన్ పదార్థాన్ తత్రస్థాపన్యాంశ్చైషద్యాదీన్ మనుష్యాదీంశ్చ రచిత్వా ధృత్వా సర్వేభ్యః ప్రాణిభ్యః సుఖాని ధీయస్తే తస్యైవోపాసనా సర్వైః కార్యేతి.

పదార్థము:- (విష్ణో)సర్వవ్యాపీ! పరమేశ్వరా! నీవు దయయుంచి మమ్ము (దివః) ప్రసిద్ధాగ్నివలన లేక విద్యుదగ్నివలన (వసునా) ద్రవ్యముతోపాటు (అపృణస్త్వ) సుఖములను పరిపూర్ణమొనర్చుము. మఱియు (పుథివ్యాః) భూమినుండి పుట్టిన పదార్థములవలనను (ఉత) మఱియు (వా) లేక (మహాః) మహాత్తత్వమును అవ్యక్తమును (ఉత) మఱియు, (ఉరోః) విశాలమునునగు (అంతరిక్షాత్) అంతరిక్షమువలనను ద్రవ్యములతోపాటు సుఖములను (హి) నిశ్చయముగ పూర్ణమొనర్చుము. (విష్ణో) అన్నిటిలో ప్రవిష్టుడవైన యోగిశ్వరా! నీవు (దక్షిణాత్) దక్షిణమునుండి (ఉత) మరియు (సవ్యాత్) వామపార్శ్వమునుండి సుఖముల నొనగుము. (త్వా) అట్టి నిన్ను (విష్టవే) యోగవిజ్ఞానముకొరకు, యజ్ఞముకొరకు పూజించుచున్నాము.

భావార్థము :- వ్యాపకుడైన యే పరమేశ్వరుడు మహాత్తత్వమును, సూర్యుని, భూమిని, అంతరిక్షమును, వాయ్యుగ్నిజలాది పదార్థములను, లేక తత్రస్థములగు ఓషధ్యులను, మనుష్యాదులను రచించి ధారణమొనర్చి సకల ప్రాణులకై సుఖములనుధరించుచున్నాడో ఆపరమాత్మునినే మానవులుపాసించుట యోగ్యము. [౧౮౪]

౧౮౫. ప్రతద్విష్టు రిత్యసౌతథోర్థీ దీర్ఘతమా ఋషిః, విష్టుదేవతా, విశాదాక్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పునః స కీదృశ ఇత్యుపదిశ్యతే.

మరల నతడెటులున్నాడను విషయ మీ మంత్రమందువదేశించబడుచున్నది.

ప్ర తద్విష్టు స్తవతే వీర్యేణ మృగో న భీమ కుచ్రరో గిరిష్ఠాః।

యస్యోరుష త్రిషు విక్రమజేష్వధిక్షీయన్తి భువనాని విశ్వా॥౫.౨౦॥

ప్ర,తత్,విష్టుః,స్తవతే,వీర్యేణ,మృగః,న,భీమః,కుచ్రరః,గిరిష్ఠాః గిరిష్ఠా+

ఇతి గిరి+ష్ఠాః, యస్య, కురుషు, త్రిషు, విక్రమజేష్వీతి వి+క్రమజేష్ఠ, అధిక్షీయన్తి త్యధి+క్షీయన్తి, భువనాని, విశ్వా॥

పదార్థః :- (ప్ర) శ్రకృష్టార్థే (తత్) తస్మాత్, (విష్టుః) వ్యాపకేశ్వరః, (స్తవతే) స్తోత్యపదిశతి. అత్ర బహులం ఛన్దసీతి శబ్దో హ్యుదాత్, (వీర్యేణ) పరాక్రమేణ, (మృగః) యో మార్గ్యవిభృతి వదాయ జీవానితి. ఈశ్వరపక్షే తు మార్గి వ్యవస్థాపనాయ జీవానితి(న) ఇవ(భీమః)బిభృతి.

జీవా అస్మాదితి వ్యాఘ్రః, భీమాదయోఽపాదాన ఇతి నిపాతనాత్ (కుచరః) యః కుత్పితం ప్రాణివధం చరతి. (గిరిష్ఠాః) గిరౌ తిష్ఠతీతి, క్విబన్తోఽయం ప్రయోగః. (యస్య) (ఉరుషు) బహుషు, (త్రిషు) త్రివిధేషు జగత్సు (విక్రమణేషు) వివిధక్రమేషు (అధిక్షియన్తి) నివసన్తి. (భువనాని) లోకజాతాని (విశ్వా) సర్వాణి. అయం మంత్రః, శత. ౩. ౪. ౩. ౨౩, వ్యాఖ్యాతః॥

అన్వయః :- యస్మోరుషు త్రిషు విక్రమణేషు విశ్వాని భువనాన్యధిక్షియన్తి యశ్చాస్మా విష్ణు ర్విర్యేణ భీమః కుచరో గిరిష్ఠా మృగో న సింహ ఇవ విచరన్ముచదిశతి (తత్) తస్మాత్ న నైవ కదాపి విస్మరణీయః.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యథా సింహః స్వపరాక్రమేణ యథేష్టం విక్రమతే, తథైవ జగదీశ్వరః ఖిల పరాక్రమేణ సర్వాన్ లోకాన్ నియచ్ఛతి॥

పదార్థము :- (యస్య) ఎవనియొక్క (ఉరుషు) అత్యంత [విశాల] ములును (త్రిషు) (త్రివిక్రమణేషు) త్రివిధప్రకారములునునగు క్రమములందు (విశ్వాభువనాని) సకల లోకములు (అధిక్షియన్తి) నివసించుచున్నవో మరియు (వీర్యేణ) స్వపరాక్రమముచే తనే (భీమః) భయపెట్టునదియు (కుచరః) నిందితమగు ప్రాణివధనోనర్చునదియు మరియు (గిరిష్ఠాః) పర్వతములందుండునదియునగు (మృగః) సింహము (న)వలె [నేయివిష్టువు] పాపులను వెదకి దుఃఖపెట్టుచు (ప్రస్తవతే) ఉపదేశమొనరించుచున్నాడో (తత్) అట్టివాని నెన్నటికి విస్మరించకూడదు.

భావార్థః :- ఇందుపమాలంకారమున్నది. ఏవిధముగ సింహము తన పరాక్రమముతో తన ఇచ్ఛానుసారము అన్యజంతువులను నియమమునందుంచుచు విహరించునో అటులనే జగదీశ్వరుడు తన పరాక్రమముతో సకలలోకములను నియమనమునందుంచుచున్నాడు. [౧౮౫]

౧౮౬. విష్ణో రరాట మిత, ధ్వతమా ఋషిః, విష్ణు ర్దేవతా, భుగిగామీ
పంక్తిశ్చన్దః, పంచమః స్వరః.
పునః స కథం భూత ఇత్యవదిశ్యతే.

మరల నా జగదీశ్వరుడెటులున్నాడను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించ బడుచున్నది.

విష్ణో రరాటమసి విష్ణోః శ్చప్తే స్థో విష్ణోః స్యూరసి విష్ణోర్ధ్రువోఽసి॥

వైష్ణవమసి విష్ణవే త్వా॥

॥౫.౨౧॥

విష్ణోః, రరాటమ్, అసి, విష్ణోః, శ్చప్తే+ఇతి శ్చప్తే, స్థః, విష్ణోః, స్యూః,

అసి, విష్ణోః, ధ్రువః, అసి, వైష్ణవమ్, అసి, విష్ణవే, త్వా॥

పదార్థః :- (విష్ణోః) వ్యావకన్య సకాశాత్ (రరాటమ్) పరిభాషితం జగత్. (అసి) అస్తి. అత్ర సర్వత్ర వ్యత్యయః. (విష్ణోః) సర్వత్రాభి ప్రవిష్టస్య (శ్చప్తే) ఖగ్ధే ఇవ, అత్ర స్థాకౌచ ఇత్యన్య

వర్ణవ్యత్యయేన సవ్య శః. (స్వః) తిష్ఠతః. (విష్టోః) సర్వసుఖాభివ్యాప్తాత్. (స్వాః) యః సీవ్యతి సః, (అసి) అస్తి. (విష్టోః) సర్వజగత్సాంకాత్ (ద్రుఢః) నిశ్చలః. (అసి) అస్తి. (వైష్ణవమ్) యద్ విష్టో ర్యజ్ఞస్యేదం సాధనం సాధకం వా తత్. (అసి) అస్తి. (విష్ణవే) యజ్ఞాయ (త్వా) త్వామ్. అయం మంత్రః, శత. ౩. ౪. ౩. ౨౪-౨౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- యదిదం వివిధం జగదన్యస్తి, తద్విష్టో రరాటమన్యస్తి, విష్టోః సకాశాదుత్పద్య వర్తత ఇతి యావత్. విష్టోః స్యూరన్యస్తి, సర్వం జగద్వైష్ణవమన్యస్తి. యవ్య విష్టో ర్జగతి ద్వే శ్చస్మై ఇవ జడచేతనవమూహా స్థః వర్తతే, తం సర్వజగదుత్పాదకం జగదీశ్వరం త్వాం విష్ణవే యజ్ఞానుష్ఠానాయ వయ మాశ్రయామః.

భావార్థః :- మనుష్యైః సర్వస్యాన్య జగతః పరమేశ్వర ఏవ రచకో ధారకో వ్యాపక ఇష్ట దేవోఽస్తితి విజ్ఞాయ సర్వకామసిద్ధిః సంపాదనీయా.

పదార్థము :- అనేక ప్రకారములైన యే యీజగత్తు ఉన్నదో అది(విష్టోః) వ్యాపకుడగు పరమేశ్వరునివలననే (రరాటమ్) ఉత్పన్నమై ప్రకాశితమైయున్నది. (విష్టోః) సర్వ సుఖముల లభింపజేయునీశ్వరునిచే (స్వాః) విస్తృతమైనర్పణడినదై (అసి) ఉన్నది. సకల జగత్తు (వైష్ణవమ్) యజ్ఞమునకు సాధనమై (అసి) ఉన్నది. (విష్టోః) అన్నిటిలో ప్రవిష్టమైయున్న యే యీశ్వరునియొక్క (శ్చస్మై) శుద్ధజగత్తు జడచేతన రూపమున రెండురకములుగ నున్నదో ఆజగత్తునంతటిని సృజించునట్టి యో జగదీశ్వరా! మేము (త్వా) నిన్ను (విష్ణవే) యజ్ఞానుష్ఠాన మొనర్చుటకై ఆశ్రయించుచున్నాము.

భావార్థము :- మనుష్యులు పరమేశ్వరుడే ఈ సకలలోకములకు స్రష్ట, ధర్త, వ్యాపకుడు, ఇష్టదేవుడు అని తెలుసుకొని సకలకామ్యసిద్ధిని బడయువలయును. [౧౮౬]

౧౮౭. దేవస్య త్వేత్యసృత్యోత్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, పూర్వార్ధస్య సామ్మిపంత్యశ్చన్దః, పశ్యుమః స్వరః, ఆదద ఇత్యుత్తరస్య ఖరిగార్షీ బృహతీ చన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పునరయం యజ్ఞః కిమర్థః కర్తవ్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

మరల నా యజ్ఞ మెందులకు చేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించబడుచున్నది.

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసప్తేఽస్వినో ర్భాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యామ్.

ఆ దదే నార్య సీదమహః పరక్షసాం గ్రీవా అపి కృన్తామి.

బృహన్నసి బృహద్రవా బృహతీ మిష్టాయ వాచం వద॥౫.౨౨॥

దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రసప్త+ఇతి ప్ర+ప్తవే, అశ్వినోః, భాహుభ్యామితి భాహ+భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామితి హస్తా+భ్యామ్, ఆదదే, నారీ, అస్తి, ఇదమ్,

(తమ్) యజ్ఞమ్ (బలగమ్) బలం గచ్ఛన్తమ్, (ఉత్) ఉత్కృష్టమ్. (కిరామి)విక్షిపామి(యమ్) యజ్ఞమ్. (మే) మమ. (నిష్ట్యః) నేకంతి సమాదధతే యేన యజ్ఞేన తత్సహితః సాధు ర్విద్వాన్. అత్ర నిశ దాతో ర్భాహులకాదాణాదిక స్తః ప్రత్యయ స్తతో యత్. (యమ్)యజ్ఞమ్.(అమాత్యః) మేధావీ భానకః ప్రధానభృత్యః.(నిచఖాన)యథా నితరాం ఖాతవాన్.(ఇదమ్)భూగర్భవిద్యాపరిజ్ఞానం స్థానమ్, (అహమ్) భూగర్భ విద్యావేత్తా.(తమ్)కృష్ణాద్యాభ్యం యజ్ఞమ్.(బలగమ్)బలప్రాపకమ్. (ఉత్) ఉత్కృష్టే. (కిరామి)(యమ్) అధ్యయనాధ్యాపనాభ్యమ్. (మే) మమ.(సమానః)సదృశః, (యమ్) పూర్వోక్తమ్. (అసమానః) అసదృశః. (నిచఖాన) యథా నితరాం ఖనతి(ఇదమ్) కర్మ (అహమ్)అధ్యాపకోఽధ్యేతా వా (తమ్)(బలగమ్)ఆత్మబల ప్రాపకమ్.(ఉత్)ఉత్కృష్టే(కిరామి) విక్షిపామి. (యమ్) పరస్పరం పాలనహేతుం యజ్ఞమ్. (మే) మమ. (సబిధుః) యథా సమానా బంధవో యస్య మిత్రస్య సః(యమ్)పూర్వోక్తమ్ (అసబింధుః)యథా అసమానా బంధవో యస్య సః (నిచఖాన) యథా నితరాం ఖాతవాన్ ఖనతి వా. (ఇదమ్)కర్మ(అహమ్)సర్వసహృత్,(తమ్, బలగమ్) రాజ్య బల ప్రాపకమ్. (ఉత్)ఉత్కృష్టే(కిరామి)ప్రక్షిపామి, (యమ్)ఉత్కృష్టప్రాపకమ్, (మే) మమ, (సజాతః) యథా సహౌవ జాతః. (యమ్) ఉక్తమ్,(అసజాతః)యథా యః సహ న జాతః (నిచఖాన) యథా నిత్యం ఖాతవాన్ ఖనతి వా. (ఉత్) ఉత్కృష్టే (కృత్యామ్) కరోతి యథా తామ్. (కిరామి)ప్రక్షిపామి. ఆయం మంత్రః. శత. ౩ ౪.౪.౧-౧౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే విద్వన్మనుష్య ! యథా కల్పిద్బలగహనం యథా రక్షోహణం వైష్ణవీం వాచమనుస్థాయ యం బలగం యజ్ఞం యథాఽహముత్కిరామి,తథా త్వమప్యేత ముత్కిర. యథా కన్యచిన్నే మమ నిష్ట్యేఽమాతోఽయం యజ్ఞమిదం స్థానాది చ నిచఖాన,తథా తవ భృతో నిఖనతు. యథాఽహం యం బలగం యజ్ఞముత్కిరామి తథా తం త్వమప్యుత్కిర.యథా మే మమ వా సమా నోఽసమానశ్చ యం యజ్ఞమిదం కర్మ చ నిచఖాన. తథా తవాపి నిఖనతు. యథాఽహం యం బలగం యజ్ఞముత్కిరామి తథా త్వమప్యేతముత్కిర.యథా మే మమ సబింధు రసబింధుశ్చ యం యజ్ఞమిదం కర్మ చ నిచఖాన, తథా తవాపి వైతం నిఖనతు. యథాఽహం యం బలగం యజ్ఞ ముత్కిరామి. తథా త్వమప్యేత ముత్కిర. యథా మే మమ సజాతోఽసజాతశ్చ యం యజ్ఞం కృత్యాం నిచఖాన, తథా తవాప్యేతమేతాం చ నిఖనతు. యథాఽహం మేకత్సర్వముత్కిరామి, తథా త్వమప్యేత ముత్కిర.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్రోపమాలంకారః.మనుష్యై రస్యా మీశ్వరసృష్టౌ ధార్మికవిద్వ దనుకరణం కార్యం నేతరేషామితి.

పదార్థము :-ఓ విద్వాంసులగు మానవులారా!(అహమ్)నేనెటుల(బలగహనమ్) బలములను విలోడనమొనరించు కర్మను మరియు(రక్షోహణమ్)రాక్షసులను హననమొ నరించు కర్మను మరియు(వైష్ణవీం) వ్యాపకుడైన పరమేశ్వరుని వేదవాణిని అనుష్ఠించి (యం బలగమ్) బలమును లభింపజేయు నేయజ్ఞమును (ఉత్కిరామి)ఉత్కృష్టత్వముచే ప్రేరితమొనరించుచున్నానో, ఇహమున ప్రసిద్ధపఱచుచున్నానో(తమ్ ఇదమ్) ఆ యీ యజ్ఞమును అటులనే నీవును ప్రకాశితపఱచుము.

మఱియు ఎటుల(నిష్ట్య)యజ్ఞమునందు కుశలుడు(అమాత్యః)మేధావి, విద్వాం సుడునగు(మే) నా మనుష్యుడ (యమ్)ఏ యజ్ఞమునులేక(ఇదమ్) భూగర్భ విద్యను పరి

ఓంచుటకై స్థానమును(నిచఖాన)నిస్సందేహమొనరించుటకు[త్రప్వ]చున్నాడో అటు లనే(తమ్)దానిని నీశృత్వమును త్రప్వనుగాక!

అటుల(అహమ్)భూగర్భవిద్యను ఎరుగునేను(యమ్) (బలగమ్)బలమును లభింప జేయు వ్యవసాయము మొదలగు యజ్ఞమును లేక(ఇదమ్)ఈ ఖననరూప కర్మను(ఉత్కిరామి)బాగుగా సంపాదనమొనర్చుచున్నానో అటులనే(తమ్)దానిని నీవునుచేయుము

అటుల (మే) (సమానః) నాకు సదృశుడైన మనుష్యుడేకాని అసదృశుడేకాని (యమ్)ప కర్మను(నిచఖాన)త్రప్వచున్నాడో అటులనే నీవాడును త్రప్వనుగాక!

అటుల(అహమ్)అధ్యయనాధ్యాపనకార్యములొనరించునేను(యమ్ బలగమ్)అత్మ బలమునులభింప జేయు నేయజ్ఞమునులేక(ఇదమ్)అధ్యయనాధ్యాపనరూపమగు నే యీ కర్మను(ఉత్కిరామి)సంపన్న మొనర్చుచున్నానో అటులనే(తమ్)దానిని నీవును చేయుము.

అటుల(మే)నాయొక్క (సబంధుః అసబంధుః) సబంధువగు మిత్రుడేకానీ అసబంధువగు శత్రువేకానీ(యమ్) పాలనరూపమగు నేయజ్ఞమును లేక ఈకర్మను(నిచఖాన) నిస్సందేహమొనరించున్నాడో దానిని నీవాడును అటులనే ఒనర్చుగాక!

అటుల(అహమ్) అందఱకు మిత్రుడనైన నేను (యమ్ బలగమ్)రాజ్యజలమును ప్రసాదింపజేయు నేయజ్ఞమునులేక(ఇదమ్)ఈ కర్మను(ఉత్కిరామి)సంపాదనమొనరించు చున్నానో అటులనే(తమ్)దానిని నీవును ఒనర్చుము.

అటుల(మే సజాతః)నాతోబుట్టిన వాడును[లేక](అసజాతః)వేరుగాపుట్టిన మను ష్యుడును(యమ్)ప యజ్ఞములేక(కృత్యామ్)ఉత్తమక్రియను(నిచఖాన)నిస్సందేహముగ నొనర్చుచున్నాడో అటులనే నీవాడును ఈ యజ్ఞమును లేక ఈ క్రియను సందేహరహితముగా నొనర్చునుగాక!

నే నెటుల ఈ సమస్త కర్మలను (ఉత్కిరామి) సంపాదన మొనర్చుచున్నానో అటులనే నీవును నొనర్చుము.

భావార్థము:—ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్రోపమాలంకారమున్నది. ఈ ఈశ్వర స్మృతిలో మనుష్యులు విద్వాంసులను సర్వదా అనుకరించవలయునే గాని మూర్ఖుల నెన్నడు అనుకరించగూడదు. [౧౮౮]

౧౮౯. స్వరాడ సీత్యస్యాతథో దీర్ఘ తమా ఋషిః, సూర్యవిద్వాంసౌ దేవతే,
భురిగార్హమస్తుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ సూర్య సభాద్యక్ష గుణా ఉపదిశ్యంతే.

ఇపుడీ మంత్రమందు సూర్యుని, సభాధ్యక్షుని యొక్క గుణము లుపదేశించబడుచున్నవి.

స్వరాడ¹ సపత్న²హా³ సత్త్రి⁴రాడ⁵స్యభిమా⁶త్రిహా⁷ జన్తరాడ⁸సి రక్షో⁹హా¹⁰ సర్వ¹¹రా

డ¹²స్య మిత్రి¹³హా¹⁴॥

స్వరాడితి స్వ+రాట్, అసి, సప్తత్వ హేతి సప్తత్వ+హి, సత్త్రరాడితి సత్త్ర+రాట్, అసి, అభిమాతి హేత్యభి మాతి+హి, జనరాడితి జన+రాట్, అసి, రక్షే హేతి రక్ష+హి సర్వరాడితి సర్వ+రాట్, అసి, అమిత్రహేత్యమిత్ర+హి.

పదార్థః :- (స్వరాట్) యః స్వయం రాజతే నః (అసి) అస్తి వా. అత్ర సర్వత్ర పక్షే వ్యత్యయః, (సప్తత్వహి) యః సప్తత్వాన్ శత్రూన్, మేఘవయవాన్ వా హన్తి నః. (సత్రరాట్) యః సత్రేషు యజ్ఞేషు రాజతే నః. (అసి) అస్తి వా. (అభిమాతిహి) యేభిమిత ఇత్యభిమాతయస్తాన్ హన్తి నః, అత్రైవాదికః క్రిచ్. (జనరాట్) యో జనేషు దార్మికేషు విద్యత్సు రాజతే నః. (అసి) అస్తి వా. (రక్షహి) యో రక్షింసి దుష్టాన్ హంతి నః (సర్వరాట్) యః సర్వస్మిన్ రాజతే నః (అసి) అస్తి వా. (అమిత్రహి) యో యేన వామిత్రాన్ శత్రూన్ హన్తి నః. ఆయం చంద్రః. శత. ౩. ౪. ౪. ౧౪, వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే విద్వాన్ మనుష్య యత స్త్వం స్వరాదసి తస్మా త్సప్తత్వహి భవసి. యత స్త్వం సత్రరాదసి తస్మాదభిమాతిహి వర్తసే, యత స్త్వం జనరాదసి తస్మాద్రక్షహి భవసి. యత స్త్వం సర్వరాదసి తస్మాదమిత్రహి భవసి త్యేకః.

యతోఽయం సూర్యలోకః స్వరాడస్తి తస్మాత్సప్తహి భవతి. యతోఽయం సత్రరాడస్తి తస్మాదభిమాతిహి వర్తతే. యతోఽయం జనరాడస్తి తస్మాద్రక్షహి జాయతే యతోఽయం సర్వరాడస్తి తస్మాదమిత్రహి వర్తత ఇతి ద్వితీయః.

భావార్థః :- అత్ర శ్లేషాలంకారః, హే విద్వాన్! యథా సూర్యః స్వప్రకాశేన చోరవ్యాఘ్రాదీన్ భీషయిత్వా సర్వాన్ సుఖయతి, తదైవ త్వం శత్రూన్నివార్య ప్రజాః సుఖయ.

పదార్థము :- ఓ విద్వాంసుడవైన మానవుడా! నీవు (స్వరాట్) స్వయంప్రకాశవంతుడవై (అసి) ఉన్నావు కావున (సప్తత్వహి) శత్రుసంహారకుడ వగుచున్నావు. (సత్రరాట్) యజ్ఞములందు ప్రకాశమానుడవు కనుక (అభిమాతిహి) అభిమానయుక్త మానవులను చంపువాడ వగుచున్నావు. (జనరాట్) ధార్మిక విద్వాంసులలో ప్రకాశితుడవు కావున (రక్షహి) రాక్షసదుష్టులను సంహరించువాడవగుచున్నావు. నీవు (సర్వరాట్) సర్వులందు ప్రకాశితుడవు కావున (అమిత్రహి) అమిత్రులను అనగా శత్రువులను సంహరించువాడవగుచున్నావు. [ప్రథమార్థము.]

ఏకారణముచే ఈ సూర్యలోకము (స్వరాట్) స్వయముగ (అసి) ప్రకాశితమైయున్నదో ఆకారణముచేతనే (సప్తత్వహి) మేఘవయవములను ఖండించునదగుచున్నది.

ఏకారణముచే ఇది (సత్రరాట్) (అసి) యజ్ఞమునందు బ్రకాశితమై యున్నదో ఆకారణముచేతనే (అభిమాతిహి) అభిమానకారకులగు చోరాదులను హననమొనర్చునదగుచున్నది.

ఏకారణముచే నిది (జనరాట్) (అసి) ధార్మికవిద్వాంసులమనస్సులో ప్రకాశితమై యున్నదో ఆకారణముచేతనే (రక్షహి) రాక్షసులను లేకదుష్టులను చంపునదియగుచున్నది.

ఎందుచే నిది(సర్వరాట్ అసి) అందరిలో ప్రకాశమానమైఉన్నదో అందుచేతనే(అమిత్రహో)దుష్టులను దండించుటకు కారణమగుచున్నది.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమందు శ్లేషాలంకారమున్నది. ఓ మానవ మనీషీ! సూర్యుడెటుల స్వప్రకాశముచే చోర, వ్యాఘ్రాది ప్రాణులకు భయముచూపెట్టి అన్య ప్రాణులను సుఖులుగానొనర్చుచున్నాడో అటులనే నీవును సకల శత్రువులను నివారించి ప్రజలను సుఖులుగా నొనర్చుము. [౧౮౯]

౧౯౦. రక్షోహణ ఇత్యస్యాతధ్యో దీర్ఘ తమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, ఆద్యస్య శ్రాస్త్రి బృహతి చన్దః, మధ్యమః స్వరః, బలగహనా ఉపేన్యత్తరస్యాదీ పక్షిశన్దః, పశ్చాదుః స్వరః.

యజమాన సభాద్యక్షేదయో యజ్ఞానుష్ఠాతృన్యమష్యాన్ యజ్ఞసామగ్రిం

గ్రాహయేయ రిక్తువదిశ్యతే,

యజమానుడు సభాదులయొక్క అధ్యక్షులు యజ్ఞానుష్ఠాన మొనర్చువారికి యజ్ఞసామగ్రిని అందజేయించ వలయునను విషయ మీ మంత్రమం దుపదేశించబడుచున్నది.

రక్షోహణో వో బలగహనః ప్రోక్షమి వైష్ణవాన్రక్షోహణో వో బలగహనోఽవ నయామి వైష్ణవాన్ రక్షోహణో వో బలగహనోఽవస్తౌణామి వైష్ణవాన్రక్షోహణో॥ వాం బలగహనౌ ఉపదధామి వైష్ణవీ రక్షోహణౌ వాం బలగహనౌ పర్యూహామి వైష్ణవీ వైష్ణవమసి వైష్ణవాన్॥ ॥౫.౨౫॥

రక్షోహణః, రక్షోహన్+ఇతి రక్ష+హనః, వః, బలగహన్+ఇతి బలగ+హనః, ప్ర,ఉక్షేమి, వైష్ణవాన్, రక్షోహన్+ఇతి రక్షః+హనః, వః, బలగహన్+ఇతి బలగ+హనః, అవ, నయామి, వైష్ణవాన్, రక్షోహన్+ఇతి రక్షః+హనః, వః, బలగహన్+ఇతి బలగ+హనః, అవ, స్తౌణామి, వైష్ణవాన్, రక్షోహణౌ రక్షోహనావితి రక్షః+హనౌ, వామ్, బలగహనావితి బలగ+హనౌ, ఉప, దధామి, వైష్ణవీ+ఇతి వైష్ణవీ, రక్షోహణౌ, రక్షోహనావితి రక్షః+హనౌ, వామ్, బలగహనావితి బలగ+హనౌ, పరి, ఉహామి, వైష్ణవీ+ఇతి వైష్ణవీ, వైష్ణవమ్, అసి, వైష్ణవాః, స్థ.

పదార్థః :- (రక్షోహణః) యథా యాయం యే రక్షంసి దుఃఖాని హథ తథా, (వః) యుష్మా నేతాంశ్చ (బలగహనః) యథా యో బలాని గాహతే, తథా భూతోఽహమ్. (ప్ర) ప్రకృష్టార్థే (ఉష్ణామి) నిజ్ఞామి. (వైష్ణవాన్) విష్ణుర్యజ్ఞో దేవతా యేషాం తాన్ (రక్షోహణః) యథా యాయం రక్షంసి దుష్టాన్ దస్యాద్వీన్ హథ తథా తాన్. (వః) యుష్మానేతాన్వా (బలగహనః) యథా యో బలాని శత్రు సైన్యాని గాహతే తథాఽహమ్. (అవ) వినిగ్రహార్థే (నయామి) ప్రాప్నోమి. ప్రాపయామి వా. (వైష్ణ వాన్) విష్ణో ర్యజ్ఞస్యేమాన్. (రక్షోహణః) యథా యాయం రక్షంసి శత్రూన్ హథ తథాఽహం తాన్ (వః) యుష్మానేతాన్వీరాన్వా. (బలగహనః) యథాఽహం బలాని స్వసైన్యాని గాహే, తథా హ్యహశిక్షయా విలోఢయత. (అవ) వినిగ్రహే (స్తృజామి) అచ్ఛాదయామి, (వైష్ణవాన్) యజ్ఞానుష్ఠా త్వాన్. (రక్షోహణౌ) యథా రక్షసాం హస్తారౌ ప్రజానభిధృజ్ఞౌ తథాఽహం (వామ్) ఉభౌ (బల గహనౌ) యథా యువాం బలాని గాహేథే తథాహం (ఉవ) సామీప్యే (దదామి) ధరామి. (వైష్ణవీ) విష్ణో రియం క్రియా (రక్షోహణౌ) యథా రక్షసాం శత్రూణాం హస్తారౌ. భవత స్తథాఽహం (వామ్) ఉభౌ (బలగహనౌ) యథా యువాం బలాని గాహేథే తథాఽహం (పరి) సర్వతః (ఉహమి) తర్కేణ నిశ్చినోమి (వైష్ణవీ) విష్ణోః సమగ్రవిద్యావ్యాపకస్యేయం రీతి స్తామ్. (వైష్ణవమ్) విష్ణో రిదం విజ్ఞా నమ్. (అసి) అస్తి. (వైష్ణవాః) విష్ణో ర్వాప్యవకస్యేమ ఉపాసతాః, (స్త) భవత. ఆయం చున్తః. శత. ౩. ౪. ౪. ౧౮—౧౪ వ్యాఖ్యతః.

అన్వయః :- హే సభాధ్యక్షేదయో మనుష్యా యాయం యథా రక్షోహణః స్థ తథా బలగ హనోఽహం వో యుష్మాన్సత్కృత్యైతాన్ దుష్టాన్ యుద్ధే శస్త్రైః ప్రోజేమి. యథా రక్షోహణౌ యాయం నో దుఃఖాని హథ. తథా బలగహనోఽహం వో యుషాన్సుఖైః సంమాన్యైతా నవన యామి. యథా రక్షోహణౌ వైష్ణవాన్వా యుష్మానేతాంశ్చ వస్త్రజీభ. తథా బలగహనోఽహమేవై తాన్ స్తృజామి. యథా రక్షోహణౌ బలగహనౌ యజ్ఞస్వామిసంపాదకౌ వాముపధత్త స్తథైవ హ మేతాను పదదామి. యథా రక్షోహణౌ బలగహనౌ వాం యా వైష్ణవీ క్రియాఽస్తిత, యా పర్యూహత స్తథై వాహమేతాం పర్యూహామి. యద్వైష్ణవమ్ జ్ఞానం యాయం సర్వతః ఉపాసత, తదహమపి పర్యూ హామి. యథా యాయం వైష్ణవాః స్థ తథా నయమపి భవేమ.

భావార్థః :- అత్ర వాచకబుద్ధిపరమాలంకారౌ. మనుష్యైః పరమేశ్వరోపాసనాయ క్తవ్యవహార థ్యాం పూర్ణం శరీరాత్మబలం సంపాద్య యజ్ఞేన ప్రజాపాలనం శత్రూన్ విజిత్య సార్వభౌమరాజ్యం చ ప్రళాసనీయమ్.

శబ్దార్థము :- ఓ సభాధ్యక్షాది మానవులారా! అటుల మీరు (రక్షోహనః) దుఃఖ ముల నాశనమొనర్చువారై యున్నారో, అటులనే శత్రుబలమును అస్తవ్యస్తమొనర్చు వాడనైన నేను (వైష్ణవాన్) [యజ్ఞానుష్ఠాతలైన] యజ్ఞదేవతలైన (వః) మిమ్ముల నాద రించి (ప్రోజామి) ఈ గర్విష్టమానవులను యుద్ధమున శస్త్రములతో శుద్ధమొనర్చెదను.

మీరెటుల (రక్షోహణః) అధర్మాత్ములగు దుష్టదస్యులనుదండించువారుగా నున్నా రో అటులనే (బలగహనః) శత్రుసేన లోతుపాతుల నరయు నేను (వైష్ణవాన్) యజ్ఞసంజం ధులగు (వః) మిమ్ములను సుఖములచే మాన్యులుగా నొనరించి, (అవనయామి) దుష్టులను తొలగించుచున్నాను.

(బలగహనః) స్వసేనను పూజహాశిక్షల ద్వారా విలోడనమొనర్చువాడను (రక్షోహణః) శత్రువుల సంహరించువాడనునగు నేనెటుల (వైష్ణవాన్) యజ్ఞాన్యుషానమొనరించు (హ) మిమ్ములను (అవస్త్రాణామి) సుఖముచే నాచ్ఛాదన మొనర్చుచున్నానో అటులనే మీరును చేయుడు.

(రక్షోహణౌ) రాక్షసులసంహరించువారును (బలగహనౌ) బలములను విలోడనమొనరించువారును నైన (వామ్) యజ్ఞపతియు, యజ్ఞమొనరించువాడును, విద్వాంసుల ధారణ మొనర్చుచున్నటుల నేనును (ఉపదధామి) [వారిని] ధారణమొనర్చుచున్నాను.

ఎటుల (రక్షోహణౌ) రాక్షసులను చంపువారును (బలగహనౌ) బలములను విలోడనమొనరించువారును నైన (వామ్) ప్రజ, సభాధ్యక్షులు స్వయముగ (వైష్ణవీ) సకలవిద్యలలో వ్యాపకులగు విద్వాంసుల [నుష్ఠించిన] ఏ క్రియ లేక (వైష్ణవమ్) విష్ణుసంబంధమైన యే జ్ఞానమున్నదో [దానిని] వీనినన్నిటిని తర్కముతో నెరుగుచున్నారో, అటులనే నేనును (పర్యూహామి) తర్కముతో జాగుగా నెఱుగుదునుగాక !

మరియు ఎటుల మీరందరు (వైష్ణవాః) వ్యాపక పరమేశ్వరుని నుపాసించువారై (స్థ) ఉన్నారో అటులనే నేనును అగుదునుగాక !

భావార్థము :- ఇందుపమానాచకలుప్రోపమాలంకారములున్నవి. మనుష్యులు పరమేశ్వరుని ఉపాసనాయు క్తవ్యవహారములనలన శరీరాత్మబలములను పూర్ణమొనరించు కొని యజ్ఞముచే ప్రజలను పాలించి, శత్రువులను జయించి సమస్తభూమిని [సార్వభౌమ చక్రవర్తి రాజ్య] శాసనమొనర్చ వలయును. [౧౯౦]

౧౯౧. దేవస్య త్వేత్యసౌతథ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, ఆద్యస్య నిచృదాక్షీ పక్షిశ్చన్దః, పశ్చాదుః స్వరః, యవోసీత్యుత్తరస్య నిచృదాక్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

కిమర్థోఽయం యజ్ఞోఽనుష్ఠితవ్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

ఈ యజ్ఞమెందులకు చేయవలయునను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవ్దేఽశ్వినో ర్భాహుభ్యా మ్పూష్ణో హస్తాభ్యామ్ |
ఆదదే నార్యసీదమహాగిరక్షసాజ్గ్రీవా అపి కృంతామి | యవోఽసి యవయాస్మ ద్వేషో యవయారాతీ ర్దేవే త్వాఽస్తరిజాయ త్వా పృథివ్యై త్వా శుద్ధస్తాంల్లోకాః, పితృషదనాః పితృషదనమసి ||

|| ౫.౨౬ ||

దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రసవ+ఇతి ప్ర+సవే, అశ్వినోః, భాహుభ్యామితి భాహు+భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామితి హస్తా+భ్యామ్, ఆ, దదే, నారి, అసి,

ఇదమ్, అహమ్, రక్షసామ్, గ్రీవాః, అపి, కృన్తామి, యవః, అసి, యవయ, అస్మత్, ద్వేషః, యవయ, అరాతీః, దివే, త్వా, అన్తరిక్షయ, త్వా, పృథివ్యై, త్వా, కున్దనామ్, లోకాః, పితృషదనాః, పితృసదనా+ఇతి పితృ+సదనాః పితృషదనమ్. పితృసదనమితి పితృ+సదనమ్, అసి.

పదార్థః :- (దేవస్య) సర్వానన్తప్రదస్య, (త్వా)త్వాం హోమశిల్పాభ్యయజ్ఞకర్తారమ్ (సవితుః) సకలోత్పాదకస్యేశ్వరస్య, (ప్రసవే) యథా సృష్టౌ తథా (అశ్వినోః) ప్రాణాపానయోః (బాహుభ్యామ్) యథా బలపీఠ్యాభ్యాం తథా, (పూష్టః) పృష్టిమతో వీరస్య (హస్తాభ్యామ్) యథా ప్రబలభుజదణ్డాభ్యాం తథా, (అ)సమన్తత్, (దదే) గృహ్లామి, (నారి) నరాణామియం శక్తిమతీ శ్రీ తత్సంబుద్ధౌ, (అసి) భవతి, (ఇదమ్) విశ్వమ్, (అహమ్) సభాధ్యక్షః, (రక్షసామ్) దుష్టకర్మకారిణాం ప్రాణినామ్, (గ్రీవాః) శిరాంసి, (అపి) విశ్వయే (కృన్తామి) చినద్మి (యవః) మిశ్రణామిశ్రణకర్తా (అసి) వర్తసే (యవయ) శ్రేష్ఠైర్దైత్యైః సహ మిశ్రయ దోషేభ్యశ్చ దూరికారయ, అత్ర వా ఛన్దసీతి వృద్ధ్యభావః (అస్మత్) స్వేభ్యః (ద్వేషః) ఈర్ష్యాదిదోషాన్, (యవయ) దూరికారయ, (అరాతీః) శత్రూన్ (దివే) సత్వదర్మప్రకాశాయ, (త్వా)త్వామ్, (అన్తరిక్షయ) ఆకాశే గమనయ, (త్వా)త్వామ్, (పృథివ్యై) పృథివీస్థపదార్థపుష్పయే (త్వా)త్వామ్, (కున్దనామ్) పవిత్రీకుర్వతామ్, (లోకాః) సర్వే (పితృషదనాః) యథా పితృష జ్ఞానిషు సీదన్తి తథా (పితృషదనమ్) యథా విద్యావన్తో జ్ఞానిన సీదన్తి యస్మిం స్తత్రథా (అసి) ఆప్తి, ఆయం మంత్రః, శత. ౩.౪.౪.౪-౧౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే మనుష్య! యథా అహం సవితు ర్దేవస్య ప్రసవే యథాశ్వినో ర్వాహుభ్యాం, యథా పూష్టో హస్తాభ్యా మనేకానువకారానాదదే, ఇదం విశ్వం సంరక్ష్య రక్షసాం గ్రీవా అపి కృన్తామి, యథా పదార్థాన్ యావయామి, తథా త్వమపి యవయ, హే విద్వాన్! యథాహం దివే త్వా త్వాం తమన్తరిక్షయ త్వా త్వాం పృథివ్యై త్వా త్వామాశ్రయామి తథా సర్వే జనా ఆశ్రయన్తాం, యథా పితృషదనమస్తి, యేన పితృషదనా లోకాః కున్దన్తి, యదహం కున్దే, తథేదం సర్వే కున్దన్తాం, హే నారి! త్వమప్యేతత్సర్వ మేవమేవ సమాచర.

భావార్థః :- అత్రోపమాంకారః, మనుష్యై ర్యథాక్రియం యథానుక్రమం విద్వాదాశ్రయం కృత్వా యజ్ఞమనుష్ఠాయ, సర్వేషాం కుద్ధిః సంపాదనీయా.

పదార్థము :- విద్వాంసుడవైన మానవుడా! ఎటుల నేను (సవితుః) సర్వజగత్తును తృప్త మొనర్చువాడును (దేవస్య) సకలాలనందముల నొసగువాడునునగు పరమేశ్వరుడు (ప్రసవే) సృజించిన యీ ప్రపంచములో (అశ్వినోః) ప్రాణాపానముల (బాహుభ్యామ్) బల వీర్యములచేతను మరియు (పూష్టః) అతిబలవంతుడైన వీరుని (హస్తాభ్యామ్) ప్రబల ప్రతాప యుక్తములగు భుజ [దండ] ములచేతను అనేకోపకారములను (ఆదదే) గ్రహించుచున్నానో (ఇదమ్) ఈజగత్తును రక్షించి (రక్షసామ్) దుష్టకర్మలొనరించు ప్రాణులయొక్క (గ్రీవాః) శిరస్సులనుకూడ (అపి కృన్తామి) ఛేదించివేయుచున్నానో మరియు ఎటుల పదా

ర్థములను[(యవయ)]ఉత్తమగుణములతో కలుపుచున్నానో అటులనే నీవును ఉపకారముపొందుము. మరియు(యవయ)ఉత్తమగుణములతో పదార్థముల మేళవింపజేయుము. ఎటుల నేను(ద్వేషః)ఈర్ష్యాదిదోషములనులేక(అరాతీః)శత్రువులను(అస్మత్)నా[దగ్గర]నుండి దూరమొనరించుచున్నానో అటులనే నీవుకూడ (యవయ) దూరమొనర్చుము.

ఓవిద్వాంసుడా! ఎటుల మేము(దివే)ఐశ్వర్యాదిగుణములు ప్రకాశించుటకై(త్వా)నిన్ను(అంతరిక్షాయ) ఆకాశములోనుండు పదార్థములను శోధించుటకై (త్వా) నిన్ను(పృథివ్యై)పృథివీస్థ పదార్థములను పుష్టిపఱచుటకై (త్వా) నిన్ను సేవించుచున్నామో అటులనే మీరందఱొనర్చుడు. [౧౯౧]

ఎటుల(పితృపదనం) ఈస్థానము విద్య నభ్యసించిన జ్ఞానులదై(అసి)ఉన్నదో మరియు దేనిచే (పితృపదనాః) జ్ఞానులలో వసించి పవిత్రు లెటు లగుచున్నారో అటులనే నేను శుద్ధుడనగుదునుగాక! మరియు సకల మానవులు(శుంధంతామ్) స్వశుద్ధియొనర్చుకొందురుగాక! మరియు ఓశ్రీ! నీవును ఇదియంతయు నీప్రకారముగానే యొనర్చుము.

భావార్థము:—ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. మనుష్యులు సరియైన క్రియతో క్రమపూర్వకముగ విద్వాంసుల నాశ్రయించియు, యజ్ఞానుష్ఠాన మొనరించియు నన్ని విధముల తమను సంస్కరింపవలయును. ౧౯౧

౧౯-౨. ఉద్దివ మిత్త్యస్మాతథో దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, బ్రాహ్మ జగతి చంద్రః, నిషాదః స్వరః. సేవితః సభాధ్యక్షోఽనుష్ఠితో యజ్ఞశ్చ కిం కరోతీత్సవదిశ్యతే.

చక్కగా సేవించబడిన సభాపతి, అనుష్ఠించబడిన యజ్ఞము యేమి చేయునను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

ఉద్దివ¹ ఆ² స్తభానా³ స్తరిక్షం⁴ పృణ, దృఢి⁵ హస్వ⁶ పృథివ్యాం⁷ ద్యుతానస్తా⁸ వ్య⁹ మారుతో¹⁰ మి¹¹ నోతు¹² మిత్రావరుణౌ¹³ ధృ¹⁴ వేణ¹⁵ ధర్మణా¹⁶ బ్రిహ్మ¹⁷ వసి¹⁸ త్వా¹⁹ క్షత్ర²⁰ వసి²¹ రాయ²² స్పోష²³ వసి²⁴ పర్యూహా²⁵ మి²⁶ బ్రహ్మ²⁷ దృఢి²⁸ హ²⁹ క్షత్రం³⁰ దృఢి³¹ హ³² యు³³ ర్దృఢి³⁴ హ³⁵ ప్రజా³⁶ స్తృ³⁷ ధి³⁸ హ॥

॥౨౭.౨౭॥

ఉత్, దివమ్ స్తభాన, ఆ, అస్తరిక్షమ్, పృణ, దృఢిహస్వ, పృథివ్యామ్, ద్యుతానః, త్వా, మారుతః, మి¹ నోతు, మిత్రావరుణౌ, ధృ² వేణ, ధర్మణా, బ్రిహ్మ³ వసి⁴ తి బ్రహ్మ + వసి, త్వా, క్షత్ర⁵ వసి⁶ తి క్షత్ర + వసి, రాయస్పోష⁷ వసి⁸ తి రాయస్పోష + వసి, పరి, ఉహామి, బ్రహ్మ, దృఢిహ, క్షత్రమ్, దృఢిహ, ఆయుః, దృఢిహ, ప్రజామితి ప్ర + జామ్, దృఢిహ.

పదార్థః :- (ఉత్) ఉత్సృష్టే. (దీవమ్) స్రవకాశమ్. (స్తభాన) (అస్తరితమ్) ఆకాశం తత్రస్థ ప్రాణి
వర్గం చ, అత్ర తాత్సృహ్యపాదినా ప్రాణినామపి గ్రహణమ్, (ప్రణ) అత్రాస్తర్వాని జీజర్హః. (దృం
హస్య) వర్ధయ. (ప్రథివ్యామ్) భూమౌ (ద్యుతానః) యథా దివం సద్విద్యాగుణం విస్తారయతి తథా (త్వా)
త్వామ్, (మారుతః) వాయుః, (మినోతు) స్రక్షివతి. (మిత్రాపరుణౌ) యథా ప్రాణాపానౌ తథా (ద్రువేణ)
నిశ్చలేన, (ధర్మణా) ధర్మేణ (బ్రహ్మవని) యథా బలవిద్యానంభాజితారం తథా, అత్ర సర్వత్ర సుపాం
సు లగితి విభక్తే ధ్లుక్ (త్వా) త్వామ్, (క్షత్రవని) క్షత్రవ్య రాజ్యవ్య సంసేవయితారం తథా (రాయసోష్ఠి)
షవని యథా రాయా ధనసమూహస్య పోషం పుష్టిం వనన్తి సేవన్తే యస్మాత్తథా, (వరి) సర్వతః,
(ఊహామి) వితర్కయామి. (బ్రహ్మ) విద్యావిద్యాంసం వా, (దృంహ) వర్ధయ వర్ధయతివా. (క్షత్రమ్)
రాజ్యం క్షణ్యతే హింస్యతే నశ్యతే పదార్థో యేన సః క్షత్ ఘాతాది స్తతస్త్రాయతే రక్షతీతి క్షత్రః
క్షత్రియాదివీర స్తం (దృంహ) వర్ధయ, (ఆయుః) జీవనమ్. (దృంహ) వర్ధయ, (వ్రజామ్) ఉత్పాదనీ
యామ్ (దృంహ) వర్ధయ. అయం మంత్రః, శత, ౩, ౪, ౪, ౫-౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే పరమవిద్వన్! యథా త్వా త్వాం మారుతో ద్రువేణ ధర్మణా మినోతి మిత్రా
వరుణౌ మినుత స్తథా త్వం కృపయాఽస్మదర్థం దివముత్తభానాస్తరితం ప్రణ, ప్రథివ్యాం ద్యుతానః
సస్పృశాని దృంహ, బ్రహ్మ దృంహ, క్షత్రం దృంహ యద్దృంహ, వ్రజాం దృంహ, బ్రహ్మవనిం,
క్షత్రవనిం, రాయసోష్ఠిషవనిం త్వామహం పర్యాహామి, తథా త్వాం సర్వే మనుష్యాః పర్యాహన్తు.

భావార్థః :- అత్ర శ్లేష ప్రచక్షణమాలక్ష్యార్థం. హే మనుష్యా! యాయం యథా జగదీశ్వరః
సత్యభావేన ప్రార్థితః సద్విద్యాఽశ్చ సేవితః సర్వాన్ సుఖయతి, తద్వైవాయం యజ్ఞో విద్యాదీన్
సంవృద్ధ్య సర్వాన్మనుష్యాదీన్ప్రాణినః సుఖయతీతి విజానీత.

పదార్థము :- ఓ పరమ విద్వాంసుడా! (త్వా) నిన్ను (మారుతః) వాయువు (ద్రువేణ
ధర్మణా) నిశ్చలధర్మముతో (మినోతు) ఎటుల ప్రయుక్త మొనర్చుచున్నదో (మిత్రావరుణౌ)
ప్రాణాపానములుకూడ ధర్మముతో నెటుల ప్రయుక్త మొనర్చు చున్నవో, అటులనే
నీవును దయయుంచి మాకై (దీవమ్) విద్యాగుణముల ప్రకాశమును [కలిగించి] (ఉత్త
భాన) అజ్ఞానమునుండి యుద్ధరించుము. మఱియు (అంతరితమ్) సకల పదార్థముల అవ
కాశమును (ప్రణ) పరపూర్ణ మొనర్చుము. (ప్రథివ్యామ్) భూమిమీద (ద్యుతానః) సద్విద్యా
గుణములను విస్తరింపజేయుచు నీవు సుఖములను (దృంహస్య) అభివృద్ధిపఱచుము. (బ్రహ్మ)
వేదవిద్యను (దృంహ) పెంపొందించుము. (క్షత్రమ్) రాజ్యమును పెంచుము. (ఆయుః
దృంహ) ఆయువును వృద్ధిపఱచుము. (వ్రజాం దృంహ) పుట్టిన ప్రజలను వృద్ధియుక్తులుగా
నొనర్చుము. ఇందులకై నేను (బ్రహ్మవని) బ్రహ్మవిద్యను సేవించు లేక సేవింపజేయు
వాడవును (క్షత్రవని) రాజ్యమును సేవించు, లేక సేవింపజేయువాడవును (రాయసోష్ఠి
షవని) ధన సమూహములను సేవించు లేక సేవింపజేయువాడవును నగు నిన్ను (పర్యా
హామి) సకలవిధముల తర్కములతో నిశ్చయమొనర్చుచున్నాను. అటులనే నీ వన్ని విధ
ముల నాకు సుఖదాయకుడవు కమ్ము. మరియు నిన్ను సకల జనులు తర్కముతో
నూహించుదురు గాక !

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునకు శ్లేష వాచకలప్రోపమాలంకారము లున్నవి. ఓ మనుష్యులారా! ఎటుల సత్యభావముతో ప్రార్థితుడైన జగదీశ్వరుడు, సేవించబడిన అత్యుత్తమ విద్వాంసుడు అందఱకు సుఖము. నిచ్చుచున్నారో అటులనే యీ యజ్ఞము కూడ విద్యాది గుణములను సభివృద్ధిపఱచి సకల జీవులకు సుఖమిచ్చు చున్నదని మీ రెఱుగుడు. (౧౯౨)

౧౯౩. ధ్రువాసీత్యస్యాత్యధ్యో దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, ఆస్మి జగతి ఛన్దః, నిపాదః స్వరః. పునస్తేన కిం భవిష్యతీత్యుపదిశ్యతే.

మరల నాయజ్ఞమువలన నేమి యగుచున్నదను విషయ

మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

ధ్రువా¹సి² ధ్రువో³ ౨యం⁴ యజమానే⁵ ౨స్మిన్నా⁶యతనే⁷ ప్రజయా⁸ పశుభి⁹ ర్భూయాత్¹⁰.
ఘృతేన¹¹ ద్యావాపృథివీ¹² పూర్వేథా¹³ మిన్ద్రస్య¹⁴ చదిరసి¹⁵ విశ్వజనస్య¹⁶ ఛాయా¹⁷. ||౩.౨౮||

ధ్రువా, అసి, ధ్రువాః, అయమ్, యజమానః, అస్మిన్, ఆయతన + ఇత్యా + యతనే, ప్రజ యేతి ప్ర + జయా, పశుభిరితి పశు + భిః, భూయాత్, ఘృతేన, ద్యావా పృథివీ + ఇతి ద్యావా పృథివీ, పూర్వేథామ్, ఇన్ద్రస్య, చదిః, అసి, విశ్వ జనస్యేతి విశ్వ + జనస్య, ఛాయా.

పదార్థః :- (ధ్రువా)నిశ్చలా(అసి)భవసి(ధ్రువాః)నిశ్చలః, (అయమ్)వత్సమాజః, (యజమానః) యజ్ఞకర్తా, (అస్మిన్)వర్తమానే యజ్ఞే(ఆయతనే)ఆయన్తి అగచ్ఛన్తి ప్రాణినో యస్మిం స్తజ్జగత్సస్మిన్ జగతి స్థానే యజ్ఞే వా, (ప్రజయా)రాజ్యేన సన్తానసమూహేన వా(పశుభిః)పూర్వస్వగవాదిభిః (భూయాత్) (ఘృతేన)ఆజ్యాదివా(ద్యావాపృథివీ)ఆకాశభూమి, (పూర్వేథామ్) (ఇన్ద్రస్య) పరమైశ్వర్యస్య (చదిః)దుఃఖావవారకత్వేన ప్రావకః ప్రాపికా వా, (అసి)భవసి, (విశ్వజనస్య)విశ్వస్మిన్, జగతి సర్వస్య జనసమూహస్య(ఛాయా)దుఃఖచేదకాశ్రయో వా, ఆయం మంత్రః, శత, ౩, ౪, ౪, ౧౯-౨౨వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే యజ్ఞానుష్ఠాత్రి! యజమానవత్సమియథా త్వయస్మిన్నాయతనే జగతి స్వస్థానే యజ్ఞే వా ప్రజయా పశుభిః సహ ధ్రువాసి, తథా ౨యం యజమానో ౨సి ధ్రువో ౨స్మి. యువాం ఘృతేన ద్యావాపృథివీ పూర్వేథాం పూరణే కుర్యాత్ మిన్ద్రస్య చదిరసి. విశ్వజనస్య ఛాయా ౨సి యత్సంగేన ప్రిణిసమూహః సుఖీ భూయాదస్మాతాం తం త్వాం వయం ప్రశంసామః.

భావార్థః :- మమమై ర్యాభ్యాం యజ్ఞానుష్ఠాత్మభ్యాం యజమానతత్పత్నీభ్యాం యేన యజ్ఞేన చ నిశ్చలా విద్యా సుఖాని చ ప్రాప్య దుఃఖాని నశ్యేయం సౌ పదా సత్య-ర్తవ్యో యజ్ఞశ్చ సదా ౨ సుప్తేయః.

పదార్థము :- యజ్ఞ మొనర్చు యజమానుని సతీమణి! ఎటుల నీవు (ప్రజయా) రాజ్యసహితముగ లేక, స్వసంతాన సహితముగ(పశుభిః) గజాశ్వగవాదుల సహితముగ

(అస్మిన్ ఆయతనే) ఈ జగత్తునందు, లేక స్వస్థానమునందు, లేక సర్వులను సత్కరించుటకు యోగ్యమగు నీ యజ్ఞ మందు (ద్రువాఅసి) దృఢసంకల్పము గలదానవై యున్నావో అటులనే (అయమ్ యజమానః) యజ్ఞ మొనర్చు నీ పతి [పాలకుడగు] నీ యజమానుడును (ద్రువః) దృఢసంకల్పుడు, మీరిరువురు (ఘృతేఽ) ఘృతాది సుగంధిత పదార్థములతో (ద్యావాప్యథివీ) ఆకాశమును, భూమిని (పూర్వేథామ్) పరిపూర్ణ మొనర్చుడు. యజ్ఞ మొనర్చు నో స్త్రీమతల్లి ! నీవు [దుఃఖావహరణ మొనర్చుటచే] (ఇంద్రస్య) అత్యంతైశ్వర్యమును కూడ స్వయంకృత యజ్ఞముతో (చదిః అసి) [ప్రాప్తింప జేయుదానవు] ఇప్పుడు నీవును, నీపతియగు నీ యజమానుడును (విశ్వజనస్య) లోకమంతటికి (ఛాయా) సుఖచ్ఛాయ యొనరించువారు (భూయాత్) అగుదురుగాక ! [మీ సంగముచే ప్రాణిసమూహము సుఖవంత మగునుగాక ! అట్టి నిన్ను, అతనిని మేము ప్రశంసించెదము గాక !]

భావాధము:-యజ్ఞ మొనర్చు నే యజమానుని ద్వారా లేక అతని భార్యద్వారా మఱియు నేయజ్ఞముద్వారా దృఢవిద్యను, సుఖములనుపొంది, దుఃఖములను తొలగించుకొందురో నిరతము వారిని [అయిరువురిని] సత్కరించుటయు, ఆ యజ్ఞమును అనుష్ఠించుటయు, మానవులందఱికి ఉచితము. [౧౯౩]

౧౯౪. పరిత్యేత్యస్యాతథోవీ దీర్ఘతమా ఋషిః, ఈశ్వర సభాధ్యక్షా దేవతే,
అనుష్టుప్ ఛందః, గాధారః స్వరః,

ఈశ్వర సభాధ్యక్షాభ్యాం కిం కిం భవతుం యోగ్య మిత్యవదిశ్యతే.

ఈశ్వరుని, సభాధ్యక్షునివలన నేమేమి యగుటకు యోగ్యముగ నున్నదను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

పరి త్వా గిర్వణో గిరః ఇమా భవన్తు విశ్వతః।

వృద్ధాయమను వృద్ధయో జుష్టా భవన్తు జుష్టయః॥౫.౨౯॥

పరి, త్వా, గిర్వణః, గిరః, ఇమా, భవన్తు, విశ్వతః, వృద్ధాయమితి

వృద్ధ+ఆయుమ్, అను, వృద్ధయః, జుష్టా, భవన్తు, జుష్టయః.

పదార్థః :- (పరి)సర్వతః (త్వా)త్వాం. (గిర్వణః) గీర్విః స్తోమమర్హః (గిరః) స్తుతివాచః (ఇమా) మత్కుతాః (భవన్తు) (విశ్వతః) సర్వాః. అత్ర పృథమాంతాత్తసి (వృద్ధాయం) వృద్ధ ఇవ ఆచరన్తమ్. క్యావృన్దసిత్వః (అను) వశ్యాద్వావే (వృద్ధయః) వృద్ధ్యన్తే యా స్తాః (జుష్టాః) ప్రీతాః సేవితావా. (భవన్తు) (జుష్టయః) జుష్ట్యన్తే ప్రీయన్తే యా స్తాః. ఆయం మంత్రః. శత. ౩.౪.౫.౨౯. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే గిర్వణ ఈశ్వర సభాధ్యక్ష ఇమా మత్కృతా విశ్వతో గిర స్త్వాం పరి పరితో భవన్తు. న తత్క్షణ ఏవ కిన్తు వృద్ధాయం త్వమను వృద్ధయో జుష్టయో జుష్టాశ్చ భవన్తు.

భావార్థః :- అత్య శ్లేషాలంకారః. హే మనుష్యాః యథాభిలైః శుభగుణకర్మభిః సహ వర్త మానో జగదీశ్వరః సభాపతి ర్వా స్తోతు మహ్నోఽస్తి, తథైవ యుష్మాభి రపి భవితవ్యమ్.

పదార్థము :- (గిర్వణః) స్తుతులచే న్నవనీయుడవగు నోఈశ్వరా! లేక సభాధ్యక్షా! (ఇమాః) నేనొనర్చిన ఈ (విశ్వతః) సమస్త (గిరః) స్తుతులు (పరి) సకల విధముల (త్వాం) నీకు (భవంతు) చెందునుగాక! మఱియు కేవలమానమయమునకేగాదు, (వృద్ధాయం) వృద్ధులతో సమానముగ ఆచరించు నిన్ను (అను) అనుసరించుచు (వృద్ధయః) అత్యంతవృద్ధిని పొందునవియు, (జుష్టయః) ప్రీతియొనర్చుతగినవియు, (జుష్టాః) ప్రియమైనవియు నగుగాక!

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందు శ్లేషాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! సంపూర్ణశ్రేష్ఠగుణకర్మలతో కూడియున్న జగదీశ్వరుడు లేక సభాపతి ఎటుల స్తుతించ నర్హుడై యున్నాడో అటులనే మీరునుగండు. [౧౯౪]

౧౯౫. ఇన్ద్రోస్థేత్యస్య మధుచ్ఛన్వా ఋషిః, ఈశ్వర సభాధ్యక్షా దేవతే, ఆర్చ్యుష్టిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః. వునస్తౌ కథం భూతా విశ్వపదిశ్యతే.

మరల వారెటులున్నారను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

ఇన్ద్రోస్య సూర్యసీన్ద్రోస్య ధ్రువోఽసి ఇన్ద్రోమసి వై శ్వదేవమసి॥ ౫.౩౦॥

ఇన్ద్రోస్య, సూర్యః, అసి, ఇన్ద్రోస్య, ధ్రువః, అసి, ఇన్ద్రోమ్, అసి, వైశ్వదేవ

మితి వైశ్వ + దేవమ్, అసి.

పదార్థః :- (ఇన్ద్రోస్య) పరమైశ్వర్యస్య, (సూర్యః) యః సీవయతి సహ యో జయతి సః, (అసి) భవసి, (ఇన్ద్రోస్య) సూర్యాదే రాజ్యస్య వా, (ధ్రువః) విశ్వతో నిశ్చల కర్తా, (అసి) (ఇన్ద్రోమ్) ఇన్ద్రోస్య పరమైశ్వర్యస్యేద మధికరణమ్ (అసి) (వైశ్వదేవమ్) యథా విశ్వేషాం దేవానా మిదమస్తరిక్ష మధికరణం తథా (అసి) అయం మంత్రః. శత. ౩.౪.౫ ౨౫-౨౬. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే జగదీశ్వర! వా సభాధ్యక్ష! యథా వైశ్వదేవమంతరిక్షమస్తి, తథా త్వమైంద్రం పరమైశ్వర్యస్యాధికరణమసి. అతఏవ సర్వేషా మన్మదాదీనా మింద్రస్య పరమైశ్వర్యస్య సూరసి ఇంద్రస్య సూర్యాదిలోకస్య రాజ్యస్య వా ధ్రువోఽసి.

భావార్థః :- అత్యశ్లేషోపమాంకారో, యథా సకలైశ్వర్యాదిష్టానమీశ్వరోఽస్తి, తథా సభాధ్యక్షాదిభిరపి భవితవ్యమ్.

పదార్థము :- ఓ జగదీశ్వరా! సభాధ్యక్షా! ఎటుల (వైశ్వ దేవమ్) అంతరిక్షము సమస్త పదార్థములకు నివాసస్థానమై యున్నదో, అటులనే నీవు (ఇంద్రమ్) సకలము
(7)

నకు ఆధార భూతుడవు. కనుకనే మాకు (ఇంద్రస్య) పరమైశ్వర్యమును (సూక్ష్మః అసి) సంయోగ మొనర్చువాడవై యున్నావు. (ఇంద్రస్య) సూర్యాది లోకములను లేక రాజ్యమును (ద్రువః అసి) నిశ్చల మొనర్చువాడవు నై యున్నావు.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమందు శ్లేషోపమాలంకారము లున్నవి, జగదీశ్వరుడెటుల సకలైశ్వర్య ప్రదాతయై యున్నాడో అటులనే సభాధ్యక్షాది మనుష్యులను ఉండవలయును. (౧౯౫)

౧౯౬. విభూరసీత్యస్య మధుచ్చందా ఋషిః, అగ్ని దేవతా, విరాడార్ష్యసుష్టుప్ చందః, గాఢారః స్వరః. పున స్తౌ కథం భూతా విత్కుపదిశ్యతే.

మరల వారెటులున్నారను నీ విషయ మీ మంత్రమందు ఉపదేశించబడుచున్నది.

విభూర¹సి ప్రవాహ²ణో వహ్నిరసి హవ్యవాహ³నః।

శ్వాత్తో⁴ఽసి ప్రచేతా స్తుతో⁵ఽసి విశ్వవేదాః॥

౫.౩౧॥

విభూతిరితి వి + భూః, అసి, ప్రవాహణః, ప్రవాహన + ఇతి ప్ర + వాహనః, వహ్నిః, అసి, హవ్య వాహన + ఇతి హవ్య + వాహనః, శ్వాత్రః, అసి, ప్రచేతా ఇతి ప్ర + చేతాః, తుథః, అసి, విశ్వవేదా ఇతి విశ్వ + వేదాః.

పదార్థః:- (విభూః) యథా వ్యాపక ఆకాశో వై భవయుక్తో రాజా వా, (అసి) (ప్రవాహణః) యథా వాయు ర్మహనదో వా తథా, (వహ్నిః) వోదా, (అసి) (హవ్యవాహనః) యథా అగ్ని ర్హవ్యాని పవతి తథా, (శ్వాత్రః) జ్ఞానవాన్. శ్వాత్రతీతి గతికర్మసు పతితమ్. విఘం. ౨.౨౪. (అసి) (ప్రచేతాః) యథా ప్రాణః ప్రచేతయతి తథా, (తుథః) జ్ఞానవర్తకః, (అసి) (విశ్వవేదాః) యథా సూత్రాత్మా పవన స్తథా, ఆయం మంత్రః. శతపథే వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే జగదీశ్వర వా విద్వాన్! యస్మా త్త్వం యథా ఆకాశో వై భవయుక్తో రాజా వా తథా విభూ రసి. యథా వాయు ర్మహనదో వా, తథా ప్రవాహణోఽసి. యథా వహ్ని స్తథా హవ్యవాహనోఽసి. యథా ప్రాణ స్తథా ప్రచేతా శ్వాత్తోఽసి. యథా సూత్రాత్మా పవన స్తథా విశ్వ వేదా స్తుతశ్చసి తస్మాత్ సత్కర్తవ్యోఽసీతి వయం విజానీమః.

భావార్థః :- అత్ర శ్లేషోపమాలంకారౌ, న పరైశ్వర్యమపైశ్చ రీశ్వరవిదుషోః సత్కారః. కదాపి త్యక్తవ్యో నైతయోః ప్రాప్త్యా వివా కస్యచిద్విద్యాసుఖలాభో భవితు మ్మర్శతి. తస్మాత్ సత్కర్తవ్యో వేద్యో నైతః.

పదార్థము:- ఓ జగదీశ్వరా! లేక ఓ విద్వాంసుడా! ఎటుల వ్యాపకమగు నాకాశము, మరియు వైభవోపేతుడగు రాజు ఉండునో అటులనే నీవు (విభూః అసి) వ్యాపకుడవు, ఐశ్వర్యవంతుడవు నై యున్నావు. [(ప్రవాహణః) వాయువు లేక గొప్పనదము

ఎటులున్నదో అటులనే నీవును ప్రవాహాణుడవై యున్నావు.] (వహ్నిః) అగ్ని హుత ద్రవ్యముల నెటుల యోగ్యస్థానములకు జేర్చించునదియై యున్నదో, అటులనే (హవ్య వాహనః) హవన మొనర్చదగు పదార్థములను సంపాదనమొనర్చు వాడవై యున్నావు. జీవులందు ప్రాణము లెట్లు [మేలుకొలుపుచు] న్నవో అటులనే (ప్రచేతాః) మేలుకొలుపు నటువంటి (శ్వాత్రః అసి) విద్వాంసుడవై యున్నావు. సూత్రాత్మ యగు పవన మెటుల సర్వత్ర వ్యాప్తమై యున్నదో అటులనే (విశ్వవేదాః) విశ్వము నెఱుగు వాడవును (తుభః అసి) జ్ఞానమును పెంపొంద జేయువాడవును నై యున్నావు. అందువలన నీవు సత్కార్యుడవని మే మెఱుగుచున్నాము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రిమునందు క్లేషోపమాలంకారము లున్నవి. ఈశ్వరుని, విద్వాంసుని సత్కరించుట మానవు లెన్నటికిని మరవ కూడదు. ఏలయన విద్యా సుఖముల ప్రాప్తి మఱియే యితరుని వలనను కాజాలదు. కావున వీరిరువురు [సకల విధముల] ఎఱుగ దగినవారు. [౧౯౬]

౧౯౭. ఉశిగనీత్యస్య మధుచ్చన్దా ఋషిః, అగ్ని రేవతా, స్వరాడ్ బ్రాహ్మత్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధై వతః, స్వరః, పున స్తై కీదృశా విత్యుపదిశ్యతే.

మరల వాఠెలులున్నారను విషయ మీ మంత్రి మందువదేశించబడుచున్నది.

ఉశిగనీ క్రవి రజ్ఞారి రసి బమ్భారి రవస్యూ రసి దువస్వా జ్ఞున్ధ్యారసి మార్జాలీయః, సప్రమాడిని క్రృశానుః పరిషద్యోఽసి పవమానో నభోఽసి ప్రౌతక్వా మృష్టోఽసి హవ్యసూదన ఋతధామాని స్వర్జ్యోతిః॥ ॥౫.౩౨॥

ఉశిక్, అసి, క్రవిః, అంఘారిః, అసి, బంభారిః, అప్రస్యూః, అసి, దువస్వాన్, కున్ధ్యూః, అసి, మార్జాలీయః, సప్రమాడితి సప్ర+రాట్. అసి, క్రృశానుః, పరిషద్య ఇతి పరి+షద్యః, అసి, పవమానః, నభః, అసి, ప్రౌతక్వేతి ప్ర+తక్వా, మృష్టః, అసి, హవ్యసూదన+ఇతి హవ్య+సూదనః, ఋతధామేత్య్ర త+ధామా, అసి, స్వర్జ్యోతిరితి స్వర్జ+జ్యోతిః॥

పదార్థః :- (ఉశిక్) కాంతిమాన్ (అసి) (కవిః) క్రాంతప్రజ్ఞః క్రాంతదర్శనో వా, (అంఘారిః) అంఘస్య కుటిలగామినో జీవస్యారి శక్రుః (అసి) (బంభారిః) బన్ధస్యారి, అత్ర వర్జ్యత్యయేన దస్య భః (అపస్యూః) యోఽవసీవ్యతి తారాది తంతూన్ సంశాయతి యేన వా సః, (అసి) (దువస్వాన్) దువః ప్రశస్తం పరిచరణం విద్యతే యస్య సః, (కున్ధ్యూః) కున్ధ్యః, (అసి) (మార్జాలీయః) శోధకః,

స్థాపతి మృజే రాలిన్ వాలజాలీయరః, ఉ.౧.౧౧౫. అనేన సూత్రేణాత్ర మృజాష్ శుద్ధౌ ఇత్యస్మా దాలీయచ్ ప్రత్యయః(సప్రూట్.) యథా సమ్యగ్రాజతేతే తథా(అసి)(కృశానుః)తనూకర్తా. (పరిష ద్యః) పరిషది భవః(అసి)(పవమానః)పవిత్రకారకః(నభః)యో నభతే హ వ్తి పరపదార్థ హ ర్త్వాన్ సః. నభత ఇతి వధకర్మను పరితమ్. నిఘం. ౨. ౧౯.(అసి)(ప్రతక్వా) యథా ప్రతకతి ప్రకర్షేణ హర్షతీతి. అత్రాన్యేద్యోఽసి దృశ్యస్త ఇతి వనివ తథా.(మృష్టః)యో మర్షతి మార్షయతి వా,(అసి) (హవ్యసూదనః)యథా హవ్యాని సూదతే తథా (ఋతధామా)యథా సత్యం జలం వా దధాతి తథా (అసి)(స్వర్జ్యోతిః) యథా స్వరంతరిక్షలోక సమూహం ద్యోతతే తథా.

అన్వయః :- హే భగవన్వత్ స్వ ముశిగన్యంఘారిః కవిరసి. బంభారి రవస్యూరసి దువ స్వాన్ శుద్ధ్యా ర్థార్థాలీయోఽసి పవమానః పరిషద్యోఽసి. యథా ప్రతక్వా తథా స్తరిక్షప్రకాశకా నభోఽసి యథా హవ్యసూదన స్తథా మృష్టోఽసి. యథా స్వర్జ్యోతి రృతధామాఽసి తథా సత్యసా యీ వర్తనే తతైవ తత్తద్గుణేన ప్రసిద్ధో భవాన్ సర్వై రుపాసనీయోఽస్తీతి విజానీమ.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యేన జగదీశ్వరేణ యాదృగ్గుణం జగన్నిర్మితం తాదృ గ్గుణేన ప్రసిద్ధః. స సర్వై ర్మమప్యై రుపాసనీయః.

పదార్థము :- ఓ జగదీశ్వరా! నీవు (ఉశిక్ అసి) కాంతిమంతుడవు. (అఁఘారిః అసి) వక్రమార్గమున నడచు జీవులకు విరోధివి,(కవిః అసి)క్రాంత ప్రజ్ఞుడవు.(బంభారిః) బంధనములకు బద్ధవిరోధివి; లేక తారాదితంతువుల విస్తరింపజేయువాడవు.(దువస్వాన్) ప్రశంసనీయమగు సేవాయుక్తుడవు(శుంధ్యూః)స్వయం శుద్ధుడవునునై (అసి) ఉన్నావు. (మార్జాలీయః)సర్వశోధకుడవు(సప్రూట్)లెన్నగా ప్రకాశించువాడవు (అసి) అయియు న్నావు(కృశానుః)పదార్థముల నతిసూక్ష్మముగా నొనర్చువాడవు.(పవమానః)పవిత్రుడవు (పరిషద్యః)సభయందు కళ్యాణమొనర్చువాడవునై (అసి)ఉన్నావు (ప్రతక్వా) హ ర్షితుడ వు.(నభః)పరపదార్థములను హరించువారిని హతమొనర్చువాడవునై (అసి)యున్నావు. (హవ్యసూదనః) ఎటుల హోమ ద్రవ్యములను యథాయోగ్యముగ వ్యవహారమునకు తెచ్చువాడనై యున్నావో అటులనే(మృష్టః అసి)సుఖముఃఖములను సహించువాడవును సహింపజేయువాడవునునై యున్నావు.(స్వర్జ్యోతిః)ఎటుల అంతరిక్షమును ప్రకాశింప జేయువాడవు, మఱియు(ఋతధామా)సత్యధామయుక్తుడవునై (అసి)ఉన్నావో,అటు లనే[సత్యస్థాయివై యున్నావు.]అవిధముగానే తత్తద్గుణములచే బ్రసిద్ధుడవగు నీవు సకల జనులకు ఉపాసించ యోగ్యుడవు అని మేము గ్రహించుచున్నాము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకారమున్నది. ఏ పరమేశ్వరుడు జగ త్తును సమస్తగుణయుక్తముగ రచించెనో, ఆ గుణములచేతనే యతడును ప్రసిద్ధుడై యున్నాడు. అతనినే సకల మానవులుపాసించవలయును. [౧౯౭]

౧౯౮. సముద్రోఽసీత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః, అగ్ని రైవతా, బ్రాహ్మీవంక్తిశ్చన్దః, పశ్చిమః స్వరః. పున ర్యభేత్సరో వర్తతే తథా విద్వద్ద్విరపి భవితవ్య మిత్యపదిత్యతే.

మరల నీశ్వరుడెట్లు ప్రవర్తించుచున్నాడో అటులనే విద్వాంసులును అవశ్యము
ప్రవర్తించవలయునను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

సముద్రోఽసి విశ్వవ్యచా అజ్ఞోఽస్యేకపాదహి రసి ఋధోఽస్యి వాగస్యై
స్త్రీ మసి, సదోఽస్యౌతస్య ద్వారౌ మా మా సం తాస్త్ర మధ్వనా మధ్వపతే ప్రమా
తిర స్వస్తి మేఽస్మిన్ ప్రథి దేవయానే భూయాత్॥ ॥౫.౩౩॥

సముద్రః అసి, విశ్వవ్యచా + ఇతి విశ్వ + వ్యచాః, అజః, అసి, ఏకపాది
త్యేక + పాత్, అహిః, అసి, ఋధ్వః, వాక్, అసి, ఐంద్రమ్, అసి, సహిః, అసి,
ఋతస్య, ద్వారౌ, మా, మా, సమ్, తాస్త్రమ్, అధ్వనామ్, అధ్వపత + ఇత్యధ్వ +
పతే, ప్ర, మా, తిర, స్వస్తి, మే, అస్మిన్, ప్రథి, దేవయాన్ + ఇతి దేవ + యానే,
భూయాత్॥

పదార్థః:- (సముద్రః) సముద్రవని భూతాని యస్మాత్ సః. (అసి) (విశ్వవ్యచాః) యథా విశ్వ
స్మిన్ వ్యచో వ్యాప్తి ర్యస్యాస్తి తథా (అజః) యః కదాచిన్న జాయతే. (అసి) (ఏకపాత్) ఏకస్మిన్ పాదే
విశ్వం యస్యాస్తి (అహిః) సమస్తవిద్యాసు వ్యాపవశీలః (అసి) (ఋధ్వః) ఋధ్వేఽస్తరిక్షే భవః. ఋధ్న
మస్తరిక్షం భవతి. నిరు. ౧౦. ౪౪. (వాక్) యథా వక్త్రీ సా. (అసి) (ఐంద్రమ్) పరమేశ్వర్యస్యేంద్రమ్. (అసి)
(సహిః) సీదన్తి యస్మిన్ స్తత్. (అసి) (ఋతస్య) సత్యస్య కారణస్య వ్యవహారస్య చా (ద్వారౌ) బాహ్య
భ్యస్తరస్థే సుఖే (మా) మామ్, (మా) నిషేధే (సమ్) సమ్యగర్థే (తాస్త్రమ్) తపే. అత్ర లిజ్జర్థే లాజ్ (అ
ధ్వనామ్) యథా విద్యాదర్శశిల్పమార్గాణామ్ (అధ్వపతే) దర్శవ్యవహారమార్గాపాయితః. (ప్ర) ప్రకృ
ష్టార్థే, (మా) మామ్. (తిర) తారయ. (స్వస్తి) సుఖమ్. (మే) మమ. (అస్మిన్) ప్రత్యక్షే, (ప్రథి) మార్థే (దేవ
యానే) యథా విదుషాం గమనాగమనాధికరణే తథా (భూయాత్) భవతు.

అన్వయః :- యథేశ్వరః సముద్రో విశ్వవ్యచా అస్తి స ఏకపాదజాఽస్తి. అహిర్బుధ్నోఽసి.
హే అధ్వపతే యథైస్త్రం సదోఽస్తి, యథా స ఋతస్య ద్వారౌ స సంతాపయతి తథా మా
సంతాపయే. యథా చాస్మిన్ దేవయానే పథి స్వస్తి భూయాత్తథా త్వం సతతం ప్రయతస్య.

భావార్థః:- అత్రోపమాలింగాః. యథా కృపాయమాణ ఈశ్వరోఽస్మిన్ సంసారే సర్వేషాం
జీవానాం శిక్షాదికర్మసు ప్రవర్తతే తథా విద్యద్భిరపి వర్తితవ్యమ్. యథేశ్వరస్య జగత్కారణస్య జీవా
నాం వాఽనాదిత్యా జన్మరూపిత్యేనావివాశత్వం వర్తతే తథా స్యస్య బోధ్యం, యథా పరమేశ్వరస్య
కృపాపాసనా సృష్టివిద్యా పురుషార్థైః సహైవ వర్తమానానాం మనుష్యాణాం విద్యన్మార్గప్రాప్తి స్తత్ర
సుఖం చ జాయతే తథా నేతరేషామితి.

పదార్థము :- పరమేశ్వరుడెట్లు (సముద్రః) సర్వప్రాణులను గమనాగమన మొన
రించువాడును (విశ్వవ్యచాః) జగద్వ్యాప్తకుడును (అజః) అజన్మడునై (అసి) ఉన్నాడో (అ

టులనే అతడు] (ఏకపాత్) నిశ్చయంతయు ఏకపాదముగాగలవాడును. (అహిః) వ్యాపన శీలుడును, (బుద్ధ్యః) అంతరిక్షస్థుడను, (వాక్ అసి) వాణిరూపుడునునై యున్నాడు. (ఐంద్రం సదః) [ఎటుల] పరమైశ్వర్యమునకు స్థానరూపుడై యున్నాడో, మణియు (బుత స్యద్వా రౌ) సత్యముయొక్క [తాహ్యభ్యంతరములగు] ద్వారములను (మాసంత వ్రమ్) సంతాపమొనరించనివాడై యున్నాడో (అధ్వవతే) ధర్మవ్యవహార మార్గములను పాలించు నో విద్వాంసులారా! అటులనే మీరును సంతపనమొనర్చుకుడు. ఓ ఈశ్వరా! (మా) నన్ను (అధ్వనమ్) [విద్యా] ధర్మశిల్పుమార్గములనుండి (ప్రతిర) పారమొనర్చుడు. (మే) నాను (అస్మిన్ దేవయానే పథి) విద్వాంసుల రాకపోకలకు తగిన యీ మార్గమందు (స్వస్తి భూయాత్) సుఖమెటుల లభించగలదో అటుల యనుగ్రహించుడు.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాంశాలంకారమున్నది. [కృపానుమానుడైన ఈశ్వరుడీ జగత్తునందు సమ ప్రణీవుల (కర్మఫల) శిక్షాదులించెటుల ప్రవృత్తుడగుచున్నాడో అటులనే విద్వాంసులును ప్రవర్తించవలయును.] ఈశ్వరునకు, జగత్కారణరూపమునకు, [సకృత్తికి] జీవమునకు ఆది లేకుండుట వలనను లేక జన్మలేకుండుటవలనను అవిनाశములై [ఎటుల] ఉన్నవో [అటులనే తానును భావించవలయును.] పరమేశ్వరుని కృపాపాసనసృష్టి విద్యాపురుషార్థములతో వర్తమానులగు పురుషులకు విద్యన్మార్గప్రాప్తియు, అందలి సుఖములును ఎటుల లభించునో అటుల సిత [రసోమ] రులకు లభించనేరదు. [౧౯౮]

౧౯౯. మిత్రస్యైశ్వర్య మధుచ్ఛవా ఋషిః, అగ్నిర్వేదతా, స్వరాడ్ త్రాహ్ని

బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

పనర్విద్వాంసః కీదృతాః సప్తీ త్యుపదిశ్యతే.

మరల నా విద్వాంసు లెటులుందరను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించ బడుచున్నది.

మిత్రస్య మ్మా చక్షుషేక్షద్వ మగ్నయః, సగరాః. సగరాస్త సగరేణ నామ్నా

రాద్రేణానీకేన ప్రాత మగ్నయః పిప్రత మగ్నయో గోప్రాయత మ్మా నమో వోఽస్తు మా మా హి షిసిష్ట॥

॥౫.౩౪॥

మిత్రస్య, మ్మా, చక్షుషా, ఈక్షద్వమ్, అగ్నయః, సగరాః, సగరాః, స్థ, సగరేణ, నామ్నా, రాద్రేణ, అనీకేన, ప్రాత, మ్మా, అగ్నయః, పిప్రత, మ్మా అగ్నయః, గోప్రాయత, మ్మా, నమః, వః, అస్తు, మ్మా, మ్మా, హి షిసిష్ట.

పదార్థః :- (మిత్రస్య) సుహృదః (మా) మామ్. (చక్షుషా) దృష్ట్యా (ఈక్షద్వమ్) సంప్రేక్షద్వమ్, (అగ్నయః) నేతారో నయన్తి శ్రేష్ఠాన్ పదార్థాన్, (సగరాః) సగరోఽస్తరిత మవకాశో యేషాస్తే.

ఆర్య ఆదిత్యాదవ్ (సగరాః) సగరోఽ న్దరిక్షం విద్యోపదేశావకాశో యేషాం తే(ప్ర)భవత. (సగరేణ) అన్దరిక్షేణ నహ(నామ్నా)ప్రసిద్ధ్యా(రాద్రేణ) శత్రురోదయిత్యాజా మిదం తేన. (అనీకేన) పైన్యేన (పాత) రక్షత (మా) మామ్ (అగ్నయః) (జ్ఞానవస్తాః) (పివృత) విద్యాగుణైః పూర్వాన్ కురుత (మా) మామ్. (అగ్నయః) సభాద్యక్షదయః (గోపాయత) పాలయత (మా) మామ్ (నమః) నమ స్కారః (వః) యుష్మత్యమ్. (అస్తు) భవతు. (మా) నిషేధే (మా) మామ్ (హింసిష్ట).

అన్వయః :- హే విద్వాంసః సగరా ఆగ్నయో యాయం మాం మిత్రస్య చక్షుషేక్షధ్యమ్, యాయం సగరాః స్థ. హే అగ్నయః సగరేణ రాద్రేణ నామ్నానీకేన మాం పాత. మాం గోపాయత. మాం మా హింసిష్టేతదర్థం వో యుష్మభ్యం నమోఽస్తు.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః, యథా విద్యాదానేన విద్వాంసః సర్వాన్ మనుష్యాన్ సుఖయన్తి. త తైతాన్కార్యేషు విద్యయోపయుక్తాః సన్తోఽధ్యేతారోఽపి సుఖయన్తు.

పదార్థము :- (సగరాః) అంతరిక్షమనగా అవకాశముగలవారును (అగ్నయః) మంచి మంచి పదార్థములను ప్రాప్తమొనరించువారును నగు విద్వాంసులారా! మీరు (మా) నన్ను (మిత్రస్య) మిత్రదృష్టితో (ఈక్షధ్యమ్) ఈక్షించుడు. మీరు (సగరాః) విద్యోపదేశావకాశముగలవారుగ(స్థ)కండు. ఎటుల మీరు (అగ్నయః) సంసాధితములగు విద్యుదాద్యగ్నులను సంగ్రహణమొనరించుచున్నారో అటులనే (సగరేణ) అంతరిక్షముతోపాటు వర్తమానమును (రాద్రేణ) శత్రువుల రోడించుజేయునదియు (నామ్నా) ప్రసిద్ధమునునగు (అనీకేన) సేనతో (మా) నన్ను (పాత) పాలించుడు. (అగ్నయః) జ్ఞానులెటుల సర్వులకు సకల విధముల సుఖము సమకూర్చుచున్నారో అటులనే (పివృత) సుఖములతో పూరించుడు. మరియు (గోపాయత) సకలదిక్కులనుండి పాలించుడు. మఱియు (మా) నన్ను ఎన్నటికి (మాహింసిష్ట) నాశనమొనర్చకుడు (వః) దీనికై మీకు (మే నమః అస్తు) నా నమస్కారము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రిమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎటుల విద్యాదానమొనగి విద్వాంసులు అందఱిని సుఖవంతులుగా నొనర్చుచున్నారో అటులనే ఈ విద్వాంసులకు కార్యకరణచతురులును విద్యాయుక్తులునునై విద్యార్థులు సేవ ద్వారా సుఖము చేకూర్చవలయును. [౧౯౯]

౨౦౦. జ్యోతిరసీత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః, అగ్నిశ్చేవతా, నిచ్చద్రాపహే

వక్త్రీ శృన్వః, వజ్రామః స్వరః.

ఈశ్వరః కీదృశ ఇత్యుపదిశ్యతే.

ఈశ్వరుడెటు లున్నాడను విషయ మీ మంత్రి మందుపదేశించబడుచున్నది.

జ్యోతిరసి విశ్వరూపం విశ్వేషా నైవానాన్తమిత త్వగ్నిసోమ తనూ

క్వద్భ్యో ద్వేషోభ్యోఽన్యకృతేభ్య ఉరు యన్తాని వరూథగ్నిస్వాహా జుషాణో అప్త రాజ్యస్య వేతు స్వాహా॥

జ్యోతిః, అసి, విశ్వరూప్రమితిః విశ్వ+రూప్, విశ్వేషామ్, దేవానామ్, సమిదితి సమ్+ఇత్, త్వమ్, సోమ, తనూకృద్భ్యః ఇతి తనూక్వత్+భ్యః, ద్వేషో భ్య+ఇతి ద్వేషః, +భ్యః, అన్యకృతేభ్య+ఇత్యన్య+కృతేభ్యః, ఉరు, యన్తా, అసి వరూథమ్, స్వాహా, జుషాణః, అప్తుః, ఆజ్యస్య, వేతు, స్వాహా॥

పదార్థః :- (జ్యోతిః)నర్వప్రకాశకః(అసి)(విశ్వరూప్) యథా సర్వం రూపం యస్మిం స్తథా (విశ్వేషామ్)అఖిలానామ్(దేవానామ్)విదుషాం(సమిత్) యథా సమ్యగిధ్యతే తథా (త్వమ్) (సోమ) ఐశ్వర్యవద(తనూకృద్భ్యః)యథా విస్తారకారిభ్య స్తథా, (ద్వేషోభ్యః)యథా ద్వీషన్తి తేభ్య స్తథా, (అన్యకృతేభ్యః)యథాఽన్యై ర్యాని క్రియన్తే తేభ్యః(ఉరు)బహు(యన్తా)నియమకర్తా(అసి) (వరూథమ్)వర్తు మర్తం గృహమ్, వరూథ మితి గృహనామను పరితమ్ నిఘం, ౩.౪.(స్వాహా)వాచం (జుషాణః)ప్రీతిః, (అప్తుః)వ్యాపకః(ఆజ్యస్య)విజ్ఞానస్య(వేతు)జ్ఞానాతు(స్వాహా)వాచా. అయం మస్త్రః శత.౩.౨.౫ ౬౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సోమ యథా త్వం విశ్వేషాం దేవానాం విశ్వరూపం జ్యోతిః సమిదసి. తనూ కృద్భ్యో ద్వేషోభ్యోఽన్యకృతేభ్యశ్చ యంతాసి తథోరు వరూథం స్వాహాప్తు రాజ్యస్య జుషాణః సన్ మనుష్యః స్వాహా వేతు.

భావార్థః :- యస్మాత్పరమేశ్వరః సర్వేషాం లోకానాం నియన్తాన్తి తస్మాదేతే నియమేషు చలన్తి.

పదార్థము :- (సోమ)ఐశ్వర్యమిచ్ఛు నోజగదీశ్వరా! నీవు(విశ్వేషామ్ దేవానామ్) సకల విద్వాంసులకు(విశ్వరూప్)నిఖిలరూపయుక్తుడవు, (జ్యోతిః) సకలమును ప్రకాశిం పజేయువాడవు(సమిత్)సుప్రకాశితుడవు(అసి)అయియున్నావు. (తనూకృద్భ్యః) [విస్తరింపజేయువారినుండి] శరీరములను సంపాదన మొనరించు [వారినుండి] (ద్వేషోభ్యః) ద్వేషించు జీవులనుండి (అన్యకృతేభ్యః) అన్యమనుష్యులొసర్చు దుష్టకర్మలనుండి (యంతా) నియమమునందుంచువాడవు(అసి)అయియున్నావు. వానినుండి(ఉరు వరూథమ్)బృహదుత్తమ నిలయమును. (స్వాహా)వాణిని(అప్తుః)వ్యాపక [మగు](ఆజ్యస్య జుషాణః) విజ్ఞానమును అనుభవించుచు మానవుడు [(స్వాహా)] వేదవాణిని (వేతు) గ్రహించునుగాక!

భావార్థము :- లోకము లన్నిటిని పరమాత్మ నియమమునందుంచువాడు కావున నివి నియమములందు నడచుచున్నవి. [౨౦౦]

౨౦౧. అగ్నే నయేత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, అగ్ని దేవతా, నిచ్చుదాక్షి త్రిష్టుప్ ఛందః, దైవతః స్వరః. పునరీశ్వరః కిమర్థః ప్రార్థనీయ ఇత్యుపదిశ్యతే.

మరల నీశ్వరు నెందులకు ప్రార్థించవలయునను విషయ మీ మంత్రమందుపదేశించబడెను.

అగ్నే నయ స్తుపథ రాయే అస్మాన్విశ్వాని దేవ వయనాని విద్వాన్.

యుయోధ్యస్మ జ్ఞాహురాణ మేనో భూయిష్ఠాస్తే నమః ఉక్తిం విధేమ॥ ౫.౩౬॥

అగ్నే, నయ, సుపథేతి సు+పథా, రాయే, అస్మాన్, విశ్వాని, దేవ, వయు
సాని, విద్వాన్, యుయోధి, అస్మత్, జ్ఞాహురాణమ్, ఏనః, భూయిష్ఠామ్, తే, నమ
ఉక్తిమితి నమః+ఉక్తిమ్, విధేమ.

పదార్థః:- (అగ్నే) సర్వనేతః పరమాత్మన్ (నయ) ప్రాపయ (సుపథా) యథా సుకృతః శోభనేన
ధర్మమార్గేణ గచ్ఛన్తి తథా, (రాయే) పరమ శ్రీమోక్ష సుఖప్రాప్తయే (అస్మాన్) అభ్యుదయ విశ్రే
యన సుఖస్పృహవతః (విశ్వాని) సర్వాణి. (దేవ) సర్వానస్తప్రాపకః సర్వజగత్ప్రకాశక (వయునాని) ప్రళ
స్తాని కర్మాణి ప్రజాశ్చ. వయునమితి ప్రళస్యనామసు పఠితమ్. నిఘం. ౩. ౯. వయునం వేతేః కాన్తి
ర్వా ప్రజ్ఞా వా. నిరు. ౫. ౧౪. వయునాని విద్వాన్ ప్రజ్ఞానాని ప్రజానన్. నిరు. ౮. ౨౦. (విద్వాన్)
యః సర్వం వేత్తి సః. (యుయోధి) దూరీ కరు. అత్ర దిహులం ఛన్దసీతి శపః క్లుః, (అస్మత్) అస్మా
కం సకాశాత్ (జ్ఞాహురాణమ్) కుటిలమ్, (ఏనః) దుఃఖఫలం పాపం. (భూయిష్ఠామ్) విహతమామ్. (తే)
తవ. (నమ ఉక్తిమ్) యథా న మోహి రుక్తిం విదధతి తథా, (విధేమ) వదేమ, అయం మన్తః. శత.
౩. ౫. ౨. ౧౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే అగ్నే! దేవ! జగదీశ్వర! విద్వాంస్తస్యం యథా సుకృతో రాయే సుపథా
విశ్వాని వయునాని ప్రాప్తువన్తి, తథాస్మాన్నయ జ్ఞాహురాణ మేనోఽన్మద్యుయోధి. వయం తే తవ
భూయిష్ఠాం నమ ఉక్తిం విధేమ.

భావార్థః:- అత్రోపమాంజ్కారః. యథా ప్రేమోపాసితః పన జగదీశ్వరో జీవాన్ దుష్టమా
ర్గాద్వియోజ్య ధర్మమార్గే స్థాపయిత్వైహిక పారమార్థిక సుఖాని తత్తత్కర్మానుసారేణ దదాతి, తథా
న్యాయాదీశైరపి విధేయమ్.

పదార్థము:- (అగ్నే) సకల జనులను శ్రేష్ఠమార్గమున నడపించువాడా! (దేవ) సకలా
నందములనిచ్చువాడా! (విద్వాన్) సమస్త విద్యాన్వితుడవగు నోజగదీశ్వరా! (రాయే)
మోక్షము అను ఉత్తమధనమునకై (సుపథా) ధార్మికజనులెటులను త్తమమార్గముద్వారా
(విశ్వాని వయునాని) సమస్త ఉత్తమ కర్మలను, విజ్ఞానమును, ప్రజ్ఞను బొందుచున్నారో
అటులనే నీవుదయతో (అస్మాన్) మాకు (నయ) లభింపజేయుము. మఱియు (జ్ఞాహురాణమ్)
కుటిలమును (ఏనః) దుఃఖఫలరూపమును నగు పాపమును (అస్మత్) మానుండి (యుయోధి)
దూరమొనర్చుము. మేము (తే) నీకు (భూయిష్ఠాం) అత్యధికముగ (నమ ఉక్తిమ్) నమస్కార
రూపవాణిని (విధేమ) విన్నవించుచున్నాము.

భావార్థము:- ఇట నుపమాంలంకారమున్నది. ఎటుల సత్యప్రేమచే నుపాసించ
బడిన పరమేశ్వరుడు జీవులను దుష్టమార్గముల నుండి వేరుపఱచి ధర్మమార్గమువలంబింప
జేసి ఐహిక ప్రారబౌకిక సుఖములను వారివారి కర్మలనుసరించి ప్రసాదించునో, అటు
లనే న్యాయమొనర్చువారును ఒనర్చవలయును. [౨౦౧]

౨౦౨. అయన్న ఇత్యస్యాగ స్త్య ఋషిః, అగ్ని దేవతా అగ్ని త్రిపుష్, చంద్రః, చైవతః స్వరః.
పునః శూరగుణా ఉపదిశ్యంతే.

మరల నీశ్వరోపాసకచేయు శూరవీరుని గుణములీ మంత్రముం దుపదేశింప బడుచున్నవి.

అయన్నో అగ్ని ర్వరివస్కృతో త్వయం మృధః పురః ఏతు ప్రభిన్దన్.
అయం వాజాజ్ఞయతు వాజసాతా వయః శత్రూం జయతు జర్హృషాణః స్వాహా॥

అయమ్, నః, అగ్నిః, వరివః, కృణోతు, అయమ్, మృధః, పురః, ఏతు, ప్రభిన్దన్తి ప్ర+భిన్దన్, అయమ్, వాజాన్ జయతు, వాజసాతావీతి వాజ+సాతౌ, అయమ్, శత్రూన్, జయతు, జర్హృషాణః, స్వాహా. ॥౫.౩౭॥

పదార్థః :- (అయమ్) పరమేశ్వరోపాసకో జనః. (నః) అస్మాకం ప్రజాస్థానం జీవానాం (అగ్నిః) స్వయంప్రకాశమానో అగ్ని రివపావినాం దగ్ధా. (వరివః) భృశం రక్షణం (కృణోతు) కరోతు (అయం) యుద్ధకుళః (మృధః) కుత్సితాన్. (పురః) పురస్తాత్. (ఏతు) గచ్ఛతు. (ప్రభిన్దన్) యథా శత్రుదలం విదారయంతృథా. (అయం) వీరాణాం ప్రహర్షకః. (వాజాన్) సంగ్రామాన్. (వాజసాతౌ) యథా సంగ్రామే తథా (అయం) విజయప్రాపకః, (శత్రూన్) అరీన్, (జయతు) (జర్హృషాణః) అతిశయేన హృష్టః (స్వాహా) శోభనాం వాచం వదన్, అయం మన్తః. శత. ౩. ౫౧.౧౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- అయమగ్నిః, పరమేశ్వరోపాసకో జనో నో వరివః కృణోతు. యథా కశ్చి ద్వీరః వాజసాతౌ మృధః శత్రూన్ పుర ఏతి, తథాయం, యథా చ కశ్చిద్వీరో మృధః శత్రూన్ ప్రభిన్దన్ వాజాన్ జయతి, పుర ఏతు, తథాయం జర్హృషాణః స్వాహా శోభనాం వాచం వదన్ జయతు.

భావార్థః :- యే పరేశోపాసనాం న విదధతే, నైవ తేషాం సర్వత్ర విజయో జాయతే. యే సుశిక్షితాన్ వీరాన్ సత్కృత్య సేనాం న రక్షన్తి, తేషాం సర్వత్ర పరాజయో భవతి, తస్మాదేత ద్వయం మనుష్యైః సదాఽనుష్ఠేయమితి.

పదార్థము :- (అగ్నిః) పరమేశ్వరోపాసకుడైన [అయం] యీ జనుడు (నః) ప్రజాస్థానీ వములగు మమ్ము (వరివః కృణోతు) నిరంతరము రక్షించుగాక! ఎటుల వీరపురుషుడు స్వసేనను తీసుకొని వెళ్లి సంగ్రామముందు నిందితులును దుష్టులును నగువైరులను ముందు గనే ముట్టడించునో అటులనే (అయం) యుద్ధకుళుడగు నీ సేనాధిపతి (వాజసాతౌ) సంగరములందు దుష్టశత్రువులను (పురః) ముందుగనే (ఏతు) దాడిజరిపి ముట్టడించునుగాక! మఱియు నెటుల (అయం) వీరులకు హర్షముగొలుపునీ సేనాని దుష్టశత్రువులను (ప్రభిందన్) చిన్నచిన్న మొనర్చుచు (వాజాన్) యుద్ధములను (జయతు) జయించునో [అటులనే] (అయం) విజయముకలిగించునీ సేనాపతి (జర్హృషాణః) నిరంతరము ప్రసన్నుడై (స్వాహా) సామరిక శ్రేష్ఠధ్వని సంజ్ఞల నుచ్చరించుచు (జయతు) బాగుగా జయమును పొందుగాక!

భావార్థము :- పరమాత్మను నుపాసించని వారికి సర్వత్ర జయము లభించదు. సుశిక్షణనొగి శూరవీరపురుషులను సత్కరించి సేన నుంచని వారికి సర్వత్ర అపజయము

సహజముగ సంభవించును. కావున ఒకటి పరమేశ్వరోపాసన, రెండు సదావీరుల రక్షణ. ఈ రెండుప్రబంధములను మానవులు సంతతమనుష్ఠించ వలయును. [౨౦౨]

౨౦౩. ఉరు విష్ణు విశ్వస్యాగ స్త్య ఋషిః, విష్ణు రేవతా, భురిగార్హస్థ్యమృష్ణ చన్దః. గాధారః స్వరః.
ఫన స్త్రా కీదృశా విత్యపదిశ్యతే.

మరల వారెటులున్నారను విషయ మీ మంత్రి మందువదేశించ బడుచున్నది.

ఉరు విష్ణో విక్రమస్త్వోరు క్షయాయ నస్కృధిః పుత్రం పుత్రయోనే పిబ

ప్రప్ర యజ్ఞపతి నిర్త స్వాహా॥

॥౩.౩౮॥

ఉరు, విష్ణో+ఇతి విష్ణో, వి, క్రమస్త్వ, ఉరు, క్షయాయ, నః, కృధి, పుత్రమ్,
పుత్రయోనేఇతి పుత్ర+యోనే. పిబ, ప్రప్రేతి ప్ర+ప్ర. యజ్ఞపతిమితి యజ్ఞ+
పతిమ్, తిర్త, స్వాహా.

పదార్థః :- (ఉరు)బహు. (విష్ణో)యథా సర్వవ్యాపకేశ్వరః సర్వం జగన్నిర్మాతం తథా (విక్రమస్త్వ)గచ్ఛ (ఉరు)బహు. (క్షయాయ)నివాసార్థాయ గృహాయ విజ్ఞానాది ప్రాప్తయే వా. (నః)అస్మాన్ (కృధి)కురు. (పుత్రమ్)అజ్ఞమ్. (పుత్రయోనే)యథా పుత్రయోని రగ్ని స్తథా తత్సంబద్ధౌ (పిబ) (ప్రప్ర)ప్రకృష్టార్థే (యజ్ఞపతిం)యథా హోత్రాదయో యజ్ఞపతిం రక్షన్యతే తథా. (తిర్త)ప్రవస్య (స్వాహా)యజ్ఞక్రియాయాః. అయం మన్తః. శత. ౩.౫.౨.౧౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- యథా విష్ణు ర్విక్రమతే తథోరు విక్రమస్త్వ. నః క్షయాయ. ఉరు కృధి. హే పుత్రయోనే! యథాఽగ్ని రాజ్యం పిబతి తథా త్వం పుత్రం ప్రప్ర పిబ. యథా చ ఋత్విగాదయో యజ్ఞపతిం సంరక్ష్య దుఃఖం తరన్తి తథా త్వం స్వాహా వాచం వదన్ సన్ విజయేన యజ్ఞేన యజ్ఞం ప్రప్ర తిర.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః, యథా పరమేశ్వరో వ్యాపకత్వా త్వర్వం జగద్రచితుం రక్షితుం సమర్థః సర్వాన్ సుఖయతి, తథాఽనన్తయితవ్యమ్. యథా చాగ్ని రిధ్నవాని ప్రధహతి, తథా శత్రవః వ్రదగవ్యాః. యథా హోత్రాదయో దార్మికం యజ్ఞపతిం ప్రాప్య స్వకార్యాణి సాధ్నువన్తి, తథా ప్రజాస్థాః పురుషా ధర్మాత్మానం సభాపతిం పాప్య సుఖాని సాధ్నువన్త.

పదార్థము :- ఎటుల సర్వవ్యాపకుడగు పరమేశ్వరుడు సకలజగత్తును రచించు వాడై జగత్కారణమును పొంది సర్వమును రచించుచున్నాడో అటులనే విద్యాది గుణములందు వ్యాప్తుడవగునో వీరపురుషా! స్వ విద్యాఫలమును (ఉరు)ఎక్కువ(వి) బాగుగా (క్రమస్త్వ)అందు గొనుము (క్షయాయ)నివాసమొనర్చుటకు యోగ్యమైన గృహమును, మఱియు విజ్ఞానమును పొందుటకు యోగ్యులుగా (నః)మమ్ము(కృధి)ఒనర్చుము. (పుత్రయోనే)ఓ విద్యాది సుశిక్షాయుక్తుడవైన పురుషుడా! ఎటులగ్ని పుత్రమును పానమొనర్చి ప్రదీప్తమగుచున్నదో అటులనే నీవును స్వగుణములందు (పుత్రం)పుత్రము ను (ప్రప్ర పిబ)

మాటిమాటికి సేవించి శరీరబలాదులతో ప్రకాశించుము. ఋత్విగ్గాది విద్వాంసు లెటుల (యజ్ఞపతి)యజమానుని రక్షించుచు యజ్ఞమును పారమొనరింపజేయుచున్నారో [దుఃఖములనుండి తరింపజేయుచున్నారో] అటులనే నీవును (స్వాహా)యజ్ఞక్రియచే(యజ్ఞమ్) యజ్ఞమును (తిర) పార మొనర్చుము.

భావార్థము :- [ఇందు ఉపమాలంకారమున్నది.] ఎట్లు పరమేశ్వరుడు స్వవ్యాపకత్వముచే కారణమును పొంది సర్వజగత్తును రచించి పాలించుచు సకలజీవులకు సుఖము చేకూర్చుచున్నాడో అటులనే మనమందఱుమానందించుట యుచితము. ఎటుల అగ్ని కాష్ఠాది ఇంధనములను, పుత్రాది పదార్థములను పొంది ప్రకాశవంతమగుచున్నదో, అటులనే మనమును శత్రువులను జయించి ప్రకాశితులము కావలయును. ఎటుల హోతాది విద్వాంసులు ధార్మికయజ్ఞమొనర్చు యజమానునిపొంది స్వకార్యములను సాధించుచున్నారో, అటులనే ప్రజాస్థులగు జనులు ధర్మాత్ముడగు సభాపతిని పొంది స్వ సుఖములను సాధించుకొనవలయును. [౨౦౩]

౨౦౪. దేవసవితరిత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, సోమసవితారా దేవతే, ఆద్యస్త్య సామీని బృహతీ చంద్రః,

మధ్యమః స్వరః, ఏత త్వమిత్పుత్రరస్యాగ్నీ పంక్తిశ్చంద్రః, పశ్చాదుః స్వరః.

పున స్తౌ కీదృశా విత్కుపదిశ్యతే.

మరల వారెటులున్నారను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడినది.

దేవ సవిత రేష తే సోమస్తభి రక్షస్వ మా త్వా దభన్. ఏతత్త్వం దేవ సోమ దేవో దేవాఽ॥ ఉపాగా ఇదమహ మ్మనుష్యా న్నహ రాయసోషేణ స్వాహా నిర్వరుణస్య, పాశాన్ముచ్చ్యే॥

॥౫.౩౯॥

దేవ సవితః, ఏషః, తే, సోమః, తమ్, రక్షస్వ, మా, త్వా, దభన్, ఏతత్, త్వమ్, దేవ, సోమ, దేవః, దేవాన్, ఉప, అగ్రాః, ఇదమ్, అహమ్, మనుష్యాన్, నహ, రాయః, పోషేణ, స్వాహా, నిః, వరుణస్య, పాశాన్ ముచ్చ్యే.

పదార్థః:- (దేవ)సకలవిద్యాద్యోతకః (సవితః) ఐశ్వర్యవన్ (ఏషః) ప్రత్యక్షః. (తే) తేవ (సోమః) ఐశ్వర్యసమూహః. (తం) (రక్షస్వ) అత్ర వ్యత్యయే నాత్మనేపదమ్. (మా) నిషేధే (త్వా) త్యాం (దభన్) హింస్యః. అత్ర లిజర్థే లిజడభావశ్చ. (ఏతత్) ఏతస్మాత్ (త్వమ్) సభాద్యక్షో రాజా (దేవ) సుఖప్రద (సోమ) సన్మార్గే ప్రేరకః (దేవః) విద్యాప్రకాశస్య, (దేవాన్) దివ్యాన్ విరుషః, (ఉప) సామీప్యే (అగ్రాః) గచ్ఛ (ఇదమ్) త్వదనుష్ఠితం అహం (మనుష్యాన్) మనసశీలాన్. (సహ రాయః) దనసముదాయస్య (పోషేణ) పుష్ట్యా (స్వాహా) సత్యాం వాచం వదన్ పన్. (నిః) నితరామ్, (వరుణస్య) దుఃఖే నాచ్ఛాదకస్య తిరస్కర్త్య. (పాశాత్) బద్ధనాత్. (ముచ్చ్యే) ముక్తోభవమి. అయం మన్తః. శత. ౩.౫.౨. ౧౮-౨౦ వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే దేవ సవితః సభాధ్యక్షః యథాఽహం భవత్సహాయేన స్వక్రీయ మైశ్వర్యం రక్షేమి. తథా త్వం య ఏష తే సోమోఽస్తి తం రక్షస్వ. యథా మాం శత్రవో న హింసంతి తథా త్వాత్వామనృత్యహాయేన మా దభన్. హే దేవ సోమః దేవస్త్వం యత్ర తదేతస్మాద్దేవానుపాగాస్తథాఽహమప్యపాగామ్, యథాఽహ మిదమనుష్ఠాయ రాయస్సోషేణ సహ వర్తమానో మనుష్యాన్ దేవాన్తైత్వ్య వరుణస్య పాశన్నిర్యుచ్యే, తథా త్వమపి నిర్యుచ్యస్య.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. సర్వేషాం మనుష్యాణా మియం యోగ్యతాస్తి, యదప్రాప్తస్యైశ్వర్యస్య పురుషార్థేన ప్రాప్తి, తద్రక్షోన్నతీః కృత్వా ధార్మికాన్ మనుష్యాన్ సంగత్వై తేన సత్కృత్య చ దర్శయనుష్ఠాయ విజ్ఞానమున్నీయ దుఃఖబద్ధనాన్ముతై భవన్తు.

పదార్థము :- (దేవ) [సవితః] సకల విద్యుల ప్రకాశపటచు నైశ్వర్యశాలివైన నో విద్వాంసుడా! సభాధ్యక్షా! నేనెటుల నీసహాయమువలన స్వీ యైశ్వర్యమును రక్షించు [దాచిఉంచు] కొనుచున్నానో అటులనే (ఏషః తే సోమః) ఏయీ నీవైశ్వర్యసమూహము న్నదో (తం రక్షస్వ) దానిని నీవు ఉంచుము. శత్రుజనులెటుల నన్ను బాధింపజాలరో అటు లనే (త్యాం) నిన్నును [మాసహాయమున] (మాదభన్) కష్టపెట్టజాలకుండురుగాక! (దేవ) సుఖప్రదాతా! (సోమ) సజ్జనమార్గమున నడపించు ప్రభువా! (త్వం) నీవు (ఏతత్) ఇందులకై సభాధ్యక్షుడవును (దేవ) పరపూర్ణ విద్యాప్రకాశస్థుడవునునై [ఎటుల] (దేవాన్) [శ్రేష్ఠ విద్వాంసుల] (ఉప) సమీపమునకు (ఆగాః) వెళ్ళుదువో, అటులనే నేనును చేరెదను గాక! నేనెటుల (ఇదం) ఈ ఆచరణమొనర్చి (రాయః పోషేణ) అత్యంత ధన, పుష్టి యుక్తుడనై (మనుష్యాన్) విచారవంతులగు పురుషులను (దేవాన్) విద్వాంసులను పొంది (వరుణస్య) దుర్దమ్ముడగు దుష్టజనుని (పాశాత్) బంధనములనుండి (ముచ్యే) విముక్తుడనగుదునో అటులనే నీవును (నిః) నిరంతరము ముక్తుడవు కమ్మ.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. పురుషార్థములచే లభించిన అప్రాప్త వైశ్వర్యమును రక్షించియు, వృద్ధిపఱచియు, ధార్మిక జనుల స్నేహమొనర్చియు, సత్కరించియు, ధర్మానుష్ఠాన మొనర్చియు విజ్ఞానమునభివృద్ధిపఱచియు దుఃఖబంధనములనుండి విముక్తి నొందుట మానవులందఱకు యోగ్యము [౨౦౪]

౨౦౫. అగ్నే ప్రకపా ఇత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, అగ్నిదేవతా. నిచ్చద్భాగిహ్మ

త్రిష్టుప్ చందః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తౌ కథం వర్తేయాతా మిత్యవదిశ్యతే.

మరల వారెట్లు ప్రవర్తించుచున్నారను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేళించ బడినది.

అగ్నే వ్రతప్రాప్తే వ్రతపా యా తవ త్రనూ ర్మయ్యభూదేషా సా త్వయి యో మమ త్రనూ స్త్వయ్యభూ దియః సా మయి యథాయథన్నో వ్రతపతే వ్రతాన్యను మే దీక్షాస్థిక్షాపతి రమః స్రాసు తవ స్తవస్పతిః॥

అగ్నే, ప్రతపాఇతి వ్రత+పాః, తే, ప్రతపాఇతి వ్రత+పాః, యా, తవ, తనూః, మయి, అభూత్, ఏషా, సా, త్వయి, యో+ఇతి యో, మమ, తనూః, త్వయి, అభూత్, ఇయమ్, సా, మయి, యథాయథమితి యథా+యథమ్, నౌ, ప్రతపతే+ఇతి ప్రత+పతే, ప్రతాని, అను, మే, దీక్షమ్, దీక్షపత్తిరితి దీక్ష+పతిః, అమంస్త, అను, తవః, తవస్పతి రితి తవః+పతిః.

పదార్థః :- (అగ్నే)విజ్ఞానోన్నత. (వ్రతపాః)యథా సత్యపాలకో విద్వాంస్తథా తత్సమ్ముద్వో (తే)తవ. (వ్రతపాః) పూర్వవత్, (యా, తవ, తనూః) వ్యాప్తినిమిత్తం శరీరం(మయి)త్వత్సతే. (అభూత్)భవతు(ఏషా)సమక్షే వర్తమానా, (సా, త్వయి)మన్నిత్రే(యో)యా(మమ)(తనూః)విద్యా విస్తృతిః(త్వయి)మదధ్యావకే(అభూత్)భవతి, (ఇయం)గోచరా. (సా, మయి)త్వచ్చిష్టే (యథాయథం)యథార్థం. (నౌ)అహం(వ్రతపతే)యథా సత్కానాం రక్షకస్తథా తత్సమ్ముద్వో(ప్రతాని) నియతాని సత్కాచరణాని(అను)పశ్చాదర్థే(మే)మమ, (దీక్షం)వ్రతాదేశం (దీక్షపతిః) యథా వ్రతాదేశపాలకః. (అమంస్త)మన్వతే తథా పశ్చాద్వ్యోగే(తవః)ప్రాక్షే-శ ముత్తరానందం బ్రహ్మచర్యం, (తవస్పతిః) యథా బ్రహ్మచర్యాది పాలకః, అయం మస్త్రః, శత. 3.౫.౨.౨౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- వ్రతపాః అగ్నే! విద్వాంస్త్యం యథా మే వ్రతపా అభూత్, యథా తేహం వ్రతపాః భవేయమ్, యా తవ తనూః సా మయి భవతు. ధైషా త్వయి మతిరస్తి, సా మయి స్యాత్. యో యా మమ తనూః సా త్వయి భవతు. హే వ్రతపతే! యథాఽయం జనో వ్రతపతి ర్భవతి తథా త్వం చాహం చ నౌ సఖాయౌ భూత్వా యథాయథం వ్రతాని సత్కాచరణాన్యనుచరేవ. హే మిత్రః! యథా తవ దీక్షపతి స్తుభ్యం దీక్ష మమంస్త, తథా మే మమ దీక్ష మన్వమంస్త; యథా తే తవ తవస్పతి స్త్యదర్థం తపోఽన్వమంస్త తథా మే మమాపి తవస్పతి ర్మదర్థం తపోఽమంస్త.

భావార్థః :- యథా పూర్వం విద్యత్కారిణోఽద్యావతా అభూవన్, తథాఽన్మదాదిభి రపి భవి తవ్యమ్. యావన్మనుష్యా సుఖదుఃఖహానిలాభవ్యవస్థాయాం పరస్పరం స్వాత్మవన్న వర్తన్తే, న తావత్పూర్వం సుఖం లభన్తే తస్మాదేతత్పర్వం మనుష్యైః కుతో నానుష్ఠేయమితి.

పదార్థము :- (వ్రతపాః) సత్యమును పాలించు విద్వాంసుడా! (అగ్నే) విశేష జ్ఞానశాలియగు నోపురుషుడా! ఎటుల నీవు నాకు (వ్రతపా అభూత్) సత్య విద్యాదిగుణముల పాలించు ఆచార్యుడవై యున్నావో అటులనే నేనును (తే) నీయొక్క [వ్రత పుడను] అగుదును. (తవ) నీయొక్క (యా తనూః) విద్యాది గుణములందు వ్యాప్తమగు నేదేహమున్నదో (సా) అది (మయి) నీమిత్రుడనగు నాలోకూడ నుండును గాక! (ఏషా) (త్వయి) నా మిత్రుడనగు నీయందు [నేయీమతి యున్నదో, (సా మయి) అది నాయందును ఉండునుగాక!] అభివృద్ధిచెందునుగాక! (యా) (మమ) (తనూః) నాయొక్క ఏ విద్యావ్యాప్తి యున్నదో (సా) అది (త్వయి) నన్ను చదివించు నీయందును [అభూత్] కలుగుగాక! (ఇయం) ఇది (మయి) నీ శిష్యుడైన నాయందభివృద్ధిచెందునుగాక! (వ్రతపతే) సత్కాచరణములను

పాలించువాడా. ఎటుల ఇతను సత్యగుణాస్వితుడు, సత్యోపదేశకుడు, రక్షకుడునగు విద్వాంసుడు[గను]న్నాడో అటులనే నీవును, నేనును మిత్రులమై(యథా యథం)యథా యుక్తముగ(వ్రతాని)సత్యాచరణములను పాలించుచుముగాక!ఓమితమా!ఎటుల(తవ) నీయొక్క(దీక్షాపతిః)యథోక్తోపదేశమొనర్చువాడు నీకొరకు(దీక్షాం) సత్యోపదేశమును (అమంస్త)గఱపుట యెరుగుచున్నాడో అటులనే (మే) నాకొరకును (ఋను) ఎరుగును గాక! ఎటుల నీయొక్క (తవస్పతిః) అఖండబ్రహ్మచర్యమును పాలించు నాచార్యుడు నీకై (తవః) మొదటకష్టమును తర్వాత సుఖమును సమకూర్చుబ్రహ్మచర్యపాలనమును ఎఱుగుచున్నాడో అటులనే నాయొక్క అఖండబ్రహ్మచర్యమును పాలించు[అచార్యు] డును నాకొరకు నెరుగుచు గాక!

భావార్థము:-ప్రాచీనకాలమున విద్యాధ్యాపకులెటులుండియున్నారో, అటులనే మనమును ఉండవలయును. సుఖదుఃఖములందును, హాని లాభములందును పరస్పరము స్వాత్మతుల్యును గ ఒకరినొకరు భావించనంతవరకు పూర్తిసుఖము లభించజాలదు; కావున మానవులు శ్రేష్ఠవ్యవహారములనే ఆచరించు చుండవలయును. [౨౦౫]

౨౦౬. ఉరువిష్ట విత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, విష్ణు రేవతా, భురిగార్ష్యనుష్టుప్ చందః, గాధారః స్వరః.

పునస్తా కథం వరేయాతా మిత్యపదిశ్యతే.

మరల వారెట్లు ప్రవర్తించుచున్నారను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

ఉరు విష్టో విక్రమస్త్వోరు క్షయాయ నస్కృధి. పుత్రం పుత్రయోనే పిబి
ప్రప్ర యజ్ఞపతి త్తిర స్వాహా॥

॥౫.౪౧॥

ఉరు, విష్టో+ఇతి విష్టో, వి, క్రమస్త్య, ఉరు, క్షయాయ, నః, కృధి,
పుత్రమ్, పుత్రయోన ఇతి పుత్ర+యోనే, పిబి, ప్రప్రప్ర+ప్ర. యజ్ఞపతిమితి
యజ్ఞ+పతిమ్, త్తిర, స్వాహా॥

పదార్థః :- (ఉరు)బహు(విష్టో)యథా వ్యావనశీలో వాయుర్విక్రమతే తథా తత్సంబుద్ధే. (విక్రమస్త్య)పాదైః విద్యుక్తైః సంపద్యస్త్య. (ఉరు)ఏప్తిర్జే, (క్షయాయ)విజ్ఞానోన్నతయే (నః) అస్మాన్ (కృధి)కుర్యాః (పుత్రం)ఉదకం(పుత్రయోనే)యథా జలనిమిత్తా విద్యుద్వర్తతే, తథా తత్సంబుద్ధే (పిబి)(ప్రప్ర)ప్రకృష్టమివ. (యజ్ఞపతిం)యథాఽహం యజ్ఞపతిం తథా త్వం(తిర)దుఃఖం వ్రవస్య. (స్వాహా)సుహతం హవిః, అయం మంత్రః. శత. ౩.౫.౩. ౨-౩.

అన్వయః :- హే విష్టో త్వం ఉరుక్షయాయ విక్రమస్త్య నోఽస్మాన్ సుఖినః కృధి, హే పుత్రయోనే!యథా విద్యుత్ తథా పుత్రం పిబి.యథాఽహం యజ్ఞపతిం సంలరామి, తథా స్వాహాను తిష్ఠన్ ప్రప్ర తిర.

భావార్థము :- అత్ర వాచకలుప్రోపమాలంకారః యథా పవనః సర్వాన్ సుఖయన్ సర్వాధిష్ఠా నోఽస్తి, తథైవ విదుషా సంపత్తవ్యమ్.

సదార్థము :- సకల పదార్థములందు వ్యాప్తమగు పవనమెటుల వీచుచున్నదో అటులనే విద్యాగుణములందు వ్యాప్తమగునో విద్వాంసుడా! (ఉరు) అత్యంత విస్తారయుక్తముగ (క్షయాయ) విద్యోజ్ఞానో]న్నతికారకు (విక్రమస్య) విద్యాయంగములచే పరిపూర్ణుడవు కమ్ము. మరియు (సః) మమ్ములను సుఖులుగా (కృధి) ఒనర్చుము. [ఘృతయోనే] జలమునకు విద్యుత్తు యెట్లు నిమిత్తకారణమై యున్నదో అటులనే పదార్థముల గ్రహించు నో విద్వాంసుడా! విద్యుత్తుల్యముగ (ఘృతం) జలమును (పిబ) త్రాగుము. మరియు ఎటుల నేను యజ్ఞపతిని తరింపజేయుచున్నానో అటులనే నీవును (స్వాహా) చక్కగా హవనాదికర్మలననుష్ఠించుచు దుఃఖక్షేళములనుండి దుఃఖమునుండి బాగుగా తరించుము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమున వాచకలుప్రోపమాలంకారమున్నది. పవనమెటుల అందరకు సుఖమును సమకూర్చుచు సర్వాధిష్ఠానమై యుండుచున్నదో అటులనే విద్వాంసుడును ఉండవలయును. [౨౦౬]

౨౦౭, అత్యన్యానిత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, అగ్నిదేవతా, స్వరాడ్ బ్రాహ్మీ త్రిష్టుప్ చందః, దైవతః స్వరః.

మనుష్యైః పూర్వోక్తాభ్యాం విరుద్ధా మనుష్యా న సేవనీయా ఇత్యవదిశ్యతే.

మానవులు పూర్వోక్తవ్యవహారములకు విరుద్ధముగా నడచు మానవుని సేవించ కూడదను విషయ మీ మంత్ర మందుపదేశించబడుచున్నది.

అత్యన్యా ౨౦౭|| అగ్నాన్నాన్యా ౨౦౭|| ఉపాగామర్వాక్తా వరేభ్యోఽవిద మ్పరోఽ

వరేభ్యః|| తం త్వా జుషామహే దేవ వనస్పతే దేవయజ్ఞాయై దేవా స్త్వా దేవ యజ్ఞాయై జుష స్తాం విష్ణవే త్వా ఓషధే త్రాయస్వ స్వధితే మైనగి హిగిసీః||

అతి, అన్యాన్, అగామ్, న, అన్యాన్, ఉప, అగామ్, అర్వాక్, త్వా, వరేభ్యః, అవిదమ్, ప్రరః. అవరేభ్యః, తమ్, త్వా, జుషామహే, దేవ, వనస్పతే, దేవయజ్ఞాయా + ఇతి దేవ + యజ్ఞాయై, దేవాః, త్వా, దేవయజ్ఞాయా + ఇతి దేవ + యజ్ఞాయై, జుషస్తామ్, విష్ణవే, త్వా, ఓషధే, త్రాయస్వ, స్వధితే, మా, ఏనమ్, హిగిసీః.

|| ౫.౪.౨ ||

పదార్థము :- (అతి) అత్యంతే (అన్యాన్) పూర్వోక్తభిన్నా నవిదుషః (అగామ్) ప్రాప్నుయామ్, (న) ఏషేధే, (అన్యాన్) అవిదుషో విరుద్ధాన్ విదుషః, (ఉప) సామీప్యే (అగామ్) ప్రాప్నుయామ్ (అర్వాక్)

అవరః, (త్వా)త్వాం, (పరేభ్యః) ఉత్తమేభ్యః, (అవిదమ్) లభేయ (పరః) ఉత్కృష్టః (అవరేభ్యః) ఉత్కృష్టేభ్యః (తం) (త్వా)త్వామ్, (జుషామహే) ప్రీతీయామ, (దేవ) కమనీయ (వనస్సతే) వనానాం రక్షక, (దేవయజ్ఞాయై) యథా దివ్యానాం సంగతయే తథా (దేవా) విద్వాంసః (త్వా)త్వాం (దేవయజ్ఞాయై) యథోత్తమగుణదానాయ తథా (జుషంతాం) సేవంతాం (విష్టవే) యజ్ఞాయ, (త్వా)త్వాం (ఓషధే) యథా షోమాద్యోషధిగణ స్త్రాయతే తథా (త్రాయస్య) రక్ష, (స్వధితే) దుఃఖవిచ్ఛేదక (మా) విషేదే, (ఏనం) ఓషధిగణం పరం పురుషం వా, (హింసీ) వివాళయేః. అయం మన్తః. శత. ౩.౫.౩, ౫-౧౦, వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే వనస్సతే! దేవ! విద్వన్! యథా త్వమన్యనతీత్యాన్యనుపాగవసి, తథాఽహ మన్యాన్ నాగామన్యానుపాగామ్, యస్త్వం పరేభ్యః పరోఽన్యవరేభ్యోఽర్హాక్ చ తం త్వా మవిదం, యథా దేవా దేవయజ్ఞాయై త్వా త్వాం జుషంతే, తథా త్వా త్వాం వయం జుషామహే. యథా వయం దేవయజ్ఞాయై త్వాం జుషామహే, తత్తైతే నర్వే తం త్వాం జుషంతామ్. యథాషధిగణో విష్టవే సంభూయ, సర్వాన్ త్రాయతే, తథా హే ఓషధే! సర్వరోగనివారకః స్వధితే! దుఃఖవిచ్ఛేదకః విద్వన్! త్వా త్వాం విష్టవే యజ్ఞాయ వయం జుషామహే, హే దేవ! విద్వన్! యథాఽహ మిమం యజ్ఞం న హింసామి, తత్తైనం త్వమపి మా హింసీ.

భావార్థః :- ఆత్ర వాచకలప్రోపమాలక్ష్కారః. మనుష్యై ర్నిచవ్యవహారాన్ నీచపురుషాంశ్చ త్యక్త్వోత్తమా వ్యవహారా ఉత్తమాః పురుషాశ్చ ప్రతిదిన మేషితవాః. ఉత్తమేభ్య ఉత్తమజైఽవరేభ్యోఽవరా చ గ్రాహ్య, యజ్ఞో యజ్ఞసామగ్రి చ కదాచిన్న హింసనీయా సర్వైః పరస్పరం సుఖేన భవితవ్యమ్.

పదార్థము :- (వనస్సతే) సకల మూలికలను [రక్షిం] చువాడా! (దేవ) విద్వాంసుడవగు నోజనుడా! ఎటుల నీవు (అన్యాః) విద్వాంసులకు విరోధులగు మూర్ఖజనమును [అతి] పదలి (అన్యాః) మూర్ఖవిరోధులగు విద్వాంసుల సమీపమునకు చేరుచున్నావో, అటులనే నేనును విద్వద్విరోధులను పరిత్యజించి (ఉప అగామ్) [విద్వాంసుల] సమీపమున కేగుదును గాక! (పరేభ్యః పరం) ఏ నీవు ఉత్తమోత్తమ డవును (అవరేభ్యః అర్హాక్) చిన్న వారికంటె చిన్న వాడవును [సూక్ష్మాతి సూక్ష్మడవు] నునై యున్నావో (తం త్వాం) అట్టి నిన్ను (అవిదం) పొందెదను గాక! ఎటుల (దేవా) విద్వాంసులు (దేవయజ్ఞాయై) ఉత్తమ గుణముల నొసగుట [సంగతి] కై (త్వా) నిన్ను కోరుచున్నారో అటులనే మేమును (త్వా) నిన్ను (జుషామహే) అభిలషించెదము గాక! మరియు మేమెటుల (దేవయజ్ఞాయై) సద్గుణముల సంగతి కై (త్వా) నిన్ను కోరుచున్నామో అటులనే వీరందరును [జుషంతామ్] కోరుదురు గాక! ఎటుల ఓషధుల సమూహము (విష్టవే) యజ్ఞమునకై సిద్ధమై అందఱిని [త్రాయస్య] రక్షించుచున్నదో, అటులనే రోగములను దూరమొనర్చువాడవును (స్వధితే) దుఃఖములను వివాళమొనర్చువాడవును గు నోవిద్వజ్ఞునుడా! (త్వా) నిన్ను మేము యజ్ఞమునకై కోరుచున్నాము. శ్రేష్ఠవిద్వాంసుడవైన యో జనుడా! నేనెటుల యీ యజ్ఞమును వివాళ మొనరించగోరనో అటులనే నీవును (ఏనం) ఈ యజ్ఞమును (మా హింసీ) భగ్ను మొనర్చుకుము.

భావార్థము :- ఇందు వాచకలుప్రోపమాలంకారమున్నది. సీచవ్యవహారములను, సీచపురుషులను త్యజించి మంచిమంచి వ్యవహారములను, ఉత్తమ విద్వాంసులను నిత్యము అభిలషించవలయును మఱియు ఉత్తములనుండి ఉత్తమశిక్షను [అవరుల] న్యూనులనుండి న్యూనుశిక్షను గ్రహించవలయును. యజ్ఞమును, యజ్ఞపదార్థముల నెన్నటికి తిరస్కరించ కూడదు. జనులందరు పరస్పర స్నేహముచే సుఖముగా నుండవలయును. [౨౦౭]

౨౦౮. ద్యామ్నా లేఖిరిత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, త్రాహీన్ త్రిష్టుప్ ఛందః, దైవతః స్వరః. మనుష్యై ర్యజ్ఞార్థా విద్యా సర్వదా సంసేవనీయేత్యుపదిశ్యతే.

యజ్ఞమును సిద్ధపఱచు విద్యను మానవులు నిత్యము సేవించుట యోగ్యమను విషయ మీ మంత్ర మందువదేశించబడినది.

ద్యామ్నా లేఖీ రస్తరిక్ష మ్నా హిహిసీః పృథివ్యా సంభవ అయహిహి త్వా స్వధితి స్తేతిజానః ప్రణినాయ మహతే సౌభగాయ అతస్తస్వదేవ వనస్పతే శత వల్లో విరోహ సహస్రవల్నా వి వయహిరుహేమ॥

॥౫.౪౩॥

ద్యామ్, మా, లేఖీ, అస్తరిక్షమ్, మా, హిహిసీః, పృథివ్యా, సమ్, భవ, అయమ్, హి, త్వా, స్వధితిరితి స్వ+ధితిః, తేతిజానః, ప్రణినాయ, ప్రనినాయేతి ప్ర+నినాయ, మహతే, సౌభగాయ, అతః, త్వమ్, దేవ, వనస్పతే, శతవల్ల ఇతి శత+వల్లః, వి, రోహ, సహస్రవల్నః, వి, వయమ్, రుహేమ.

పదార్థః :- (ద్యాం)సూర్యవ్రకాశం(మా)నిషేధే(లేఖీ)లిఖే (అస్తరిక్షమ్) అవకాశం, (మా) నిషేధే(హింసీ)హన్యాః, (పృథివ్యా)సహ, (సం) క్రియాయోగే(భవ), (అయం)వక్ష్యమాణః, (హి) యతః(త్వా)త్వాం(స్వధితి)యథా వజ్ర స్తథా, (తేతిజానః)భృశం తీక్షణి, (ప్రణినాయ) యథా త్వం ప్రణయే స్తథా(మహతే)విశిష్టాయ పూజ్యతమాయ, (సౌభగాయ)సుప్తభగానా మైశ్వర్యాణాం భవాయ, (అతః)కారణాత్, (త్వం)(దేవ)అనన్తిత(వనస్పతే)వనానాం రక్షక. (శతవల్లః)యథా బహ్వ జ్కరో వృక్ష స్తథా(విరోహ)వివిధతయాప్రాయర్చన, (సహస్రవల్నః)యథా బహుమూలా వృక్షై రో హన్తి తథా(వి)వివిధతయా(రుహేమ)వర్ధేమహి, అయం మస్త్రః, శత.౩.౫.౩.౧౩-౧౬.వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హేవిద్యన్ : యథా౭హం ద్యాం న లిఖామి, తథాత్వమేనాం మా లేఖీ, యథా౭ హమస్తరిక్షం న హింసామి తథాత్వమేత న్నా హింసీ. యథా౭హం పృథివ్యా సహ సంభవామి తథైతయా సహ త్వమపి సంభవ. హి యతః కారణాత్ యథా తేతిజానః స్వధితిః శత్రూన్ వి చ్చిద్యైశ్వర్యం ప్రాపయతి, తథాత్వమపి ప్రాపయే, అతో వయం త్వాం మహతే సౌభగాయ సం భావయేమ యథా శశ్చిదైశ్వర్యం ప్రణినాయ ప్రాపయతి, తథా వయం త్వాం ప్రాపయేమ, హే దేవ! వనస్పతేః పూర్వోక్తేన మహతా సౌభగేన యథా శతవల్లో వృక్షే విరోహాతి తథా విరోహ, యథా సహస్రవల్నా వనస్పతయో విరోహన్తి తథా వయమపి విరోహేమ.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః, ఇహ సంసారే కేనచిన్మనుష్యేణ విద్యాప్రకాశాభ్యాసః కదాచినైవ త్యాజ్యః స్వాతంత్ర్యవకాశైర్చక్వర్యసంభావనా యోగేన సంఖ్యాతోన్నతి కరణం చేతి.

అత్ర (౧) యజ్ఞానుష్ఠాన(౨) స్వరూప సంపాదక (౩) విద్యత్పరమాత్మప్రార్థనా (౪) విద్యా వ్యాప్తి విద్యద్వ్యాప్తి నిరూపణ (౫) మగ్నూదినా యజ్ఞసాధనం, (౬, ౭) సర్వవిద్యా విమిత్త వ్యాఖ్యా ద్యయనాధ్యాపన (౮) యజ్ఞవిపృతి (౯) యోగాభ్యాసలక్షణం (౧౦) సృష్ట్యత్పత్తి (౧౧) రీశ్వర సూర్యకర్మాభిధానం (౧౨) ప్రాణాపాన క్రియానిరూపణం (౧౩) విధిరీశ్వరస్య వ్యాప్త్యక్తి (౧౪) ర్యజ్ఞానుష్ఠానం (౧౫) సృష్టే రుపకారగ్రహణం (౧౬) సూర్య సభాద్యక్ష గుణాభిలాషో (౧౭) యజ్ఞానుష్ఠాన శిక్షాదానం (౧౮) సవిత్ సభాద్యక్షకృత్యోపదేశో (౧౯) యజ్ఞాత్పత్తి (౨౦) రీశ్వర సభాద్యక్షాభ్యాం కార్యవిష్యత్తి (౨౧) రేతయోః స్వరూపకృత్యవర్ణన (౨౨) మీశ్వర విదుషాం వర్తమానం లక్షణం (౨౩) చేశ్వరోపాసనం (౨౪) శూరవీరగుణకథన (౨౫) మీశ్వర విద్యుద్ధణ వర్ణనం (౨౬) పరమైశ్వర్యప్రాప్తి (౨౭) రాకాశాదిదృష్టాంతేన విద్యుద్ధణవర్ణన (౨౮) మీశ్వరోపాసక గుణప్రకాశనం (౨౯) సర్వబంధనాద్విముక్తిః (౩౦) పరస్పరవర్ణనప్రకారో (౩౧) దుష్ట త్యాగేన విదుషాం సంగకరణావశ్యకతా (౩౨) మనుష్యైర్యజ్ఞసిద్ధయే విద్యాసంగ్రహణం చోక్త మతః పంచమాధ్యాయోక్తార్థానాం పథ్యార్థాధ్యాయోక్తార్థైః సాకం సంగతి రస్తితి వేదితవ్యమితి. *

పదార్థము:- ఓ విద్వాంసుడా! నూర్పుని కభిముఖుడనై (ద్యౌం) దాని ప్రకాశమును నే నెటుల కంటిమీద పడనియినో అటులనే నీవును దానిని (మా లేఖిః) దృష్టిగోచరము కాని యకుము. నేనెటుల (అంతరిక్షం) యదార్థపదార్థముల అవకాశమును నాశనమొనర్చి, చెడ గొట్టినో అటులనే నీవు వానిని (మా హింసీః) నాశనమొనర్చుకుము. నేనెటుల (పృథివ్యా) పృథివిని అనుకరించుచున్నానో అటులనే నీవును దానికితోడు (సం భవ) కమ్ము (హి) ఏకా రణముచే (తేతిజానః) అత్యంతపడునుగల (స్పృధిణీః) ఈ వజ్రము శత్రువులను వినాశమొనర్చి ఐశ్వర్యమును ఇచ్చుచున్నదో (అతః) ఆకారణముచే (అయం) ఇతడు (త్వా) నిన్ను (మహాతే సౌభగాయ) అత్యంత సౌభాగ్యముకొఱకు సంపన్న మొనర్చునుగాక! ఇతర పదార్థములు ఎటుల ఐశ్వర్యమును (ప్రణినాయ) పొందుచున్నవో అటులనే నీకైశ్వర్యమును సమకూ ర్చుగాక! (దేవ) ఓ ఆనందయుక్తా! (వనస్పతే) వనముల రక్షించు విద్వాంసుడా! ఎటుల (శత వల్కః) వందలకొలది అంకురములుగల వృక్షము ఫలించుచున్నదో అటులనే నీవును ఈ ఉక్తప్రళంసనీయ సౌభాగ్యముతో (విరోహ) చక్కగా ఫలి[వ్యాప్తి]ంచుము. ఎటుల (సహ స్రవల్కాః) వేలకొలది అంకురములుగల చెట్టు ఫలించునో అటులనే మేమును ఉక్తసౌభా గ్యముతో వికసించెదముగాక!

భావార్థము :- ఇట్ల వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఈ సంసారమునందే మానవుడు విద్యాప్రకాశాభ్యాసమును, స్వాతంత్ర్యమును, మఱియు నన్నివిధముల స్వకార్యముల యున్నతిని పరిత్యజించగూడదు. [౨౦౮]

ఇతి శ్రీ మత్పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీయుత మహావిదుషాం విరజానంద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ
దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్థ భాషాభ్యాం
విభూషితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే
పఞ్చమోఽధ్యాయః పూర్తిమగాత్.

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామనా స్తవ్యులగు
పాలిడుగు శేషచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు
గ్రామనా స్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యకాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన
శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభ్యామందలి పంచమాధ్యాయము సమాప్తము.

ఓం

పంచమాధ్యాయములోని ఛందస్సులు

ఈ అధ్యాయమునందు ౪౩ మంత్రములున్నవి. ౨, ౫, ౭, ౨౨, ౨౫, ౨౬, ౩౯, మంత్రములందు
రెండేసి చొప్పునను, ౮ లో ౩; ౯ లో ౪; ౨౩ లో ౪ ఛందస్సులును ఉండుటవలన ౫౮ ఛందస్సులగు
చున్నవి. ౮ వ మంత్రములో చివర రెండు నిచ్చదాన్తీ బృహతులున్నవి. ౨౩ వ మంత్రములో మొదటి
దాని తర్వాత అసురీగాయత్రీ ౧౫ అక్షరముల దొకటి యున్నది. వీనిని మహర్షి నిర్దేశించలేదు.

౨౫ వ మంత్రములో బ్రాహ్మీజగతీ ౫౪ అక్షరములతోపాటు “వాం” అను ఆర్షీ పంక్తిలోని
మొదటి అక్షరమునుకూడ బ్రాహ్మీజగతీకిందకే మూలమునందు సూచించబడి యున్నది.

౬ వ మంత్రములో విరాడ్బ్రాహ్మీపంక్తికి ౫౮ అక్షరములుంటవి. కాని “యా తవ తనూ
రియగ్నే” అను దానికి బదులు “యా తనూరియగ్నే” అని మూలములో తప్పు అన్వపడుటచే
రెండక్షరములు తగ్గుచున్నవి. పదపాఠములో నైతే ‘తవ’ శబ్దమున్నది కావున చేర్చితిమి.

౩౯ వ మంత్రము II లో ౩ అక్షరములుండుటచే ‘నిచ్చదాన్తీ పంక్తి’ యగును. ౩౭ భురిగాన్తీ
త్రిష్టుప్ (౪౫): ౩౫ లో ౫౨ అక్షరాలున్నవి కావున విరాడ్ బ్రాహ్మీ బృహతీ యగును. అప్పుడు
మధ్యమ స్వరమగును.

ఇటుల ఈ యధ్యాయమునందు ౪౩ మంత్రములు, ౫౮ ఛందస్సులు, ౨౪౫౮ అక్షరాలున్నవి.

[కేశవార్యకాస్త్రి.]

*అధ్యాయారంభమున చేసిన తెలుగు విషయసూచిక ఇక్కడిది కావున దాని పుట ౩౬౭.

శ్రీ

యజుర్వేద భాష్యము

(షష్ఠాధ్యాయము)

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య

శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితస్య

సంస్కృతార్యభాష్యాం సమన్వితస్య

వి. శ. ౧౯౭౮ సంవత్సరే

శ్రీమత్పరోపకారిణీ నభయా ప్రకాశితస్య

యజుర్వేద భాష్యస్య

ఆంధ్రానువాదః

ప్రకాశకులు :

అ న్నే మా ధ వ రా వు,

ఆర్య గ్రంథాలయము,

ముదునూరు P. O. (కృష్ణా జిల్లా)

అనువాదకులు :

పాలిడుగు శేషాచలచార్యులు,

అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి.

దయానందాద్రిము ౧౩౪.

ఋషిభోధోత్పన్నము. (శివరాత్రి).

శా. శ. ౧౮౮౦, విశంబి

1959 మార్చి.

ప్రథమ ముద్రణము

౧౦౦౦ ప్రతులు.

వెల రు. 2.00

[*విషయ సూచిక]

—ఈ [ప్ర.] అధ్యాయమునందు—

[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]	[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]
౧. రాజ్యాభిషేక పూర్వకముగ శిక్ష, రాజ్యకార్యములు	౧	౧౮. వీరయోధుల సుత్సాహ పరచుట	౧౧
౨. ప్రజలకు రాజాశ్రయము	౨, ౩	౧౯. రాజ్య ప్రబంధ మొనర్చుట, సాధ్యసాధనము	౨౨
౩. సభాధ్యక్షులకార్యము	౪	౨౦. [రాజ్య కర్మకరణమును గురించి] రాజుకు ఈశ్వరోపదేశము	౨౩
౪. విష్ణువు యొక్క పరమ పద వర్ణనము	౫	౨౧. రాజ్య కర్మానుష్ఠానము	౨౪
౫. సభాధ్యక్షుడు ఈశ్వరోపాసన యొనరించుట	౬	౨౨. రాజు ప్రజల కృత్యములు	౨౫
౬. రాజప్రజల పరస్పర కర్తవ్యము	౭	౨౩. రాజ ప్రజాసభల పరస్పర ప్రవర్తనము	౨౬
౭. గురువు శిష్యుని చేరదీసి విద్యగణపుట	౮, ౯	౨౪. ప్రజలచే సభాపతి ఉత్కర్షించ బడుట	౨౭
౮. యజ్ఞానుష్ఠానము	౧౦, ౧౧	౨౫. ప్రజలకు సభాపతి ప్రేరణ	౨౮, ౨౯
౯. హోమ మొనర్పబడిన ద్రవ్య ఫలవర్ణనము	౧౧	౨౬. ప్రజలు స్వీకరించదగిన సభాపతి లక్షణము	౩౦ (?)
౧౦. విద్యల్లిక్షణము	౧౨	౨౭. ప్రజా రాజ సభలు పరస్పరము ప్రతిజ్ఞ యొనర్చుట	౩౧
౧౧. మనుష్య కృత్యములు	౧౩	౨౮. సభాపతి స్వీకరణ ప్రయోజనము	౩౨
౧౨. మనుష్యులు, పరస్పర ప్రవర్తన	౧౪	౨౯. ప్రజాసభమునకై సభాపతి కర్తవ్య కర్మల ననుష్ఠించుట	౩౩
౧౩. దుష్టదోష నివృత్తి ఫలము	౧౫, ౧౬, ౧౭	౩౦. సభాపత్యాదుల పక్షులు ఏమేమి [కార్యములు] చేయవలయును ?	౩౪
౧౪. ఈశ్వరుని ఏమేమి అప్రార్థించ వలయును ?		౩౧. స్త్రీ పురుషుల పరస్పర ప్రవర్తన	౩౫
౧౫. సంగర యోధ వర్ణన	౧౮	౩౨. తల్లి దండ్రుల యెడ బిడ్డల కర్తవ్యము	౩౬
౧౬. యుద్ధ కృత్య [నిరూపణ] ము	౧౯	౩౩. సభాపతికి, ప్రజాజనుల ఉపదేశము	౩౭
౧౭. యుద్ధమందనోన్య ప్రవర్తన ప్రకారము	౨౦		

వర్ణింపబడినవి. ఇటుల పంచమాధ్యాయమునందు చెప్పబడిన యర్థములతో నీ యాజవ
యధ్యాయార్థముల సంగతి కలదని గమనించవలయును.

సూచన :- మొదటి మూడు సంపుటములందును “గం” అని వాడితిమి. నాగరి లిపిలో నిది
గ్రి, ఁ అని రెండు విధములుగా సూచించబడుచుండుటయే గాక, సంస్కృతమునకు చెప్పబడు
౬౩ అక్షరములలో వివిధ ప్రత్యేకాక్షరములుగ లెక్కపెట్టబడినవి. వర్ణోద్ధారణ శిక్షయందు వీనిని
అయోగవాహములని మహర్షి దయానందులు పేర్కొనియున్నారు. నాల్గవసంపుటమునుండి నాగరి
లిపియందు వాడుచున్నటులనే గ్రి, ఁ అను రూపద్వయమును వాడుచున్నాము.—అచార్యార్థులు.

*ఇది చివర ఉండవలసినది. పాఠకుల సౌకర్యార్థము ముందు సమకూర్చుచున్నాము.—(అనువాదకలు)

అథ షష్ఠాధ్యాయస్యారంభః

విశ్వాని దేవ సవిత ర్దరితాని పరాసువ యద్భద్రం తన్న ఆనువ॥

౨౦౯. అథ దేవస్య త్వేత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, సవితా దేవతా పంక్తిశ్చందః, దైవతః స్వరః, యవోఽసీత్యస్యాసురీ దివేత్యస్య చ భురిగార్భ్యుష్ణిక్ ఛందసీ, ఋషభః స్వరః.

అథ రాజ్యాభిషేకాయ సుశీక్షితం సభాధ్యక్షం విద్వాంసం ప్రత్యాచార్యాదయః

కిం కిముపదిశేయ రిక్తుపదిశ్యతే.

పంచమాధ్యాయానంతరము షష్ఠాధ్యాయారంభము.

దీని ప్రథమ మంత్రమునందు రాజ్యాభిషేకమునకై సుశీక్షితుడైన సభాధ్యక్షుడు గు విద్వాంసునికి ఆచార్యాది విద్వాంసులేమేమి యుపదేశించవలయునో చెప్పబడినది.

దేవస్య త్వా సవితః ప్రసవైఽశ్వినో రాహుభ్యా మ్నూష్ణో హస్తాభ్యా మాదదే

నార్యసీదమహాః రక్షసా గ్రీవా అపి కృంతామి యవోఽసి యవయాస్మద్వైష్ణో
యవయారాతీ ర్దివే త్వాఽన్తరిజాయ త్వా పృథివ్యై త్వా శుంధంతా ల్లోకాః పితృ
షదనాః పితృషదన మసి॥

॥౬.౧॥

దేవస్య, త్వా, సవితః, ప్రసవ ఇతి ప్ర+సవే, అశ్వినోః, బాహుభ్యామితి
బాహు+భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామ్, ఆ, దదే, నారి, అసి, ఇదమ్, అహమ్,
రక్షసామ్, గ్రీవాః, అపి, కృంతామి, యవః, అసి, యవయ, అస్మత్, ద్వేష్ఠః,
యవయ, అరాతీః, దివే, త్వా, అంతరిజాయ, త్వా, పృథివ్యై, త్వా, శుంధంతామ్,
లోకాః, పితృషదనాః, పితృషదనా ఇతి పితృ+సదనాః, పితృషదనమ్, పితృషదన
మితి పితృ+సదనమ్, అసి.

పదార్థః :- (దేవస్య) ద్యౌతమానస్య (త్వా)త్వాం సభాధ్యక్షం (సవితః) సర్వవిశ్వోత్పాదకస్య
(ప్రసవే)యదేశ్వరసృష్టి (అశ్వినోః) ప్రాణోదాయో (బాహుభ్యామ్)యథా బలవీర్యాభ్యామ్ (పూష్ణః
పుష్టి నిమిత్తస్య ప్రాణస్య (హస్తాభ్యామ్) దారణాకర్షణాభ్యాం (ఆదదే) గృహ్ణామి. (నారి) యజ్ఞసహకారి
ణీ (అసి) (ఇదమ్) యదాభ్యాం కృత్వా (అహం) (రక్షసాం) దుష్టకర్మకారిణామ్ (గ్రీవాః) కంఠాన్ (అపి)
(కృంతామి) చినన్ని (యవః) సంయోగ విభాగకర్తా (అసి) (యవయ) వా చందసీతి పృథ్వీభావః

(అస్మత్) అస్మాకం సకాకాత్ (ద్వేషః) ద్వేషకాః (యవయ) వియుధి (అరాణీః) శత్రూన్ (దివే) విద్యాధి
 ప్రకాశాయ (త్వా) త్వాం న్యాయప్రకాశం (అంతరిక్షయ) అంతరిక్షయమితి. అంతరిక్ష మిత్యంతరిక్ష
 నామను పరితమ నిఘం. ౧. ౩. (త్వా) సత్యానుష్ఠానావకాశదమ్ (పృథివ్యై) భూరి రాజ్యాయ (త్వా)
 రాజ్యవిస్తారకమ్ (కుంధంతామ్) (లోకాః) న్యాయదృష్ట్యా సమీక్షణీయః (పితృషదనాః) యథా పితృషు
 సిదంతి తే, పితర ఇతి పదనామను పరితమ నిఘం. ౫.౫ (పితృషదనమ్) యథావిద్యత్ స్థానమ్.
 (అసి) అయం మంత్రః ౪. ౩.౫.౪.౧-౨ వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సభాధ్యక్ష! యథా పితృషదనా దేవస్య సవితుః ప్రసవే అశ్వినో ర్భాహ
 భ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యాం త్వామాదదాతి, తథాఽహ మాదదే. యథాఽహం రక్షసాం గ్రీవాః కృం
 తామి, తథా త్వమపి కృంత. హే సభాధ్యక్ష! త్వం యవోఽస్యస్మద్ ద్వేషో యవయారాతీ ర్యవ
 య, తథాఽహం దివే త్వాఽన్తరిక్షయ త్వా పృథివ్యై త్వా త్వాం కుంధామి. తథేమే పితృషదనా
 లోకాస్తాన్ కుంధంతామ్. యత స్త్వం పితృషదన మివాసి. తస్మాత్పితృపాలకో భవ. హే సభా
 పతేర్నారి! భవత్యాఽప్యేవమేవ కార్యమ్.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే విద్యావిష్టాతా ఈశ్వరస్సృష్టౌ స్వస్య పరే
 షాం చ దుష్టతాం విధూయ రాజ్యం సేవంతే తే సుఖినో భవన్తి.

పదార్థము :- ఓ సభాధ్యక్షా ! ఎటుల (పితృషదనాః) పితరులందు వసించు
 విద్వాంసులు (దేవస్య) ప్రకాశమయ్యుడును (సవితుః) సకల విశ్వము నుత్పన్న మొనర్చు
 వాడును నగు జగదీశ్వరునిచే (ప్రసవే) సృజింపబడిన సంసారమునందు (అశ్వినోః) ప్రాణా
 పానముల యొక్క (జాహుభ్యాం) బలముచేతను, ఉత్తమ వీర్యముచేతను, మఱియు
 (పూష్ణః) పుష్టి నిమిత్తమైన ప్రాణముయొక్క (హస్తాభ్యాం) ధారణాకర్షణ[శక్తులచే]
 తను (త్వా) నిన్ను గ్రహించుచున్నారో అటులనే నేను (ఆదదే) గ్రహించు చున్నాను.

ఎటుల నేను (రక్షసాం) దుష్టకార్యము లొనరించు జీవముల యొక్క (గ్రీవాః)
 కుత్తుకలను (కృంతామి) కత్తిరించి వేయుచున్నానో అటులనే (త్వం అపి) నీవును
 కత్తిరించుము.

ఓ సభాధ్యక్షా ! నీవు (యవః) సంయోగ విభాగము లొనర్చు వాడవై (అసి)
 ఉన్నావు. కావున (అస్మత్) నన్ను (ద్వేషః) ద్వేషించి ప్రీతి జూపని వైరులను (యవయ)
 వేరుజేయుము. మరియు (అరాణీః) నాకెవరు సదా శత్రువులై యున్నారో వారిని
 (యవయ) దూర మొనర్చుము.

న్యాయముగ రక్షణ యొనర్చు యోగ్యజనుడ నగు నే నెటుల (దివే) విద్యాధి
 గుణములను ప్రకాశ మొనరించుట కొఱకు (త్వాం) న్యాయ ప్రకాశ మొనర్చు నిన్ను;
 (అంతరిక్షాయ) అభ్యంతర వ్యవహారమున రక్షణ మొనర్చుట కొఱకు (త్వాం) సత్యా
 నుష్ఠానమున కవకాశ మిచ్చు నిన్ను; మరియు (పృథివ్యై) ధరణిరాజ్యము కొఱకు (త్వా)
 రాజ్యవిస్తార మొనర్చు నిన్ను పవిత్ర మొనరించు చున్నానో, ఎటులనే వీరును (త్వా)
 నిన్ను (కుంధంతామ్) పవిత్ర మొనర్చుదురు గాక! నీవు (పితృషదనమ్) విద్వాంసుల

గృహముతో సమానముగ (అసి) ఉన్నావు. కావున నీవు పితరులవలె సకల ప్రజలను పోషించుము. ఓ సఖాపతియొక్క పడతి! నీవును ఇటులనే ఒనర్చుము.

భావార్థము :— ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోఽమాలాకార మున్నది. ఏపురుషులు వివ్రయందతివిచక్షణులై ఈశ్వర సృష్టియందు స్వకీయ పరకీయ శుష్టత్వములను తొలగింపజేసి, రాజ్యమును సేవించుదురో వారు సుఖసంయుక్తు లగుదురు. [౨౦౯]

౨౦౦. అగ్రేణీరిత్యస్య కాశ్య బుషిః, సవితా దేవతా, నివృణ్ణా మత్రీ చందః, పక్షః స్వరః, దేవ మైత్యస్య స్వరాట్ పంక్తిశ్చందః, దై వతః స్వరః.

పునః సోఽభిషిక్తః సభాభ్యక్షః కథం ప్రవర్తేత్యపదిశ్యతే.

అభిషిక్తుడైన యధ్యక్షుడెటుల ప్రవర్తించవలయునను విషయ

మీ మంత్రమందు చెప్పబడినది.

అగ్రేణీరసి స్వావేళ ఉన్నేత్వాణా మేతస్య విత్తాదధి త్వా స్థాస్యతి।

దేవస్త్వా సవితా మధ్వానక్తు సుపిష్పలాభ్య స్త్వాషధీభ్యః। ద్యామగ్రేణాస్పృక్ష అన్తరిక్ష మ్మధ్యే నాప్రాః పృథివీ ముపరేణా దృగ్భిహీః॥ ౨౦౧॥

అగ్రేణీః, అగ్రేని రిత్యగ్రే+నీః, అసి, స్వావేళ ఇతి సు+అవేళః, ఉన్నేత్వాణా మిత్యత్+నేత్వాణామ్, ఏతస్య విత్తాత్, అధి, త్వా, స్థాస్యతి, దేవః, త్వా, సవితా, మధ్వా, అనక్తు, సుపిష్పలాభ్య ఇతి సు+పిష్పలాభ్యః, త్వా, ఓషధీభ్యః, ద్యామ్, అగ్రేణ, అస్పృక్షః, ఆ, అంతరిక్షమ్, మధ్యేన, అప్రాః, పృథివీమ్, ఉపరేణ. అదృగ్భిహీః.

పదార్థః :— (అగ్రేణీ)యథాధ్యావకాః శిష్యాన్ పితా స్వసంతానాన్ వా పురస్తాదేవ సుశిక్షయా విద్యాం ప్రాపయతి తథా(అసి) (స్వావేళ)యథావ్రతః శోభనం ధర్మమవిశతి తథా నేతా(ఉన్నేత్వాణాం)ఉత్కర్షప్రాపయిత్యాణాం రాజ్యం తథా ఏతస్య ప్రకృతం రాజ్యం పాలితుం (విత్తాత్) విజానీహి(అధి)ఉపరిభావే(త్వా)త్వామ్(స్థాస్యతి)(దేవః)అఖిం రాజ్యేశ్వరః(త్వా)త్వాం(సవితా) సర్వస్య విశ్వస్య జనితా.(మధ్వా)మధురగుణేన(అనక్తు)నించతు.(సుపిష్పలాభ్యః)యథా సుష్ట ఫలాభ్యః(త్వా)త్వాం(ఓషధీభ్యః)ప్రసద్ధాభ్యః(ద్యామ్)విద్యాన్యాయవ్రకాశం(అగ్రేణ)పురస్తాత్ (అస్పృక్షః)స్పృశ. అత్ర సర్వత్ర లద్ధౌ ఐక్ష(అ)నమంతాత్(అంతరిక్షమ్)ధర్మప్రచారస్యావకాశం(మధ్యమేన)మధ్య మావస్థావిశేషేణ(అప్రాః)పిష్పహి(పృథివీమ్)భూమిరాజ్యమ్(ఉపరేణ)ఉత్కృష్టనియమేన (అదృగ్భిహీః)ప్రాప్య వర్ధస్య. అయం మంత్రః శత.౩.౫.౪ ౯. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సఖాధ్యక్ష! యథాగ్రేణీ రప్తి తథా త్వమసి. ఉన్నేతృణాం స్వావేశః సన్నేతస్యైతం రాజ్యం విత్తాత్, హే రాజన్! యథా తే త్వాం రాజపురుషసమూహః సుపిష్పలాభ్య ఓషధీభ్యో మధ్వాన క్త. ఏవం ప్రజాపురుషసమూహోఽపి త్వాం వానక్తు. త్వమగ్రేణ యశసా ద్యామ పృక్షో, మధ్యమేన నాంతరిక్షమాప్రాః, ఉపరేణ పృథివీం ప్రాప్యేవాదృగ్మహీః. దేవః సవితా సర్వ ప్రేరకో జగదీశ్వరస్త్యాఽది స్థాస్యతి.

భావార్థః :- నహి కశ్చిజ్జనో రాజప్రజాపురుషై రస్వీకృతో రాజ్యమర్హతి. న చాపి రాజ్ఞాన దృతః సామ్రాజ్యం, కీర్త్యనుక్రమేణ వినా నైన్యావత్యం, దండనేతృత్వం, సర్వలోకాధిపతిత్వం చ.

పదార్థము :- ఓ సఖాధ్యక్షా! ఎటుల (అగ్రేణీః) చదివించువాడు స్వశిష్యులను, తండ్రి తన తనయులను పఠనారంభమునకు ముందునుండియే సుశిక్షగఱపి సుశీలురుగను, జితేంద్రియులుగను, ధర్మాత్ములగను చేయుచున్నారో, అటులనే నీవు మాకందఱకు (అసి) అయి యున్నాడవు (ఉన్నే తృణామ్) ఉత్తర్షను ప్రాప్తమొనరింప జేయువారి రాజ్యము వలె, పాలించగలుగునటుల (స్వావేశః) సుగుణము లందు ప్రవేశించు వారితో సదృశుడవై (ఏతస్య) ఈ రాజ్యపాలనమును (విత్తాత్) ఎరుగుము. ఓ రాజా! ఎటుల (త్వా) నిన్ను సఖాసదులు (సుపిష్పలాభ్యః) మంచి మంచి ఫలములు గల (ఓషధీభ్యః) ఓషధులనుండి (మధ్వా) నిష్పాదన మొనర్చిన మాధుర్యముగా నుండు రసములతో (అనక్తు) సించన మొనర్చుదురో, అటులనే ప్రజాజనులుకూడ నిన్ను సించన మొనర్చెదరుగాక! నీవు ఈ రాజ్యములో స్వకీయ (అగ్రేణ) ప్రథమ యశస్సుతో (ద్వాం) విద్య మరియు రాజనీతి యొక్క ప్రకాశమును (అస్పృక్షః) స్పర్శించుము (మధ్యమేన) మధ్యన—తదనంతరము లభ్యమైన యశస్సుచే (అంతరిక్షమ్) ధర్మమును విచారించు మార్గమును (అప్రాః) పూరించుము మరియు (ఉపరేణ) స్వకీయ రాజ్య నియమములతో (పృథివీమ్) ఈ భూమిస్థ రాజ్యమును పొందియు (అదృంహీః) దృఢులై ముందడుగు వేయకుడు. † (దేవః) రాజాధి రాజు (సవితా) సకల జగత్తును అంతర్యామియై ప్రేరేపించు జగదీశ్వరుడు (త్వా) నిన్ను రాజుగా నొనర్చి, (స్థాస్యతి) నీకధిపాతయై యుండును.

భావార్థము:- ప్రజలద్వారా స్వీకరించబడని రాజు రాజ్య మొనర్చుటకు అర్హుడు కాడు. రాజుచేగాని, సభచేగాని ఆదరముగా ఆహ్వానించ బడని వాడును మంత్రి యగుటకును, తనకీర్తిని ఉత్తరోత్తరము దృఢ మొనర్చుకొనజాలని వాడు సేనాప్రశాసకుడగుటకును, యథా యోగ్యముగ న్యాయముతో దండించుట కనగా, న్యాయాధీశుడగుటకును, రాజ్య మండలాధిపత్యమునకును యోగ్యుడు కాజాలడు. [100]

100. యా తే ధామానీత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, విష్ణు ర్దేవతా ఆర్యుష్టిక్ ఛందః, అత్రాహేతీత్యస్య సామ్నూర్ణిష్టిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః, బ్రహ్మవనిత్యేత్యస్య నిచృత్వాజావత్యా బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

పున స్తం కీదృశం విదిత్వా వాణిజ్యకర్మ కుర్వాణః జనా ఆశ్రయస్తదముపదిశ్యతే.

† దృఢముగా పెంపొందించుమని శ్రీ. పం. బ్రహ్మదత్త జిజ్ఞాసుగారి పాఠము.

వణిజు లతని నెటుల భావించి యాశ్రయించుదురో యీ మంత్ర మందుపదేశించెను.

యా తే ధామాన్యుశ్మసి గమద్వై యత్ర గావో భూరిశ్మజ్ఞా అయాసః॥

అత్రాహ తదురుగాయన్య విష్ణోః పరమమ్ప్రదమవ భారి భూరి, బ్రహ్మవని త్వా
క్షత్రవని రాయస్సోష్ఠవని పర్యూహమి బ్రహ్మ దృఢిహ క్షత్రం దృఢిహాయు
ర్దృఢిహ ప్రజాన్తృఢిహ॥

॥౬౬౩॥

యా, తే, ధామాని, ఉశ్మసి, గమద్వై, యత్ర, గావః, భూరిశ్మజ్ఞా ఇతి
భూరిశ్మజ్ఞాః, అయాసః, అత్ర, అహ, తత్, ఉరుగాయన్యేత్సురు+గాయన్య,
విష్ణోః, పరమమ్, ప్రదమ్, అవ, భారి, భూరి, బ్రహ్మవనీతి బ్రహ్మ+వని, త్వా,
క్షత్రవనీతి క్షత్ర+వని, రాయస్సోష్ఠవనీతి రాయస్సోష్ఠ+వని, పరి, ఉహమి,
బ్రహ్మ, దృఢిహ, క్షత్రమ్, దృఢిహ, ఆయుః, దృఢిహ, ప్రజామితి ప్రజామ్,
దృఢిహ.

పదార్థః :- (యా) యాని(తే) తవ సభాధ్యక్షన్య(ధామాని)దధతి సుఖాని యేష తాని రాజ్య
ప్రబంధస్థాపనాని దేశదేశాంతరవాణిజ్యాల్లాటి (ఉశ్మసి) ఉశ్మః కామయామహే (గమద్వై)గంతుం
ప్రాప్తుం (యత్ర) యేష(గావః) రశ్మయః, గావ ఇతి రశ్మినామను పతితమ్. నిఘం. ౧.౫. (భూరి
శ్మజ్ఞాః)భూరిణి శ్మజ్ఞాణి ప్రకాశా యాసు తాః.శ్మజ్ఞాణీతి ప్రజ్వలన నామను పతితమ్ నిఘం.౧.౧౭.
(అయాసః) అయస్త ఇత్యయాసః మహీధరేణాత్రాయ గతావిత్యన్య యదయంతీతి పరస్మైపద
ముక్తం తదనదాత్మనేపదోపయోగ్యత్వాత్. (అత్ర) యేష (అహ) నిశ్చయే (తత్) తన్య (ఉరు
గాయన్య) ఉరుర్పహర్దాయః స్తుతిర్యన్య తన్య. అత్ర గై శబ్ద ఇత్యస్మాద్ ముఖ్యార్థే కవిదానమితి
తర్కణి కః (విష్ణోః) వ్యాపకన్య పరమేశ్వరన్య (పరమమ్) సర్వభోక్తృష్టమ్ (ప్రదమ్) పశ్చం
యోగ్యం (అవ) క్రియాయోగే(భారి)భియతే. అత్ర లజ్ఞర్థే బిజ్. భృగో ధాతోశ్చిణిపరేఽడభావః.
అత్ర బహులం ఛందస్యమాజ్ యోగేఽపీతి సూత్రేణాడభావః(భూరి)బహు(బ్రహ్మవని)బ్రహ్మణో
వేత్పాణాం సంవిభక్తారం తత్తదా (త్వా) త్వామ్ (క్షత్రవని) క్షత్రన్య రాజ్యన్య క్షత్రియాణాం వా
సంవిభాజకమ్ (రాయస్సోష్ఠవని) రాయో ధనన్య పోషో దృఢతాం సంవిభాజనమ్ (పరి) పరితః
(ఉహమి) వివిధతయా తర్క-యామి. (బ్రహ్మ) పరమాత్మానం పేదం వా (దృఢహ) స్థిరీకురు
(క్షత్రమ్) రాజ్యం ధనయేదవిదం క్షత్రియం వా (దృఢహ) ఉన్నయ (ఆయుః)జీవనమ్(దృఢహ)
ప్రజాం స్వసంతానాన్ సంరక్షణీయాన్ జనాన్ (దృఢహ)బ్రహ్మపర్యరాజ్యధర్మాభ్యాం పరిపాలయ.

అత్రాహ యాస్కమునిః-తా వాం వాస్తూన్యుశ్మసి గమద్వై.యత్ర గావో భూరిశ్మజ్ఞా అయాసః.
అత్రాహ తదురుగాయన్య విష్ణోః పరమం పదమవధాతి భూరి తాని వాం వాస్తూని కామయామహే.
గమనాయ యత్ర గావో భూరిశ్మంగా బహుశ్మజ్ఞాః, భూరితి బహునామధేయం ప్రభవతీతి సతః

శృంగం శ్రయతే ర్వా శృణోతే ర్వా శమ్నోతే ర్వా శద్ధరణాయోతమితి వా శిరసో నిర్గతమితి వాఽయా
సోఽయనా ప్రవ తదురుగాయన్య విష్ణో ర్మహగతేః పరమం పదం పరార్థస్థ మవభాతి భూరిపాదః
పద్యతే. నిరు. ౨. ౭.

అన్వయః :- హే సభాధ్యక్ష! యా యాని తే ధామాని గమధ్యై గంతుం వయముశ్మసి తాని
కిం భూతాని సప్తి యత్ర యేషారుగాయన్య విష్ణో ర్భూరిశృంగా గావో అయాసో భవన్తి. తదుక్త
న్యాయమార్గాః ప్రకాశంత ఏవేతి యావత్. అత్రాహ-ఏమ హి తత్తన్య విష్ణోః పరమం పదం
విద్యద్వి ర్భూర్యవభారి. అతస్త్యాం యథా బ్రహ్మవని, యథా క్షత్రవని, యథా రాయస్పోషవని, తథా
పర్యూహమి త్వం బ్రహ్మ దృంహ, క్షత్రం దృంహాయుర్దృంహ, ప్రజాం చాపి దృంహ.

భావార్థః :- సహ సభాధ్యక్షరక్షితస్థానకామనయా వినా శక్యదపి సుఖం ప్రాప్తం శక్నోతి.
సహి కోఽపి జనః పరమేశ్వర మనదృత్య ధర్మరాజ్యం భోక్తుమర్హతి. నైవ కోఽపి విజ్ఞానం
సేనాం జీవనం ప్రజాం చారక్షిత్యా సమేధత ఇతి.

పదార్థము :- ఓ సభాధ్యక్షా! (యా)(తే)నీయొక్క (ధామాని) ప్రాణములు
సుఖము పొందుదు స్థా ములు, ధామములేవియున్న వో వానిని మేము (గమధ్యై)
(ఉశ్య) పొందుట చచ్చగి చుచున్నాము. ఆ స్థాని లెటులున్నవనగా:- సూర్యుని
ప్రకాశము వలె ఉన్నవి టలనే (యత్ర) వేసిలో (ఉరుగాయన్య) స్తుతిచ యోగ్యు
డును (విష్ణోః) సర్వవ్యాపకుడును నగు పరమేశ్వరుని (భూరి శృంగాః) అత్యంత ప్రకా
శము గల (గావో)కిరణములు లేక చైతన్యకళ(అయాసః)వ్యాపించి యున్నవో(అత్ర)
(అహ) వానిలోనే (తత్ పరమం పదమ్) ఆ పరమేశ్వరుని సర్వోత్తమమును, ప్రాప్త
యోగ్యమును నగు పరమ పదమును విద్వాంసులు (భూరి, అవ, భారి) అన్నివిధముల
అవధారణ మొనర్చిరి. కావున (త్వా) నీకు (బ్రహ్మవని) పరమేశ్వరుని లేక వేద విజ్ఞా
నమును(క్షత్రవని)రాజ్యకాంక్షను, వీరుల కోరికను.(రాయస్పోషవని)ధనపుష్టిని విభాగ
మొనర్చు[విధానమును]నీకు నేను(పర్యూహమి)వివిధ తర్కములతో నచ్చజెప్పు చున్నా
ను. అదేమనగా-నీవు(బ్రహ్మ)పరమాత్మను, వేదమును(దృంహ)స్మృధ పఠించుము. అనగా
స్వతి త్తమందు స్థిరపఱచి వృద్ధిజెందుము.(క్షత్రం)రాజ్యమును, ధనుర్వేదవేత్తలిగు క్షత్రి
యులను(దృంహ)అభివృద్ధిపఱచుము.(అయుః)స్వంత ఆయుస్సును(దృంహ)పెంచుము.
బ్రహ్మచర్యముచేతను, రాజభగ్యముచేతను దృఢపఱచుము. మరెయి (ప్రజామ్) స్వ
సంతానమును, రక్షించ తగిన ప్రజాజనమును (దృంహ) ఉన్నతి పఱచుము.

భావార్థము:-సభాధ్యక్షుని ద్వారా సురక్షితము లగు స్థానములను కామించక
యే మానవుడు సుఖమును పొందజాలడు. పరమేశ్వరుని అనాదర పఱచియు నేపురు
షుడు చక్రవర్తి [ధర్మ] రాజ్యమును భోగించుట కర్హుడు కాజాలడు. ఏ మనుష్యుడు
విజ్ఞానమును, సేనను, ఆయువును, సంతానమును, ప్రజను రక్షించనిదే సమభివృద్ధిపొంద
జాలడు.

౨౧౨. విష్ణోః కర్మాణీత్యస్య మేధాతిథి ర్మపిః, విష్ణు దేవతా, నిచ్చదాక్షి గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అథ సభాధ్యక్షః సభ్యాదీన్ మనుష్యాన్ ప్రతి కిం కిమువదిశేదిత్వాహ.

సభాపతి సభాసదుల కేమి యువదేశించవలయునో యీ మంత్రమందు చెప్పబడినది.

విష్ణోః కర్మాణి పశ్యత యతో హ్రితాని పన్నశే |

ఇంద్రస్య యుజ్యః సఖా ||

|| ౨౬. ౪ ||

విష్ణోః, కర్మాణి, పశ్యత, యతః, హ్రితాని, పన్నశే, ఇంద్రస్య

పదార్థః :- (విష్ణోః) వ్యాపకస్య (కర్మాణి) జగత ఉత్పత్తి స్థితి సంహృత్వాదీని (పశ్యత) సంప్రేక్ష ధ్యమ్ (యతః) యేన విజ్ఞానేన (ప్రతాని) నియత సత్యభాషణాదీని. (పన్నశే) బిచ్ఛాతి. అత్ర లడధే లిట్ (ఇంద్రస్య) పరిమేష్వరస్య (యుజ్యః) యునక్తి సదాచారేణి యుజ్యః. అత్రాణాః కవ్ (సఖా) మిత్రమ్. అయం మంత్రః శత. ౩౩, ౪. ౧౭. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సభ్యజనా! యూయం యచేంద్రస్య యుజ్యః సఖా విష్ణోః కర్మాణి పశ్య న్నుహం యతో విజ్ఞానేన మనసి ప్రతాని సత్యభాషణాది నియమాన్ పన్నశే బిచ్ఛామి. తథా తేనైవ విజ్ఞానేన తాని యూయం పశ్యత. యతో రాజ్యకర్మణి సత్యానుష్ఠాతారో భవత.

భావార్థః :- నహి పరమేశ్వరావిరోధ సత్యాచరణాభ్యాం వినా కల్పిదీక్షరగుణకర్మస్వభావాన్ ద్రష్టుమర్హతి. న తథాభూతేన వినా రాజ్యకర్మాణి యథార్థతయా సేవితుం శక్నోతి. నో ఖియ సత్యా చరణమంతరా రాజ్యం వర్ధయితుం ప్రభుర్భవతి.

పదార్థము :- ఓ సభాసదలారా! ఎటుల (ఇంద్రస్య) పరమేశ్వరునకు (యుజ్యః) సదాచార యుక్తుడైన (సఖా) మిత్రుడగు నేను (విష్ణోః) ఆ వ్యాపక సరమేశ్వరుని యొక్క (కర్మాణి) సంసారమును సృష్టించుట, పాలించుట, సంహరింపజేయుట మొదలగు సత్య గుణము లేవి యున్నవో వానిని చూచుచు (యతః) ఏ జ్ఞానముతో (ప్రతాని) స్వమన మున సత్యభాషణాది నియమములను (పన్నశే) బంధించు చున్నానో అటులనే ఆ విజ్ఞా నముతోనే మీరును పరమేశ్వరుని ఉత్తమ గుణములను (పశ్యత) దృఢముగా చూడుడు. దానివలన రాజ్యాది కార్యము లిందు సత్యవ్యవహారము లొనర్చు వారలు గండు.

భా వార్థము :- పరమేశ్వరుని యందు ప్రీతి యుంచనిదే, సత్యాచరణము లొనర్చ నిదే, యే మర్తుడును ఈశ్వరుని గుణ కర్మ స్వభావములను గమనించుట కర్హుడు కా జాలడు. అటుల కాకుండా రాజ్య కార్యములను యథార్థ న్యాయముతో నిర్వహించ జాలడు. సత్య ధర్మాచరణములు లేని జనుడును రాజ్యమును వర్ధింపజేయుటకు సమర్థుడు కాజాలడు.

[౨౧౨]

౨౧౩. తద్విష్ణోః కర్మాణి ర్మపిః, విష్ణు దేవతా, నిచ్చదాక్షి గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

తదనుష్ఠానేన కిం ఫలమిత్వాహ.

అతను ప్రజలనుగూర్చియు, ప్రజలతనినిగూర్చియు నేమియొనరించవలయునో ఈ మంత్ర మందుపదేశించబడెను.

ఉపావీరిసి ఉపదేవా నేవీ ర్విశః ప్రాగురుశిజో వహ్నితమాన్ ।

దేవ త్వష్ట ర్వసు రమ హవ్యా తే స్వదంతామ్ ॥ ౬.౭.॥

ఉపావీరిత్సువ+అవీ, అసి, ఉప, దేవాన్, దైవీ, విశః, ప్ర, అగుః, ఉశిజి, వహ్నితమానితి వహ్నితమాన్, దేవ, త్వష్టః, వసు, రమ, హవ్యా, తే,

స్వదంతామ్ ॥

పదార్థః :- (ఉపావీ)ఉపాగత పాలక ఇవ(అసి)(దేవాన్) విదుషః (దైవీ) దేవ సంబంధినీ ర్విశః(విశః)ప్రజాః(ప్ర)ప్రకృష్టార్థే(అగుః)అగమన్(ఉశిజి) కమనియాన్ (వహ్నితమాన్) అతిశయితా వహ్నియో వోధార స్తాన్(దేవ)దివ్యగుణసంపన్నః(త్వష్టః)సర్వదుఃఖచ్ఛిత్ (వసు) వసూని ధనాని. అత్ర సుపాం సుయగితి శసో ఇత్(రమ)రమస్వ. అత్రాత్మనేపదే వ్యత్యయేన పరస్మైపదమ్(హవ్యా)హోతుమత్తుమర్హణి(తే)తవ స్వదంతామ్)భుంజతామ్. అయం మంత్రః ౩.౫.౯-౧౨.

అన్వయః :- హే దేవ! త్వష్టః! సభావతే!యత స్తస్య ముపావీరివాసి, తస్మాద్దైవీ ర్విశో యథా ఉశిజో వహ్నితమాన్ దేవాన్ ఉపప్రాగు స్తథా త్వాం ప్రాప్నువంతి, యదైతా స్తద్వదాప్రయోజాభ్యా భూత్వా రమన్తే, తథా త్వమపి తాను రమ రమస్వ, భవానేతేషాం పదార్థాన్ భుంక్తే, తదైతే తే హవ్యా హోతు మర్హణి హవ్యాని వసు వసూని స్వదన్తామ్.

భావార్థః :- యథా గుణగ్రాహిణ ఉత్తమగుణం సేవన్తే, తథా న్యాయవిచక్షణం రాజానం ప్రజాశ్చ సేవన్తే, యేన మిథః ప్రీత్యా పరస్పృన్హతి ర్భవతీతి.

పదార్థము :- ఓ దేవా! దివ్యగుణసంపన్నా!(త్వష్టః)సకల దుఃఖములను ఛేదించు సభాధ్యక్షా! నీవు(ఉపావీ)శరణాగత పాలకునితో సదృశుడవై (అసి)యున్నావు. కావున (దైవీ)విద్వాంసులతో సంబంధముంచు దివ్యగుణ సంపన్నులైన(విశః) ప్రజలు (ఉశిజి) శ్రేష్ఠగుణ శోభితులను, కామనకు యోగులను, (వహ్నితమాన్) అతిశయ ధర్మపథమున నడచువారును, నడపించువారునుగు(దేవాన్)విద్వాంసులను(ఉపప్రాగుః)ఎటుల సమీపించుదురో అటులనే నిన్నును సమీపించుచున్నారు. ఎటుల ప్రజలు నీ ఆశ్రయము వలన ధనాధ్యులను సుఖులునునై ఉందురో, ఊటులనే నీవును ప్రాప్తమైన ప్రజాజనుల ద్వారా సత్కృతుడవై (రమస్వ)[వారిపట్ల]హర్షితుడవుకమ్ము. ఎటుల నీవు ప్రజలచదార్థములను భోగించుచున్నావో, అటులనే ప్రజలు నీయొక్క(హవ్యా)భోగయోగ్యములగు అమూల్యమైన(వసు)ధనాది పదార్థములను(స్వదంతామ్)భోగించెదరుగాక!

భావార్థము :- ఎటుల గుణగ్రహణ పారీణులు ఉత్తమగుణవంతుడగు విద్వాంసుని సేవించెదరో అటులనే పరస్పర ప్రీతితో నకల జనులకు ఉన్నతి చేకూర్చుటకై ప్రజలును న్యాయనిచక్షణుడగు రాజును సేవించుదురు [౨౧౫]

౨౧౬. రేవతి రమధ్వ మిత్యస్య దీర్ఘ తమా ఋషిః, బృహస్పతి రైవతా, ప్రజాపత్యనుష్టుప్ ఛందః, ఋషభ, స్వరః, ఋతస్య త్వేత్యస్య నిచృత్ ప్రాజాపత్యా బృహతి ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

అథ పిత్రాదయః స్వసంతానాన్ కథమధ్యావకాయ ప్రదద్యుః స చ తాన్ కథం

గృహీయా దిత్యుపదిశ్యతే.

పిత్రాదులు తమ సంతానమును అధ్యాపకులకెటుల అప్పగించవలయును? వారెటుల వారిని స్వీకరించవలయును? అను విషయములిందుపదేశించబడినవి.

రేవతి రమధ్వం బృహస్పతే ధారయా వసూని.

ఋతస్య త్వా దేవహవిః పాశేన ప్రతి ముఖ్వామి ధర్షా మానుషః॥౬.౮॥

రేవతిః, రమధ్వమ్, బృహస్పతే, ధారయ, వసూని, ఋతస్య, త్వా, దేవహవీరితి దేవహవిః, పాశేన, ప్రతి, ముఖ్వామి, ధర్ష, మానుషః॥

పదార్థః:- (రేవతిః) రాయః ప్రశస్తాని ధనాని విద్యంతే యాసు తాః ప్రజాః (రమధ్వమ్) క్రీడధ్వమ్ (బృహస్పతే) బృహత్వా వేదవాచః పతేః పాతః; పరమవిద్యన్! (ధారయ) అత్రాన్యేషామపి దృశ్యతే ఇతి దీర్ఘః (వసూని) (ఋతస్య) సత్యన్యాయాఖ్య యజ్ఞస్య (దేవహవిః) యథా దేవానాం హవి రాదాతు మర్హం చరిత్రమస్తి తథా (పాశేన) బంధనేన (ప్రతి) (ముఖ్వామి) (ధర్ష) ధృష్టహి, ద్వ్యచోతస్తి ఇతి దీర్ఘః, వికరణవ్యత్యయేన శవ్ చ (మానుషః) సర్వశాస్త్ర మననశీలః. అయమ్మంత్రః శతం ౩, ౫, ౬, ౧౩

అన్వయః:- హే (రేవతిః) రేవత్యః ప్రజా! యాయం విద్యాసు శిక్షెసు రమధ్వమ్, హే బృహస్పతే! త్వమృతస్య వసూని ధారయ. అథ శిష్యాయోపదిశతి గురుః. హే రాజన్! ప్రజాజన! వా మానుషోహం పాశేనావిద్యాబంధనేన దేవహవి ర్యథా తథా త్వాం ప్రతి ముఖ్వామి, త్వం విద్యాసు శిక్షెసు ధర్ష ధృష్టో భవ.

భావార్థః:- విద్యద్విః సుశిక్షయా కుమారాణాం కుమారీణాం చ జగదీశ్వరాత్ పృథివీపర్యంత పదార్థానాం బోధః సంపాదనీయో, యతస్తే మూర్ఖత్వబంధనం పరిత్యజ్య నదా సుఖినః స్యు రితి.

పదార్థము :- (రేవతిః) ప్రశస్తధనముగల ఓ సంతానమా! ప్రజలారా! మీరు విద్యాయందు సుశిక్షయందు (రమధ్వమ్) రమించుడు. (బృహస్పతే) వేద వాణిని పాలించునో విద్వాంసుడా! నీవు (ఋతస్య) సత్య న్యాయ వ్యవహారములచే లబ్ధిమగు (వసూని) ధనమును, మేమొనగిని ద్రవ్యాది పదార్థములను (ధారయ) స్వీకరించుము.

ఇక శిష్యునకు గురువుపదేశించుచున్నాడు. ఓ రాజా ! లేక ఓ ప్రజాజనమా !
 (మానుషః) సకలశాస్త్రములను విచారించు నేను నిన్ను (దేవహవిః) దేవతల హవిస్సును
 గ్రహించ యోగ్యమగు నడవడిగలవానిగా నొనర్చి (పాశేన) అవిద్యాబంధనము నుండి
 (ప్రతి ముంచామి) విడిపించుచున్నాను. నీవు విద్యాయందును, సుశిక్షయందును, [(ధర్మ)]
 ధృష్టు [దిట్టమైనవా] డవుకమ్ము. [౨౧౬]

భావార్థము :- విద్వాంసులు తమశిక్షణచే కుమార బ్రహ్మచారులకు, కుమారి
 బ్రహ్మచారిణులకు పరమేశ్వరునుండి పృథివీపర్వంతము సకల పదార్థములను బోధించవ
 లయును. దానివలన వారు అవివేక బంధనములను వీడి సదాసుఖులుగానుండగలుగుదురు.

౨౧౭. దేవస్య త్వేత్యన్యతథో దీప్తతమా ఋషిః సవితా, అశ్వినౌ, పూషా చ దేవతాః. ప్రజాపత్యా
 బృహతిః ఛందః, మధ్యమః స్వరః, అగ్నిషోమాభ్యా మిత్యన్య పం క్తిశ్చన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునః స శిష్యం కిముపదిశేదిత్యాహ.

ఆ గురువు శిష్యునకేమి యుపదేశించవలయునను విషయమిందు పొందుపరచబడినది.

దేవస్య త్వా సవితః ప్రసవే శ్వినో రాహుభ్యా మ్ముష్టో హస్తాభ్యామ్ |
 అగ్నిషోమాభ్యా జ్ఞాప్తన్మియునజ్మి | అధ్య స్త్రావధీభ్యోఽనుత్వా మాతా మన్యతా
 మను పితానుభ్రాతా సగర్భ్యోఽను సఖా సయాథ్యః | అగ్నిషోమాభ్యా వ్త్వా జుష్ట
 మ్రోక్షేమి ||

|| ౬.౯. ||

దేవస్య, త్వా, సవితః, ప్రసవఇతి ప్రసవే, అశ్వినోః, రాహుభ్యామితి రాహు
 భ్యామ్, పూష్టః, హస్తాభ్యామ్, అగ్నిషోమాభ్యామ్, జుష్టమ్, ని, యునజ్మి, అధ్య
 ఇత్యధ్యః, త్వా, ఓషధీభ్యః, అను, త్వా, మాతా, మన్యతామ్, అను, పితా, అను,
 భ్రాతా, సగర్భ్య + ఇతి సగర్భ్యః, అను, సఖా, సయాథ్య ఇతి సయాథ్యః, అగ్ని
 షోమాభ్యామ్, త్వా, జుష్టం, ప్ర, ఉక్షేమి ||

పదార్థః :- (దేవస్య) వేదవిద్యాప్రకాశకస్య (త్వా) త్వాం విద్యాధీనమ్. (సవితః) సకలైశ్వర్యవతః
 (ప్రసవే) ప్రసూయతే విశ్వస్మిన్ యస్తస్మిన్ (అశ్వినోః) సూర్యాచంద్రమసోః (రాహుభ్యామ్) తత్తద్
 గుణాభ్యామ్. (పూష్టః) పృథివ్యాః పూషేతి పృథివీ నామసు పఠితమ్ నిఘం. ౧.౧. (హస్తాభ్యామ్)
 హస్త ఇవ వర్తమానాభ్యాం దారణాకర్షణాభ్యామ్ (అగ్నిషోమాభ్యామ్) ఏతయోస్తేజః శాన్తిగుణా
 భ్యామ్ (జుష్టమ్) ప్రీతమ్ (ని) (యునజ్మి) (అధ్యః) యథా జలేభ్యః (ఓషధీభ్యః) రోగనివారికాభ్యః
 (అను) (త్వా) త్వామ్ (మాతా) జననీ (మన్యతామ్) (అను) (పితా) జనకః (అను) (భ్రాతా) (బంధుః) (సగ

ర్యః)సోదరః(అను)(సఖా)సుహృత్(సయాథ్యః)సనైన్యః (అగ్నిషోమాభ్యామ్) పూర్వోచైభ్యామ్ (త్వా)జుష్టమ్(ప్రీతమ్)(ప్ర ఉజ్జమి)సిజ్ఞామి. అయం మన్తః శత.౩.౨.౩-౩.వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే శిష్యః ఆహం సవితు ర్దేవస్య ప్రసవే అగ్నినో ర్వాహభ్యాం పూజ్ఞో హస్తాభ్యాం త్వా త్వామదదే. అగ్నిషోమాభ్యాం జుష్టం త్వా త్వాం యే బ్రహ్మచర్య ధర్మాను కూలా ఆవ ఓషధయశ్చ సన్తి, తాధ్యోఽద్భృ ఓషధీర్ద్యో నియునజ్మి. త్వాం మత్సమీపే స్థాతుం మాతా జననీ ఆనుమన్యతామ్, పితాఽనుమన్యతామ్, సగర్వో బ్రాతాఽను మన్యతామ్, సఖాఽను మన్యతామ్, సయాథ్యోఽను మన్యతామ్, అగ్నిషోమాభ్యాం జుష్టం ప్రీతియు క్తం త్వామహం ప్రోజేమి, తద్గుణై రభిషింభామి.

భావార్థః :- అస్మిన్ సంసారే మాత్రాదిభిః పిత్రాదిభి ర్మన్తవర్గై ర్మిత్రవర్గైశ్చ స్వావత్యాదీని సుశిక్ష్మ తై ర్బ్రహ్మచర్యం కారయితవ్యం యతస్తే సద్గుణినః స్యురితి.

పదార్థము:-ఓ శిష్యా! నేను(సవితుః)నను నైశ్వర్యయుక్తుడును(దేవస్య)వేదవిద్యను ప్రకాశపఱచువాడునునగు పరమేశ్వరునిచే(ప్రసవే)ఉత్పన్న మైనర్పబడిన యీ జగత్తులో (అగ్నినోః)సూర్యచంద్రులయొక్క(బాహుభ్యామ్)[తత్త్వద్]గుణములచేతను [పూజ్ఞః] భూమికి(హస్తాభ్యామ్)హస్తములవలెనుండు,ధారణాకర్షణ[మొనర్చు] గుణములచేతను (త్వామ్)నిన్ను(ఆదదే)స్వీకరించుచున్నాను. మరియు (అగ్నిషోమాభ్యామ్) అగ్నియొక్కయు, సోమముయొక్కయు తేజశ్శాన్తి గుణములచే(జుష్టమ్)ప్రీతి యొనరించుచున్న (త్వా)నిన్ను, బ్రహ్మచర్య ధర్మానుకూలములగు నే జలములు, ఓషధులున్నవో ఆ(ఆద్ భ్యః)జలములతోను(ఓషధీభ్యః)గోధుమలు మొదలగు అన్నములతోను (నియునజ్మి) నియు క్తపఱచుచున్నాను. నా సమీపమున నుండుటకు నిన్ను నీ (మాతా) జనని (అను) (సున్యతామ్)ఆమోదించునుగాక!(పిత)పితఆమోదించునుగాక!(సగర్వః)సహోదరులు, (బ్రాతా)అన్నదమ్ములు(అను)అనుమోదింతురుగాక! (సఖా) మిత్రులు(అను) అనుమోదింతురుగాక! మరియు (సయాథ్యః) నీ సహవాసులు (అను) అనుమోదింతురుగాక ! (అగ్నిషోమాభ్యామ్) అగ్ని మరియు సోమములయొక్క తేజశ్శాన్తి గుణములచే (జుష్టమ్)ప్రీతియొనరించుచున్న (త్వా)నిన్ను(ప్ర ఉజ్జామి) ఆ గుణములతోనే బ్రహ్మచర్య నియమములను పాటించుటకు అభిషేకించుచున్నాను.

భావార్థము :- ఈ సంసారమున మాతా పితృ బాధు మిత్రవర్గ మంతయు తమ సంతానాదులకు సుశిక్షగఱపి బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠింపజేయవలయును. దాని వలన వారు గుణవంతులయ్యెదరు. [౨౦౭]

౨౦౮. అహం పేరుశిష్యస్య మేధాశిథి ర్మపి, ఆపో దేవతా, ప్రాజాపత్యా బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః. సంత ఇత్యన్య నిచ్చదాక్షి బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః. అథోపనీతేన శిష్యేణ విద్యానుశిక్షగ్రహణాగ్ని హోత్రాది యజ్ఞోపవీత్యచనుష్ఠాతవ్య ఇతి గురు రుపదిశేత్.

యజ్ఞోఽవీతధారణానంతరము విద్య, ఉత్తమ శిక్షాగ్రహణము అగ్నిహోత్రము మొ॥
యజ్ఞము ననుష్ఠించవలయునని శిష్యునకు గురువుపదేశించవలయునని చెప్పబడుచున్నది.

అపామ్నేరు రస్యాపో దేవీః స్వదన్తు స్వాత్తజ్ఞీత్ సద్దేవహవిః॥ సం తే
ప్రాణో వాతేన గచ్ఛతామ్ సమజ్ఞాని యజత్తైః సంయ్యజ్జపతి రాశిషా॥ ౬. ౧౦॥

అపామ్, పేరుః, అస్తి, అహః, దేవీః, స్వదన్తు, స్వాత్తమ్, చిత్, సత్,
దేవహవిరితి దేవహవిః, సమ్, తే, ప్రాణః వాతేన, గచ్ఛతామ్, అజ్ఞాని, యజత్తైః,
యజ్జపతిరితి యజ్జపతిః, అశిషే త్యాశిషా.

పదార్థః :- (అపామ్)జలానామ్ (పేరుః)రక్షకః (అస్తి) (అహః) (దేవీః) కుద్ధా దివ్యసుఖప్రదాః
(స్వదన్తు) (స్వాత్తమ్) స్వేన నమనాత్ గృహీతమ్ (చిత్) అపి (సత్) (దేవహవిః) దేవేభ్యో హవిరివ
(సమ్) (తే) తః (ప్రాణః) (వాతేన) వసనేన నహ (గచ్ఛతామ్) (అజ్ఞాని) శిర ఆదీని (యజత్తైః) యజ్జపా
ధకై ర్విద్యద్భిః నహ (యజ్జపతిః) యజ్జన్య పాఠకః (అశిషా) అయం మన్తః శతం. ౩. ౬. ౬. ౯.
వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే శిష్యః త్వమపాం పేరురసి. సంసారస్థాః ప్రాణేన స్వద్యజ్ఞోధితా దేవీ
రాపశ్చిత్ స్వాత్తం ధర్మానుష్ఠాన స్వీకృతం దేవహవి రివ సంస్వదన్తు. మదాశిషా తవాంగాని యజ
త్తైః సహ గచ్ఛంతామ్, ప్రాణో వాతేన సంగచ్ఛతాం త్వం యజ్జపతి ర్వుప.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యా యజ్ఞో ప్రాప్తా హతయ స్తా ఆదిత్య
ముపతిష్ఠన్తే. ఆదిత్యాకర్షణశక్త్యా పృథివీజలాకర్షణేన వ్యష్టి ర్వుపతి. తతోఽన్న మన్నాద్భూతానీతి
పరంపరాసంబంధేన యజ్ఞోధితా ఆపో హతద్రవ్యం చ సర్వే జీవా భుజ్జతే.

పదార్థము :- ఓ శిష్యా! నీవు (అపామ్) జలాది పదార్థములను (పేరుః) రక్షించు
వాడవు (అస్తి) అయి యున్నావు. సంసారస్థ జీవులు నీయజ్ఞముద్వారా శుద్ధమైనవియు
(దేవీః) దివ్యసుఖమిచ్చునవియునగు (అహః) జలములను (చిత్) మరియు (స్వాత్తమ్) ధన్యము
క్త వ్యవహారములతో ప్రాప్తించిన పదార్థములను (దేవహవిః) విద్వాంసులు భోగించు
మాచిరిగా (సంస్వదంత) చక్కగా భోగించుదురుగాక! (అశిషా) నా ఆశీర్వాదము వలన (తే
అంగాని) నీ శిరసాది అంగములు (యజత్తైః) యజ్ఞము చేయించువారితో పాటు (సమ్) చ
క్కగా నియుక్తములగుగాక! మరియు (ప్రాణః) ప్రాణము (వాతేన) పవిత్ర వాయువుతో
పాటు (సంగచ్ఛతామ్) చక్కగా రమణమొనరించుచు గాక! మరియు నీవు (యజ్జపతిః)
విద్యాప్రచారరూప యజ్ఞమును పాలించువాడవగుదువుగాక!

భావార్థము :- ఇచ్చట వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. యజ్ఞములో వ్రేల్చి
బడిన ఆహుతులు సూర్యునియందుపస్థితములగుచున్నవి. అనగా సూర్యుని ఆకర్షణశక్తి

వలన పరమాణు రూపములై పదార్థములన్నియు భూమికిపైన, ఆ కాళస్థములై యున్నవి. ఆ పృథివీమీది జలములే పైకి ఆకర్షింపబడగా వర్షించుచున్నది. ఆ వర్షము వలన అన్నము, అన్నమువలన సకలజీవులకు సుఖము సమకూరుచున్నది. ఈ క్రమబద్ధమైన సంబంధముద్వారా యజ్ఞశోధిత జలమును, హోమ మొనర్చబడిన ద్రవ్యమును సకలజీవులు అనుభవించుచున్నవి. [౨౧౮]

౨౧౮. పుతేనాక్తా విత్తస్య మేధాతిథి రృషిః, వాతో దేవతా, భుగిర్మృష్టిక్ చన్ద్రః, ఋషభః స్వరః
అథ యజ్ఞకర్తృ కారయిత్రోః కర్తవ్యముపదిశ్యతే.

యజన మొనర్చువారియొక్కయు, యాజన మొనరించువారియొక్కయు
కర్తవ్య కర్మలిందువదేశించబడుచున్నవి.

పుతేనాక్తా పశూన్, త్రాయేథామ్, రేవతి, యజమానే, ప్రియః, ధాః, ఆవిశా
ఉరోరన్తరిజెత్ సజూర్దేవేన వాతేనాస్య హవిష స్త్వనా, యజ సమస్య తన్వా భవ
వర్షో వర్షీయసి యజ్ఞే యజ్ఞపతిం ధాః స్వాహా దేవేభ్యో దేవేభ్యః స్వాహా॥౨.౧౧॥

పుతేన, అక్తా, పశూన్, త్రాయేథామ్, రేవతి, యజమానే, ప్రియమ్, ధాః,
ఆ, విశ, ఉరోః, అన్తరిజెత్, సజూరితి సజూః, దేవేన, వాతేన, అస్య, హవిషః,
త్వనా, యజ, సమ్, అస్య, తన్వా, భవ, వరో-ఇతి వర్షో, వర్షీయసి, యజ్ఞే, య
జ్ఞపతి మితి యజ్ఞపతిమ్, ధాః, స్వాహా, దేవేభ్యః, దేవేభ్యః, స్వాహా.

పదార్థః :- (పుతేన)(అక్తా)పుతేనాన క్రచ్చితై యజ్ఞకర్తౄ యజ్ఞకారయతా చ(పశూన్)గవాదీన్
(త్రాయేథామ్)రక్షేతామ్(రేవతి)ప్రశస్తైశ్వర్యయంత్రే(యజమానే)యజ్ఞానుస్థాతరి(ప్రియమ్)ప్రసన్నతా
నంసాది సుఖమ్(ధాః)దేహి. అత్ర రోదధౌ బజ్ అదభావశ్చ(అ)నమస్తై(విశ)(ఉరోః) బహుః
(అన్తరిజెత్)(సజూః)మిత్రమివ(దేవేన)సర్వగతేన(వాతేన)వాయునా సహ(అస్య)(హవిషః)హోత
వ్యస్య. కర్మణి వర్షీ(త్వనా)అత్మనా(యజ)సంగచ్ఛవ్య ఏకీభవ(సమ్)(అస్య)(తన్వా)(భవ)(వర్షో)
యజ్ఞకర్మణా సర్వసుఖసేచకః(వర్షీయసి) సర్వసుఖమభివర్ధతి. (యజ్ఞపతిమ్) యజ్ఞపాలకమ్(ధాః)
దేహి(స్వాహా) సత్కృత్యనుకూలామ్(దేవేభ్యః)(దీవ్యన్తి ప్రకాశన్తే సత్కర్మానుష్ఠానేన యే తేభ్యో
ధర్మిషేభ్యే విద్యుద్భ్యః (దేవేభ్యః) కుభేభ్యో గుణేభ్యః (స్వాహా) సత్కృత్యనురూపామ్. అయం
మంత్రః శత. ౩.౬.౨.౫-౧౬. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే యజ్ఞకర్తృ కారయితారా! పుతేనాక్తా పుతమనస్కా! యువాం పశూన్
త్రాయేథామ్. త్వమేతైకో దేవేన వాతేన సజూ రురో రంతరిజై త్రియం ప్రేమాత్మాదకం సుఖం
రేవతి యజమానే ధా ఆవిశ చ తత్ స్వాంతవృత్త మాప్నుహి. అస్య హవిష స్త్వనా అత్మనా యజ.

అస్య తస్య సంభవై కీభవ వ ద్వైధ మాచర. హే వర్షో యజ్ఞకర్మణా సుఖసేవకం త్వం దేవే భ్యః స్వాహా, దేవేభ్యః స్వాహా, తద్యజ్ఞం దిదృక్షేభ్యః పునః పునరాగతేభ్యో విద్వద్భ్యః సకృత్ సత్కృత్యమరూపాం వాచమదీరయన్ వర్షీయసి యజ్ఞే యజ్ఞవతిం ధాః.

భావార్థః :- యజ్ఞార్థం ఘృతాది మభీషుభి ర్మనుష్యైః పశవో రక్షణేయా ఘృతాది సద్భ్యవ్యే జాగ్ని హోత్రాది యజ్ఞాన్ సంపాద్యతై ర్జలవాయూ సంకోధ్య సర్వేషాం ప్రాణేనా మభీష్టం సుఖం సంపాద్యమ్.

పదార్థము :- (ఘృతేన అక్తౌ) ఘృతప్రసక్తులారా! ఘృతమును అభిలిపించువారును, [యజ్ఞకర్తా!] మరియు యజ్ఞము చేయించువారును నగు సజ్జనపురుషులారా! మీరిరువురు (పశూన్) గవాది పశువులను (త్రాయేథామ్) పాలించుడు. మీరొక్కొక్కరే (దేవేన) సర్వగతమగు (వాతేన) పవనముతో [పాటులేక సమానముగా] (సజ్ఞాః) సమానప్రీతినిజూపు మిత్రునివలె (ఉరోః) విస్తృతమగు (అంతరిక్షాత్) అంతరిక్షమునుండి ఉత్పన్నమైన (ప్రియమ్) ప్రియసుఖమును (రేవతి) ప్రళయైశ్వర్యముక్తుడగు (యజమానే) యజ్ఞమొనరించు ధనికునందు (ధాః) స్థాపించుడు. మఱియు (అవిశ) అతని అభిప్రాయమును గ్రహించుడు. (అస్య హవిషః) మఱియు నీ హోమయోగ్య పదార్థములను (తృణా) స్వయముగ నిషృన్న మొనర్చిన వాని [వలనే] తో సమానముగ (యజ) అగ్నియందు వ్రేల్చుడు. అనగా యజ్ఞమందలి యేక్రియను విరుద్ధముగా భావించకుడు. మఱియు (అస్య తస్య) ఇతని శరీరముతో (సమ్ భవ) కీభావమునుంచుడు. ఎన్నడు విరోధ [భావ] ముతో ద్వివిధముగా ఆచరణమొనర్చకుడు (వర్షో) యజ్ఞకర్మచే సకల సుఖముల సమకూర్చు నోమారవులారా! (దేవేభ్యః స్వాహా) (దేవేభ్యః స్వాహా) సత్కర్మానుష్ఠానములచే ప్రకాశితులును, ధర్మనిష్ఠులును, జ్ఞానులునునగు నే పురుషులు యజ్ఞదర్శనాభిలాషులై పదే పదే యజ్ఞమునకు విచ్చేయుచున్నారో, ఆ విద్వాంసులకై చక్కని సత్కృత్యాను రూపములగు వాణులను చూరించుచు యజ్ఞపతిని (వర్షీయసి) సకల సుఖముల వర్షిపజేయు యజ్ఞమునందు (ధాః) అభినియక్తునిగ నొనర్చుడు.

భావార్థము :- యజ్ఞమునకై ఘృతాది పదార్థముల నభిలిపించు మానవుడు గవాది పశువుల పాలించవలయును. ఘృతాది శ్రేష్ఠపదార్థములతో అగ్నిహోత్రము మొదలుకొని ఉత్తమోత్తమ యజ్ఞముల [నొనర్చి వాని] ద్వారా జలపవనములను శుద్ధమొనర్చి సకల ప్రాణులకు సుఖముత్పన్న మొనర్చవలయును. [౨౦౯]

౨౦. మాఽహిరూభిత్యన్య మేధాతిథి రృషిః విద్వాంసో చేవతాః, భురిక్ ప్రజాపత్యానుష్టుప్ చన్దః, గాంధారః, స్వరః.

స. విద్వాన్ కీదృగృవే దిక్కుపదిశ్యతే.

ఆ విద్వాంసుడెటులుండవలయునను విషయమిందుపదేశించబడినది.

మాఽహీర్భూ ర్మా పృథాకు ర్నమ స్తై ఆతానానర్వా ప్రేహీ ఘృతస్య
కుల్యా ఉప ఋతస్య పథ్యా అను॥

॥౬.౧౨.॥

ఘా, అహీః, భూః, మా, పృథాకుః, నమః, తే, ఆతానేత్యాతాన, అనర్వా
ప్ర, ఇహీ, ఘృతస్య, కుల్యాః, ఉప, ఋతస్య, పథ్యాః, అను.

పదార్థః :- (మా)నిషేధే(అహి)సర్పవత్(భూః)భవే. అత్ర లిజర్థే ఐజ్(పృథాకుః)మూఢవ
దభిమానీ వ్యాధవద్వా హింసకః(నమః) అస్తుమ్. నమఃకత్వన్ననామను పఠితమ్ నిఘం. ౨. ౭.
(తే)తుభ్యమ్(ఆతాన)సమంతాత్సుఖం తనితః(అనర్వా) అశ్వహీనః. ఆర్వేత్యశ్వనామను పఠితమ్.
నిఘం. ౧.౧౪.(ప్ర)ప్రకృష్టార్థే(ఇహి)గచ్ఛ(ఘృతస్య)ఉదకస్య(కుల్యాః)ఘృతధారా(ఉప) (ఋత
స్య)సత్యస్య(పథ్యాః)వీధీః(అను)అయమృత్యుః శత. ౩.౬,౨.౧-౩, వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే ఆతాన! త్వం అహిర్మాభూః, పృథాకుర్మాభూస్తే తుభ్యం సమోఽస్తు.
సర్వత్ర త్వత్సుఖాయాన్నాది పదార్థః పురత ఏవ ప్రవర్తత ఇతి భావః. అనర్వా ఘృతస్య కుల్యాః
ఇవర్తస్య పథ్యా ప్రోపైహి.

భావార్థః :- కేనాపి మమప్యేణ ధర్మమార్గే కుటిలమార్గగామి సర్వాదివత్కుటిలాచరణేన న
భవితవ్యం, కింతు సర్వదా వరలభావేనైవ భవితవ్యమ్.

పదార్థము :- (ఆతాన) సుఖమును జాగుగా విస్తరింపజేయునో విద్వాంసుడా !
నీవు(అహిః)సర్పమువలె కుటిల మార్గగామివి,(మా)కాకుండుము. మరియు(మా,భూః,
పృథాకుః)మూర్ఖజన సదృశునిగ అభిమానవంతుడువుగను లేక వ్యాఘ్రసదృశముగ హిం
సించువాడవుగను కాకుండుము.(తే నమః)సర్వత్ర నీసుఖమునకై అన్నాది పదార్థములు
పూర్వమునుండియే ప్రసృతములై యున్నవి. మఱియు(అనర్వా) అశ్వాది యానములు
లేని నిరాశ్రయ పురుషుడెటుల(ఘృతస్య)జలముల(కుల్యాః) పెద్ద ధారలను పొందునో
అటులనే(ఋతస్య)సత్యముయొక్క(పథ్యాః)మార్గములను [ప్ర ఉప ఇహి] పొందుము.

భావార్థము :- ఏ మానవుడు ధర్మమార్గమున కుటిలగామి కాకూడదు. సర్వా
దులవలె కుటిలాచరణమొనరించకూడదు. మఱేమనిన సతతము సరళ భావముతోనే
మెలగవలయును.

[౨౨౦]

౨౨౧. దేవీరావ ఇత్యస్య మేధాతిథి రృషిః, అపో దేవతాః, నిచ్చదార్ష్యనుష్ఠవే
ఛన్దః. గాంధారః, స్వరః.

అథ వటుభి ర్బ్రహ్మచారిణీభిశ్చ గురువత్స్యః కథం సమ్మాననీయా ఇత్యుపదిశ్యతే.

బాలకబ్రహ్మచారులు, బ్రహ్మచారిణీకన్యలు గురువత్స్నల నెఱుల సమ్మానించవలయునో
యిందువదేశించబడినది.

దేవీరాపః శుద్ధా వోడ్ధ్వశి సుపరివిష్టా దేవేషు సుపరివిష్టా వయ మ్పురివే
ష్టారో భూయాన్ము॥

॥౬.౧౩.॥

దేవీః, ఆప్తః, శుద్ధాః, వోడ్ధ్వమ్, సుపరివిష్టాః ఇతి సుపరివిష్టా దేవేషు,
సుపరి విష్టా + ఇతి సుపరివిష్టా, వయమ్, పరివేష్టార + ఇతి పరివేష్టారః, భూయాన్ము.

పదార్థః :- (దేవీః)నద్విద్యాప్రకాశవత్కః (ఆపః) అప్తవంతి నద్గణాన్ యాస్తాః (శుద్ధాః) సత్క-
ర్మానుష్ఠానపూతాః (వోడ్ధ్వమ్) స్వయంవర వివాహ విధిం ప్రాప్నుత. అత్ర వహ ప్రాపణ ఇత్యస్మా
ల్లోటి మధ్యమ బహువచనే బహులం చందసీతి శబ్దో యకి కృతే, సహి వహోరోదవర్ణస్య, ఆ.
౬.౩.౧౧౨. ఇత్యనేనోకారః, (సుపరిష్టాః) తత్తత్తే వామున్ముఖ్య ఏవ. అత్ర వర్తమానే లోట.
(దేవేషు)నద్విద్యాది దివ్యగుణేషు విద్యత్సు (సుపరివిష్టాః) తథా భూతా ఏవ (వయమ్) (పరివేష్టారః)
పరితో వ్యాప్తాః (భూయాన్ము).

అన్వయః :- హే కుమార్యా యథాపః నద్గణేషు వ్యాప్తా శుద్ధా దేవీః విదుష్యః సత్త్రియో
దేవేషు నద్విద్యాది దివ్యగుణేషు విద్యత్సు స్వవతిషు సుపరివిష్టాః కృతబ్రహ్మచర్యః స్వసమా
న్వరాన్ స్వీకృతవత్కః యథా చ తే విద్వాంస స్తాః విదుషీః ప్రాప్తా స్తథా యాయం స్వీభావేనా
స్మాక ప్రాప్నుతైం వయమపి పరివేష్టారో భూయాన్ము.

భావార్థః :- అత్ర వాచకబుద్ధిప్రమాణంకారః. యథా విదుష్యో విదుషా త్రియః పాతివ్రత్య
ధర్మతత్పరా భవన్తి. తథా బ్రహ్మచారిణ్యః కన్యాస్తద్గుణ స్వభావా భవేయు ర్బ్రహ్మచారిణ్యో గురుజన
స్వభావాః స్యుః. యతః. సుశీక్షయా త్రిపుత్రాది రక్షణశీలా భవేయురితి.

పదార్థము :- ఓ కుమారీమణులారా! (ఆపః) శ్రేష్ఠగుణములందు రమించువారు
ను, (శుద్ధాః) సత్కర్మానుష్ఠానముచే పవిత్రులును, (దేవీః) విద్యాప్రకాశవతులునునగు
స్త్రీలు, (దేవేషు) శ్రేష్ఠవిద్వాంసులగు పతుల నిమిత్తము, (సుపరివిష్టాః) వారి సన్ముఖమున
సేవ యొనర్చుటకు ప్రవృత్తురాండ్రై; [కృతబ్రహ్మచర్యరాండ్రై] స్వసదృశపతులను (వోధు
మ్) పొందుచున్నారో; మఱియు విద్వాంసులగు నా పతులును ఆ స్త్రీలను పొందుచు
న్నారో, అటులనే మీరును స్వీభావయుతలై మమ్ముపొందు వారుగ] కండు. మేమును
(పరివేష్టారః) ఆ కర్మలకు యోగ్యులుగ (భూయాన్ము) అగుదుముగాక!

భావార్థము :- ఈ మంత్రమున వాచకబుద్ధిప్రమాణంకారమున్నది. విదుషీ మ
ణులనగా విద్వాంసుల స్త్రీలు, పతివ్రత ధర్మమునందెటుల తత్పరురాండ్రై యుందురో
అటులనే బ్రహ్మచారిణులైన కన్యలును వారిగుణ స్వభావములుగల వారగుదురుగాక!
బ్రహ్మచారులును గురుజనులచే పొందిన శిక్షచే [గురుజన స్వభావయుక్తులై స్త్రీ పురుష
పుత్రా]దులను సంరక్షించుటయందు తత్పరులగుదురుగాక! [౨౦]

౨౨౨. వాచం త ఇశ్యశ్య మేధాతిథి రృషిః, విద్వాంసా దేవతాః, ఘరిగాక్షీ జగతి
ఛర్షః, నిపాదః స్మరః.

అథ కథం తా గురువత్సో గురువశ్చ యథాయోగ్యశిక్షయా స్వస్థాన్తేవాసిసః
సద్గుణేషు ప్రకాశయన్తిక్షుపదిశ్యతే.

ఆ గురువత్సులు, గురుజనుల: యథాయోగ్యశిక్షగఱపి తమ యంతేవాసులను
సద్గుణములచే నెఱుల ప్రకాశిత మొనర్చుదురో యిందు చెప్పబడినది.

వాచం తే శుంధామి ప్రాణం తే శుంధామి చక్షుస్తే శుంధామి శ్రోత్రస్తే శు
ంధామి నాభిస్తే శుంధామి మేధ్రం తే శుంధామి పాయునే శుంధామి చరిత్రాన్తే శుంధామి

వాచమ్, తే, శుంధామి, ప్రాణమ్, తే, శుంధామి, చక్షుః, తే, శుంధామి,
శ్రోత్రమ్, తే, శుంధామి, నాభిమ్, తే, శుంధామి, మేధ్రమ్, తే, శుంధామి, పాయు
మ్, తే, శుంధామి, చరిత్రాన్, తే, శుంధామి.

॥౬.౧౪.॥

పదార్థః :- (వాచమ్)వక్త్యనయా తాం వాణీమ్. (తే)కవ(శుంధామి)నిర్వహికోమి(ప్రాణమ్)
ప్రాణీతి యేన తం జీవనహేతుమ్(తే)(శుంధామి)(చక్షుః)చక్షుజనేన తన్నేత్రమ్(తే)(శుంధామి)
(శ్రోత్రమ్)శృణోతి యేన తత్(తే)(శుంధామి)(నాభిమ్)నహ్యతే బద్ధతే యయా తామ్(తే)(శుంధామి)
(మేధ్రమ్)మేహత్యనేన తదుపస్థేన్ద్రియమ్(తే)(శుంధామి)(పాయుమ్)పాత్యనేన తం గుహ్యే
న్ద్రియమ్(తే)(శుంధామి)(చరిత్రాన్)వ్యవహారాన్(తే)(శుంధామి)అయమ్మంత్రః శత.౩.౬.౨-౬.
వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే శిష్య! వివిధశిక్షాభి స్తేహం వాచం శుంధామి, తే ప్రాణం శుంధామి. తే
చక్షుః శుంధామి. తే శ్రోత్రం శుంధామి. తే నాభిం శుంధామి. తే మేధ్రం శుంధామి. తే పాయుం
శుంధామి. తే చరిత్రాన్ శుంధామి.

భావార్థః :- గురుభి ర్గురువత్సీభిశ్చ * వేదోపవేదవేదాంగోపాఙ్గశిక్షయా దేహేంద్రియాంతః
కరణాత్మనఃకుద్ది శరీరపుష్టి ప్రాణసంతుష్టిః ప్రదాయ నర్వే కుమారాః పర్యాః కన్యాశ్చ సద్గుణేషు
ప్రవర్తయితవ్యా ఇతి.

పదార్థము :- ఓ శిష్యుడా! నేను వివిధ శిక్షలద్వారా (తే)నీయొక్క (వాచమ్)
వాణిని(శుంధామి)శుద్ధముగ, సద్గుణముకూలముగ నొనర్చుచున్నాను. (తే) నీయొక్క
(చక్షుః)చూచు నేత్రములను(శుంధామి)గరిశుద్ధ పఱచుచున్నాను. (తే నాభిమ్)నాడా
దులు బద్ధములై యున్న నీ నాభిని(శుంధామి) పవిత్రమొనర్చుచున్నాను. (తే మేధ్రమ్)
మూత్రోత్సర్గాదులొనర్చు నీ లింగమును(శుంధామి)పవిత్రపఱచుచున్నాను. (తే పాయు
మ్) రక్షణమొనర్చు నీ గుదేంద్రియమును(శుంధామి)పవిత్రమొనర్చుచున్నాను. (చరిత్రా

ఎటులశీఘ్రముగా విద్వాంసుడగునో అటుల ప్రయత్న మొనర్చుము. ఓ ప్రియురాలా! ఈ కన్య పవిత్రము అతిశీఘ్రముగా విదుషీమతల్లియగునో అటువంటిపని చేయుము. [౨౨౩]

౨౨౩. రక్షసాం భాగ ఇత్యస్త్య మేథాతిథి రృషిః, ద్యావాపృథివ్యౌ దేవతే.

త్రాహ్మ్యైష్టిక్ చందః, ఋషభః స్వరః.

అథ శిష్యవర్గేషు యథాయోగ్యోపదేశకరణమాహ

శిష్యవర్గము నందలి ప్రతివానికి యథాయోగ్యముగ నుపదేశించవలయునని చెప్పబడినది.

రక్షసాం భాగోఽసి నిరస్త్య రక్ష ఇదమహః రక్షోఽభితిష్ఠామీద మహః
రక్షోఽవబాధఇదమహః రక్షోఽధమస్తమో నయామి ఘృతేన ద్యావాపృథివీ
ప్రోద్ధవాథాం వాయో వేః స్తోకానా మగ్ని రాజ్యస్య వేతు స్వాహా స్వాహా కృత
ఽక్షిర్ధ్వనభస మూర్తుత జగ్చతమ్ ||

|| ౬.౧౬ ||

రక్షసామ్, భాగః, అసి, నిరస్తమితి నిః+అస్తమ్, రక్షః, ఇదమ్, అహమ్,
రక్షః, అభి, తిష్ఠామి, ఇదమ్, అహమ్, రక్షః, అవబాధే, ఇదమ్, అహమ్, రక్షః,
అధమమ్, తమః, నయామి, ఘృతేన, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, ప్ర,
క్షోద్ధవాథామ్, వాయో+ఇతి వాయో, వేః, స్తోకానామ్, అగ్నిః, ఆజ్యస్య, వేతు,
స్వాహా, స్వాహా కృత+ఇతి స్వాహాకృతే, ఊర్ధ్వనభసమి మూర్ధ్వనభసమ్,
మూర్తుతమ్, గచ్ఛతమ్.

పదార్థః :- (రక్షసామ్) రక్షంతి పరార్థహసనేన స్వార్థమితి రక్షేంసి తేషామ్ (భాగః) సేవనీయః (అసి) (నిరస్తమ్) నిః సతతమ్ (రక్షః) సర్వతః స్వార్థరక్షకః పరార్థహంతా (ఇదమ్) (అహమ్) (రక్షః) (అభి) సమృథే (తిష్ఠామి) (ఇదమ్) (అహమ్) (రక్షః) రక్షతి సర్వతః స్వార్థనిమిత్తీభూతం కర్మ (అవ) ఆర్వాగధే (బాధే) నాశయామి (ఇదమ్) (అహమ్) (రక్షః) (అధమమ్) నీచం తమోఽన్తకారమ్ (నయామి) ప్రాచయామి (ఘృతేన) జలేన (ద్యావాపృథివీ) భూమిప్రకాశే (ప్ర) ప్రకృష్టార్థే (క్షోద్ధవాథామ్) అచ్ఛాదయతామ్ (వాయో) వాతి జానాతి సూచయతి సదసత్పదార్థానితి వా వాయు స్తత్సంబుద్ధౌ (వే) విద్ధి. అత్ర లోకార్థే లక్షే. (స్తోకానామ్) స్వల్పానామ్. తేషవిషజ్ఞతః కర్మణి షష్ఠీ (అగ్నిః) సర్వ విద్యాప్రాప్తోవిద్యాన్ (ఆజ్యస్య) స్నేహద్రవ్యస్య (స్వాహాకృతే) సత్యవాచామవగతే వ్యవహారే (క్షిర్ధ్వనభసమ్) ఊర్ధ్వం నభో జలం యస్మాత్తమ్. (మూర్తుతమ్) (గచ్ఛతమ్).

అన్వయః:- హే దుష్టకర్మకారిన్! త్వం రక్షసాం భోగోఽన్యతో రక్షో నిరస్తం భవ. అహం ఇదం రక్షోఽభితిష్ఠామి తిరస్కరణాయ తత్సన్ముఖమువవిశామి. న కేవల మభితిష్ఠామి కింతు అహమిదం రక్షో దుష్టస్వభావిన మవబాధేఽద్వాచీనో యథా స్వాత్తథా హన్మి, యతో న పునః సన్ముఖో భూయాదితి భావః. అహమిదం రక్షోఽధమం తమో నయామి, దుఃసహ దుఃఖం ప్రాపయామి చ. హేవాయో! గుణగ్రాహక! నదనద్వివేచనశీల! శిష్య! త్వం స్తోకానాం స్తోకాన్ సూక్ష్మవ్యవహారాన్ వే విద్ధి. త్వద్యజ్ఞశోధితేన ఘృతేన ద్యావాపృథివీ ప్రోర్ణువాథామ్ ఆచ్ఛదయేతామ్. అగ్నిః సమస్త విద్యావన్నో విద్వాచ్ఛివ్రవాజ్యస్య స్నేహద్రవ్యం స్వాహా వేత్తు జానాతు. తథా స్వాహాకృతే పూర్వోక్తే ద్యావాపృథివ్యో ఊర్ధ్వనభనం త్వద్యజ్ఞశోధితజల మూర్ధ్వప్రాపకం మారుతం గచ్ఛత మ్రాపున్నతమ్.

భావార్థః :- బుద్ధిమస్తః నదనద్వివేచకా విద్వాంసః శిష్యేషు యథాయోగ్యశిక్షణ మనువిదధతి యజ్ఞకర్మణా జలవాయుశుద్ధ్యా వృష్టిర్పవతి. వృష్ట్యైవ సర్వప్రాణీభ్యః సుఖం సంపద్యతే.

పదార్థము :- దుష్టకర్మలోనరించు ఓ జనుడా ! నీవు (రక్షసామ్) పదార్థముల నాశనమొనరించి స్వార్థమును సాధించుకొను దుష్టులకు (భాగః అసి) [సేవసీయుడవగు] భాగస్తుడవై యున్నావు. కావున (రక్షః) రాక్షస స్వభావుడవైన నీవు (నిరస్తమ్) వెడలి పొమ్ము (అహమ్) నేను (ఇదమ్ రక్షః) ఇటువంటి స్వార్థసాధకుని (ఆభితిష్ఠామి) తిరస్కరించుటకు సంసిద్ధుడనగు చున్నాను. కేవలము ఎదుర్కొనుటయేగాక (అహమ్) నేను (ఇదమ్ రక్షః) ఇటువంటి దుష్టజనుని (అవబాధే) మరల నతడు ముఖము కనపటచకుండునటుల అత్యంత తిరస్కారభావముతో తాడన మొనరించెదను. (అహమ్) నేను (ఇదమ్ రక్షః) ఇటువంటి దుష్టజనునకు (ఆధమమ్) మస్సహ దుఃఖమును (నయామి) కలిగించుచున్నాను.

ఇక శ్రేష్ఠగుణగ్రాహీయగు శిష్యునకు పదేశము- ఓ వాయువా ! గుణగ్రాహకుడవును, నదనద్వ్యవహారములందు వివేచనాశీలుడవునునగు నోశిష్యా! నీవు (స్తోకానామ్) సూక్ష్మాతిసూక్ష్మ వ్యవహారములను (వే) ఎఱుగుము. మరియు నీయజ్ఞశోధితమైన జలముచే (ద్యావాపృథివీ) చూర్ణుడు, భూమి (ప్రోర్ణువాథామ్) చక్కగా నాచ్ఛదితములగు నుగాక ! (అగ్నిః) సమస్త విద్యాయుక్తులైన విద్వాంసులు ఘృతాది పదార్థములతో (స్వాహా) చక్కగా నీచే హోమమొనర్పబడిన దానిని (వేత్తు) ఎరుగుదురుగాక ! మరియు (స్వాహాకృతే) హవనమొనర్పబడిన సిద్ధద్రవ్యమును పొందిన పూర్వోక్తములైన ఏసూర్య భూములున్నవో అవి (ఊర్ధ్వనభనమ్) నీయజ్ఞముచే శుద్ధమైన జలమును పైకిచేర్పించు (మారుతమ్) పవనమును (గచ్ఛతమ్) పొందుగాక !

భావార్థము:- శ్రేష్ఠాశ్రేష్ఠముల వివేకము కలిగియున్న బుద్ధిమంతులగు విద్వాంసులు తమ శిష్యులకు యథాయోగ్యముగ శిక్షావిధానమొనగుచున్నారు. యజ్ఞకర్మతో జలవాయువులశుద్ధి, వానిశుద్ధిచే వర్షము, వర్షముచే సకల ప్రాణులకు సుఖము లభించుచున్నది.

౨౨౨. ఇదమావ ఇత్యస్య దీర్ఘ తమా ఋషిః, అపో దేవతాః, నిచ్చద్ బ్రాహ్మ నుష్టుప్ చందః,
గాంధారః స్వరః.

శుద్ధేన జలేన కిం భావనీయ మిత్యువదిశ్యతే.

నిర్దుష్టజలముచే నేమి సంభావన మొనర్చు వచ్చునో శిశుదికరించ బడుచున్నది.

ఇదమావః ప్రవహతావద్యజ్ఞ మలక్ష్మ యత్. యచ్ఛాభిదుద్రోహాన్మత్రం
యచ్ఛ శేపే అభీరుణమ్. అపో మా తస్మాదేనసః పవమానశ్చ ముజ్జతు॥౬.౧౭॥

ఇదమ్, అప్తః, ప్ర, వహత, అవద్యమ్, చ, మలమ్, చ, యత్, యత్,
చ, అభిదుద్రోహాత్త్యభి దుద్రోహ, అన్మతమ్, యత్, చ, శేపే, అభిరుణమ్, అప,
మా, తస్మాత్, ఏనసః, పవమానః, చ, ముజ్జతు.

పదార్థః :- (ఇదమ్)వత్సమాణమ్ (అపః)అప్పువంతీత్యాహః (ప్ర) (వహత) అత్ర లడధే లోబ్
(అవద్యమ్) నింద్యమ్ (చ) విశాసముచ్చయే (మలమ్) అశుద్ధికరమ్ (యత్) (చ) ప్రకృతి విరుద్ధగ్రహ
ణే (యత్) (చ) లోకవిప్రుష్టనముచ్చయే (అభిదుద్రోహ) యథాభిదుద్రహ్యతి తథా (అన్మతమ్) అనత్యమ్
(యత్) (చ) పరుషవచః నముచ్చయే (శేపే) ఆక్రశ్యామి (అభిరుణమ్) నిర్భయమ్ (అపః) (మా) మామ్
(తస్మాత్) (ఏనసః) ధర్మవిరుద్ధావరణాత్ (పవమానః) పవిత్రీకరో వ్యవహారః (చ) శుద్ధోపదేశ సము
చ్చయే (ముజ్జతు) పృథక్ కరోతు.

అన్వయః :- అపః సర్వవిద్యావ్యాపినో విపశ్చితో యాయం యథాహః శుద్ధికరా ప్రథా మమ
యదవద్యం నింద్యం కర్మ. యచ్ఛ మలం అవిద్యారూపం, తదిదం ప్రవహత, అపనయత చ పునః
యదహ మన్మతం కం చ దుద్రోహ, చయత్ అభీరుణం నిరవరాధినం పురుషం శేపే, తస్మాత్ పూ
ర్వోక్తాదేనసః మా మాం పృథక్ రక్షతు. యథా పవమానో మాలిన్యాన్మాం సద్యో దూరీకరోతి తథా
అన్యాసపి ముంచతు పృథక్ కరోతు.

భావార్థః :- అత్ర వాచకణిష్టోపమాంకారః ఉపమాంకారశ్చ. విద్వాన్ జలమివసాంసారిక
పదార్థానాం శోధకో భూత్వా ధర్మ్యం కర్మాచరేత్. మనుష్యై రీశ్వరప్రార్థనయా దుష్టాచారాత్ పృథక్
భూత్వా విర్మలేషు విద్యాదిగ్రహణకర్మసు సదా ప్రవర్తికవ్యమితి.

పదార్థము :- (అపః) సర్వ విద్యావ్యాపకులగు నో విద్వాంసులారా! మీ రెటుల
(అపః) జలమును శుద్ధమొనరించుచున్నారో అటులనే నాయొక్క (యత్ అవద్యమ్)
అకథనీయ నింద్య కర్మయేది యున్నదో, (చ) మరియు ఏ వికారమున్నదో మరియు
(యత్ మలమ్) అవిద్యారూపముగు నే మలమున్నదో (ఇదమ్) ఆ దీనిని (ప్రవహత) కడిగివే
యుడు. దూరమొనర్చుడు. (చ) మరియు (యత్) నేను (అన్మతమ్) అబద్ధముగా నిష్కారణ
ముగ ఎవనికై నా (దుద్రోహ) ద్రోహమొనరించుచున్నట్లుయితేను, (చ) మరియు (యత్) అభీ
రుణమ్ నిర్భయుడు, నిరవరాధియునగు పురుషుని (శేపే) రెచ్చగొట్టుచు, దూషించుచున్న
పైతేను (తస్మాత్) పైన జెప్పబడ్డ (ఏనసః) ఈపాపములనుండి (మా) నన్ను వేరుఁజేయుము

(చ)మఱియు (పవమానః)పవిత్ర వ్యవహారము(మా)నన్ను పాపవ్యవహారమునుండి వేరు పఱచుచున్నటులనే(చ)అన్యమనుష్ఠులనుకూడ వేరుపఱచుగాక !

భావార్థము :- ఎటుల జలములు సాంసారిక పదార్థముల శుద్ధికి మూలకారణములో, అటులనే విద్వాంసులు సంస్కరణములకు మూలకారకులై యున్నారు. కావున వారు సుకర్మల నొనరించవలయును. మానవులు ఈశ్వరోపాసన, విద్వాంసుల సాంగత్యముచే దుష్టాచరణములవీడి సతతము ధర్మమునందు ప్రవృత్తులగుదురుగాక! [౨౨౫]

౨౨౬. సంత ఇత్యన్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అగ్ని దైవతా, ప్రాజాపత్యానుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః, రేదసీత్యన్య దై వీపంక్తి శ్చందః, పంచమః స్వరః.

అథ రణే యోధా కీదృగృపేదిత్యుపదిశ్యతే.

రణమందు యుద్ధమొనర్చు శిష్యు డెటు గుండవలయునో ఉపదేశించబడుచున్నది.

స న్తే మనో మనసా సంప్రాణః ప్రాణేన గచ్ఛతామ్, రేదస్యగ్నిష్ట్యా శ్రీతా త్వాపస్త్యా సమరిణ స్వాతస్య త్వా ద్రాజ్యై పూష్టో రఘిహ్యైక్షుష్మణో వ్యథిషత్ ప్రయుత న్దేషః॥

॥౬.౧౮॥

సమ్, తే, మనః, మనసా, సమ్, ప్రాణః, ప్రాణేన, గచ్ఛతామ్, రేవ్, అసి, అగ్నిః, త్వా, శ్రీతాతు, అపః, త్వా, సమ్, అరిణన్, వాతస్య, త్వా, ద్రాజ్యై, పూష్టః, రఘి హ్యై, ఊష్మణః, వ్యథిషత్, ప్రయుతమితి ప్రయుతమ్, ద్వేషః.

పదార్థః:- (సమ్)(తే)తవ(మనః)అంతఃకరణమ్(మనసా)విజ్ఞానేన(సమ్)(ప్రాణః)(ప్రాణేన)బలేన(గచ్ఛతామ్)(రేవ్)శత్రుహింసకః. అత్ర రిషతే ర్హింసార్థాత్ కర్తరి విచ్(అగ్నిః)యుద్ధజన్య క్రోధాగ్నిః(త్వా)త్వామ్(శ్రీతాతు)పరిపచతు(త్వా)త్వామ్(అపః)జలాని(సమ్)(అరిణన్)ప్రాప్నువంతు రిణాతీతి గతికర్మసు పరితప్ విమం. ౨.౧౪. (వాతస్య)వాయోః(ద్రాజ్యై)గత్యై. అత్ర గత్యర్థాత్ ద్రజదాతోః ఇజ్ఞో పపాదిభ్య ఇతీజ్ఞో ప్రత్యయః(పూష్టః)పోషకరస్యాదిత్యన్య(రంహ్యై)గత్యై(ఊష్మణః)అఘోహత్(వ్యథిషత్)వ్యథితే(ప్రయుతమ్)ఏతత్సంఖ్యాకమ్.(ద్వేషః)ద్వేష్టియేన సః. ఆయమ్యన్తః శత. ౩.౬.౪.౯-౩౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే యోధాః సంగ్రామే తే మనో మనసా ప్రాణః ప్రాణేన చ సంగచ్ఛతామ్. హే వీరః త్వం రేదసి. త్వా త్వామగ్ని ర్యుద్ధజన్యక్రోధాగ్ని శ్రీతాతు. త్వం ప్రయుతం శత్రుసైన్యం ప్రాప్య తజ్జన్యాదృష్టుజో ద్వేష్టో మా స్యథిషత్. త్వాం వాతస్య ద్రాజ్యై వాతస్య గతిభి ర్యుద్ధకర్మణి గత్యై యద్వా పూష్టో రంహ్యై సూర్యస్య గతిరివ, యుద్ధభూమిషు గత్యై యదార్థతయా యుద్ధకర్మణి ప్రవృత్త్యై అపః సమరిణన్.

భావార్థః :- మనుష్యైః సంగ్రామే మనః సమాధాయ స్వబలవర్ధకాన్న పాన శస్త్రాది పదార్థాన్ సంపాద్య శత్రున్ విహత్య సంగ్రామో విజేతవ్య ఇతి.

పదార్థము :- ఓ యుద్ధశీలుడా! శూరవీరుడా! సంగ్రామమునందు (తే మనః) నీ మనస్సు(మనసా)విద్యాబలముతోను, మరియు(ప్రాణః)ప్రాణము(ప్రాణేన)ప్రాణముతోను(సమ్ గచ్ఛతామ్)సంగతములగు గాక! ఓ వీరా! నీవు(రేట్ అసి)శత్రుసంహారకుడవు. (త్యా)న్న(అగ్నిః)యుద్ధజనిత క్రోధాగ్ని (శ్రీదాతు) చక్కగా పచనమొనరించును గాక! నీవు (ప్రయుతమ్) కోట్లకొలదిగానున్న శత్రువుల సేనను ఎదుర్కొనినప్పుడు, తజ్జన్యమగు(ఊష్మణః)వేడియొక్క(ద్వేషః)ద్వేషము(వృథిషత్)నిన్నత్యంత పీడాయుక్తునిగా నొనర్చుకుండునుగాక! దేనివలననైతే (వాతస్య, ధ్రాక్ష్య) పవనగతితో తుల్యమగు [యుద్ధ]గతి కొఱుకు లేక(పూష్ణః రంహ్యై)పుష్టికారకుడగు సూర్యుని వేగముతో తుల్యమగు వేగముకొఱుకు అనగా యదార్థత్వముతో యుద్ధమొనర్చుటకు ప్రవృత్తుడవగుటకై (ఆహః)మంచి జలమ లు(సమ్)(అరిణన్)చక్కగా ప్రాప్తించునుగాక!

భావార్థము :- మనుష్యులు తమ బలమును అభివృద్ధిపరచు నన్నజలములను, శస్త్రాస్త్రాది పదార్థములను సంగ్రహించుకొని శత్రువులను సంహరించి సంగ్రామమున జయము పొందవలయును. [౨౨౬]

౨౨౭. ఘృతం ఘృతపావాన ఇత్యస్య దీర్ఘ తమో ఋషిః, 'విశ్వదేవా దేవతాః,
త్రాహ్మనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.
పునస్తత్ర కిం భవతు మర్హతీత్యవదిశ్యతే.

మరల యుద్ధకర్మము నందేమి కావలయునో యిందు చెప్పబడినది.

ఘృతఙ్ఘృతపావానః పిబత వసాం వసాపావానః పిబతాన్తరిక్షస్య హవిరసి
స్వాహా! దిశః ప్రదిశః ఆదిశో విదిశః ఉద్దిశో దిగ్భ్యః స్వాహా! || ౬.౧౯ ||

ఘృతమ్, ఘృతపావాన ఇతి ఘృతపావానః, పిబత, వసామ్, వసాపావాన
ఇతి వసాపావానః, పిబత, అన్తరిక్షస్య, హవిః, అసి, స్వాహా దిశః, ప్రదిశ ఇతి
ప్రదిశః, ఆ దిశ, ఇత్యాదిశః, విదిశ ఇతి విదిశః, ఉద్దిశ ఇత్యుత్, దిశః, దిగ్భ్యఇతి
దిగ్భ్యః, స్వాహా.

పదార్థః :- (ఘృతమ్)ఉదకం ఘృతమిత్యుదకనామసు పతితమ్ నిఘం. ౧.౧౨. (ఘృతపావానః)ఉదకపా వీరాః(పిబత)(వసామ్)వీరరసవీతిమ్(వసాపావానః)వసాం వివాసం పాంతి తే(పిబత)(అంతరిక్షస్య) ఆకాశస్య (హవిః) ఆదీయత ఇతి. (అసి) (స్వాహా) యద్దానుకూలాం శోభనాం వాచమ్ (దిశః) పూర్వాద్యః (ప్రదిశః) అభ్యంతరదిశః(ఆదిశః)అభిముఖ్యా దిశః(విదిశః) విరుద్ధదిశః (ఉద్దిశః) యా ఉద్దిశ్యంతే తాః (దిగ్భ్యః)పూర్వప్రతిపాదితాభ్యః సర్వాభ్యః(స్వాహా)తత్తత్ స్థానానుకూలం శోభనాం వాచమ్. అయమ్మంత్రః శత ౩. ౬. ౪. ౩౨-౩౬. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే పృథపావానోవీరా : యాయం పృథకం విజిత, హే వపాపావానో : యాయం వసాం విజిత. హే సేనాధ్యక్ష : చక్రవ్యూహాదిసేనారచక : త్వం ప్రతివీరమస్తరిక్షస్య హవి రసితి. స్వాహా శోభనయా వాచా నర్వాన్, వీరాన్, యా దిశః, ప్రదిశ, ఆదిశో, విదిశ, ఉదిశశ్చ సన్తి, తాభ్యః సర్వాభ్యో దిగ్భ్యో సర్వాః సేనా విభజ్య శత్రూన్ విజయధ్వమ్.

భావార్థః :- సేనాధ్యక్షా ముచితమస్త్రీస్య సేనాస్థాన్ వీరాన్ శరీరబలయక్తాన్ యుద్ధవిద్యా సుశిక్షితాన్ సంపాద్య యుద్ధే సర్వాసు దిక్షి యథాయోగ్యాన్ స్వసేనాభాగాన్ సంస్థాప్య సర్వతః శత్రూనావృత్య విజిత్య చ న్యాయేన ప్రజాం పాలయేయరితి.

పదార్థము:- (పృథపావానః) జలమును పానమొనరించు నో వీర పురుషులారా! మీరు (పృథమే) అమృతాత్మకములగు జలములను (విజిత) త్రాగుడు. (వపాపావానః) నీతిని పాలించు నోవీరులారా! మీరు (వసామ్) శత్రువులను స్తంభింపజేయు వీరరసవాణిని (విజిత) సేవించుడు. ఓ సేనాధ్యక్షా! చక్రవ్యూహాది సేనావిధానకర్తా! నీవు ప్రతి శత్రువీరునకు (అంతరిక్షస్య) ఆకాశముయొక్క (హవిః) అపుదలవు. అనగా యుద్ధములో ననేకులమధ్య శత్రుసేనలకు అడ్డుగోడవై (అసి) ఉన్నావు. (స్వాహా) ఆశోభనవాణిచే (దిశః) పూర్వ పశ్చిమోత్తర దక్షిణ దిశలకు (ప్రదిశః) ఆగ్నేయ వైశ్యతి వాయవ్యేశాన్యాయుద్ధపదిశలకు (ఆదిశః) ఎదురు బొదురు, వెనుక ముందువైపులకు, (విదిశా) వెనుకటి దిశకు, మఱియు (ఉదిశః) శత్రులక్షితదిశలకు (దిగ్భ్యః) ఇటుల సకల దిక్కులకు యథాయోగ్యముగ వీరుల పంచి శత్రువుల జయించుము.

భావార్థము :- సేనాధ్యక్షులొనర్చదగిన కార్యము :- తమతమ సేనలందలి వీరులను అత్యంత పుష్టులుగా నొనర్చి యుద్ధసమయమున చక్రవ్యూహము, శ్యేనవ్యూహము, శకటవ్యూహము మొదలగు వ్యూహ రచనాది యుద్ధకర్మలచే సకల దిశలందు స్వసేనా భాగములను నిలబెట్టి సకలవిధముల శత్రువుల నాక్రమించి-దాడిచేసి-ముట్టడించి, జయించి న్యాయముతో ప్రజాపాలన మొనర్చవలయును. [౨౨౩]

౨౨౨. ఐంద్రః ప్రాణ ఇత్యన్త దీర్ఘ తమా ఋషిః, త్వష్టా దేవతా, బ్రాహ్మ్యసప్తమ్ చందః, ధై వతః స్వరః.

పున స్తత్రాన్యోన్యం కథం వరేర విత్తుక్యపదిశ్యతే.

సంగరమందు వీరపురుషులు పరస్పర మెటుల ప్రవర్తించవలయునను విషయ ముపదేశించబడినది.

ఐంద్రః ప్రాణోఽఅజ్గేఽఅజ్గే నిదీధ్యదైన్ద్రోఽఉద్రానోఽఅజ్గే అజ్గే నిధితః।

దేవ త్వష్ట ర్భూరి తే సశిసమేతు సలక్ష్మ యద్విషురూప మ్భవాతిదేవత్రా యంత

మవసే సఖాయోఽను త్వా మూతాపితరో మదన్తు॥

॥౬.౨౦॥

ఐంద్రః, ప్రాణః, అజ్ఞేఽఅజ్ఞ ఇత్యజ్ఞే అజ్ఞే, ని, దీధ్యత్, ఐంద్రోః, ఉదాన
 ౬ఇత్యుత్ + అనః, అజ్ఞేఅజ్ఞ ఇత్యజ్ఞ అజ్ఞే, నిధీత ఇతి నిధీతః, దేవ, త్వష్టః భూరి,
 తే, సగీసమితి, సమ్, సమ్, ఏతు, సలక్ష్మేతి సలక్ష్మ, యత్, విషురూపమితివిషు
 రూపమ్, భవాతి, దేవత్రేతి దేవత్రా, యన్తమ్, అవసే, సఖాయః, అను, త్వా, మాతా,
 పితరః, మదన్తు.

పదార్థః : (ఐంద్రః)ఇంద్రో జీవో దేవతాస్య స ఐంద్రః(ప్రాణః)శరీరస్థో వాయునిశేషః
 (అంగే అంగే) యథా ప్రత్యంగం ప్రకాశతే (ని) నితరామ్ (దీధ్యత్) యదై శత్రుహ్న్ వజ్ఞిత్వా
 స్వయం ప్రకాశేత (ఐంద్రోః) విద్యుద్దేవతాః(ఉదానః)య ఉద్వహునితి(అంగే అంగే)ప్రత్యంగమ్
 (నిధీతః) నిహిత ఇవ (దేవ) దివ్యవిద్యాసంపన్న సేనాధ్యక్షః (త్వష్టః) శత్రుదలచ్ఛేత్తః (భూరి)
 బహు(తే)తవ(సమ్ సమ్)ఏకీభావే, అత్ర ప్రసముపొదః పాదపూరణే అ.౧.౧-౬. ఇతి సమిత్యస్య
 ద్విత్వమ్. (ఏతు) ప్రాప్నోతు.(సలక్ష్మ)సమానం లక్ష్మ యస్య తత్. ఆస్యేషామపి దృశ్యత ఇతి
 దీర్ఘః. (విషురూపమ్) వ్యావకం వివిధరూపం వా(భవాతి)భవతు. (దేవత్రా)దేవం దేవమితి దేవత్రా
 (యంతమ్) గచ్ఛతమ్ (అవసే) రక్షణాద్యాయ (సఖాయః) సుహృదః సంతః (అను)(త్వా)త్వామ్
 (మాతా) జననీ (పితరః) రక్షకా జనకాః (మదన్తు) హర్షన్తు. అయమ్మన్త్రోః శత. ౩. ౫. ౪-౩౩.
 వా

అన్వయః :- హే త్వష్ట ర్దేవ సేనావతే ! భగవన్ అంగే అంగే ఐంద్రోః ప్రాణ ఇవావసే
 సంగ్రామే నిధీధ్యత్ యద్వా అంగే అంగే ఉదాన ఇవ సంగ్రామే నిధీతో భవాతి, యత్ తే తవ విషు
 రూపం సలక్ష్మ భవాతి తత్సంగ్రామే భూరి యథా స్వాత్తథా సంసమేతు. సఖాయో మాతా పితరశ్చ
 దేవత్రా దిర్యం యద్దం వ్యవహారం వా యంతం త్వా త్వామనుమదన్తు.

భావార్థః :- సేనావతిః సర్వమిత్రోఽజ్ఞేఽజ్ఞే ప్రాణ ఉదాన ఇవ సంగ్రామే విచరన్ సేనాస్థ
 వీరాన్ ప్రజాస్థపురుషాంశ్చ హర్షయిత్వా శత్రున్విజయిత.

పదార్థము :- (త్వష్టః) ఓ శత్రుబల విదారకా! (దేవ) దివ్య విద్యాసంపన్నుడవైన
 సేనాపతి ! నీవు(అవసే)రక్షాదుల నిమిత్తమై ఎటుల(అంగే అంగే) ప్రతి అంగమునందు
 (ఐంద్రః)ఇంద్రుడన జీవము, అది దేవతగా గలిగియున్న శరీరమంతట వసించు ప్రాణవా
 యువు సకల వాయువులను తిరస్కరించుచు స్వయముగ ప్రకాశించుచున్నదో అటులనే
 నీవుచు సంగరమందు నిఖల శత్రువులను తిరస్కరించుచు(నిధీధ్యత్)ప్రకాశకుడవుకమ్ము, లేక
 (అంగే అంగే)ఎటుల ప్రతి యంగమున(ఉదానః)అన్నాది పదార్థముల నూర్ధ్వమునకు
 చేర్చు సుదానవాయువు ప్రస్తృతమైయున్నదో, అటులనే స్వవిభవముచే సకల వీరులను
 ప్రోత్సహించుచు సంగ్రామమునందు(నిధీతః)నిరంతరము నిలబడిన వానివలె ప్రకాశితు
 డవుకమ్ము(యత్ తే విషురూపమ్)నీ వివిధరూపములలో[వ్యావకమై యున్న](సలక్ష్మ)

వరస్పర యుద్ధలక్షణ మేది(భవాతీ)కిన్నదో అది(సంగ్రామే)సంగరమందు(భూరి) విస్తారముగ(సంసమ్)(ఏతు)ప్రవృత్తమగునుగాక! ఓ సేనాధ్యక్షా! నీరక్షణకై సమస్త శూర వీర పురుషులు(సఖాయః)మిత్రులై ప్రవర్తించెదరుగాక!(మాతా)జనని(పితరః)పిత, పితృవ్యులు, భృత్యులు, శుభచింతకులు[మున్నగు వారందరు](దేవతా) దేవతలను, విద్వాంసులను, ధర్మయుక్త యుద్ధమును, ధర్మయుక్త వ్యవహారమును(యంతమ్) పొందుచున్న(త్యా)నిన్ను(అనుమదఃతు) ఆనుమోదింతురుగాక!

భావార్థము :- ఎటుని ప్రతియంగమునందు ప్రాణోదానములు ప్రవర్తమానములై యున్నవో, ఎటునినే కల ప్రాణులయందు మిత్రభావముతో మెలగు సేనాపతి సంగ్రామమునందు విచరించుచు [విచరించుచు] సేనను, ప్రజాపురుషులను సంతసించజేసి శత్రువులను జయించుగాక! [౨౨౮]

౨౨౮. సముద్రం గచ్ఛేత్వాదే ర్దిర్భవమా ఋషిః, సేనాపతి ర్దేవతా, యాజుష్య ఉష్ణిషచ్ఛందాసి ఋషభః స్వరః.

అథ రాష్ట్రకర్మానుష్ఠాతుమర్హాయ శిష్యాయ గురుః కిం కిముపదిశేదిశ్యాహ.

రాజ్యకార్యమొనర్చుటకు యోగ్యుడైన శిష్యునకు గురువేమేమి యుపదేశించవలయును? ఇందు చెప్పబడుచున్నది.

సముద్రఙ్గచ్ఛ స్వాహాన్తరిక్షఙ్గచ్ఛ స్వాహా దేవతా సవితారఙ్గచ్ఛ స్వాహా మిత్రావరుణౌ గచ్ఛ స్వాహాఽహోరాత్రే గచ్ఛ స్వాహా ఛందాససి గచ్ఛ స్వాహా ద్యావా పృథివీ గచ్ఛ స్వాహా యజ్ఞం గచ్ఛ స్వాహా సోమం గచ్ఛ స్వాహా దివ్య న్నభో గచ్ఛ స్వాహాగ్నిం వైశ్వానరఙ్గచ్ఛ స్వాహా మనో మే హర్ది యచ్ఛ దివన్తే ధూమో గచ్ఛతు స్వర్ణ్యోతిః ప్రథివీ మృస్మనా పృణ స్వాహా॥ ౨౨౮॥

సముద్రమ్, గచ్ఛ, స్వాహా, అన్తరిక్షమ్, గచ్ఛ, స్వాహా, దేవతా, సవితారమ్, గచ్ఛ, స్వాహా, మిత్రావరుణౌ, గచ్ఛ, స్వాహా, అహోరాత్రేఽభిత్సహో రాత్రే, గచ్ఛ, స్వాహా, ఛందాసి, గచ్ఛ, స్వాహా, ద్యావా పృథివీ + ఇతి ద్యావాపృథివీ, గచ్ఛ, స్వాహా, యజ్ఞమ్, గచ్ఛ, స్వాహా, సోమమ్, గచ్ఛ, స్వాహా, దివ్యమ్, నభః, గచ్ఛ, స్వాహా, అగ్నిమ్, వైశ్వానరమ్, గచ్ఛ, స్వాహా, మనః, మే, హర్ది, యచ్ఛ, దివమ్, తే, ధూమః, గచ్ఛతు, స్వః, జ్యోతిః, పృథివీమ్, భస్మనా, ఆ, పృణ, స్వాహా.

పదార్థః :- (సముద్రమ్) సముద్రవన్ని జలాని యస్మిన్ తముదధిమ్ (గచ్చ) (స్వాహా) బృహన్నెకారచనాదివిద్యాసిద్ధేన యానేన (అంతరిక్షమ్) ఆకాశమ్ (గచ్చ) (స్వాహా) ఖగోళప్రకాశ కయా విద్యయా సంపాదితేన విమానేన (దేవమ్) ద్యౌతమానం పరమేశ్వరం (గచ్చ) జానీహి (స్వాహా) వేదవాచా సత్సంగసంస్కృతయా వా (మిత్రావరుణౌ) ప్రాణోదానౌ (గచ్చ) ప్రాణాయా మాభ్యాసేన విద్ధి (స్వాహా) యోగయుక్త్యా వాచా (అహోరాత్రే) అహాశ్చోరాత్రిశ్చ అహోరాత్రే హేమంతశశిరావహోరాత్రే చ ఛందసి అ. ౨. ౪-౨౮. అనేన సప్తసకత్వమ్. (గచ్చ) కాల విద్యయా జానీహి యాహి వా (స్వాహా) జ్యోతి ర్పౌధయుక్త్యా వాచా (ఛందాసి) ఋగ్వజ్ఞః సామాధర్మరాజశ్చతురో వేదాన్. (గచ్చ) పతనపాతనపురస్పరేణ శ్రవణమననవిద్యాసనసాక్షిత్వా రేణ విజానీహి. (స్వాహా) వేదాజ్ఞాది విజ్ఞాన సహితయా వాచా (ద్యావా పృథివీ)ద్యౌశ్చ పృథివీక్షిత తౌ భూమిసూర్యా తద్గతావఫీష్టదేశదేశాంతరావతి యావత్ (గచ్చ) జానీహి (స్వాహా) భూమియానా కాశయాన రచన భూగోల భూగర్భ ఖగోల విద్యయా (యజ్ఞమ్) అగ్నిహోత్ర శిల్ప రాజ వ్యవహారాదికమ్. (గచ్చ) (సోమమ్) ఓషధినమూహమ్ (గచ్చ) జానీహి (స్వాహా) వైద్యక శాస్త్ర బోధ ర్థయా వాచా (దివ్యమ్) వ్యవహారవ్యం శుద్ధమ్ (నభః) జలమ్ (గచ్చ) ప్రాప్నుహి (స్వాహా) తద్గుణ విజ్ఞాపయిత్ర్యా వాచా (అగ్నిమ్) విద్యుతమ్ (వైశ్వానరమ్) సర్వత్ర ప్రకాశమానమ్ (గచ్చ) జానీహి (స్వాహా) తద్పౌధయుక్త్యా వాక్యా (మనః) చిత్తమ్ (మే) మమ (హార్ది) హృదయస్యాతిశయేన ప్రియమ్ (గచ్చ) నిదేహి (దివమ్) సూర్యమ్ (తే) తవ (ధూమః) యంత్రజ్వలనభావః (స్వః) సుఖమ్ (అంతరిక్షమ్) అవకాశమ్ (జ్యోతిః) జ్వాలామ్ (పృథివీమ్) భస్మనా (అనమంతాత్) (వృజ) యోజయ (స్వాహా) యజ్ఞానుష్ఠాన యంత్ర రచన విద్యయా. అయమ్మంత్రః శత ౩. ౬. ౫ ౧౦-౧౮. తథా ౭. ౧. ౧-౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే రాజకర్మానుష్ఠానార్హ! విద్యం స్తవ్యం స్వాహా సముద్రం గచ్చ. స్వాహా ౨ అంతరిక్షం గచ్చ స్వాహా దేవం సవితారం గచ్చ. స్వాహా మిత్రావరుణౌ గచ్చ. స్వాహా ౨ అహోరాత్రే గచ్చ. స్వాహా యజ్ఞం గచ్చ. స్వాహా సోమం గచ్చ. స్వాహా దివ్యం సభో గచ్చ స్వాహా ౨ అగ్నిం వైశ్వానరం చ గచ్చ. మే మమ మనోహార్ది గచ్చ. తే తవ ధూమో దివ్యం జ్యోతిః స్వర్గచ్ఛతు. త్వం స్వాహా భస్మనా పృథివీ మాపృణ.

భావార్థః :- ధర్మాదిరాజ్యవ్యాపారకరణవృత్తి మభివృద్ధి ర్జనై ర్భూమియానాంతరిక్షయానా కాశయానై ర్వివిధయంత్రకలారచనైశ్చ సర్వాః సామగ్రీః సంపాద్య ద్రవ్యసంచయః కార్యః.

పదార్థము :- ధర్మాది రాజ్యకర్మ లొనర్చదగిన శిష్యుడా! నీవు (స్వాహా) పెద్దపెద్ద అశ్వతరీనావలను, పొగయోడలను నిర్మించు విద్యచే నౌకాది యానముల నధిష్టించి (సముద్రం గచ్చ) సముద్రమును చాటుము. (స్వాహా) ఖగోళమును ప్రకాశింపజేయు విద్య చే సిద్ధమొనర్చబడిన విమానాది యానములతో (అంతరిక్షమ్ గచ్చ) ఆకాశమును అధిగమించుము. (స్వాహా) వేదవాణితో (దేవమ్) ప్రకాశమానుడగు (సవితామ్) సకలము నుత్పన్నమొనర్చు పరమేశ్వరుని (గచ్చ) తెలుసుకొనుము. (స్వాహా) వేద సుగతిచేతను, సజ్జన సాంగత్యముచేతను శుద్ధమైనదియు, సంస్కరింపబడినదియునగు వాణిచేతను (మిత్రావరుణౌ) ప్రాణోదాన [వాయువు] లను (గచ్చ) గుర్తించుము. (స్వాహా) జ్యోతిషవిద్య

చే (అహోరాత్రే)దివారాత్రములను, వాని గుణములను(గచ్ఛ)గ్రహించుము.(స్వాహా) వేదాంగ విజ్ఞాన సహితమగు వాణిచే(ఛందాంసి)ఋగ్యజుస్సా మాధర్వములను చతుర్వేదములను(గచ్ఛ)జాగుగా నెఱుగుము.(స్వాహా) భూయావ, ఆకాశమార్గయాన రచనల చేతను,భూగోళ భూగర్భ భగోళ విద్యల ద్వారాను (ద్వ్యావాప్యభివీ) భూమిస్థములును సూర్యప్రకాశస్థములునగు ఆభిష్టదేశదేశాంతరములను(గచ్ఛ)ఎరుగుము మఱియు పొందుము.(స్వాహా)సంస్కృతమైనవాణిచే(యజ్ఞమ్) అగ్ని హోత్రమును, శిల్పవిద్యను, రాజనీతిని, యజ్ఞమును (గచ్ఛ)పొందుము. (స్వాహా)వైద్యక విద్యచే(సోమః)సోమలతాది టపధి సమూహమును,(గచ్ఛ)తెలిసికొనుము.(స్వాహా) జలములయొక్క గుణావగుణములను బోధజేయు విద్యచే (దివ్యమ్) వ్యవహరించుటకువయుక్తములగు పవిత్రములైన (నదః) జలములను(గచ్ఛ) ఎఱుగుము, మఱియు (స్వాహా) విద్యుత్తును, ఆగ్నేయాస్త్రాదులను, తంతి మఱియు సకల కలాయంత్రములను ప్రకాశితమొనరించు విద్యచే(అగ్నిమ్) విద్యుదగ్నిని(గచ్ఛ)జాగుగా నెరుగుము. మరియు(మే మనః)నా మనస్సును(హృద్ది) ప్రీతియుక్తముగ(గచ్ఛ) సత్యధర్మమునందు స్థితమొనర్చుము. అనగా నా ఉపదేశము ననుసరించి ప్రవర్తించుము. మరియు(తే)నీయొక్క (ధూవః) కళలయొక్కయు మఱియు యజ్ఞాగ్నియొక్కయు పాగ (దివమ్) సూర్యప్రకాశమును మఱియు (జ్యోతిః) దాని జ్వాల (స్వః)అంతరిక్షమును(గచ్ఛతు)ప్రాప్తించునుగాక! మఱియు నీవు యంత్రకళయందున్న అగ్నియందు(స్వాహా) కాష్ఠాది పదార్థములను భస్మమొనరించి (భస్మనా) ఆ భస్మముచే (వృథివీమ్)వృథివిని(అపృణ)అచ్ఛాదించుజేయుము.

భావార్థము :- ధర్మార్థ కామమోక్షరాజ్యవాణిజ్యాదులను కోరు పురుషుడు భూమి యానములను, అంతరిక్షయానములను, మఱియు ఆకాశమార్గమున ప్రయాణ మొనరించు విమానాది రథములను, లేక నానా ప్రకారములగు కళాయంత్రములను నిర్మించియు, సకల సామగ్రిని సంగ్రహపఱచియు, ధనమును, రాజ్యమును ఉపార్జించవలయును. [౨౨]

౨౩౦. మావ ఇత్యన్య దీర్ఘతమా ఋషిః, వరుణో దేవతా, బ్రాహ్మీ స్వరాదుష్టిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః, సుమిత్రీయా న ఇత్యన్య విరాగ్దాయత్రీ ఛందః, వడ్డః స్వరః.

అథ వాణిజ్యార్థం రాజప్రబంధమాహ.

వాణిజ్య వ్యాపారములొనర్చుటకు రాజ్యప్రబంధము చెప్పబడినది.

మాపో మాషధీర్హి సీస్థా మో ధామో రాజుల స్తతో వరుణ నో ముఖ్య!

యదాహు రఘ్నైః ఇతి వరుణేతి శపామహే తతో వరుణ నో ముఖ్య!

సుమిత్రియా నైఋత్యే ఓషధయః సంతు దుర్మిత్రియా స్తస్మై సస్తు
యోఽస్మాద్దేవస్త్వి యజ్చ వయం ద్విష్మః॥

॥౬.౨౨.॥

మా, అపః, మా, ఓషధీః, హింసీః, ధామ్నాధామ్న + ఇతి ధామ్నః, ధా
మ్నః, రాజన్, తతః, వరుణ, నః, ముజ్చ, యత్, ఆహుః, అఘ్నః, వరుణ
ఇతి, శపామహే, సుమిత్రియా ఇతి సుమిత్రియాః, నః, అపః, ఓషధయః,
సంతు, దుర్మిత్రియా + ఇతి దుఃమిత్రియాః, తస్మై, సస్తు, యః, అస్మాన్, దేవస్త్వి,
యమ్, చ, వయమ్, ద్విష్మః.

పదార్థః :- (మా) నిషేధే (అపః) జలాని (మా) నిషేధే (ఓషధీః) యవాదీన్ (హింసీః)
(ధామ్నా ధామ్నః) స్థానాత్ స్థానాత్ (రాజన్) సభాపతిః (తతః) తస్మాత్ (వరుణ) ప్రళస్త(నః)
అస్మాన్ (ముజ్చ) (యత్) (ఆహుః) (అఘ్నః) హస్తమయోగ్యా గావస్తాః. అఘ్నః ఇతి గోనామసు
పరితప్తం విఘ్నం. ౨.౧౦. (ఇతి) అనేన ప్రకారేణ (వరుణ) న్యాయకారినః (ఇతి) ప్రకారాంతరే (శపా
మహే) (సుమిత్రియా) సుమిత్రాణీవ (నః) అన్యభ్యమ్ (అపః) (ఓషధయః) (సంతు) (దుర్మిత్రియాః)
దుర్మిత్రాణీవ (తస్మై) ద్విష్వతే (సంతు) (యః) అమిత్రః (అస్మాన్) దేవస్త్వి (యమ్ చ) (వయమ్)
(ద్విష్మః).

అన్వయః :- హే రాజన్! త్వమప ఓషధీశ్చ మా హింసీ. న కేవలమిదమేవ కుర్యా.
కింతు తతో ధామ్నా ధామ్నోఽస్మాన్ మా ముజ్చ. హే వరుణ! అఘ్నః ఇతి యద్భవన్త ఆహుః
వయం చేత్తం శపామహే, తతస్త్వం మా ముజ్చ. వయమపి న ముజ్చాముః. హే వరుణ! నః
అన్యభ్యమాప ఓషధయశ్చ సుమిత్రాయ స్సమిత్రవత్ సస్తు. యోఽస్మాన్ దేవస్త్వి యం చ వయం
ద్విష్మ స్తస్మై దుర్మిత్రియాః శత్రువత్ సస్తు.

భావార్థః :- రాజపురుషాః ప్రజాభ్యోఽసీత్యా ధనం న గృహ్తీయః. రాజరక్షణాయ ప్రతిజ్ఞాం
కుర్య రన్యాయం వయం న కరిష్యామ ఇతి దుష్టాన్ సతతం దండయేయ రితి.

పదార్థము :- (రాజన్) ఓ సభాపతి! నీవు నీ ప్రత్యేకస్థానములందు (అపః) జలము
లను మరియు (ఓషధీః) అన్న పాన పదార్థములను, కిరానాభోజన సంభారములను, వ్యా
పారపు ది. సులను వనజ పదార్థములను (మా హింసీ) నష్టమొనర్చకుము. అనగా ప్రతి
చోట మాకు వలయు పదార్థములు లభించుచునుండవలయును. చేయవలసినది ఇంతియే
కాదు, ఇంకా (తతః) ధామ్నః ధామ్నః) ఆ యా స్థానములనుండి (నః) మన్యుల (మా ముం
చ) త్యజించకుము (వరుణ) ఓ న్యాయమొనరించువాడా! సభాపతిచేసిన న్యాయములో
(అఘ్నః) చంః తగని గవాది పశువులతోడు (ఇతి) అని నీవే ఒట్టుచెప్పుచున్నావు మఱి
యు మేమును (శపామహే) శపథమొనర్చుచున్నాము. నీవును ఈ ప్రక్షణము విడకుము.

.మేమును వీడము. ఓ వరుణా! మీరాజ్యమునంద (నః)మాక (అహః) జలములు ఓషధులు (సుమిత్రీయాః సంతు) శ్రేష్టమి తునితో తుల్యము [సుమిత్ర తుల్యము] అగుగాక! మఱి యు(యః)ఎవడ (అస్మాన్ ద్వేష్టి)నూతో వైరము వహించుచున్నాడో, (చ) మనియు (వయమ్) మేము (యమ్ దిష్టాః) ఎవనిని ద్వేషించుదుమో (తస్మై) అతనికికై యా ఓషధులు (దుర్మిత్రీయాః) దుఃఖమును కలిగించు శత్రుతుల్యములగు గాక!

భావార్థము :- రాజు, రాజ పురుషులు ప్రజలనుండి అవినీతి ప్రజల ధనమును గ్రహించ కూడదు. మరేమనిన రాజ్యపాలనకై రాజపురుషులు “మే మన్యాయ మొనర్చుము. నిరతము మేము మిమ్ము కాపాడెదము. దొంగలను, దోపిడికాండ్రను, లంఘింతులను, కపటులను, కమార్గులను, అన్యాయులను, కుకర్మిలను సేవంతరము దండించెదమని” ప్రతిన బూనవలయును. [౨౩౦]

౨౩౧. హవిష్మతీరిత్యన్య దీప్తరమా ఋషిః, అవయజ్జ సూర్యో దేవతాః,

నిచృద్వాన్యనుష్టుప్ శబ్దః, గాంధారః స్వరః.

పునరన్యోఽన్యం మిలిత్వా రాజప్రజే కేన కిం కిం కుర్యాతా మిత్తాహ.

రాజు ప్రజలు కలిసి దేనిచే నేమేమి చేయవలయునను విషయ

మీ మంత్రమందుపదేశించ బడినది.

హవిష్మతీ రిమా ఆపో హవిష్మాత్ ౨॥ ఆవివానతి॥

హవిష్మాన్ దేవో అధ్వరో హవిష్మాత్ ౨॥ అస్తు సూర్యః॥ ౨.౨౩॥.

హవిష్మతీః, ఇమాః, అహః, హవిష్మాన్, ఆ, వివానతి, హవిష్మాన్, దేవః, అధ్వరః, హవిష్మాన్, అస్తు, సూర్యః.

పదార్థః :- (హవిష్మతీః) ప్రశస్తాని హవీంషి విద్యంతే యాసు తాః (ఇమాః) ప్రత్యక్షః (అహః) జలాని (హవిష్మాన్) ప్రశస్తాని హవీంషి విద్యంతే యన్య వాయోః సః. దీర్ఘదటి సమానపాద ఇతి రుః. ఆతో టి నిత్యమితి సానునాసికత్వమ్ (ఆ) సమనాత్ (వివానతి) సేవతే. వివానతీతి పరిచరణ కర్మ సరితమ్. నిఘం. ౫.౩. (హవిష్మాత్) (దేవః) సుఖయితా (అధ్వరః) యజ్ఞః (హవిష్మాన్) అస్తు. (సూర్యః).

అన్వయః :- హే విద్వాంసో యథేమా ఆపో హవిష్మతీర్హవిష్మత్యః స్యు రయం వాయుర్హవిష్మానేవావివానతి, సర్వాన్ పరిచరతి. దేవోఽధ్వరో హవిష్మాన్ స్యాత్, సూర్యో హవిష్మాన్ అస్తు భవేత్, తథా భవంతో యజ్ఞేనై కాన్ శుద్ధాన్ కుర్వన్తు.

భావార్థః :- అత్ర వాచకయప్రోపమాలంకారః. యేన వాయుజల సంయోగేనానేకాని సుఖాని సాద్యంతే, యై ర్వివిధదేశదేశాంతరగమనేన వస్తుప్రావణం భవతి, తై రేతత్ కర్మక్రియా వివక్షణ ఏవ కర్తుం శక్నోతి. యో వివిధక్రియాప్రకాశకోఽస్తి, స యజ్ఞో వృష్ట్యాది సుఖకరో భవతి.

పదార్థము:— ఓ విద్వాంసులారా ! (ఇమాః ఆహః) ఈ జలములు (హవిష్మతీః) బాగుగా ఆదాన ప్రదానము లొనర్చునవియు, క్రియాశుద్ధి [కరములును] సుఖప్రదము లును అగుగాక ! అనగా సకల విధములగు నుపకారములు పరస్పరము సమకూర్చుకొన గలుగు కార్యముల నొనర్చుడు. (హవిష్మాన్) పవనము ఉపకారా నుపకారములను (అవి వాసతి) చక్కగా పరిచార మొనర్చును గాక ! (దేవః) సుఖము నొనగు (అధ్వరః) యజ్ఞము కూడ (హవిష్మాన్) పరమానంద ప్రదము [అగు గాక !] (సూర్యః) సూర్యులొకముకూడ (హవిష్మాన్) సుగంధాది యుక్తమై సుఖదాయకము (అస్తు) అగు గాక !

భావార్థము :- ఈ మంత్రమున వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఏ వాయు జలముల సంయోగముచే అనేక సుఖములు సాధించబడు చున్నవో, వేనివలన దేశ దేశాంతరములకు పోగలుగుటచే ఉత్తమోత్తమ వస్తువుల ప్రాప్తి లభించుచున్నదో, ఆ అగ్ని జ్వాలిది పదార్థములతో ఉక్త కార్యములను క్రియాచతురు డగు పురుషుడే చేయ గలుగుచున్నాడు. మరియు నెవ డనేక రకముల శిల్పవిద్యలను, అనేక క్రియలను ప్రకాశ మొనర్చునో అతడే యజ్ఞమును, వర్షా ద్యుత్తమోత్తమ సుఖములను సమకూర్చు వాడగుచున్నాడు. [౨౩౦]

౨౩౨. అగ్నే ర్భ ఇత్యస్య మేధాతిథి ర్భషిః, అగ్నిత్రిష్టుప్ ఛందః, దైవతః స్వరః, అమూర్జేత్యస్య త్రిపాద్ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అథ గురువత్స్వో బ్రహ్మచర్య మనువర్తినీః కన్యాః కిం. కిముపదిశేయ రిత్యాహ.

బ్రహ్మచర్యమును పాలించు కన్యకు గురువత్సు లేమి యుపదేశించవలయునను విషయమిందు చెప్పబడినది.

అగ్నే ర్భోఽపన్నగృహస్య సదసి సాదయామీన్ద్రాగ్నో ర్భాగధేయాన్త మిత్రావరుణయో ర్భాగధేయాన్త విశ్వేషాం దేవానాం భాగధేయాన్త. అమూర్యా ఉప సూర్యే యాభిర్వా సూర్యః సహ తా నో హిన్వన్త్యధ్వరమ్॥ ౨౩౨॥

అగ్నేః, వః, అపన్నగృహస్యేత్యపన్న గృహస్య, సదసి, సాదయామి, ఇంద్రాగ్నోః, భాగధేయీతి భాగధేయాః, స్త, మిత్రావరుణయోః. విశ్వేషామ్, దేవానామ్, అమూః, యః, ఉప, సూర్యే, యాభిః, వా, సూర్యః, సహ, తా, నః, హిన్వన్తు, అధ్వరమ్.

పదార్థః:- (అగ్నేః) విద్యాదిగుణ ప్రకాశితస్య సభ్యజనస్య (వః) యుష్మాన్ యుష్మాకం వా (అపన్నగృహస్య) అప్రాప్తగృహస్య కుమారబ్రహ్మచారిణః (సదసీ) సీదంతి బుద్ధివిషయా యస్మిన్నితి సదః అధ్యయనాధ్యాపన విమిత్తా సభా తత్ర (సాదయామి) స్థాపయామి (ఇంద్రాగ్నేయః) సూర్య విద్యుతో ర్దుజానామ్ (భాగధేయః) విభాగ విజ్ఞానయుక్తాః. నామరూపభాగేభ్యః స్వార్థే దేయః ప్రత్యయః అ.౫-౪-౩౬. కేవల మామకే త్యాదినా అ.౪-౧-౩౦ జీవ(ప్ర)భవథ(మిత్రావరుణయోః) ప్రాణో దానయోః (విశ్వేషామ్) సర్వేషామ్ (దేవానామ్) విదుషాం పృథివ్యాదీనాం వా (అమూః) ప్రత్యజ్ఞే (యాః) (ఉప) (సూర్యే) సవితృలోకే (యాభిః) (వా) సజ్జంతరే (సూర్యః) సూర్యలోకః (సహ) (తాః) (నః) అస్మాకమ్ (హిన్వన్తు) ప్రీణంతు (అధ్వరమ్) గృహ శ్రమక్రియాసిద్ధికరం యజ్ఞమ్.

అన్వయః :- హే బ్రహ్మచారిణ్యో యాయం యా అమూః స్వయంవర వివాహం కృతవత్తః సప్తి. ఇన్ద్రాగ్నేయో ర్భాగధేయో స్థ. మిత్రావరుణయో ర్భాగధేయః స్థ. విశ్వేషాం దేవానాం భాగధేయః స్థ. తా వో యుష్మాన్ అపన్నగృహస్యాగ్నేః సదస్యహం సాదయామి. యా ఉపసూర్యే సూర్యగుణేషు తిష్ఠంతి, వా యాభిః సహ సూర్యో వర్తతే, తా నో అస్మాక మధ్వరం వివాహం కృత్వా హిన్వన్తు.

భావార్థః :- బ్రహ్మచర్యధర్మ మనువర్తినీనాం కన్యానా మవివాహితైః స్వతుల్యగుణకర్మ స్వభావైః పురుషైః సహేప. వివాహ కరణయోగ్యతాన్వీతి హేతో ధ్నురపత్నీయై బ్రహ్మచారిణ్యః కన్యా స్తాదృశ సేవోపదిశంతు. ఐల్వాసత్కాలే కృతవివాహయో ర్నియోగో భవితుమర్హతీ నన్యదేతి.

పదార్థము :- బ్రహ్మచారిణులగు నో కన్యలారా! (అమూః) (యాః) స్వయంవర వివాహముచే సతులను వరించిన యే యీ కన్యలున్నారో, వారివలె, (ఇంద్రాగ్నేయః) సూర్యవిద్యుత్తుల గుణములను (భాగధేయః) వేరువేరుగా నెరుగువారెవరు (ప్ర) ఉన్నారో, (మిత్రావరుణయోః) ప్రాణో దానముల గుణములను (భాగధేయః) విడివిడిగా నెఱుగువారెవరు (ప్ర) ఉన్నారో, (విశ్వేషామ్) విద్వాంసులను మరియు పృథివ్యాది పదార్థములను సేవించు వారెవరు (ప్ర) ఉన్నారో, అట్టి (వః) మీ యందఱను (అపన్న గృహస్య) గృహ కృత్యములింకను పొందనివారును, బ్రహ్మచర్య ధర్మాచ్యుష్ఠాన మొనర్చినవారును (అగ్నేః) (సదసీ) సకల విద్యాది గుణములచే ప్రకాశితులునునగు నుత్తమ బ్రహ్మచారుల సభలో నేను (సాదయామి) స్థాపించుచున్నాను. మరియు (యాః, ఉప, సూర్యే) ప్ర[స్త్రిలు] సూర్యలోకపు గుణములలో నుపస్థితురాండ్రగుచున్నారో (వా) లేక (యాభిః సహ) ఏ మహిళలతో పాటు (సూర్యః) సూర్యలోకము వర్తమానమై యున్నదో, ప్ర[విదుషీమణులు] సూర్యుని గుణములందతిచతురురాండ్రో, (తాః) వారందరు (నః) మాయొక్క (అధ్వరమ్) గృహ కార్యభారమును వహించు యజ్ఞమును (హిన్వంతు) అభివృద్ధి పఱచెదరుగాక!

భావార్థము :- బ్రహ్మచర్య ధర్మమును పాలించు కన్యలకు అవివాహిత బ్రహ్మచారులను, మరియు తన గుణకర్మస్వభావములతో సమానములగు గుణకర్మ స్వభావములు కలిగియున్న పురుషులను వివాహమాడుటకు అర్హతకలదు. కావున గురుజనుల సతీమణులు, బ్రహ్మచారిణులగు కన్యలకు వారు తమ యిష్టముమీద తుల్యగుణ స్వభావ

యుక్త పురుషులను వివాహమాడి సర్వదా సుఖముగా నుండునటుల ఉపదేశించవలయును. పతి చనిపోయిన స్త్రీ, భార్య గతించిన పురుషుడు సంతానేచ్ఛువులగుచో నాయరువురు నియోగ మొనర్చుకొన వచ్చును. కాని, వ్యభిచారాద్యన్య కర్మలనెన్నటికి నాచరించకూడదు. [౨౩౨]

౨౩౩. హృదే శ్వేత్యన్య మేధాతిథి రృషిః, సోమో దేవతా, ఆగ్నే విరాడనుష్టుప్ ఛందః.
గాంధారః స్వరః.

పునస్తాః కిం కిముపదిశేయ రిత్యాహ.

ఇంక వారేమి యుపదేశించవలయునను విషయమిందు చెప్పబడినది.

హృదే త్వా మనసే త్వా దివే త్వా సూర్యాయ త్వా ఊర్ధ్వ మిమ మధ్వరం దివి దేవేషు హోత్రా యచ్చ॥

॥౬.౨౫॥

హృదే, త్వా, మనసే, త్వా, దివే, త్వా, సూర్యాయ, త్వా, ఊర్ధ్వమ్, ఇమమ్, అధ్వరమ్, దివి, దేవేషు, హోత్రాః, యచ్చ.

పదార్థః :- (హృదే)హృత్సుఖాయ(త్వా)త్వామ్(మనసే)సదసన్మననాయ(త్వా)త్వామ్(దివే)సర్వసుఖ ద్యోతనాయ(సూర్యాయ)సూర్యగుణాయ(త్వా)త్వామ్(ఊర్ధ్వమ్) ఉత్క్రిష్టమ్ (ఇమమ్) ప్రత్యక్షమ్(అధ్వరమ్)అవినశ్యరం యజ్ఞమ్ (దివి)కుభగుణప్రకాశే(దేవేషు) విద్వత్సు (హోత్రాః) హవనకర్తా సుష్మాత్ర్యః(యచ్చ)ఉపగృహ్ణీహి. అయం మంత్రః శత. ౩.౭.౪, ౪-౫. వ్యాఖ్యాతః

అన్వయః :- హే బ్రహ్మచారిణీ! కన్యే! త్వం యథా వయం సర్వా దేవేషు స్వపతిషు సమీప పర్తివ్యో హోత్రా హవనకర్తా సుష్మాత్ర్యః స్యుస్తథా భవ. యథా వయం హృదే త్వా, మనసే త్వా, దివే త్వా, సూర్యాయ త్వా సుఖాస్మ త్తథా దివీమమధ్వర మూర్ధ్వం యచ్చ.

భావార్థః :- యథా పతివ్రతాః స్వపతిషు తత్త్రియమాచరన్త్యైః గ్నిహోత్రాది కర్మసు నిరతాః స్యుస్తథా వివాహానంతరం బ్రహ్మచారిణీభి ర్బ్రహ్మచారిభిరపి పరస్పర మనువర్తితవ్యమితి.

పదార్థము :- ఓ బ్రహ్మచారిణీ! మేమెటుల (దేవేషు) మాకు సుఖము కలిగించు పతుల సమీపమున నుండువారముగ, [(హోత్రాః)] అగ్ని హోత్రాది కర్మల ననుష్ఠించు వారముగ నున్నా మో అటులనే నీవును కమ్ము. మరియు మేమెటుల(హృదే)సౌహృద్ సుఖమునకై(త్వా)నిన్ను (మనసే)మంచి చెడు విచారించుటకై(త్వా)నిన్ను (దివే) సర్వ సుఖములను ప్రకాశింపజేయుటకు(త్వా)నిన్ను(సూర్యాయ)సూర్యునితో సదృశములగు గుణములకొరకు (త్వా) నిన్ను శిక్షగఱపుచున్నానో అటులనే నీవును (దివి) సమస్త సుఖములను ప్రకాశ మొనర్చు నిమిత్తము(ఇమమ్ అధ్వరమ్) నిరంతరము సుఖముచేకూర్చు గృహోశ్రమరూపమగు నీ యజ్ఞమును (ఊర్ధ్వమ్ యచ్చ)వృద్ధి పఱచుము.

భావార్థము :- ఎటుల పతులసేవ యొనర్చుచు వారి సమీపమున నిలబడు పతి ప్రతలైన గురుపతులు అగ్నిహోత్రాది కర్మలందు స్థిరబుద్ధియుంచుచున్నారో, అటులనే వివాహాంతరము బ్రహ్మచారిణులగు కన్యలు, బ్రహ్మచారులు [నగు యువకులు] పరస్పరము ప్రవర్తించ వలయును. [౨౩౩]

౨౩౪. సోమ రాజన్విత్వస్య మేధాతిథి రృషిః, గాయత్రీ చందః, షడ్జః స్వరః, శృణోత్విశ్వస్యాగ్నే త్రిష్టుప్ చందః, దైవతః స్వరః.

అథ గురుజనః క్షత్రియం శిష్యం ప్రజా జనాంశ్చ ప్రత్యవదిశతి.

క్షత్రియశిష్యునికి, ప్రజలకు గురువుపదేశించుచున్నాడు.

సోమ రాజన్విశ్వా స్త్వం ప్రజాఽక్షపావరోహ విశ్వాస్త్యాం ప్రజాఽక్షపావరోహంతు. శృణోత్త్వగ్నిః సమిధా హవమ్మే శృణ్వంత్యాహౌ ధిషణాశ్చ దేవీః శ్రోతా గ్రావాణో విదుషో న యజ్ఞః శృణోతు దేవః సవితా హవమ్మే స్వాహా॥

సోమ, రాజన్, విశ్వాః, త్వమ్, ప్రజా+ఇతి ప్రజాః, ఉపావరోహేత్వప్ అవరోహ, విశ్వాః, త్యామ్, ప్రజా+ఇతి ప్రజాః, ఉపావరోహన్విత్వప్ అవరోహంతు, శృణోతు, అగ్నిః, సమిధేతి సమ్, ఇధా, హవమ్, మే, శృణ్వంతు, ఆహః, ధిషణాః, చ, దేవీః, శ్రోత, గ్రావాణః, విదుషః, న, యజ్ఞమ్, శృణోతు, దేవః, సవితా, హవమ్, మే, స్వాహా॥ -

॥౬.౨౬॥

పదార్థః :- (సోమ) ప్రశస్తైశ్వర్యయుక్త (రాజన్) సర్వోత్కృష్టగుణైః ప్రకాశమానః (విశ్వా) సర్వాః (త్వమ్) (ప్రజా) పాలనీయాః (ఉపావరోహ) ఉపవర్తస్య (విశ్వా) సర్వాః (త్యా) పితర మప త్యానీవ (ప్రజా) సుఖాయ ప్రజననీయాః (ఉపావరోహంతు) సమపాశ్రయస్తు (శృణోతు) (అగ్నిః) పావకః (సమిధా) సమిధేన (హవమ్) అర్జవమ్ (మే) మమ (శృణ్వంతు) (అహః) శుభగుణ కర్మవ్యాప్తాః (ధిషణాః) ధృష్టా వాచో యాసాం తాః ధిషణేతి వాక్సా. నిఘం. ౧. ౧౧. (చ) పక్షంతరే (దేవీః) విదుష్యః (శ్రోత) శృణుత. అత్ర తస్య స్థానే తవ తనవ తనథనాశ్చ. అ. ౭. ౧. ౪౫. అనేన తవాదేశః. ద్వ్యచోత స్తిజ ఇతి దీర్ఘః. బహులం ఛందసీతి శ్చులోపశ్చ. (గ్రావాణః) పదసద్వివేచకా విద్వాంసః. గ్రావాణ ఇతి పదనామసు పతితమ్. ని. ౫. ౩. (విదుషః) (న) ఇవ (యజ్ఞమ్) (శృణోతు) (దేవః) విద్యాప్రకాశితః. (సవితా) ఐశ్వర్యవాన్ (హవమ్) (మే) మమ (స్వాహా) స్తుతియుక్తా వాగ్యథా తథా. అయం మంత్రః శత ౩. ౭. ౬-౨౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సోమ రాజన్ స్త్వం పితేవ విశ్వాః ప్రజా ఉపావరోహ. త్యాం విశ్వాః ప్రజా అపత్యానీవోపావరోహంతు. భవాన్ సమిధాగ్నిరివ మే మమ ప్రజాజనస్య హవం శృణోతు. యా అహో ధిషణా దేవీః దేవ్యః పత్న్యశ్చ మాతరమివ త్రీన్యాయం శృణ్వంతు. హే గ్రావాణః

స్తావకా విద్వాంసః సభాసదో యాయం మమ హవం శ్రోత. దేవః సవితా భవాన్ విదుషో యజ్ఞం స ఇవ మే మమ హవం స్వాహా శృణోతు.

భావార్థః :- రాజా ప్రజాశ్చ పరస్పరానుమత్యా సర్వాన్ రాజ్యవ్యవహారాన్ పాలయేయ రితి.

పదార్థము :- (సోమ) శ్రేష్ఠైశ్వర్యవంతుడా! (రాజన్) సమస్తోత్కృష్ట గుణములచే ప్రకాశించు సభాధ్యక్షా! నీవు పితృతుల్యుడవై (విశ్వాః ప్రజాః) సకల ప్రజలను (ఉపారోహ) నికటస్థుడవై రక్షించుము. (త్యా) నిన్ను (ప్రజా) ప్రజలు పుత్రతుల్యులై (ఉపావరోహంతు) ఆశ్రయించుదురు గాక! ఓ సభాధ్యక్షా! (సమిధా) ప్రదీప్తమైనర్చు పదార్థముతో (అగ్నిః) సర్వగుణసంపన్నమగు నగ్ని యెటుల ప్రకాశితమగునో నీవును అటులనే (మే హవమ్) నా ప్రగల్భవాణిని (శృణోతు) ఆకర్ణించి న్యాయముతో ప్రకాశించుము. మరియు (ఆహః) సమస్త గుణములందు వ్యాప్తురాలును (ధిషణాః) విద్యాబుద్ధి యుక్తురాలును (దేవీః) ఉత్తమోత్తమ గుణములతో ప్రకాశవతియునగు నీ పత్నియు మాతృతుల్యముగ స్త్రీలన్యాయమును (శృణ్వంతు) ఆలకించునుగాక! (గ్రావాణః) సదసద్వివేచకులైన విద్వాంసులగు సభాసదులారా! మీరు మా యభిప్రాయములను మా మాటలలో (శ్రోత) వినుడు. మరియు (దేవః) విద్యాప్రకాశితుడు, (సవితా) ఐశ్వర్యవంతుడనగు సభాపతి (విదుషః) విద్వాంసుల (యజ్ఞమ్ న) యజ్ఞమువలె (మే) మా ప్రజల (హవమ్) నివేదనమును (స్వాహా) ప్రశంసాయతమగు వాక్కువలె (శృణోతు) వినును గాక!

భావార్థము :- రాజు, ప్రజలు పరస్పరసమ్మతి మీద సమస్తరాజ్య వ్యవహారములను నెరవేర్చుచుందురుగాక! [౨౩౪]

౨౩౫. దేవీరావ ఇత్యస్య మేఘాతిథి రృషిః, అపో దేవతాః, నిచృదాక్షీత్రిప్తువ్ ఛందః, రై వతః, స్వరః పున రేతే కథం వర్తేర నిత్వ్యపదిశ్యతే.

రాజు ప్రజలెటుల ప్రవర్తించవలయును? ఇందు చెప్పబడినది.

దేవీరాపో అపాన్నపాద్యో వక్షిర్మి ర్హవిష్వః ఇంద్రియావాన్ ముదింతమః తం దేవేభ్యో దేవత్రా దత్త శుక్రపేభ్యః యేషా మ్భాగ స్థ స్వాహా॥౬.౨౭

దేవీః, ఆహః, అపామ్, నపాత్, యః, పుః, ఊర్మిః, హవిష్వః, ఇంద్రియావానితీంద్రియావాన్, ముదింతమ+ఇతి మదిస్తమః, తమ్, దేవేభ్యః, దేవత్రేతి దేవత్రా, దత్త, శుక్రపేభ్యః+ఇతి శుక్రపేభ్యః, యేషామ్, భాగః, స్థ, స్వాహా

పదార్థః :- (దేవీః) దివ్యాః (ఆహః) అప్తాః ప్రజాః (అపాం నపాత్) అవినశ్యకః (యః) (పః) యుష్మాకమ్ (ఊర్మిః) జలతరంగ ఇవ. (హవిష్వః) హవిర్యో హితః (ఇంద్రియావాన్)

ప్రళస్తాసీంద్రియాణి యస్మిన్ సః (మదింతమః) మదయతీతి మదీ సోఽతిశయితః. నాద్ మస్య. అ. ౮.౨.౧౭. ఇతి మదిన శబ్దాన్ముమాగమః (తమ్) (దేవేభ్యః) విద్యద్యభ్యః (దేవతా) దివ్యాన్ గుణాన్ (దత్త) (శుక్రపేభ్యః) శుక్రం పీర్యం రక్షన్తి. తేభ్యః (యేషామ్) (భాగః) (స్త) (స్వాహా) అయం మంత్రః శత. ౩.౭.౪.౫. వ్యాఖ్యాతః.

అన్యయః :- హే ఆపో దేవీ దేవ్యః ప్రజా యాయం రాజభక్తా స్త భవతః, శుక్రపేభ్యో దేవేభ్యో యేషాం వో యుష్మాకమహం నపాదూర్మిరివేంద్రియావాన్ మదింతమో హవిష్యో భాగో ఽస్తి తం స్వాహా నవ్యాచా గృహీత. తథా రాజాదయః సభ్యః జనా దేవతా దివ్యాన్ భోగాన్ యుష్మద్యం ప్రదదతి తత్తేభ్యో యాయమపి దత్త.

భావార్థః :- ప్రజాజనా మిద ముచిత ముక్కుష్టగుణం సభావతిం మత్వా రాజపాలనాయ కరం దత్వా న్యాయం ప్రాప్నుయ రితి.

పదార్థము :- (ఆహః) శ్రేష్ఠగుణములందు వ్యాప్తులును (దేవీ) శుభకర్మలచే ప్రకాశ వంతులునునగు ప్రజలారా! మీరు [రాజభక్తులు] రాజును సేవించువారు (స్త) కండు, (శుక్ర పేభ్యః) శరీరముయొక్కయు, ఆత్మయొక్కయు పరాక్రమమును రక్షించువారును (దేవే భ్యః) దివ్యగుణయుక్తులగు విద్వాంసులకై (అహం నపాత్) జలములయొక్క నాశరహితమును, స్వాభావికమునునగు (ఊర్మిః) జలతరంగములవలె ప్రజారక్షకమును (ఇంద్రియా వాన్) ప్రళంసనియమైన ఇంద్రియములు కలిగినదియు (మదింతమః) ఆనంద ప్రదాతయు (హవిష్యః) భోగయోగ్యములగు పదార్థములతో నిష్పన్నమైనదియునగు (యేషామ్ వః) ఏమీ బలవంతులగు విద్వాంసులయొక్క (యః భాగః) ఏ భాగమున్నదో మీరందరు (తమ్) దానిని (స్వాహా) ఆదరపూర్వకముగా గ్రహణమొనర్చుడు. ఎటుల రాజాది సభ్యజనులు (దేవతా) దివ్యభోగముల [మీకు] నిచ్చుచున్నారో అటులనే మీరును వారికి (దత్త) ఆనందమొసగుడు.

భావార్థము :- పరస్పరము సమ్మతియొనర్చుకొని, ఉత్కృష్టగుణయుక్తుడగు సభాపతిని రాజుగా స్వీకరించి, రాజ్యపాలనమునకై కప్పముగట్టి న్యాయమును పొందుట ప్రజలకు తగిన కార్యము. [౨౩౫]

౨౩౬. కార్షిరసీత్యన్య మేధాతిథి రృషిః, ప్రజా దేవతాః, నిచ్చదార్శ్యమస్తున్

ఛందః, గాంధారః స్వరః,

అథాధ్యాపకో జనః ప్రతిజనం కిం కిముపదిశేదీత్యవ్యతే.

మానవున కధ్యాపకుడేమేమి యుపదేశించవలయును ?

కార్షి రసి సముద్రస్య త్వా క్షీత్యా ఉన్నయామి।

సమాపో అద్భి రగ్గత సమోషధీభి రోషధీః॥

కార్షిః, అసి, సముద్రస్య. త్వా, అక్షిత్రై, ఉత్, నయామి, నమ్, ఆపః, అద్భిరిత్యత్+భిః, అగ్మత, నమ్, ఓషధీభిః, ఓషధీః.

పదార్థః :- (కార్షిః)కర్షతి హలేన భూమిమితి. ఇజ్ఞో వపాచిభ్య ఇతీజ్ఞో. (అసి) (సముద్రస్య) అంతరిక్షస్య. సముద్ర ఇత్యంతరిక్షనామను పఠితమ్. నిఘం. ౧.౩౦. (త్వా) త్వామ్ (అక్షిత్రై) (ఉత్) ఉత్కృష్టే (నయామి) (నమ్) (ఆపః) జలాని (అద్భిః) జలైరేవ (అగ్మత) ప్రాప్నుత. లోడర్థే ఐజ్ఞో (నమ్) (ఓషధీభిః) సోమదిభిః (ఓషధీః) అయం మస్త్రః శత. ౩.౭.౪-౩౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే వైశ్యజనః! త్వం కార్షి రసి త్వాం సముద్రస్యాక్షిత్రై సమున్నయామి. సోర్యే యాయం యజ్ఞశోధితాభి రద్భి రేవావ ఓషధీభి రోషధీః సమగృత.

భావార్థః :- క్షేత్రాదిభూమిషు నానోషధయో జాయంత. ఓషధీభి రగ్నిహోత్రాదయో యజ్ఞాయజ్ఞై రంతరిక్షం జలపరమాణుభిః పూర్ణం భవతీతి హేతో ర్విద్వాంసో నిర్బుద్ధిజనాన్ క్షేత్రాదిషు నయన్తి. కుతస్తే విద్యా మభ్యసితం సమర్థా ఏవ న భవంతీతి.

పదార్థము :- ఓ వై శ్యజనుడా! నీవు (కార్షిః అసి) హలముతో [భూమిని] దున్నుటకు యోగ్యుడవు. (త్వా) నిన్ను (సముద్రస్య) అంతరిక్షముయొక్క (అక్షిత్రై) పరిపూర్ణత్వమునకై (ఉత్) యామి చక్కగా ఉత్కర్షణను గొలుపుచున్నాను. మీరందర (అద్భిః) యజ్ఞశోధిత జలములచే (ఆపః) జలములను (ఓషధీభిః) ఓషధులచే నోషధులను (నమ్ అగృత) ప్రాప్తమొందుదు.

భావార్థము :- క్షేత్రాది స్థానములందనే కాషధములు మొలకలెత్తును. ఓషధులచే నగ్నిహోత్రాది యజ్ఞములు, యజ్ఞములచే పరిశుద్ధమైన జలపరమాణువులు ఊర్ధ్వమునకు చేరుటచే వానిచే నాకాశము పరిపూర్ణమగుచున్నది. ఈ కారణముచే విద్వాంసులు విద్యాభ్యాస మొనరించుటకు సమర్థులు కాజాలని నిర్బుద్ధిజనులను క్షేత్రాదుల కార్యములందు వినియోగించుచున్నారు. [౨౩౬]

౨౩౭ యమగ్న ఇత్యస్య మధుచ్ఛండా ఋషిః, అగ్ని రేవతా. భురిగార్షీ గాయత్రీ

చంద్ర, పక్షి స్వరః.

అథ స విద్వాంసం కిమాహేత్యపదిశ్యతే.

అతడధ్యాపకునితో నేమనునది యుపదేశించబడినది.

యమగ్నే పృథ్వీ మర్త్యమవా వాజేషు యజ్ఞనాః।

స యన్తా శాశ్వతీ రిషః స్వాహా॥

॥౬.౨౯॥

యమ్, అగ్నే, పృథ్వితి పృథ్వీ, మర్త్యమ్, అవా, వాజేషు, యమ్, జునాః, సః, యన్తా, శశ్వతీః, ఇషః, స్వాహా॥

పదార్థః :- (యమ్) (అగ్నే) సర్వగుణవరః (పృథ్వీ) సంగ్రాహేషు. పృథ్వితి సంగ్రాహ నామసు పతితమ్. నిఘం. ౨.౧౩. (మర్త్యమ్) మనుష్యమ్ (అవాః) రక్షేః (వాజేషు) అన్ననిమిత్త క్షేత్రాదిషు (యమ్) (జానాః) గమయేః (సః) (యన్తా) (శశ్వతీః) అవినశ్వరాః (ఇషః) ఇవ్యంతే యస్తాః ప్రజాః (స్వాహా) ఉత్సాహికయా వాచా. అయం మంత్రః శత. ౩. ౭. ౩౧-౩౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే అగ్నే : త్వం పృథ్వీ యం మర్త్యమవా, యం చ వాజేషు జానాః స శశ్వతీ రిషో యంతా స్వాత్.

భావార్థః :- గురుశిక్షయా సర్వస్య సుఖం వర్ధత ఏవ.

పదార్థము :- (అగ్నే) ఎన్నడైనను వివేకముతో కార్యమొనర్చువాడా! నీవు (పృథ్వీ) సంగ్రాహములందు, (యమ్) ఏ మనుష్యుని (అవాః) రక్షించెదవో మఱియు (వాజే షు) అన్నాది పదార్థములను సిద్ధింపజేయు నిమిత్తము (యమ్) ఎవనిని (జానాః) నియుక్త మొనర్చుచున్నావో (సః) అతను (శశ్వతీః) నిరంతరము అనాదిరూపముగనున్న (ఇషః) తన ప్రజలను (యన్తా) నిర్వాహ మొనరించు వాడగుచున్నాడు. అనగా వారి నియమముల నందుకొనుచున్నాడు.

భావార్థము :- గురుజనుల శిక్షచే నందఱిసుఖము వృద్ధియగుచునే ఉండును. [౨౩౭]

దేవస్య త్వేత్యస్య మధుచ్చవా ఋషిః, సవితా దేవతా, స్వరాడాక్షి పంక్తి శ్చందః, పంచమః స్వరః.

అథ సభాపతిః కరధనప్రదం ప్రజాపురుషం కథం స్వీకుర్యాది త్యుపదిశ్యతే.

పన్ను చెల్లించు ప్రజలను సభాపతి యెటుల స్వీకరించవలయును ?

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రస్తవేత్స్వినో బ్రాహ్మభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యామ్ |
అదదే రావాసి గభీర మిమ మధ్వర జ్ఞుధీంద్రాయ సుషాతమమ్ | ఉత్తమేన
ప్రవినోర్జస్వంత మృదుమంత మృయస్వంత నిగ్రాభ్యాన్త దేవశ్రుత తర్పయత మా ||

దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రస్తవే, అత్స్వినోః, బ్రాహ్మభ్యా మితి బ్రాహ్మ భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామితి హస్తాభ్యామ్, అదదే, రావా, అసి, గభీరమ్ ఇమమ్ అధ్వ రమ్, కృధి, ఇంద్రాయ, సుషాతమ మితి సుషాతమమ్, ఉత్తమేనేత్యత్ + తమేన, ఊర్జస్వంతమ్, మధుమంతమితి మధు + మంతమ్, వయస్వంతమ్, నిగ్రాభ్యా + ఇతి నిగ్రాభ్యాః, స్త, దేవశ్రుత + ఇతి దేవశ్రుతః, తర్పయత, మా. ౬. ౩౦ ||

పదార్థః :- (దేవస్య) సర్వసుఖప్రదాతుః (త్వా) త్వాం కరధనదాతారమ్ (సవితుః) సకలై శ్వర్యస్య ప్రసవితు ర్జగదీశ్వరస్య (ప్రసవే) ప్రసూతే జగతి (అశ్వినోః) సూర్యాచంద్రమసోః (బాహుభ్యామ్) బల వీర్యాభ్యామ్ (పూష్టః) సోమద్యోషధిగణస్య (హస్తాభ్యామ్) రోగనాశకదాతు సామ్యకారకాభ్యాం గుణా భ్యామ్. (ఆదదే) గృహ్లామి. (రావా) దాతా (అసి) (గభీరమ్) అగాధగుణమ్ (ఇమమ్) ప్రత్యక్షమ్ (అద్వరమ్ నిష్కౌటిల్యమ్) కృధి కురు (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యవతే మహ్యం (సుమాతమమ్) సుష్టు సూతే తమ్ (ఉత్తమేన) ప్రశస్తేనేవ (పవినా) వాచా. పవరితి వాహ్నామసు పతితమ్. నిఘం. ౧. ౧౧. (ఊర్జస్వంతమ్) ఉత్తమ పరాక్రమ సంబంధినమ్ (మధుమంతమ్) ప్రశస్త మధ్వాది పదార్థాయ క్తమ్ (పయస్వంతమ్) బహుద్గూదిమంతమ్ (నిగ్రాభ్యాః) నితరాం గ్రహీతుం యోగ్యాః (స్థ) భవతః (దేవశ్రుతః) యా దేవాన్ శృణ్వంతి తాః (తర్పయత) ప్రీణిత (మా) మామ్. అయం మంత్రః శతః. ౩. ౭. ౪. ౩-౬. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే ప్రజాజన ఆహం దేవస్య సవితుః ప్రసవే శ్వినో ర్బాహుభ్యాం పూష్టో హస్తాభ్యాం త్వా మాదదే త్వమింద్రాయ మహ్యముత్తమేన పవినా వచసేమం గభీరం సుమాతమ మూర్జస్వంతం కరదాయ మధ్వరం కృధి. హే దేవశ్రుతో ప్రజా యూయం నిగ్రాభ్యా మయా నితరాం గ్రహీతుం యోగ్యాః స్థ. మా మామనేన తర్పయత.

భావార్థః :- ప్రజాజనానాం యోగ్యతాపై స్తి రాజానమాగత్య తస్మై పర్వేషాం స్వక్రియ పదార్థానాం యథాయోగ్యమంశం దద్యు ర్యతః స భూమి గత పదార్థానా మంశభాగీ భవతి.

పదార్థము :- సర్వసుఖమొసగు ప్రజాజనులారా! (సవితుః) ప్రసవే సమస్తైశ్వర్యము నుత్పన్న మొనర్చిన జగదీశ్వరునిసంసారములో (అశ్వినోః) సూర్యచంద్రులయొక్క (బాహు భ్యామ్) బలపరాక్రమ గుణములచేతను, (పూష్టః) పుష్టిని కలిగించు సోమద్యోషధిగణము యొక్క (హస్తాభ్యామ్) రోగనాశనమొనర్చు మరియు దాతువులను సమత్వముగా నుంచు, గుణములచేతను (త్వా) కప్పముకట్టు మిమ్ము (ఆదదే) స్వీకరించుచున్నాను. నీవు (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యవంతుడనైన నాకై (ఉత్తమేన) ఉత్తమమగు సభ్యతా పూర్ణమైన (పవినా) వాచితో (ఇమమ్ గభీరమ్) బాగుగా తెలిసికొన యోగ్యమైనదియు (సుమాతమమ్) సకలపదార్థములనుండి ఉత్పన్నమును, (ఊర్జస్వంతమ్) రాజ్యమును బలిష్ఠమొనర్చునది యు (మధుమంతమ్) ప్రశస్త మధ్వాది శ్రేష్ఠపదార్థాయు క్తమును (పయస్వంతమ్) దుద్గూది సహితమును నగు కరధనమును (అద్వరమ్) నిష్కౌటిల్యముగ [కౌటిల్యరహితముగ] (కృధి) ఒనర్చుడు. (దేవశ్రుతః) శ్రేష్ఠమైన రాజ్యగుణములను ఆదరించు నో ప్రజలారా! మీరు (నిగ్రాభ్యాః) నిరంతరము [నాకు] స్వీకారయోగ్యులు (స్థ) కండు. (మా) నన్ను ఈకరధన మిచ్చుటచే (తర్పయత) తృప్తిపఱచుడు.

భావార్థము :- ప్రజలు సభాధ్యక్షునిపొంది యతనికై తమ సమస్తపదార్థముల నుండి యథాయోగ్యభాగములను సమర్పించ వలయును. రాజు ప్రజలను పాలించుటకై సుసారమునందు ఉత్పన్నమై యున్నాడు. కావున రాజ్యమొనరించు రాజు సాంసారిక పదార్థములనుండి అంశమును గ్రహించువాడగుచున్నాడు. [౨౩౮]

౨౩౯. మనో మ స్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, ప్రజాసభ్యరాజానో దేవతాః,
ఉష్ణిషశ్శుందాసి, ఋషభః స్వరః

అథ రాజా సభ్యజానాన్ సభా రాజానం చ కిముషదీశేదిత్యాహ.

సభాసదులకు రాజు, రాజుకు సభ యేమి యుపదేశించవలయును ?

మనో మే తర్పయత వాచమ్మే తర్పయత ప్రాణ మ్మే తర్పయత చక్షుర్మే
తర్పయత శ్రోత్రమ్మే తర్పయతా త్మాన మ్మే తర్పయత ప్రజామ్మే తర్పయత
పశూన్మే తర్పయత గణాన్మే తర్పయత గణా మే మా విత్పషన్॥ ౬.౩౧॥

మనః, మే, తర్పయత, వాచమ్, మే, తర్పయత, ప్రాణమ్, మే, తర్పయత,
చక్షుః, మే, తర్పయత, శ్రోత్రమ్, మే, తర్పయత, అత్మానమ్, మే,
తర్పయత, ప్రజామితి ప్రజామ్, మే, తర్పయత, పశూన్, మే, తర్పయత,
గణాన్, మే, తర్పయత, గణాః, మే, మా, వి, త్పషన్.

పదార్థః :- (మనః) అంతఃకరణమ్, (మే) మమ (తర్పయత) (వాచమ్) (మే) (తర్పయత) (ప్రాణమ్) (మే) (తర్పయత) (చక్షుః) (మే) (తర్పయత) (శ్రోత్రమ్) (మే) (తర్పయత) (అత్మానమ్) (మే) (తర్పయత) (ప్రజామ్) సంతానాదికామ్. (మే) (తర్పయత) (పశూన్) గోహ స్వస్యాదీన్ (మే) (తర్పయత) (గణాన్) పరివారకాదీన్ (తర్పయత) (గణాః) (మే) మమ (మా) విషేదార్థే (వి) విరుద్ధార్థే (త్పషన్) తృప్తితా భవంతి. అత్ర లోకార్థే బజ్. ఆయం మన్తః. శత. ౩.౭.౪.౭-౮ వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సభాజనాః ప్రజాజనా వా యాయం స్వగుణై ర్మే మమ మనస్తర్పయత. మే వాచం తర్పయత. మే ప్రాణం తర్పయత. మే చక్షుస్తర్పయత. మే శ్రోత్రం తర్పయత. మే అత్మానం తర్పయత. ప్రజాం తర్పయత. మే పశూన్ తర్పయత. మే గణాన్ తర్పయత. యతో మే గణాః మా విత్పషన్ తృప్తితా మా భవంతు.

భావార్థః :- సభాదీనమేవ రాజ్యప్రబంధో భవితుమర్హతి. యతః సర్వే ప్రజాజనా రాజసేవకాః, రాజజనాః, ప్రజాసేవినో భూత్వా స్వేషు స్వేషు కర్మప స్రవ్యత్వాన్యోన్య మభిషేదయేయ రితి.

పదార్థము :- ౬ సభాజనులారా! మీరు మీగుణములతో (మే మనః) నామనస్సును (తర్పయత) తృప్తిపఱచుదు. (మే ప్రాణమ్ తర్పయత) నాప్రాణమును తృప్తిపఱచుదు. (మే చక్షుః తర్పయత) నా నేత్రములను తృప్తిపఱచుదు. (మే శ్రోత్రం తర్పయత) నా చెవులను తృప్తిపఱచుదు. (మే అత్మానమ్ తర్పయత) నా అత్మను తృప్తిపఱచుదు. (మే ప్రజాం తర్పయత) నా సంతానాది ప్రజలను తృప్తిపఱచుదు. (మే పశూన్) నా గజాశ్వా గవాది పశువులకు (తర్పయత) తృప్తి చేకూర్చుదు. (మే గణాన్ తర్పయత) నా సేవకులను తృప్తిపఱచుదు. ఈవిధముగ (మే) నాయొక్క (గణాః) రాజ్యము లేక ప్రజ

కర్మాధికారులు లేక సేవకజనము స్వీయకార్యములందు (మా విశ్వపన్) ఉదాసీనులు కాకుండ నుందురుగాక!

భావార్థము :- రాజ్యప్రబంధము సభాధీనమే అయియుండ వలయును. అందుచే ప్రజలు, రాజసేవకులు, రాజపురుషులు, స్రజాసేవకులు తమతమ కార్యములందు ప్రవృత్తులై సకలవిధముల ఒకరినొకరు ఆనందితులుగా నొనర్చుకొనుచుందురుగాక! [౨౩౯]

౨౪౦. ఇంద్రాయ శ్వేత్యన్య మధుచ్చందా ఋషిః, సభాపతి రాజా దేవతా,
వంచపాజ్ఞోతిష్ఠతి జగతి ఛందః, నిషాదః స్వరః.

రాజ్యవ్యవహారః సభాధీన ఏవ తస్మి తస్మై ప్రయోజనాయ ప్రజాపురుషైః
సభాపతి స్వీకార్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

రాజవ్యవహారములు సభాధీనములే యగుచో ప్రజలెందుకు
సభాపతిని స్వీకరించవలయును ?

ఇంద్రాయ త్వా వసుమతే రుద్రవత ఇంద్రాయ త్వాదిత్యవత ఇంద్రాయ
త్వాభిమాతిష్మై శ్వేనాయ త్వా సోమభృతే అగ్నయే త్వా రాయసోష్పదే॥౨.౩౨॥

ఇంద్రాయ, త్వా, వసుమతే ఇతి వసుమతే, రుద్రవత ఇతి రుద్రవతే,
ఇంద్రాయ, త్వా, ఆదిత్యవత ఇత్యాదిత్యవతే, ఇంద్రాయ, త్వా, అభిమాతిష్మై
ఇత్యభిమాతిష్మై, శ్వేనాయ, త్వా, సోమభృతే, అగ్నయే, త్వా, రాయసోష్పదే.

పదార్థః :- (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యాయ (త్వా) త్వామ్ (వసుమతే) బహు వసవశృతు
ర్హింశతి వర్ష బ్రహ్మచర్య సంపన్నా విద్యాంసో విద్యంతే యత్ర తస్మై కర్మణే(రుద్రవతే)ప్రశస్తాః
కృతచతుశ్చర్వాంశద్వర్షబ్రహ్మచర్యా విద్యాంసో వీరాః శత్రురోదయితారో రుద్రా భవంతి యత్ర
తస్మై (ఇంద్రాయ) పరమవిద్యా ప్రకాశేనా విద్యా విచారకాయ(త్వా)త్వామ్(అభిమాతిష్మై)యేనాభి
మానయుక్తాః శత్రవో హన్యంతే తస్మై (శ్వేనాయ) శ్వేనవత్సృ వర్తమానాయ(త్వా)త్వామ్(సోమ
భృతే) యః సోమమైశ్వర్యసముహం బిభర్షీతి తస్మై (అగ్నయే) విద్యుదాద్యాయ (త్వా) త్వామ్
(రాయః) ధనస్య (సోష్పదే) పుష్టిప్రదాయ. సుపాం సు బిగితి జేః స్థానే కే ఇత్యాదేశః. అయం
మంత్రః శత. ౩. ౭. ౪. ౯౯. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- సే సభాపతేః వయం రుద్రవత, ఇంద్రాయ త్వా, ఆదిత్యవత ఇంద్రాయ త్వా అభి
మాతిష్మై. ఇంద్రాయ త్వా, సోమభృతే శ్వేనాయ త్వా, రాయసోష్పదే అగ్నయే త్వా త్వాం వృణుమః.

భావార్థః :- య ఇంద్రానిలయమార్కాగ్ని పరుణచంద్ర విత్తేకానాం గుణై ర్యుక్తో విద్య
త్ప్రియో విద్యాప్రదాో సర్వేభ్యః సుఖం దద్యాత్. స ఏవ సర్వై రాజా మంతవ్య ఇతి.

పదార్థము :- ఓ సభాపతి! (వసుమతే) 24 సంవత్సరములు బ్రహ్మచర్యమాచరించి
విద్యాంసుడవగలుగు నేకర్మయున్నదో, (రుద్రవతే) 44 వర్షముల పర్యంతము, బ్రహ్మచ

ర్యముతో సేవించబడు నేకర్య యున్నదో అట్టి(ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యవంతమగు కర్మ
కొఱక (త్వా)నిన్ను గ్రహించు చున్నాము (అదిత్యః తే) 48 వర్షముల పర్యంతము బ్రహ్మ
చర్యమధిష్ఠించి సూర్యసదృశుడగు పరమ విద్వాంసుడగుటకేకర్య యున్నదో (ఇంద్రాయ)
అట్టి ఉత్తమగుణమును పొందుటకు (త్వా) నిన్ను [గ్రహించుచున్నాము.] (అభిమాతి
ఘ్న) పెద్దపెద్ద అభిమానధనులగు శత్రువులను హతమొనర్చురదియు (ఇంద్రాయ) పర
మోత్కృష్ట శత్రువిదారకమునునగు నేకార్యమున్నదో దానికై (త్వా)నిన్ను [గ్రహించు
చున్నాము.] (సోమభృతే) ఉత్తమైశ్వర్యమును భారణమొనర్చుటకు (శ్యేనాయ) యుద్ధా
దికార్యములందు శ్యేనపక్షివలె ఎగిరిపోతన్నటువంటి హింసించుటకు (త్వా) నిన్ను [గ్ర
హించుచున్నాము.] (రాయస్వోషదే) ధనమునకు నిలకడ సమకూర్చుటకై (అగ్నయే)
విద్యుదాది వదార్థముల గుణములను ప్రకాశపఱచుటకై (త్వా) నిన్ను మేమందరము
స్వీకరించుచున్నాము.

భావార్థము:- ఎవడు ఇంద్రాగ్నియమ సూర్యవరుణ ధనాభ్యుల గుణములచే సమ
న్వితుడను, విద్వాంసులకు ప్రియుడును, విద్యాప్రచార మొనరింప జేయువాడునునై
అందఱికి సుఖముచేకూర్చునో అతనినే అందరు రాజుగా స్వీకరించవలయును. [౨౪౦]

౨౪౧. యత ఇత్యస్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, సోమో దేవతా, భురిగార్హి బృహతి ఛందః, మధ్యమః స్వరః.
ఈద్యుళః సభాపతిః ప్రజాయై కిం ప్రాపయితుం శక్నోతి త్యుపదిశ్యతే.

ఇటువంటి సభాపతి ప్రజలకేమి లాభము చేకూర్చగలడు ?

యత్రే సోమ దివి జ్యోతి ర్యత్పృథివ్యాం యదురావంతరిక్షే తేనాస్మై
యజమానాయోరురాయే కృధ్యధి దాత్రే వోచః॥ ౬.౩౩॥

యత్, త్రే, సోమ, దివి, జ్యోతిః, పృథివ్యామ్, యత్, ఉరౌ, అంతరిక్షే,
తేన, అస్మై, యజమానాయ ఉరు, రాయే, కృధి, అధి, దాత్రే, వోచః.

పదార్థః :- (యత్)(త్రే)తవ(సోమ)నకలైశ్వర్యప్రేరకః (దివి)సూర్యే(జ్యోతిః) జ్యోతిరివ
(పృథివ్యామ్) (ఉరౌ) విస్తృతే (అంతరిక్షే) అంతరాంతర ఆకాశే (యత్)(అస్మై)(యజమానాయ)
పరోపకారార్థం యజ్ఞానస్థాత్రే (ఉరు) బహు (రాయే) ధనయ(కృధి)కురు(అధి)అధికార్థే (దాత్రే)
(వోచః) ఉద్యాః. అత్ర లిజర్థే లజ్. ఛందస్యమాజ్యోగేఽపీత్యదభావః. అయం మంత్రః శత.

౩. ౩. ౩. ౧౨-౧౩.

అన్వయః :- హే సోమ! సభాపతే! తే తవ యత్ దివి పృథివ్యాం యదురావంతరిక్షే జ్యోతి
రివ రాజ్యకిర్యాప్తి. తేన త్వం దాత్రేఽస్మై యజమానాయోరుకృధి రాయేఽధివోచశ్చ.

భావార్థః :- అత్ర వాచకబుద్ధివహింకారః. సభాపతి స్వరాజ్యోత్కర్షణ విద్యాది కుభ
గుణ కర్మసు సర్వాన్ జనాన్ సుశీక్ష్మ నిలాలస్యాన్ సంపాదయేత్ యత స్తే పురుషార్థా హ్యుచారణా భవేతామ్.
భూత్వా ధనాదివదార్థాన్ సతతం పఠయేయరితి.

పదార్థము:- (సోమ) సమస్తైశ్వర్యముల నిమిత్తము ప్రేరేపించు నో సభాపతి! (దివి) సూర్యులలోకములలోను (పృథివ్యామ్) భూమిమీదను మరియు (ఉరౌ) విస్తృతమగు (అంతరిక్షే) ఆకాశములలోను (జ్యోతిః) జ్యోతివలె (యత్) (తే) నీయొక్క యే రాజకార్యమున్నదో (తేన) దానిచే (అస్మై) పరోపకారార్థము [(దాత్రే)] (యజమానాయ) యజ్ఞ మొనరించు ఈ యజమానునకు (ఉరు కృధి) అత్యంతోపకార మొనర్చుము. మరియు (రాయే) ధనవృద్ధి కై (అధివోచః) అధికాధిక రాజ్యప్రబంధ మొనర్చుము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్రోపమాలంకారమున్నది. సభాపతి యైన రాజు తన రాజ్యోత్పన్నతై [విద్యాది శుభ గుణకర్మములందరికి శిక్షగఱపి] అందఱను అలస్యరహితులుగా నొనర్చవలయును. ప్రజలును అటుల పురుషార్థులై ధనాది పదార్థములను నిరంతర మభివృద్ధి పఱచుకొనెదరుగాక ! [౨౪౧]

౨౪౨. శ్వాత్రాస్త ఇత్యస్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, స్వరాదాక్షిపథ్యా బృహతి ఛందః, మధ్యమః స్వరః,

అథోక్తానాం సభాపత్యాదివిదుషాం పత్న్యః కీదృశకర్మానుష్ఠాత్ర్యో భవంత్యిత్యుపదిశ్యతే.

ఉక్తసభాధ్యక్షాదుల సతిమణులే కర్మల ననుష్ఠించువారుగా గావలయును ?

శ్వాత్రాః స్త, వృత్రతురో రాధో గూర్తా అమృతస్య పత్న్యః తా దేవీ ర్దేవత్రేమం యజ్ఞం నయతోపహూతాః సోమస్య పిబత|| ౬.౩౪||

శ్వాత్రాః, స్త, వృత్రతుర+ఇతి వృత్రతురః, రాధోగూర్తా ఇతి రాధః

గూర్తాః, అమృతస్య, పత్న్యః, దేవీః, దేవత్రేతీ దేవత్రా, ఇమమ్, యజ్ఞమ్, నయత్ర, ఉపహూతా ఇత్యుప హూతాః, సోమస్య, పిబత.

పదార్థః :- (శ్వాత్రాః) శ్వాత్రం శీఘ్రం కర్మవిజ్ఞానం వర్తతే యాసాం తాః. అర్చ ఆదిత్వా దచ్. శ్వాత్రమితి శీఘ్రనామను పతితమ్ నిమం. ౫. ౩. (స్త) భవత. (వృత్రతురః) వృత్రం మేఘం తూర్వతి యా స్తా విద్యుత ఇవ (రాధోగూర్తాః) దనవర్ధిన్య ఏవ (అమృతస్య) అశిస్వాదిష్వస్య (పత్న్యః) పత్న్యః (తాః) (దేవీః) దేవీస్యమానాః (దేవత్రా) దేవేషు పతిషు (ఇమమ్) గృహసంబంధినమ్ (యజ్ఞమ్) సంగంతవ్యమ్ (నయత్ర) (ఉపహూతాః) సామీప్య మాహూతాః (సోమస్య) సోమద్వ్యోషది నిష్పాదితస్య సారమ్. అత్ర కర్మణి పత్నీ. ఆయం మంత్రః శత. ౩. ౭. ౫. ౧౬-౧౭. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే దేవీరేవ్యః పత్న్యః ప్రియో యాయం వృత్రతుర ఇవ రాధో గూర్తా ఏవ సత్యో యజ్ఞసహకారిణ్యః శ్వాత్రాః స్త. తా దేవత్రేమం యజ్ఞం నయత్ర. ఉపహూతా ఇవామృతస్య సోమస్యాశిస్వాదిష్టం సోమద్వ్యోషదిరసం పిబత.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యథా విదుష్యో విద్యుత్ప్రియః స్వధర్మవ్యవహారేణ స్వపతీన్ విద్వాంసుడన్వేషి. తదైవ పురుషాః స్వాః స్త్రీపుతతం ప్రసాదయేయ రిత్థం పరస్పరానుమోదేన. పుత్రం కుర్వంతు.

పదార్థము:- (దేవీ) విదుషి మతల్లులారా! ఓ స్త్రీలారా! మీరు (వృత్రతుర) విద్యుత్తుల్నిముగను, మేఘపు వర్షమువలెను, సుఖదాయకమగు గతివలెను నడచువారుగను (రాధోగూర్తా) ధనమునకై పాటుపడువారుగను, (పత్నయ) యజ్ఞసహాయకురాండ్రుగను (ప్ర) కండు. (దేవత్రా) మరియు మంచి మంచి గుణములచే ప్రకాశితులును విద్వాంసులును నైన పతులందు ప్రీతితో మెలగుడు. (ఇదమ్) ఈ యజ్ఞమును (నయత) సిద్ధిని పొందింపజేయుచు నుండుడు. మరియు (ఉపహూతాః) పిలువబడినవారై స్వపతులతోపాటు (అమృతస్య) అతి స్వాదిష్ఠమగు సోమలతాద్యోషధుల రసమును (పిబత) త్రాగుడు.

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచకబ్రహ్మోపమాలంకారమున్నది. విద్వాంసుల పత్నులెటుల స్వధర్మమైన వ్యవహారముచే స్వకీయపతులనెటుల ప్రసన్నులుగా నొనర్చుచున్నారో అదేవిధముగా పురుషులును ఆ స్వస్త్రీలను నిరంతరము ప్రసన్నురాండుగ నొనర్చవలయును. ఇటువంటి పరస్పరానుమోదముతో గృహేశ్వరుడు ధర్మమును చక్కగా నెఱవేర్చవలయును. [౨౪౨]

౨౪౩. మా భే ర్మేత్యస్య మధుచ్చందా ఋషిః, ద్యావాపృథివీ దేవతే,
భురిగార్వ్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునః త్రీపురుషౌ పరస్పరం కథం వర్తేయాతా మిత్యవదిశ్యతే.

స్త్రీపురుషులు పరస్పర మెటుల ప్రవర్తించవలయును ?

మా భే ర్మా సంవిక్తాఽఊర్జం ధత్వన్వి ధిషణే వీడ్వి సతీ వీడయేథామూర్జం
దధాథామ్. ప్రాప్యా హతో న సోమః॥ ౨.౩౫॥

మా, భే, మా, సమ్, విక్తాః, ఊర్జమ్, ధత్వన్వి, ధిషణే ఇతి ధిషణే, వీడ్వి ఇతి వీడ్వి, సతీ ఇతి సతీ, వీడయేథామ్, ఊర్జమ్, దధాథామ్, ప్రాప్యా, హతః, న, సోమః.

పదార్థము:- (మా) (భే) మా బిభీయాః, లిజ్ఠరే లిజ్, (మా) (సమ్) (విక్తాః) భయం కంపనం చ కుర్యాః (ఊర్జమ్) స్వశరీరాత్మబలం పరాక్రమం వా (ధత్వన్వి) (ధిషణే) ద్యావా పృథివ్యావివ (వీడ్వి) బలవతీ. వీడ్వితి బలనామను పరితప్. నిఘ. ౨.౯. (సతీ) నద్గుణయక్తా (వీడయేథామ్) దృఢబలౌ భవే తామ్ (ఊర్జమ్) సంతానాదిభ్యోఽపి బలం పరాక్రమం చ (దధాథామ్) (ప్రాప్యా) అపరాధః (హతః) నష్టః (న) ఇవ (సోమః) అయం మంత్రః శత. ౨.౩.౫-౧౦౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే త్రీ! త్వం వీడ్వి సతీ పత్యః సకాశాన్మా భే ర్మా సంవిక్తా, ఊర్జం ధత్వన్వి హే పురుష! త్వమ్ ప్యేవం భవే ర్యువాం ధిషణే ఇవోర్జం దధాథాం వీడయేథామ్. ఏవమనువర్తినో ర్యువయోః ప్రాప్యా హతో భవతు. సోమేన చంద్ర ఇవాహ్లాదకాంత్యాది గుణవృందః ప్రకాశితో భవతు.

భావార్థము:- అత్ర వాచకబ్రహ్మోపమాలంకారః, ఇత్థం త్రీపురుషౌ వ్యవహార మనువర్తేయాతాం యతః పరస్పరం భయోద్వేగో న శక్యతా మాత్మనో దృఢోత్సాహః ప్రీతి ర్గృహేశ్వరుః వ్యవహారసిద్ధి రైశ్వర్యం చ వర్ధతే, దోషదుఃఖాని నివర్త్య చంద్ర ఇవ పరస్పరమానందకారితో భవేతామ్.

పదార్థము :- ఓ (స్త్రీ)! నీవు (బిడ్డ) శరీరాశ్మబలయుక్తురాలవై పతినుండి (మా భే) భయపడకుము (మా సంవిక్లా) కంపించకుము. (క్షిర్జమ్) శరీరాత్మల బలపరాక్రములను (ధత్వ) ధారణమొనర్చుము. ఓ పురుషా! నీవును అటులనే నీ (స్త్రీ)తో పరివర్తించుము. మీరిరువురు (స్త్రీ పురుషులు) (వీడయేథామ్) వృధబలాన్వితులు కాకులుగునటుల (ధిషణే) సూర్యునితో, భూమితో సమానముగ పరోపకార పరాక్రములను ధరించుచునుండు నటువంటి ప్రవర్తనతో మెలగుచున్న మీ యిద్దరియొక్క (పాప్సా) అపరాధము (హతః) నశించుగాక. మరియు (సోమః) చంద్రునితో సమానముగ ఆనందశాంత్యాది గుణముల నభివృద్ధిపఱచి, పరస్పరానందమును అభివృద్ధిపఱచుచునుండుడు.

భావార్థము :- ఈ మంత్రముందు వాచకలుప్రోపమాలంకారమున్నది. పరస్పర భయోద్వేగములు నశించునటులను, ఆత్మదృఢత్వము, ఉత్సాహము, [ప్రీతి] గృహేశ్వరుని వ్యవహారసిద్ధి, ఐశ్వర్యము అభివృద్ధియగునటులను, దోషదుఃఖములవీడి చంద్రునితో తుల్యముగ ఆహ్లాదకరులగునటులను (స్త్రీ) పురుషులు వ్యవహరించవలయును. [౨౪౩]

౨౪౪. [పాగ్రపాగిత్యస్య మధుచ్ఛండా ఋషిః, సోమో దేవతా, ఉష్టిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.]

అతైతయో రవత్యాని కిం కిం కుర్య స్తై కథం పాలయేయురిత్యాహ.

వారి పుత్రు లేమి యెనర్చవలెను? వారి నెటుల పాలించవలెను?

[ప్రాగపాగుదగధరాక్ సర్వత స్త్వాదిశఽఆధావంతు అంబ నిష్పర్త సమరీ ర్విదామ్॥

[ప్రాక్, అపాక్, ఉదక్, అధరాక్, సర్వతః, త్వా, దిశః, ఆధావన్తు, అంబ, నిః, ప్రర్త, సమ్, అరీః, విదామ్.

౬.౩౬॥

పదార్థః :- (ప్రాక్) పూర్వస్యాః (అపాక్) పశ్చిమాయాః (ఉదక్) ఉత్తరస్యాః (అధరాక్) దక్షిణస్యాః (సర్వతః) అన్యభ్యః (త్వా) త్వామ్ (దిశః) (ఆ) పమంతాత్ (ధావంతు) (అంబ) అమతి ప్రేమభావేన ప్రాప్నోతి తత్సంబుద్ధే. అత్రోజాదిర్వన్ ప్రత్యయః (నిః) నికరామ్ (పర) పాలయ (సమ్) (అరీః) సుఖప్రాపికాః ప్రజాః (విదాం) విదతామ్. విద జ్ఞాన ఇత్యస్మాల్లటి ప్రథమజహవవనే లోపస్త అత్తనే పదేషు. అ. ౭. ౧. ౪౮. అనేక తకారలోపే సవర్ణదీర్ఘే విదామితి రూపమ్. అయం మంత్రః శత. ౩. ౭. ౫. ౧౦-౧౩. వా. ౧.

అన్వయః :- హే అంబ! త్వం యా అరీః సుఖప్రాపికాః ప్రజాస్తే ప్రాగపాగుదగధరాక్ సర్వతో దిశ స్త్వా మాధావంతు తా స్త్వం నిష్పర్త నికరాం రక్ష. తా అపి త్వా త్వాం సంవిదాం జానంతు.

భావార్థః :- మాతాపిత్రో ర్యోగ్యతాఽస్తి స్వాపత్యాని విద్యాదిసద్గుణేషు నియోజ్య నిరంతరం రక్షణీయాని, అపత్యానాం యోగ్యతాఽస్తి సర్వతః పిత్రోః సేవనం కుర్యురితి.

పదార్థము :- (అంబ) ప్రేమతో లభించు నో మాతా! (అరీః) ఏ సంతానాది ప్రజ (త్వా) నిన్ను (ప్రాక్, అపాక్, ఉదక్, అధరాక్,) పాగ్రపశ్చిమ దక్షిణోత్తరములనుండి (సర్వతః దిశః) సకల దిశలనుండి (ఆ ధావంతు) పరుగు పరుగున వచ్చి చుట్టుమూగునో

వారిని(నిఃపర)నిరంతరము ప్రేమించుము. మరియు వారును నిన్ను (సమ్) మంచిభావముతో[(విదామ్)]గుర్తించుదురుగాక !

భావార్థము :- పిల్లలు సీరోగులును, ఉత్సాహవంతులును నై సద్గుణము లలవఱచుకొనునటుల వారిని విద్యాద్యుత్తమ గుణములందు ప్రవృత్త మొనర్చి, చక్కగావారి శరీరములను రక్షించుట, మాతా పితరుల కర్తవ్యము. తల్లిదండ్రులనన్నివిధముల సేవించుటయు పుత్రులకు కర్తవ్యమై యున్నది. [౨౪౪]

౨౪౫. త్వమజ్ఞ ఇత్యన్య గౌతమ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, ఘృగార్ష్యచమ్రువ్ ఛందః, గాంధారః, స్వరః ఆథ ప్రజాజనాః కృతం సభావతీం కథం ప్రశంసేయ రిత్కువదిశ్యతే.

ఎన్నుకొనబడిన సభావతిని ప్రజ లెటుల ప్రశంసించవలయును ?

త్వమజ్ఞ ప్రశంసిషో దేవః శవిష్ట మర్త్యమ్.

న త్వదన్యో మఘవన్ అస్తి మర్తితా ఇంద్ర బ్రహ్మ తే వచః॥ ౨.౩౭॥

త్వమ్ అజ్ఞ, ప్ర, శశిషిషః, దేవః, శవిష్ట, మర్త్యమ్, న, త్వత్, అన్యః, మఘవన్మితి మఘవన్ అస్తి, మర్తితా, ఇంద్ర, బ్రహ్మ, తే, వచః.

పదార్థః:- (త్వమ్) (అంగ) నందోధనే (ప్ర) (శంసిషః) ప్రశంస. లేట్ మధ్యమైకవచన ప్రయోగః (దేవః) శత్రున్ విజిగీషుః (శవిష్ట) బహు శవో బలం విద్యతే యన్య స శవస్వాన్ సోఽతిశయితస్తత్సంబుధౌ. అత్ర శవ శబ్దద్భూమ్నర్థే మతుష్, తత ఇషన్ విన్యతోఽర్థక్. అ. ౫. ౬. ౬౫. ఇతి మతుషో. యక్ షే. అ. ౬. ౧౫౫. అనేవ టిలోపః (మర్త్యమ్) ప్రజాస్థం మనుష్యం (స) నిషేధే (త్వమ్) అన్యః (మఘవన్) ఈశ్వర ఇవ సమృద్ధః (అస్తి) (మర్తితా) సుఖయతా (ఇంద్ర) పరమైశ్వర్యాన్నిత (బ్రహ్మ) (తే) తుభ్యమ్ (వచః) ప్రాక్ ప్రతీపాదితం రాజధర్మానురూపం వచః. అయం మంత్రః శత. ౩. ౭. ౫-౨౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే అంగ! శవిష్ట! మఘవన్మింద్రః సభావతే! త్వం మర్త్యం ప్రశంసిషో న త్వదన్యో మర్తితా దేవోఽన్యతోఽహం తే తుభ్యం వచో బ్రహ్మ.

భావార్థః :- అత్రోపమాంకారః, యథా పక్షపాతవిరహః సర్వసమృద్ధీశ్వర స్తదనుకూలః సభావతీ రాజ్యధర్మామవర్తీ రాజా ప్రశంసనీయం ప్రశంసయన్, వింద్యం విందన్, దండార్హం దండయన్, రక్షితవ్యం రక్షన్, సర్వేషామభీష్టం సంపాదయేత్.

పదార్థము :- (అంగ, శవిష్ట) అత్యంతబలయుక్తుడా! (మఘవన్) మహారాజుతో సమానుడా! (ఇంద్ర) బుద్ధిసిద్ధులనొసగు సభావతీ! (త్వమ్) నీవు (మర్త్యం) ప్రజాస్థ మనుష్యుని (ప్రశంసిషః) ప్రశంసాయుక్తునిగా నొనర్చుము. నీవు (దేవః) శత్రువులను చక్కగా జయించు దేవుడవు. (త్వదన్యః) నీ కంటె నితరుడు (మర్తితా) సుఖప్రదాత (స) లేడు. ఇటుల సేన (తే) నిన్ను గురించి (వచః) పూర్వోక్త రాజ్యప్రబంధానుకూల వచనములను (బ్రహ్మ) పలుకుదును.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకారమున్నది. ఈశ్వరుడెటుల సర్వ సుహృత్తు, పక్షపాతరహితుడునై యన్నాడో, అటులనే సభావతియు రాజ్యధర్మాను వర్తియగు ప్రభువుఅయి ప్రశంసనీయుని ప్రశంసించుచు, నిందుల నిందించుచు, దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ యొనర్చుచు, అందఱి యభీష్టముల సిద్ధింపజేయవలయును. [౨౪౫]

అత్రాధ్యాయే, (౧)రాజ్యాభిషేక పురఃసర శిక్షరాజ్యకృత్యం, (౨)ప్రజాయా రాజాశ్రయః, (౩) సభాధ్యక్షాదికృత్యం, (౪)విష్ణోః పరమపదాదిపర్వనం, (౫)సభాధ్యక్షేణ తదుపాసనం, (౬)పరస్పర రాజ సభాకృత్యం, (౭)గురుణా శిష్యస్వీకారః, తచ్చిక్షాకరణం, (౮)యజ్ఞానుష్ఠానం, (౯)హతద్రవ్యఫలం, (౧౦)విద్యుల్లక్షణం, (౧౧)మనుష్యకృత్యం, (౧౨)మనుష్యాణాం పరస్పరం వర్తమానం, (౧౩)దుష్ట దోష నివృత్తిఫలం (౧౪)మీశ్వరాత్మిం కిం ప్రార్థనీయం, (౧౫)రణే యోద్ధృపర్వనం, (౧౬) యుద్ధకృ త్యం, (౧౭)యుద్ధేఽన్యోన్యవర్తమానప్రకారః, (౧౮)యోధ్యజామనుమోదనం, (౧౯)రాజ్యప్రబంధ కరణం, తత్ర సాధ్యసాధనం, (౨౦)రాజ్యకర్మకరణం ప్రతీశ్వరోపదేశః, (౨౧) రాజప్రజాకృత్యం, (౨౨)ప్రజారాజసభయోః పరస్పరానువ్రత్తనం, (౨౩)ప్రజయా సభావత్కృత్యర్హకరణం, (౨౪)ప్రజా జనం ప్రతి సభావతి ప్రేరణం, (౨౫)ప్రజయా స్వీకర్తవ్యం సభావతేర్లక్షణం, (౨౬)ప్రజారాజసభ యోః పరస్పరం ప్రతిజ్ఞాకరణం, (౨౭) సభావతీస్వీకరణప్రయోజనం, (౨౮)ప్రజానుభూయ సభావతేః కర్తవ్యకర్మానుష్ఠానం, (౨౯)సభావత్కాదీనాం పత్నీభిః కింకిం కర్మ కర్తవ్యం, (౩౦) త్రీపుంసయోః పరస్పరమనువర్తనం, (౩౧)పితౄ ప్రతి సంతానకృత్యం, (౩౨)సభావతిం ప్రతి ప్రజాజనోపదేశవర్ణ నం, చాస్తీతి. పంచమాధ్యాయోక్తార్థైః సహస్య షష్ఠాధ్యాయస్యార్థానాం సంగతి రస్తీతి వేద్యమ్.

[దీని అనువాదమును విషయసూచికగా ముందివ్వబడినది.

పాఠకుల సౌకర్యమునకై యీ యంకెలు వేయబడినవి.]

—(అర్చ్య.)

ఇతి శ్రీ మత్పురివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీయుత మహావిదుషాం విరచానంద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్థ భాషాశ్లాఘం
విభూషితే సుప్రమాణయంత్రే యజుర్వేద భాష్యే
షష్ఠాధ్యాయః పూర్తిమగాత్.

కృష్ణామండలాంతర్గత కుండేరు గ్రామనా స్తవ్యులగు
పాలదుగు కేశవచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు
గ్రామనా స్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన
శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమందలి షష్ఠాధ్యాయము సమాప్తము.

ఈ యాజవల్క్యేయమునందు ౩౭ మంత్రములు, ౩౦ ఛందస్సులు, ౧౯౦౨ అక్షరములున్నవి.

[కేశవార్యశాస్త్రి.]

శ్రీ

యజుర్వేద భాష్యము

(సప్తమాధ్యాయము)

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య

శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితస్య

సంస్కృతార్యభాష్యాం సమన్వితస్య

వి. శ. ౧౯౩౮ సంవత్సరే

శ్రీమత్పురోపకారిణి సభయా ప్రకాశితస్య

యజుర్వేద భాష్యస్య

ఆంధ్రానువాదః

.

ప్రకాశకలు :

అ న్నే మా ధ వ రా వు,

ఆర్య గ్రంథాలయము,

ముదునూరు P. O. (కృష్ణా జిల్లా)

అనువాదకులు :

పాలిడుగు శేషాచలచార్యులు,

అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి.

దయానందాబ్జము ౧౩౫.

కా. శ. ౧౯౮౧, వికారి

1959 ఏప్రియలు.

ఉగాది.

ప్రథమ ముద్రణము

౧౦౦౦ ప్రతులు.

వెల రు. 2.50

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్రో మాలంకారమున్నది. వేదరక్షకుడును నిత్యపవిత్రుడునునగు పరమాత్మ నెఱిగి, విద్వాంసుల సాంగత్యమున విద్యాద్యుత్తమ గుణములందు నిష్ణాతులును, సత్యవాక్కును వచించువారునగుట సకల జీవులకు యోగ్యమై యున్నది. [౨౪౬]

౨౪౬. మధుమతీరిత్యస్య గోతమ ఋషిః, సోమో దేవతా, నిచ్చదానీ పంక్తిశ్చందః, పశ్చాదుః స్వరః. మనుష్యాః పరస్పరం కథం వ్యవహరేయ రిత్యాహ.

మనుష్యులు పరస్పరవ్యవహారములందెట్లు వ్యవహరించవలయునది చెప్పబడినది.

మధుమతీర్నైఋషస్కృద్ధి యత్తే సోమదాభ్య న్నామ జాగృవి తస్మై తే సోమ సోమాయ స్వాహా స్వాహోర్వస్తరిక్ష మన్వేమి॥ ౨.౨॥

మధుమతీరితి మధు+మతీః, నః, ఋషః, కృద్ధి, యత్, తే, సోమ. ఆదాభ్యమ్, నామ, జాగృవి, తస్మై, తే, సోమ, సోమాయ, స్వాహా, స్వాహా, ఉరు, అంతరిక్షమ్, అను, ఏమి.

పదార్థః :- (మధుమతీః) మధుర గుణవతీః (నః) అన్యభ్యమ్ (ఋషః) అన్నావి (కృద్ధి) కురు (యత్) యస్మాత్ (తే) తవ (సోమ) ఐశ్వర్యము క్త విద్వాన్! (ఆదాభ్యమ్) అహింసనీయమ్ (నామ) సంజ్ఞా (జాగృవి) జాగరూకం ప్రసిద్ధం (తస్మై) (తే) కుభ్యమ్ (సోమ) శుభకర్మను ప్రేరకః (సోమాయ) ఐశ్వర్యస్య ప్రాప్తయే (స్వాహా) సత్యాం క్రియామ్ (స్వాహా) సత్యాం వాచం (ఉరు) విస్తీర్ణమ్ (అంతరిక్షమ్) అవకాశమ్ (అను) (ఏమి) అనుగచ్ఛామి. అయం మంత్రః శత. ౪.౧.౧.౧౨-౨౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సోమ! ఐశ్వర్యయుక్త! విద్వంస్త్వం నోఽన్యభ్యం మధుమతీ రిషస్కృద్ధి తథా హే సోమహం యద్యస్మాత్ తే తవాదాభ్యం జాగృవి నామాస్తి తస్మై సోమాయ తే కుభ్యం చ స్వాహా సత్యాం క్రియాం స్వాహా సత్యాం వాణీ మంతరిక్షం చాన్వేమి.

భావార్థః :- మనుష్యా యథా స్వసుఖాయాన్న జలాది పదార్థాన్ సంపాదయేయ ప్రథానైస్థోఽపి దేయా, యథా కశ్చిత్ స్వస్య ప్రళంసాం కుర్యాత్, తథాఽన్యస్య స్వయమపి కుర్యాత్. యథా విద్వాంసః నద్దుఃఖంతః సన్తి తథా తేఽపి భవేయ రితి.

పదార్థము :- ౬ (సోమ) ఐశ్వర్యయుక్త విద్వాంసుడా! నీవు (నః) మాకొఱకు (మధుమతీః) మాధుర్యాదిగుణ సహితములగు (ఋషః) అన్నాదిపదార్థములవ (కృద్ధి) [కత్పన్న] మొనర్చుము. మఱియు (సోమ) శుభకర్మలందు ప్రేరణమొనర్చు విద్వాంసుడా! నేను (యత్) (తే) నీయొక్క (ఆదాభ్యమ్) అహింసనీయము, రక్షించతగినదియు (జాగృవి) ప్రసిద్ధమైనదియునగు (నామ) ఏ నామమున్నదో (తస్మై) సోమాయ ఆ యైశ్వర్యమును పొందుటకును, (తే) నీకొరకును అనగా నీ ఆజ్ఞాపాలనకొఱకును (స్వాహా) సత్యధర్మ

యుక్తక్రియను, (స్వాహా)నశ్యవాక్కును. (ఉరు)విస్తృతమైన(అంతరిక్షం) అవకాశమును (ఏమి)పొందుచున్నాను.

భావార్థము :- మనుష్యులెటుల స్వసుఖార్థమై యన్నజలాది పదార్థములను సమ కూర్చుకొనుచున్నారో అటులనే పరులకుకూడ నొసగవలయును. ఎటుల ఆత్మస్తుతి యొనరించుకొనునో అటులనే తాను పరవ్రశంసయు నొనర్చవలయును విద్వాంసులెటుల సద్గుణవంతులలో వారును నటులనే కావలయును. [౨౨౭]

౨౨౮. స్వాఙ్కృతోఽసీత్యన్య గోతమ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః,
భురిక్ విరాట్ ప్రాహ్ని జగతీ ఛందః, నిహదః శ్వరః.

పునరాత్మ కృత్య మాహ

ఆత్మక్రియ నీమంత్రమందు మఱల నిరూపించెను.

స్వాంకృతోఽసి విశ్వేభ్య ఇంద్రియేభ్యో దివ్యేభ్యః పార్థివేభ్యో మనస్తాస్త్వైష్ఠ
స్వాహా త్వా సుభవ సూర్యాయ దేవేభ్య స్త్వా మరీచిపేభ్యో దేవాః శో యస్మై
త్వేడే తత్సత్య ముపరిపుతా భంగేన హర్తోఽసౌ ఘట్ ప్రాణాయ త్వా వ్యానాయ
త్వా॥ ౭.౩॥

స్వాఙ్కృత+ఇతి స్వామ్+కృతః, అసి, విశ్వేభ్యః, ఇంద్రియేభ్యః,
దివ్యేభ్యః, పార్థివేభ్యః, మనః, త్వా, అష్ట, స్వాహా, త్వా, సుభవేతి సు+భవ,
సూర్యాయ, దేవేభ్యః, త్వా, మరీచిపేభ్య ఇతి మరీచి+పేభ్యః, దేవ, అఙ్గిశో+
ఇత్యఙ్గిశో, యస్మై, త్వా, ఈడే, తత్, సత్యమ్, ఉపరిపుతేత్యుపరిపుతా, భంగేన,
హతః, అసౌ, ఘట్, ప్రాణాయ, త్వా, వ్యానాయేతి వి+అనాయ, త్వా.

పదార్థః :- (స్వాఙ్కృతః)స్వయంకృత ఇవ(అసి)(విశ్వేభ్యః)సమస్తేభ్యః (ఇంద్రియేభ్యః)
శ్రోత్రాదిభ్యః(దివ్యేభ్యః)దివి భవేభ్యః(పార్థివేభ్యః)పృథివ్యాం విదితేభ్యః(మనః)గుర్ధం విజ్ఞానం(త్వా)
త్వామ్(అష్ట)వ్యాప్నోతు(స్వాహా)వేదోక్తా వాక్(త్వా) త్వామ్ (సుభవ) భవతితి భవః శోభనశ్చసౌ
భవశ్చ సుభవ స్తత్సమ్ముద్ధే(సూర్యాయ)సవిత్రే(దేవేభ్యః)శోభతేభ్యో వాయ్వాదిభ్యః (త్వా) త్వామ్
(మరీచిపేభ్యః)కిరణరక్షితృభ్య ఇవ(దేవ)దివ్యాత్మన్(అంశో) సూర్యవత్ ప్రకాశమాన (యస్మై)
(త్వా)త్వామ్(ఈడే)హైమి(తత్)సత్యమ్(ఉపరిపుతా)ఉపరి ప్రవతే యస్తేన(భంగేన)మర్దనేన(హతః)
నష్టః(అసౌ)శత్రుః(ఘట్)విశిష్టః. (ప్రాణాయ) జీవనహేతవే (త్వా) (వ్యానాయ) వివిధమానయతి
యస్మాఇవ(త్వా)త్వామ్. అయం మంత్రః శతం. ౪.౧.౧-౨౨-౨౮, వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే అంశో! దేవ! దివ్యాత్మన్! యస్త్యం దివ్యేభ్యో విశ్వేభ్య ఇంద్రియేభ్యః పార్థివేభ్యో మరీచివేభ్యో దేవేభ్య స్సాన్వంకృతోఽసి తం త్వాం మనః స్వాహా చాప్తు. హేసుభవ! యస్మై సూర్యాయ చరాచరాత్మనే పరమేశ్వరాయ త్వామహమీదే. తత్సత్త్వం పరేశం గృహణో పరిపుతేవ యేన త్వయా భంగేనసౌ శత్రుః పథతంతం త్వా త్వాం ప్రాణాయేదే వ్యానాయ త్వా త్వామీదే.

భావార్థః :- స్వయంభూభి ర్జీవై ర్దేహప్రాణేన్ద్రియాస్తః కరణాని నిర్మలీకృత్య ధర్మవ్యాపారేషు ప్రవర్త్య పరమేశ్వరోపాసనే చ సంస్థాయ పురుషార్థేన దుష్టాన్ హత్వా శ్రేష్ఠాన్ రక్షిత్వాఽనందితవ్యమితి.

పదార్థము:- (అంశో) సూర్యునితో తుల్యముగ ప్రకాశించువాడా! ఏ నీవు (దివ్యేభ్యః) దివ్యములును, (పార్థివేభ్యః) పృథివిమీద ప్రసిద్ధములునునగు (విశ్వేభ్యః ఇంద్రియేభ్యః) సకలేంద్రియములకొఱకును (మరీచివేభ్యః) కిరణములతో సమానముగ పవిత్రమొనర్చు (దేవేభ్యః) విద్యాంసులకొఱకును, వాయ్వాదిపదార్థములకొరకును (సాన్వంకృతః) స్వయంసిద్ధడవైయున్నావో (త్వా) ట్టి నీకు (మనః) విజ్ఞానము [చ] మఱియు (స్వాహా) వేదవాణి (అప్తు) లభించుగాక! (సుభవ) ఓ శ్రేష్ఠగుణచతుడవగు మానవా! (సూర్యాయ) సర్వప్రేరకుడను చరాచరాత్మయునగు నే పరమాత్మునికై (త్వాం) నీతో (ఈడే) నేను ప్రశంసించుచున్నానో, నీవును (తత్) ప్రశంసాయోగ్యుడగు (సత్యమ్) అసత్యపరమాత్మచు ప్రీతితో గ్రహించుము. (ఉపరిపుతా) సర్వోత్తమోత్కర్షణను పొందునటువంటి యే నీవు (భంగేన) మర్దనముచే (అసౌ) ఈ అజ్ఞానశత్రువును (ఫట్) శిఘ్రముగ (హతః) హతమొనర్చితివో (త్వామ్) ఆట్టి నిన్ను (ప్రాణాయ) జీవనమునకై ప్రశంసితునిగ నొనర్చుచున్నాను. (వ్యానాయ) వివిధములగు సుఖముల పొందుటకై (త్వా) నిన్ను ప్రశంసించుచున్నాను.

భావార్థము :- జీవము స్వయం సిద్ధమును అనాదిరూపమును నైయున్నది. కావున జీవులు దేహప్రాణేంద్రియాంతఃకరణములను నిర్మలములు [గా నొనర్చి] ధర్మయుక్తవ్యవహారములందు ప్రవృత్తములై పరమేశ్వరోపాసనయందు స్థిరములగుగాక! మఱియు పురుషార్థముచే దుష్టులను శిఘ్రముగ సంహరించి, శిష్టులను రక్షించి ఆచందితులగుదురుగాక !

[౨౪౮]

౨౪౯. ఉపయామ గృహీత ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, మఘవా దేవతా,
ఆర్భ్యుష్టిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పునరాత్మనాభ్యంతరే కథం వ్రయతితవ్యమిత్యాహ.

మనస్సుతో నాత్మాయందెటుల వ్రయన్నించనలయునను విషయము
మరల ఉపదేశించబడెను.

ఉపయామ గృహీతోఽన్యన్త ర్యభి మఘవన్వాహి సోమమ్.

ఉరుష్య రాయ ఏషో యజస్వ॥

ఉపయామ గృహీత+ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అస్తి, అస్త్యః, యచ్చ, మఘవన్నితి మఘ+వన్, ప్రాహి, సోమమ్, ఉరుష్య, రాయః, ఆ, ఇష్యః, యజస్వ.

పదార్థః :- (ఉపయామ గృహీతః) ఉపాత్తై ర్యమై ర్గృహీత ఇవ (అస్తి) (అంతః) అభ్యంతర స్థాన్ ప్రాణాదీన్ (యచ్చ) నిగృహణ (మఘవన్) పరమపూజితః ధని సదృశః (ప్రాహి) రక్ష (సోమమ్) యోగసిద్ధమైశ్వర్యమ్ (ఉరుష్య) బహునా యోగాభ్యాసేనావిద్యాదిక్లేశా నంతం నయ. అత్రోరూప పదాత్ షోఽస్తకర్మణీత్యుపాత్ క్విప్, తతో నామధాతుత్వాత్ క్విప్ తతో మధ్యమైకవచనప్రయోగః (రాయః) ఋద్ధిసిద్ధిధనాని (ఆ) సమంతాత్ (ఇష్యః) ఇచ్ఛాసిద్ధీః (యజస్వ) ఆయం మంత్రః, శతం. ౪.౧. ౧-౧౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే యోగజిజ్ఞాసో! యతస్త్యముపయామగృహీత ఇవాసి. తస్మాదంతర్యచ్చ, హే మఘవన్! సోమం ప్రాహి. క్లేశానురుష్య, యతో రాయ ఇష ఆయజస్వ.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యోగార్థినా యమాదిభి ర్యోగాంగై శ్చిత్తాది నిరుధ్యావిద్యాది దోషా నివార్య సంయమేనర్థసిద్ధయో నిష్పాద్యంతామ్.

పదార్థము :- ఓ యోగజిజ్ఞాసువా! నీవు (ఉపయామ గృహీతః) యోగమునందు ప్రవేశమొనర్చ, యమ నియమాదులద్వారా గృహీతుడైన వానితో సమానుడవై (అస్తి) ఉన్నావు కావున. (అంతః) ఆభ్యంతరములగు ప్రాణాదివచనములను, చిత్తాదింద్రియములను (యచ్చ) నియమమునందుంచుము. (మఘవన్) పరమపూజిత ధనవంతునితో సమానమైనవాడా! నీవు (సోమమ్) యోగవిద్యాసిద్ధులగు నైశ్వర్యమును (ప్రాహి) రక్షించుము. (ఉరుష్య) మఱియు నవిద్యాదిక్లేశములేవియున్నవో వానినత్యంతయోగ విద్యాబలముచే నాశనమొనర్చుము. అటులొనర్చి (రాయః) ఋద్ధి [సిద్ధి ధనాదులను] (ఇష్యః) ఇచ్ఛా సిద్ధులను (ఆయజస్వ) భాగుగా పొందుము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. యోగజిజ్ఞాసువగు పురుషుడు యమ నియమాది యోగాంగములచే చిత్తాద్యంతఃకరణ వృత్తులను నిరోధించి, అవిద్యాదిదోషములను నివారించి, సంయమముతో ఋద్ధిసిద్ధులను సాధించవలయును. [౨౪౯]

౨౫౦. అంతస్త ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, ఆర్షి మంత్రీచ్ఛందః, వంచమః స్వరః.

అతేశ్వరః ప్రాథమకల్పికాయ యోగినే విజ్ఞానమాహ.

యోగమునందు ప్రప్రథమముగా ప్రవృత్తుడైన వాని కీశ్వరుడు విజ్ఞానోపదేశ

మీ మంత్రమందొనర్చుచున్నాడు.

అస్తస్తే ద్యావాపృథివీ దధామ్యంత ర్దధామ్యు ర్ద్వస్తోక్షమ్.

సజూర్దేవేభి రవరైః పరైశ్చాంతర్యామే మఘవన్ మాదియన్వ॥ ౭.౫॥

అంతరిత్యన్తః, తే, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, దధామి, అన్తః, దధామి, ఉరు, అన్తరిక్షమ్, సజూరితి స+జూః, దేవేభిః, అవరైః, పరైః, చ, అంతర్యామ ఇత్యన్తః+యామే, మఘవన్నితి మఘవన్, మూదయన్వ.

పదార్థః :- (అన్తః) అకాశాభ్యంతర ఇవ (తే) తన (ద్యావాపృథివీ) భూమి సూర్యావివ (దధామి) స్థాపయామి (అన్తః) శరీరాభ్యంతరే (దధామి) స్థాపయామి (ఉరు) బహు (అంతరిక్షమ్) అంతరాల మవ కాశమ్. (సజూః) మిత్ర ఇవ (దేవేభిః) విద్యద్భిః (అవరైః) నికృష్టైః (పరైః) ఉత్తమైశ్చర్య వ్యవహారైః (చ) సముచ్చయే (అంతర్యామే) యమానామయం యామః అన్తశ్చాసౌ యామశ్చ తస్మిన్ (మఘ వన్) పరమాత్మస్వధనితుల్య (మూదయన్వ) హర్షయన్వ. ఆయం మంత్రః శత. ౪.౧. ౨-౧౬. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే మఘవన్! యోగిన్నహం తే తవాంత ర్యావా పృథివీ ఇవ విజ్ఞానాదిపదా ర్థాన్ దధామి. ఉర్వంతరిక్షమంత ర్దధామి. సజూ స్త్వం దేవేభిః ప్రాప్తై రవరైః పరైశ్చ సహంత ర్యామే వర్తమానః సన్నవాన్ మాదయన్వ.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. ఈశ్వర ఉపదిశతి బ్రహ్మాండే యాదృశా యావంతః పదార్థాః సన్తి తాదృశా స్థావంతో మమ జ్ఞానే వర్తంతే. యోగవిద్యాది రహితస్తాన్ ద్రష్టుం న శక్నోతి. నహీశ్వరోపాసనయా వినా కల్పిద్యోగీ భవితు మర్హతి.

పదార్థము:- (మఘవన్) ఓ యోగి! పరమేశ్వర డనైన నేచ (తే) సీయొక్క (అంతః) హృదయా కాశమున (ద్యావాపృథివీ) రవిధరణులవలె విజ్ఞానాది పదార్థములను (దధామి) స్థాపించుచున్నాను. మఱియు (ఉరు) విస్తృతమగు (అంతరిక్షమ్) అవ కాశమును (అంతః) శరీరములోపల (దధామి) స్థాపించుచున్నాను. (సజూః) మిత్రునితో సమానుడనైన నీవు (దేవేభ్యః) విద్వాంసులనుండి విద్యనుపొందియు, (అవరైః పరైః చ) కొద్దివియో గొప్ప వియోయగు యోగవ్యవహారములతో (అంతర్యామే) అభ్యంతరనియమములందు స్థిరుడ వున్ననై, ఇతరులను (మూదయన్వ) ప్రసన్నులుగా నొనర్చుము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. “బ్రహ్మాం డములో నున్న సకల పదార్థములెటువంటివెన్నియున్నవో యవియన్నియు నటులనే నాజ్ఞానమందచేవిధముగా యున్నవి. యోగవిద్య నెరుగనివాడు వానినెఱుగజాలడు. నన్ను పాసించనిచే యెవరును యోగులు కాజాల” రని పరమాత్ముని ఉపదేశము. [౨౫౦]

౨౫౧. స్వాక్కుతోఽసీత్యన్త్య గోతమ ఋషిః, యోగీ దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః. పునరీశ్వరో యోగజ్ఞానం వ్రత్యాహ.

యోగవిద్య నఖిలపించువారి కీశ్వరుడు మఱల యుపదేశించుచున్నాడు.

స్వాఙ్కతోఽసి విశ్వేభ్యః ఇంద్రియేభ్యో దివ్యేభ్యః పార్థివేభ్యో మనస్తాస్త్విష్టు
స్వాహా త్వా సుభవ సూర్యాయ దేవేభ్య స్త్వా మరీచిపేభ్యః ఉదానాయ త్వా॥౬.౬॥

స్వాంకృత+ఇతి స్వాం+కృతః, అసి, విశ్వేభ్యః, ఇంద్రియేభ్యః, దివ్యే
భ్యః, పార్థివేభ్యః, మనః, త్వా, అష్టు, స్వాహా, త్వా, సుభవేతి సు+భవ, సూర్యాయ,
దేవేభ్యః, త్వా, మరీచిపేభ్యః+ఇతి మరీచిపేభ్యః, ఉదానాయేత్యుత్+అనాయ, త్వా.

పదార్థః :- (స్వాఙ్కృతః)స్వయం సిద్ధోఽనాది స్వరూపః (అసి) (విశ్వేభ్యః) అఖిలేభ్యః (ఇం
ద్రియేభ్యః) కార్యసాధకత మేభ్యః (దివ్యేభ్యః) నిర్మలేభ్యః (పార్థివేభ్యః) పృథివ్యాం విదితేభ్యః (మనః)
యోగమననమ్ (త్వా) త్వాం యోగమభీష్ణమ్ (అష్టు) ప్రాప్నోతు (స్వాహా) సత్యవచనరూపా క్రియా
(త్వా) త్వామ్ (సుభవ) సుష్టైశ్వర్య (సూర్యాయ) సూర్యసేవ యోగప్రకాశాయ (దేవేభ్యః) ప్రశస్త
గుణపదార్థేభ్యః (త్వా) త్వామ్ (మరీచిపేభ్యః) రశ్మిభ్యః. మరీచిపా ఇతి రశ్మినామను పఠితమ్. విఘం.
౧. ౫. (ఉదానాయ) ఉత్కృష్టాయ, జీవనదిల సాధనాయైవ. (త్వా) త్వామ్. ఆయం మంత్రిః శత.
౪.౧.౨.౧.౨౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సుభవ! యోగింస్త్యం స్వాఙ్కృతోఽన్యహం దివ్యేభ్యో విశ్వేభ్యో
దేవేభ్యో మరీచిపేభ్యశ్చ త్వా త్వాం స్వీకరోమి పార్థివేభ్యస్త్యా త్వాం స్వీకరోమి. యతస్త్యా త్వా
మనః స్వాహా సత్యరూపా క్రియా చాష్టు.

భావార్థః :- యావన్మమష్యః శ్రేష్ఠాచారి న భవతి, తావదీశ్వరోఽపి తం న స్వీకరోతి తావ
దయం న స్వీకరోతి, తావత్తస్యాత్మదిలం పూర్ణం న భవతి. యావదిదం న జాయతే తావన్నా
త్యంతం సుఖం భవతీతి.

పదార్థము (సుభవ) ఓ శోభనైశ్వర్యయుక్తుడవైన యోగీ! నీవు (స్వాంకృతః) అసి
అనాదికాలమునుండి స్వయంసిద్ధుడవు, (త్వా) యోగమునఖిలపించు నీకు (మనః) యోగ
సమాధియు క్త మనస్సును (స్వాహా) సత్యానుష్ఠాన మొనర్చు క్రియయు (అష్టు) ప్రాప్తించు
గాక! ఇందులకై నేను (దివ్యేభ్యః) శుద్ధములును (విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః) సకల ప్రశస్తములునగు
గుణములతోను, ప్రశంసనియ పదార్థములతోను (మరీచిపేభ్యః) యోగప్రకాశముచే
యు క్తములగు వ్యవహారము తోను: (త్వా) నిన్ను స్వీకరించుచున్నాను. (పార్థివేభ్యః) పృథివి
మీద ప్రసిద్ధములగు పదార్థములకొఱకుగూడ (త్వా) నిన్ను స్వీకరించుచున్నాను. (సూర్యాయ)
య) సూర్యునివలె యోగమును ప్రకాశింపజేయుటకొఱకును (ఉదానాయ) ఉత్కృష్ట
జీవనము కొఱకును, బలము కొఱకును (త్వా) నిన్ను గ్రహించుచున్నాను.

భావార్థము:- మనుష్యుడెంతవరకు శ్రేష్ఠాచార మొనర్చువాడు కాజాలడో అంత
వరకు నీశ్వరుడును నతనిని స్వీకరించజాలడు. ఈశ్వరుడు స్వీకరించనంతవరకాతనికి

పూర్తియైన ఆత్మబలమును లభించజాలదు. ఆత్మబలము వృద్ధికాజాలనంతవరకు అతనికి సుఖముకూడ లభించజాలదు.

[౨౫౧]

౨౫౨. ఆ వాయో భూషేత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, వాయుర్దేవతా, నివృజ్జగతి ఛందః, నిహరః స్వరః, పున ర్లోగికృత్య మాహ.

యోగికృత్యము మరల చెప్పబడినది.

ఆ వాయో భూష కుచిప్రాఽఉప నః సహస్రం తే నియుతో విశ్వవారః ఉపో తేఽఅంధో మద్య మయామి యస్య దేవ దధిషే పూర్వపేయం వాయవే త్వా॥

ఆ, వాయో ఇతి వాయో, భూష, కుచిప్రా+ఇతి కుచి+పాః, ఉప, నః, సహస్రం, తే, నియుత ఇతి ని+యుతః, విశ్వవారేతి విశ్వ+వార, ఉపో+ఇత్యుపో, తే, అంధః, మద్యం, అయామి, యస్య, దేవ, దధిషే, పూర్వపేయమితి పూర్వ+పేయమ్, వాయవే, త్వా.

౭.౭॥

పదార్థః :- (అ)సమంతాత్ (వాయో)వాయురివ స ర్తమాన(భూష)అలంకురు(కుచిపాః) కుచం పవిత్రతాం పాలయతీతి కుచిపాః పవిత్రపాలకః (ఉప)(నః)అస్మాన్ (సహస్రం)(తే)తవ(నియుతః) నియుజ్యంతే యే తాన్ నిశ్చితాన్ శమాదిగుణాన్. అత్ర కర్మణి క్రిష్. (విశ్వవార) విశ్వాన్ సర్వా నానందాన్ పృణోతి తత్సంబుద్ధా(ఉపో)సమీపమ్(తే)(అంధః)అన్నమ్ (మద్యమ్) తృప్తిప్రదమ్. (అయామి)ప్రాప్నోమి(యస్య)(దేవ)యోగేనాత్మప్రకాశత(దధిషే)ధరసి(పూర్వపేయమ్)పూర్వైః పాతుం యోగ్యమివ(వాయవే)త్వాత్వామ్. అయం మంత్రః శత. ౪.౧.౩-౧౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే కుచిపాః వాయో! త్వం సహస్రం నియుత ఆభూష. హే విశ్వవార! తే తవ సకాశాన్యద్యుమంధ ఉపో. అయామి. హే దేవ! యస్య తే తవ పూర్వపేయమస్తి. యచ్చ త్వం దధిషే తద్వాయవే త్వా త్వామహం స్వీకరోమి.

భావార్థః :- అత్ర వాచకణ్ఠిప్రోపమాలంకారః. యో యోగీ ప్రాణ ఇవ సర్వాసలంకరోతి. ఈశ్వర ఇవ సద్గుణేషు వ్యాప్తిస్త్యన్నజలే ఇవ సర్వాన్ సుఖయతి. స ఏవ యోగే ప్రభవతి.

పదార్థము :- (కుచిపాః)అత్యంతశుచిత్వమును పాలించువాడా! (వాయో)సవన మువలె యోగక్రియలందు ప్రవృత్తుడవైన యోయోగీ! సివు(సహస్రమ్)వేలకొలది (నియుతః)నిశ్చితములగు శమాదిగుణములను (ఆభూష)సకలవిధముల అలంకరించుము. (విశ్వ వార)సకల సద్గుణములను స్వీకరించువాడా! (తే)నీకు(మద్యమ్) బాగుగా తృప్తినిసగు (అంధః)ఏ యన్నమున్నదో దానిని(ఉపో)నీసమీపమునకు (అయామి) చేర్చుచున్నాను. (దేవ)యోగబలముచే నాత్మను ప్రకాశింపజేయువాడా! (యస్య)ఏ నీయొక్క(పూర్వపేయమ్)శ్రేష్ఠయోగులను రక్షించగల యోగబలమున్నదో, దేనిని సివు(దధిషే) ధరించుచున్నావో(వాయవే)ఆ యోగబలమును ఎరుగుటకై (త్వా)నిన్ను స్వీకరించుచున్నాను.

భావార్థము :- మంత్రమున వాచకలుప్రోసమాలంకారమున్నది. ఏ యోగి ప్రాణములవలె సకలజనమును అలంకరింపజేయునో, ఈశ్వరునివలె సద్గుణములందు వ్యాప్తుడగుచున్నాడో, మఱియు అన్నజలములవలె విశ్వమునకు సుఖమునొసగుచున్నాడో యతనే యోగమునందు సమర్థుడు కాగలుగుచున్నాడు. [౨౫౨]

౨౫౩. ఇంద్రవాయూ ఇత్యస్య మధుచ్ఛందా ఋషిః, ఇంద్రవాయూ చేవతే, ఇంద్రవాయూ ఇత్యస్యాస్త్రీ గాయత్రీ ఛందః, ఉపయామ గృహీత ఇత్యస్యాస్త్రీ స్వరాద్ గాయత్రీచ్ఛందః, షడ్జః స్వరః.
పునః స యోగీ కీదృశో భవతీత్యవ్యతే.

ఆ యోగి యెటులుండునదీ మంత్రమున మరల చెప్పబడినది.

ఇంద్రవాయూఽఇమే సుతాఽఉప్రప్రయోభి రాగతమ్ | ఇందవో వా ముశంతిహి |

ఉప్రయామ గృహీతోఽసి వాయవే ఇంద్రవాయుభ్యాం త్వైష తే యోనిః

సజోషోభ్యాం త్వా ||

౭.౮ ||

ఇంద్రవాయూ + ఇతీంద్రవాయూ, ఇమే, సుతాః, ఉప్ర, ప్రయోభిరితి ప్రయః + భిః, ఆగతమ్, ఇందవః, వామ్, ఉశంతి, హి, ఉప్రయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, వాయవే, ఇంద్రవాయు భ్యామితీంద్రవాయుభ్యామ్, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, సజోషోభ్యామితి సజోషః + భ్యామ్, త్వా.

పదార్థః :- (ఇంద్రవాయూ) ప్రాణసూర్య సదృశౌ యోగస్యోపదేష్టభ్యాసిన్ (ఇమే) సమజః, (సుతాః) నిష్పన్నాః పదార్థాః (ఉప్ర) సమీపే (ప్రయోభిః) కమనీయైర్లక్షణైః (ఆ) (గతమ్) ఆగచ్ఛతమ్. గమృగతావిత్యస్మాద్భూతాలం ఛందసీతి శబ్దో బుకీ సతి శిత్వాభావా చ్ఛస్యాభావోఽనుదాత్తోపదేశేత్వా దినా మలోపశ్చ (ఇందవః) సుఖకారకా జలాది పదార్థాః, ఇందు రిత్కుదక నామసు పతితమ్. నిఘం ౧. ౧౨. (వామ్) యువామ్ (ఉశంతి) కామయంతే (హి) సాదృశ్యే (ఉపయామగృహీతః). యోగస్య యమనియమాంతైః సహ స్వీకృతః (అసి) (వాయవే) వాయువద్గత్యాదిసిద్ధయే, యద్వా వాతి ప్రాపయతి యోగబలేన వ్యవహారినితి. వాయు ర్యోగవిచక్షణస్తస్యైత్యై తాదృశసంపన్నాయ (ఇంద్రవాయుభ్యామ్) విద్యుత్ప్రాణాభ్యామివ యోగాకర్షణ నిష్కర్షణాభ్యాం (త్వా) త్వామ్ (ఏషః) యోగః (తే) తవ (యోనిః) గృహమ్. యోనిరితి గృహనామసు పతితమ్. నిఘం. ౩. ౪. (సజోషోభ్యామ్) యోజోషసా సేవనేన సహ వర్తమానౌ తాభ్యామ్ (త్వా) త్వామ్.

అన్వయః :- హే ఇంద్రవాయూ! హి యత ఇమే సుతా ఇందవో వాముశంతి తస్మాద్యువామేతైః ప్రయోభిః పదార్థైః సహైవోపాగతముపాగచ్ఛతమ్. ధో యోగమభీప్యో : త్వమనేనాధ్యాపకీవ వాయవే ఉపయామగృహీతోఽసి. హేభగవన్! యోగాధ్యాపకః ఏష యోగస్తే తవ యోనిః

రాయా, వయమ్, ససవాన్స ఇతి, సస+వాన్సః, మదేమ, హవ్యేన, దేవాః, యవసేన, గావః, తామ్, ధేనుమ్, మిత్రావరుణా, యువం, నః, విశ్వాహా, ధత్తమ్, అనవస్సురంతీమిత్య నవ+స్సురంతీమ్, ఏషః, యోనిః, ఋతాయుభ్యా మిత్యుత్తయు+భ్యామ్, త్వా.

పదార్థః :- (రాయా)ధనేన సహ(వయమ్)పురుషార్థినః, (ససవాన్సః)సంవిభక్తాః (మదేమ) హృష్యేమ(హవ్యేన)గృహీతవ్యేన(దేవాః)విద్వాంసః(యవసేన)అభీష్టేన తృణమసాదివా(గావః) గవాదయః పశవః(తామ్)(ధేనుమ్) ధయతి పిబిత్వానందరసమనయా తామ్. ధేనురితివాక్యామను పరితమ్. నిఘం. ౧. ౧౧. (మిత్రావరుణా)ప్రాణవత్ సఖాయావుత్తమో జనో(యువమ్) యువామ్ (నః)అన్యభ్యమ్(విశ్వాహా)సర్వాణి దినాని(ధత్తమ్)(అనవస్సురంతీమ్)విజ్ఞాపయిత్రిమివ యోగవిద్యా జన్యాం వాచమ్.(ఏషః)(తే)(యోగః)(ఋతాయుభ్యామ్)ఆత్మన ఋతమిచ్చద్భ్యామివ(త్వా) త్వామ్ ఆయం మంత్రః శత. ౪.౧-౧౦. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- ససవాన్సో దేవా వయం యవసేన గావ ఇవ హవ్యేన రాయా మదేమ. హే మిత్రావరుణా యువం యువాం నోఽన్యభ్యం విశ్వాహా విశ్వాన్యహాన్యనవస్సురంతీం తాం ధేనుం ధత్తమ్. హే యజమాన! యస్యైష తే విద్యాబోధో యోని రస్తి. అత ఋతాయుభ్యాం సహితం త్వా త్వా వయమాదదీమహే.

భావార్థః :- ఆత్రోపమా వాచక అప్రోపమాలంకారౌ; మనుష్యైః పురుషార్థేన విద్యత్సం గేన చ పరోపకార నిష్పాదయత్రిం కామదుఘాం వేదవాచం ప్రాప్యానందయితవ్య మితి.

పదార్థము :- (ససవాన్సః) మంచిచెడులను విడదీయువారలారా! (దేవాః)విద్వాం సులారా! మీరును(వయమ్)మేమును (యవసేన)తృణము గడ్డిపొట్టు మొదలగువానిచే (గావః)గవాది పశువులవలె (హవ్యేన) గ్రహణయోగ్యమగు(రాయా) ధనముచే (మదే మ)హర్షి తులమగుదుముగాక! మఱియు(మిత్రావరుణా)ప్రాణసములైన యుత్తమజను లారా!(యువమ్)మీరిరువురు(నః)మా కై(విశ్వాహా)సర్వకాలములందు(అనవస్సురంతీమ్ సరియైన జ్ఞానమునొసగు (ధేనుమ్) వాణిని(ధత్తమ్)ధారణమొనర్చుడు. ఓయజమాను డా!(తే)నీకు(ఏషః)ఈ విద్యాబోధ(యోనిః)శరపు అయియున్నది. కావున(ఋతాయు భ్యామ్)సత్యవ్యవహారము నభిలషించువారితో సహితముగ(త్వా)నిన్ను మేము స్వీకరించు చున్నాము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు ఉపమాలంకారము, వాచకఅప్రోపమాలంకారములున్నవి. మనుష్యులు స్వపురుషార్థముచేతను, విద్వాంసుల సాంగత్యముచేతను పరోపకార జిహ్వాదయత్రియు, కామదుఘయునగు వేదవాణినిపొంది ఆనందముగా మెలగవలయును.

౨౫౬. యావాఙ్మతేత్యన్య మేధాతిథి రృషిః, అశ్వినౌ దేవతే, బ్రాహ్మీ ఉష్టిక్ ఛందః, ఋషభః స్వర్గః.
పునరప్యేతయోః కర్తవ్యముపదిశ్యతే

ఈ యోగవిధ్య నభ్యసించువారు, అభ్యసించజేయువారు చేయవలసిన కర్మలు
మరల నుపదేశించబడినవి.

యా వాఙ్మతా మధుమత్యశ్వినా సూన్యతావతీ తయా యజ్ఞమిమిక్షతమ్॥
ఉవయామ గృహీతోఽన్యశ్విభ్యాన్వైష తే యోని రాధీష్విభ్యాన్వై॥౨.౧౧॥

వా, వామ్, కళా, మధుమతీత్తి మధు + మతీ, అశ్వినా, సూన్యతావతీత్తి సూన్యతా +
వతీ, తయా, యజ్ఞమ్, మిమిక్షతమ్, ఉవయామ గృహీత ఇత్యవయామ + గృహీతః
అసి, అశ్విభ్యామిత్యశ్వి + భ్యామ్, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, మాధీష్విభ్యామ్, త్వా.

పదార్థః :- (యా) (వాం) యవయోః (కళా) వాణీ, కళేతి వాఙ్మమను పతితమ్. నిమం. ౧. ౧౧.
(మధుమతీ) ప్రళస్తపదుర్య గుణయత్తేవ (అశ్వినా) సూర్యచంద్రవత్ ప్రకాశమానా (సూన్యతావతీ)
ఉషా ఇవ. (తయా) (యజ్ఞమ్) యోగమ్ (మిమిక్షతమ్) నేక్తుమిచ్ఛతమ్ (ఉవయామ గృహీతః) ఉపవి.
యమైః స్వీకృతః (అసి) (అశ్విభ్యామ్) ప్రాణాపానభ్యామ్ (త్వా) త్వామ్ (ఏషః) (తే) తవ (యోనిః) గృ
హమ్ (మాధీష్విభ్యామ్) సునీతి యోగరీతిభ్యామ్, (త్వా) త్వామ్. అయం మంత్రః శత. ౪. ౧. ౩. ౧౨.
తథా బ్రాహ్మ. ౬. ౧. ౨.

అన్వయః :- హే అశ్వినా : యోగాధ్యేత్రధ్యావకా : యా వాం మధుమతీ సూన్యతావతీ
కళాఽస్తి. తయా యజ్ఞం మిమిక్షతమ్. హే యోగమభీషోన్ త్వమువయామ గృహీతోఽసి. కించ తే
తవైష యోగో యోని రన్యతోఽశ్విభ్యాం సహ వర్తమానం త్వాం హే. యోగాధ్యావకా : మాధీ
భ్యాం సహ వర్తమానం చ త్వాం వయముపాశ్రయామః.

భావార్థః :- ఆత్రోపమాంకారః. యోగినో మధురవాహాఽధ్యేతృన్ ప్రతి. యోగముపదిశేయ
రాత్మసర్వస్వం యోగమేవ మన్యేరన్నితరే జనా స్తాదృశం యోగినం సర్వత్రాఽశ్రయేయ రితి

పదార్థము :- (అశ్వినౌ) సూర్యచంద్రులవలె ప్రకాశమానులగు యోగవిద్యావకా
ధ్యేతరులారా! (వామ్) మీయొక్క (మధుమతీ) ప్రళంసనీయుమును, మాధుర్యగుణయుక్త
మును (సూన్యతావతీ) ప్రభాతకాలమున క్రమక్రమముగ ప్రదిప్తమగునుషస్సతో తుల్య
మునగు (యా కళా) పవాణీయున్నదో (తయా) దానిచే (యజ్ఞమ్) ఈశ్వరసాంగత్యమొన
రింపజేయు యోగరూపయజ్ఞమును (మిమిక్షితమ్) సాధింపబూనుడు. సంకల్పించుడు. నీవు
(ఉవయామ గృహీతః) యమనియమాదులచే స్వీకరించబడి (అసి) ఉన్నావు. (తే) నీకు (ఏషః)
ఈ యోగము (యోనిః) గృహముతో సమానముగ సుఖదాయకమై యున్నది. కావున
(అశ్విభ్యామ్) ప్రాణాపానములయొక్క యోగోచిత నియమములతో వర్తమానుడవగు
(త్వా) నిన్నును, ఓ యోగాధ్యావకా! (మాధీష్విభ్యామ్) మాధుర్యములగు నేత్రేష్ఠనీతియు

యోగరితులునున్నవో వానిచే వర్తమానుడవైన(త్వా) నిన్ను [ను] మేమాశ్రయించుచున్నాము. అనగా సమీపస్థులమగుచున్నాము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందుపమాలంకారమున్నది. యోగులు మధురమగు ప్రియమైన వాణితో యోగము నేర్చుకొనువారికి ఉపదేశించవలయును. మరియు తమ సర్వస్వము యోగమనియే యెఱుగవలయును. మఱియు అన్యమానవులునువంటి యోగిని సదా ఆశ్రయించుచుండవలెను. [౨౫౬.]

౨౫౭. తం ప్రత్న థేత్యన్య వత్సారః కాశ్యవ ఋషిః విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచ్చదార్హీ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః, ఉపయామగృహీత ఇత్యన్య పాక్షిశ్చందః, పంచమః స్వరః.

పునర్యోగి గుణా ఉపదిశ్యతే

యోగిగుణములీ మంత్రమునందు మరల ఉపదేశించెను.

తం ప్రత్న॑థా పూర్వ॑థా విశ్వ॑థేమథా జ్యేష్ఠ॑తాతిం బర్హి॑షద॑ః స్వర్వి॑దమ్॑
ప్రతీ॑చీనం పృజ॑నం దోహ॑సే ధుని॑మాకుం జయ॑న్తమస్తు యాసు॑ వర్ధ॑సే॑ ఉప॑యామ
గృహీ॑తోఽస్మి శండా॑య త్వాష॑ తే యోని॑ ర్విరతాం॑ పాహ్య॑పమృష్టః శంధో॑
దేవాస్త్యా కుక్ర॑పాః ప్రణయ॑న్తస్మా దృష్టా॑ఽస్మి॥ ౭.౧౨॥

తమ్, ప్రత్న॑థేతి ప్రత్న॑+థా, పూర్వ॑థేతి పూర్వ॑+థా, విశ్వ॑థేతి విశ్వ॑+థా,
ఇమ॑ధేతీమ+థా, జ్యేష్ఠ॑తాతిమితి జ్యేష్ఠ॑+తాతిమ్, బర్హి॑షదమ్, బర్హి॑ సదమితి బర్హిః+
సదమ్, స్వర్వి॑దమితి స్వః+విదమ్, ప్రతీ॑చీనమ్, పృజ॑నమ్, దోహ॑సే, ధుని॑మ్,
అకుమ్, జయ॑న్తమ్, అను, యాసు॑, వర్ధ॑సే, ఉప॑యామగృహీత ఇత్యుపయామ+
గృహీ॑తః, అస్మి, శండా॑య, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, వీరతామ్, పాహి, అపమృష్ట+
ఇత్యుపమృష్టః, శంధో॑, దేవాః, త్వా, కుక్ర॑పా ఇతి కుక్ర+పాః, నయన్తు అనా
దృష్టా, అస్మి.

పదార్థః :- (తమ్) యోగమ్ (ప్రత్నథా) ప్రాక్షనానాం యోగినామివ, (పూర్వథా) పూర్వేషాం
యోగినామివ, (విశ్వథా) సర్వేషామివ (ఇమథా) ఇదానింతనామివ (జ్యేష్ఠతాతిం) ప్రశస్తం జ్యేష్ఠమ్
(బర్హిషదమ్) యో బర్హి రంతరిక్షే సీదతి తమ్ (స్వర్విదమ్) స్వః సుఖం పేదయతి తమ్. (ప్రతీచీనమ్)
అవిద్యాదిదోషేభ్యః ప్రతికూలమ్ (పృజనమ్) యోగబలమ్ (దోహసే) ప్రపివర్తి ఉత్కర్షప్రాపకమ్.

(ధునిమ్) ఇంద్రియకంపకమ్ (అశుమ్) శీఘ్రం సిద్ధిప్రదమ్ (జయంతమ్) ఉత్కర్షప్రాపకమ్ (అను) క్రియా యోగే (యాను) కుశలాను (వర్ధసే) శమాదిషు స్వాత్మానమున్నయసి (ఉపయామగృహీతః) ఉపయామాః శౌచాదయో నియమా గృహీతా యేన సః (అసి) వర్తసే (శండాయ) (త్వా) త్వామ్ (ఏషః) యోగయుక్తః స్వభావః (తే) యోగవిద్యాధ్యాపకస్య తవ (యోనిః) సుఖహేతుః (వీరతామ్) వీరస్య భావమ్ (పాహి) రక్ష (అపమృష్టః) అపమృష్ట్యతే దూరీక్రియతేఽవిద్యాదిక్లేశై ర్యః సః శుద్ధః (శండః) శమాన్వితః (దేవాః) దేదీప్యమానా యోగినః (త్వా) త్వామ్ (శుక్రపాః) శుక్రం యోగవీర్యం యోగబలం వా పాన్తి తే. (ప్ర) (నయన్తు) (అనాదృష్టా) నమంతాద్ధర్మతుమనర్హా. (అసి) అస్తు. అయం మన్తః శత. ౪.౧.౬.౯-౧౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- పా యోగిన్! త్వముపయామగృహీతోఽసి తే తవైష యోగస్వభావో యోనిః సుఖహేతు రస్తి. యేన యోగేన త్వమపమృష్టః శంధోఽసి, యాను యోగక్రియాను త్వం వర్ధసే విశ్వథా ప్రత్నథా పూర్వథేమథా జ్యేష్ఠతాతిం బర్హిషదం స్వర్విదం ప్రతీచీనమాకుం జయన్తం ధునిం వృజనం దోహసే, చ తం యోగబలం శుక్రపా దేవాస్త్యాం ప్రణయన్తు. తస్మై శండాయ తుభ్యమస్య యోగసాధనాదృష్టా వీరతాఽస్తు త్వమిమాం వీరతాం పాహి తదను త్వమియం వీరతా పాతు.

భావార్థః :- అత్రోపమాంకారః. యథా శమాదిగుణప్రసక్తః పురుషో యోగబలేన విద్యాబల మున్నేతుం శక్నోతి సా చావిద్యాద్వాంతోమవిధ్వంసి నీ యోగవిద్యా పురుషానభ్యేత్య యథార్థం సుఖయతి తథా త్వమపి సుఖయతు.

పదార్థము :- ఓ యోగీ! నీవు (ఉపయామగృహీతః) యోగాంగములను అనగా శౌచాది నియమములను గ్రహించువాడవై (అసి) యున్నావు (తే ఏషః) నీయొక్క ఈ యోగయుక్త స్వభావము (యోనిః) సుఖమునకు పాతువై యున్నది. ఏ యోగమువలన నీవు (అపమృష్టః) అవిద్యాది దోషములనుండి విముక్తుడవై (శండః అసి) శమాదిగుణయుక్తుడవై యున్నావో (యాను) ఏ యోగక్రియలందు నీవు (వర్ధసే) వృద్ధిని పొందుచున్నావో మరియు (విశ్వథా) నమస్త (ప్రత్నథా) ప్రాచీన మహర్షులవలె (పూర్వథా) ప్రాచీనకాలపు యోగులవలె (ఇమథా) ఆధునిక యోగులవలె (జ్యేష్ఠతాతిమ్) అత్యంతప్రశంసనీయమును (బర్హిషదమ్) హృదయా కాశమునందు స్థితమును, (స్వర్విదమ్) సుఖమును కలిగించునదియు (ప్రతీచీనం) అవిద్యాది దోషములకు ప్రతికూలమును (అశుమ్) శీఘ్రముగ సిద్ధిని సగునదియు (ఉద్ జయంతమ్) ఉత్కర్షను కలిగింపజేయునదియు (ధునిమ్) కంపింపజేయునదియును (వృజనమ్) యోగబలమును (దోహసే) పూర్ణమొనరించుచున్నావో ఆ యోగబలమును (శుక్రపాః) యోగబలమును రక్షించువారును (దేవాః) యోగబలముయొక్క ప్రకాశముచే ప్రకాశితులైనవారునగు నేయోగులు పున్నారో వారును (త్వా) నీకు (ప్రణయంతు) చక్కగా లభింపజేయుదురుగాక! ఆ యోగబలమును పొందిన (శండాయ) శమదమాదిగుణయుక్తుడవగు నీకు (అనాదృష్టా) ఆ యోగపు దృఢమైన వీరత్వము (అసి) లభించుగాక! నీవు (వీరతామ్) ఆ వీరత్వమును (పాహి) రక్షించుము. (అను) రక్షణను పొందిన ఆ వీరత్వము (త్వా) నిన్ను పాలించి రక్షించును గాక !

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాంకారమున్నది. యోగవిద్యను నభిలషించు పురుషులారా! శమదమాది గుణయుక్తులగు పురుషులెటుల యోగబలముచే విద్యాబలములయున్నతి యొనర్చగలుగుచున్నారో, అవిద్యాంధకారమును విధ్వంసమొనర్చు నాయోగవిద్య సజ్జనులకు లభించి యెటుల యథోచిత సుఖముచేకూర్చుచున్నదో అటులనే నీకును కలిగించునుగాక! [౨౫౭]

౨౫౮. సువీర ఇత్యస్య వత్సరః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచ్చదాక్షి త్రిష్టుప్పండః, వైవతః స్వరః, శుక్రస్యేత్యస్య ప్రాజాపత్యా గాయత్రీ చందః, వడ్జః స్వరః.

ఉక్త యోగమనుషాతా యోగీ కీదృగ్ భవతీత్సుపదిశ్యతే.

ఉక్తయోగము ననుసించు యోగి యెటులుండునదీ మంత్రమందుపదేశించెను.

సువీరో వీరా స్ప్రిజనయ స్పరీహ్యాభి రాయస్పోషేణ యజమానమ్ | సంత
గ్మానో దివా పృథివ్యా శుక్రః శుక్రశోచిషా నిరస్తః శండః శుక్రస్యాద్రిష్ఠాన మసి ||

సువీర+ఇతి సువీరః, వీరాన్, ప్రజనయన్నితి ప్ర+జనయన్, పరి, ఇహి,
అభి, రాయః, పోషేణ, యజమానమ్, సంతగ్మాన+ఇతి సమ్+జగ్మానః. దివా,
పృథివ్యా, శుక్ర, శుక్రశోచిషేతి శుక్ర+శోచిషా, నిరస్త+ఇతి నిః+అస్తః, శండః,
శుక్రస్య అద్రిష్ఠానమ్, అద్రిష్ఠాన మిత్యద్రిష్ఠానమ్, అసి. || ౭.౧౩ ||

పదార్థః :- (సువీరః) శోభనశ్చాసౌ వీర ఇవ (వీరాన్) ఉత్కృష్టగుణాన్ (ప్రజనయన్) నిష్పాదయన్నేవ (పరి) నర్వతః (ఇహి) ప్రాప్నుహి. (అభి) అభిముఖ్యే (రాయః) ధనస్య (పోషేణ) పృష్ట్యా (యజమానమ్) దాతారమ్ (సంతగ్మానః) సంగతవాన్ (దివా) సూర్యేణ (పృథివ్యా) భూమ్యా సహ (శుక్రః) వీర్యవాన్ (శుక్రశోచిషా) శుక్రస్య శోధకస్య సూర్యస్య శోచిర్దీపనం తేనైవ. (నిరస్తః) నిఃసారితోఽంధకార ఇవ (శండః) శమాదిసహితః (శుక్రస్య) శోధకస్య యోగస్య (అద్రిష్ఠానమ్) అదితిష్ఠంతి యస్మిన్నితి తత్ (అసి) అయం మంత్రః శత. ౪.౧.౬. (?) వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే యోగిన్! సువీర స్త్వం వీరాన్ ప్రజనయన్ పరీహి. ఏవం యజమానమభి రాయస్పోషేణ సంతగ్మానో దివా పృథివ్యా సహ శుక్రః శుక్రశోచిషా నిరస్త ఏవ విషయవాసనారహితః శండ స్త్వం శుక్రస్యాద్రిష్ఠానమసి.

భావార్థః :- శమదమాది గుణాద్రిష్ఠానో యోగాభ్యాసనిరతో యోగీ స్వయోగవిద్యాప్రచారేణ జిజ్ఞాసూనా మాతృబలం వర్ధయన్ నర్వథా సూర్య ఇవ వ్రతాశమానో భవతి.

పదార్థము :- ఓ యోగి! (సువీరః) శ్రేష్ఠవీరునివలె యోగబలమును పొందిన నీవు (వీరాన్) సద్గుణయుక్త పురుషులను (ప్రజనయన్) వసిద్ధపఱచుచు (పరీహి) సర్వవ్రత శ్రమణ

మొనర్చుము. ఇదేవిధముగ(యజమానమ్)ధనాది పదార్థముల ప్రదానమొనర్చు ను త్రమ పురుషుల(అఖి)సమ్ముఖమున(రాయః)ధనముయొక్క(పోషేణ)పుష్టిచే(సంజగ్మానః) సం గతమొనర్చుము. మఱియు(దివా)సూర్యునియొక్కయు(పృథివ్యా)పృథివియొక్కయు గుణములతో(శుక్రః)అతిబలవంతుడవై(శుక్రశోచిషా)సకలమును శోధింపజేయు సూర్యు నిదీప్తిచే (నిరస్తః) నిరస్త మొనర్చబడిన యంధకారమువలె యోగబలప్రకాశముచే విషయవాసనలనుండి విముక్తుడవును(శండః)శమదమాది గుణయుక్తుడవును, (శుక్రస్య) అత్యంత యోగబలమునకు (అధిష్ఠానమ్ అసి) ఆధారమవు నైయున్నావు.

భావార్థము :- శమదమాదిగుణాధారుడు, యోగాభ్యాస నిరతుడునగు యోగి తన యోగవిద్యాప్రచారముచే యోగవిద్యను గోరువారి యాత్మబలమును పెంపొంద జేయుచు సర్వత్ర సూర్యునివలె ప్రకాశితుడగును. [౨౨౮]

౨౨౯. అచ్చిన్నస్య త ఇత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః,

స్వరాద్ జగతి ఛందః, నిషాదః స్వరః.

అథ శిష్యాయాధ్యాపక కృత్యమాహ.

శిష్యుని చదివించు పద్ధతీ మంత్రమందు చెప్పబడినది.

అచ్చిన్నస్య తే దేవ సోమ సువీర్యస్య రాయస్సోషస్య దదితారః స్యామః।

సా ప్రథమా సంస్కృతిర్విశ్వవారా స ప్రథమో వరుణో మిత్రోఽఅగ్నిః॥

అచ్చిన్నస్య, తే, దేవ, సోమ, సువీర్యస్యేతి సువీర్యస్య, రాయః, సోషస్య, దదితారః, స్యామ, సా, ప్రథమా, సంస్కృతిః, విశ్వవ + వారా, నః, ప్రథమః, వరుణః, మిత్రః, అగ్నిః.

౩.౧౪॥

పదార్థః :- (అచ్చిన్నస్య)అఖండితస్య(తే) తుభ్యం తవ వా యోగజిజ్ఞాసోః (సోమ) ప్రకస్త గుణః శిష్యః(సువీర్యస్య)శోభనాని వీరాణి పరాక్రమాణి యస్మాత్ తస్యేవ(రాయః)సర్వవిద్యాజని తస్య బోధదనస్య(సోషస్య)పుష్టే(దదితారః)(స్యామ)(సా)(ప్రథమా)అదిషా(సంస్కృతిః)విద్యా సుశిక్షి జనితా నీతిః(విశ్వవారా)సర్వై రేవ స్వీకర్తుం యోగ్యా(స)(ప్రథమః)(వరుణః)(శ్రేష్ఠః)మిత్రః) సఖా(అగ్నిః)పావక ఇవ దేదీప్యమానః. అయం మంత్రః. శత. ౪.౧.౬. ౨౨-౨౬.వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే దేవ! సోమ! వయమధ్యాపకాస్తే తుభ్యం సువీర్యస్యేవాచ్చిన్నస్య రాయ సోషస్య దదితారః స్యామ. యా ప్రథమా విశ్వవారా సంస్కృతి రస్తి. సా తుభ్యం సుఖదా భవతు. యోఽస్మాకమ్మధ్యే వరుణోఽగ్నిరివార్యావకోఽస్తి. స ప్రథమస్తే మిత్రో భవతు.

భావార్థః :- అత్రోపమాంకారః. యోగవిద్యా సంపన్న మనసాం యోగినాం యోగ్యతాఽస్తి జిజ్ఞాసుభ్యో నిత్యం యోగవిద్యాం వ్రదాయ తే సుశరీరాత్మబలాః సంపాదవీయాః.

పదార్థము :- (దేవ) యోగవిద్యనభిలషించువాడా! (సోమ) ప్రశంసనీయ గుణశీలా! శిష్యా! మేమధ్యాపకులము (తే) నీకు (సువీర్యస్య) శుద్ధపరాక్రమ మభివృద్ధిపఱచు పదార్థమువలె (అచ్ఛిన్నస్య) అఖండమగు (రాయః) యోగవిద్యాజనిత ధనముయొక్క (పోషస్య) దృఢపుష్టిని (దదితారః) దాన మొసగు వారము (స్యామ) అగుదుముగాక! ఏయీ (ప్రథమా) మొదటి (విశ్వవారా) సమస్త సుఖముల సమకూర్చగల (సంస్కృతిః) విద్యా సుశిక్షా జనిత నీతియున్నదో (సా) అది యీ జగత్తునందు నీకు సుఖదాయకమగుగాక! మఱియు మా లో (వరుణః) శ్రేష్ఠుడును (అగ్నిః) అగ్నివలె సకలవిద్యలచే ప్రకాశితుడును నైన యే యధ్యాపకుడున్నాడో (సః) అతడు (ప్రథమః) సర్వప్రథమముగ (మిత్రః) నీకు మిత్రుడగునుగాక!

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు పమాలంకారమున్నది. జిజ్ఞాసువులకు నిత్యము యోగమును విద్యాధానమును నొనర్చి వారిని శారీరకాత్మిక బలయుక్తులుగా నొనర్చుచుండుట యోగవిద్యాసంపన్న నిర్మల మనస్కులగు యోగులకు యోగ్యమైన కార్యమైయున్నది. [౨౫౯]

౨౬౦. స ప్రథమ ఇత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః,

నిచ్చద్ బ్రాహ్మ్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ స్వామి సేవక కృత్య మాహ.

స్వామి సేవకుల కర్తవ్య మీ మంత్రమందు చెప్పబడినది.

స ప్రథమో బృహస్పతిః చిక్రిత్వాన్ సుస్తా ఇంద్రాయ సుతమా జుహోత స్వాహా త్రప్యస్తు హోత్రా మధ్వో యాః స్విష్టా యాః సుప్రీతాః సుహూతా యత్స్వాహో ఽయాడగ్నిత్ ||

౭.౧౩||

సః, ప్రథమః, బృహస్పతిః, చిక్రిత్వాన్, తస్మై, ఇంద్రాయ, సుతమ్, ఆ, జుహోత, స్వాహా, త్రప్యంతు, హోత్రాః, మధ్వః, యాః, స్విష్టా+ఇతి సు+ ఇష్టాః, యా, సుప్రీతా+ఇతి సుప్రీతాః, సుహూతా+ఇతి సుహూతాః, యత్, స్వాహా, అయాట్, అగ్నిత్.

పదార్థః :- (సః) (ప్రథమః) అదిమః (బృహస్పతిః) బృహత్వా విద్యాయుక్తాయా వాచః పాలకః (చిక్రిత్వాన్) విజ్ఞానవాన్ (తస్మై) (ఇంద్రాయ) ఐశ్వర్యాయ (సుతమ్) నిష్పాదితం వ్యవహరమ్ (ఆజుహోత) ఆదత్త (స్వాహా) సత్యాం వాచమ్ (తుష్యంతు) ప్రీణంతు (హోత్రాః) స్వీకర్తృమన్తాః (మధ్వః) మాధుర్యాది గుణోపేతాః (యాః) (స్విష్టాః) శోభనానీష్టాని యాభ్యస్తాః (యాః) (సుప్రీతాః) సుప్రసన్నాః (సుహూతాః) స్పృహుతాని యోగాదానయాపాణి కర్మాణి యాభిర్యోగిషీభిః శ్రీభిస్తాః (యత్) యా

(స్వాహా) శోభనయా వాచా (అయాట్) అయాశీత్ (అగ్నిత్) సంప్రేషితః. అయం మంత్రః, శత. ౪.౧.౬.౨౭-౨౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే శిష్యా! యాయం యథా వ పూర్వోక్తో మిత్రః ప్రథమ శ్చికిత్వాన్ బృహ స్పతి ర్యస్మై ప్రయతేత. తస్మై ఇంద్రాయ స్వాహా సుత మాజుహోత, తథా యద్వా హోత్రాయా మధ్యః స్విష్టాయాః సుహుతాః సుప్రీతాః త్రియోఽగ్నిత్క-శ్చిద్యోగీ చ స్వాహాఽయాట్, తథా భవంతస్తప్తవ్యంతు.

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా యోగినో విద్వాంసో యోగిన్యో విదు ష్యశ్చ పరమైశ్వర్యప్రాప్తయే ప్రయతంతే యథా చ సేవకః స్వామిసేవనమాచరతి. తదైవాన్యై స్తత్తత్కర్మాణి ప్రవృత్త్య స్వాభీష్టసిద్ధిః సంపాదనీయా.

పదార్థము :- ఓ శిష్యులారా! మీరు పూర్వమంత్రమున ప్రతిపాదితుడైన (ప్రథమః) ప్రథమ మిత్రుడు (చికిత్వాన్) విజ్ఞానవంతుడు (బృహస్పతిః) సకల విద్యాయుక్తమగు వాణి నిపాలించువాడునగు నతడెటుల నే యైశ్వర్యమునకై ప్రయత్న మొనర్చునో అటులనే (తస్మై ఇంద్రాయ) ఆ ఐశ్వర్యముకొరకు (స్వాహా) సత్యవాణిని (సుతమ్) నిష్పన్న మొనర్చు బడిన శ్రేష్ఠవ్యవహారమును నీవు (ఆజుహోత) బాగుగా గ్రహణమొనర్చుము. మఱియు నెటుల (యత్ హోత్రాః) యోగమును స్వీకరించతగినవారెవరన్నారో, లేక (యాః) ఏ స్త్రీలు (మధ్యః) మాధుర్యాది గుణయుక్తురాండ్రో, (స్విష్టాః) మంచి ఇష్టకార్యములొనరించు వారుగానున్నారో, లేక (యాః) ఏ స్త్రీలు (సుహుతాః) వక్రగా హవనాదికర్మలను నిర్వ రించి సాధించుదురో (సుప్రీతాః) మఱియు బాగుగా వ్రసన్నురాండ్రుగా నుందురో విదుషీ మణులగు నా స్త్రీమతల్లులు, లేక (అగ్నిత్) సుప్రేరణను పొందియున్న విద్వాంసుడైన యోగి (స్వాహా) సత్యవాణిచే (అయాట్) అందఱిని తృప్తమొనరించి తృప్తులుగా నుండు రు. మీరును [అటులనే] ఆ స్త్రీలవలె, ఆ యోగివలె (తప్తవ్యంతు) తృప్తులకండి. [౨౬౦]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమున వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎటుల యో గులైన విద్వాంసులు, యోగినులైన విదుషీమణులు పరమైశ్వర్యప్రాప్తికై ప్రయత్న మొనరింతురో మరియు నెటుల సేవకుడు స్వామికై పరిశ్రమయొనర్చునో అటులనే అన్యపురుషులును ఆయా కార్యములందు ప్రవృత్తులై తమయభీష్టసిద్ధిని బడయుదురుగాక!

౨౬౧. అయం తేన ఇత్యన్య వత్సావః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః ఆద్యన్య నిచ్చదాక్షి శిష్టుష్ ఛందః, దైవతః స్వరః, ఉపయామ ఇత్యన్య సామ్నీ గాయత్రీ ఛందః, పక్షః స్వరః. అథ నభాద్యక్షేణ రాజ్ఞా కిం కర్తవ్య మిత్యవదిశ్యతే.

సభాధ్యక్షుడైన రాజు ఏమి చేయవలయునను విషయ మిందుపదేశించబడినది.

అయం వేన శోచీదయ త్పుశ్చి గర్భా జ్ఞోతి ర్జరాయా రజసో విమానే,
ఇమ మపాఽసజ్గమే సూర్యస్య శిశూన్న విప్రా మతిభీ రిహంతి.

ఉపయామ గృహీతోఽసి మర్కాయ త్వా॥

౭.౧౬॥

అయమ్, వేనః, చోదయత్, పృశ్నిగర్భా ఇతి పృశ్ని + గర్భాః, జ్యోతిర్జ
రాయురితి జ్యోతిః + జరాయుః, రజసః, విమాన + ఇతి వి + మానే, ఇమమ్, అపామ్,
సంగమ + ఇతి సంగమే, సూర్యస్య, శిశుమ్, న, విప్రాః, మతిభిరితి మతి + భిః,
రిహంతి, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, మర్కాయ, త్వా.

పదార్థః :- (అయమ్) (వేనః) కమనీయశ్చంద్రః (చోదయత్) ప్రేరయతి. అత్ర లడధే లజ
డభావశ్చ. (పృశ్నిగర్భాః) పృశ్ని రంతరిక్షం గర్భో యేషాం తే పృశ్నిగర్భాః. (జ్యోతిర్జరాయుః)
జ్యోతిషాం జరాయురి వాద్భాదకః (రజసః) లోకసమూహస్య (విమానే) విగతం మానం పరిమాణం
యస్యాన్తరిక్షస్య తస్మిన్ (ఇమమ్) ప్రత్యక్షమ్ (అపామ్) జలనామ్ (సంగమే) సంగ్రామ ఇవ. సంగమ
ఇతి సంగ్రామ నామసు పతితమ్. నిఘం. ౨.౧౭. (సూర్యస్య) మార్తండస్య (శిశుం) శాసనీయం కుమ
రం బాలకం (న) ఇవ (విప్రాః) మేధావినః (మతిభిః) బుద్ధిభిః (రిహంతి) సత్కుర్వంతి. రింహతీత్యర్పతి
కర్మసు పతితమ్. నిఘం. ౩.౧౪. (ఉపయామ గృహీతః) రాజ్యాంగై ర్యుక్తః. (మర్కాయ) మృత్యు
నిమిత్తాయ వాయవే. (త్వా) త్వామ్.

ఇమం మంత్రం నిరుక్తకార ఏవం సమాచక్షే-వేనో వేనతేః కాంతికర్మజన్తస్యేషా భవతి.
నిరు. ౧౦-౩౮. అయం వేనశ్చోదయత్ పృశ్నిగర్భాః ప్రాష్టవర్ణగర్భా ఆవ ఇతి వా జ్యోతిర్జరాయు
ర్జ్యోతిరస్య జరాయుః స్థానీయం భవతి. జరాయు జరయా గర్భస్య జరయా యాయత ఇతి వేమ
మపాం సంగమనే సూర్యస్య చ శిశుమివ విప్రామతిభీ రీహంతి లిహంతి, స్తువంతి, వర్తయంతి, పూ
జయంతీతి వ్యాశిఖః శంసనియో భవతి. శిశీతే ర్వా స్యాద్భావ కర్మజ శ్చిరలభ్యో గర్భో భవతి. నిరు.
౧౦-౩౯. అయం మంత్రః. శత. ౪.౧.౬.౧౦-౧౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే శిల్పవిధివిద్విద్వాన్! త్వముపయామగృహీతోఽస్యతోఽహం రజసో మధ్యే
పృశ్నిగర్భా లోకా ఇవ జ్యోతిర్జరాయు రివాయం వేనశ్చోదయదిమం చంద్రమపాం సూర్యస్య సంగ
మే శిశుం విప్రా మతిభీ రిహంతి నేవ మర్కాయ దుష్టానాం ప్రళమనాయ శ్రేష్ఠవ్యవహరస్థావ
నాయ చ విమానే త్వా త్వాం గృహ్ణామి.

భావార్థః :- సభాధ్యక్షేణ సూర్యాచంద్రమసో ర్భజానివ శ్రేష్ఠగుణాన్ ప్రకాశయిత్వా దుష్ట
ప్రళమనేన శ్రేష్ఠవ్యవహరేణ పజ్జనా అహ్లాదయితవ్యాః.

పదార్థము :- శిల్పవిధివిత్తుడవగు సభాధ్యక్షా! సివు (ఉపయామ గృహీతః అసి) సేనాది
రాజ్యాంగములచే యుక్తుడవు కావున (రజసః) లోకములమధ్య (పృశ్నిగర్భాః) విశా
లావకాశముగల లోకములవలె (జ్యోతిర్జరాయుః) తారాగణమును [జరాయువువలె]
అచ్ఛాదనమొనర్చువానివలె (అయమ్) (వేనః) అతిమనోహరుడగు నీ చంద్రుడు (చోదయ
త్) యథాయోగ్యముగ స్వస్వమార్గమునందభియుక్తమొనర్చును. (ఇమమ్) ఈ చంద్రుని
(అపాం) జలములయొక్కయు (సూర్యస్య) సూర్యునియొక్కయు (సంగమే) సంబంధము

లగు నాకర్షణాది విషయములందు (శిశుమ్) శిష్యాత్వాదగు జాలకుని (మతిభిః) విద్వాంసులు స్వబుద్ధులద్వారా (రిహంతి) రత్యరించి (న) సమానాదరముతో గ్రహించుచున్నారు. మఱియు నేను (మర్కాయ) దుష్టులను శమింపజేయుటకు, శ్రేష్టవ్యవహారముల స్థాపించుటకు (విమానే) అనంతమగు నంతరిక్షమున ఓవిధ ప్రకారముల యానముల నిర్మించుటకు (త్వా) నిన్ను స్వీకరించుచున్నాను.

భావార్థము :- సభాధ్యతుడు సూర్యచంద్రుల [గుణముల] వలె శ్రేష్టగుణములను ప్రకాశితమొనర్చియు, దుష్టవ్యవహారముల శాంతమొనర్చియు శ్రేష్టవ్యవహారములచే సజ్జన పురుషులను అహోరహితచవలయును. [౨౬౧]

౨౬౨. మనో న యేష్యత్యస్య వత్సారిః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః,

స్మిరాటో బ్రాహ్మ త్రిష్టుప్ ఛందః, ఐ వతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

ఆ విషయమే మరల ఇందు చెప్పబడినది.

మనో న యేషు హవనేషు త్రిగ్మం విషః, శిచ్ఛా వస్తుథో ద్రవంతా.

ఆ యః శర్యాభి తువిన్యష్టౌ అస్యాశ్రీణితా దిశం గభస్తావేష తే
యోనిః ప్రజాః ప్రాహ్యపమృష్టౌ మర్క దేవా స్త్వా మంధిపాః ప్రణయన్త్యసా
ధృష్టాని॥ ౨౬౩॥

మనః, న, యేషు, హవనేషు, త్రిగ్మమ్, విషః, శిచ్ఛా, వస్తుథః, ద్రవంతా,
ఆ, యః, శర్యాభిః, తువిన్యష్టు ఇతి తువి+న్యష్టుః, అన్యః, అశ్రీణితః, ఆదిశ
మిత్యా+దిశమ్, గభస్తా, ఏషః, తే, యోనిః, ప్రజా+ఇతి ప్ర+జాః, ప్రాహి, అప
మృష్ట ఇత్యప+మృష్టః, మర్కః, దేవాః, త్వా, మంధిపా+ఇతి మంధి+పాః, ప్ర,
న్యయన్తు, అనాధృష్టా, అస్మి.

పదార్థః :- (మనః) విజ్ఞానమ్ (న) ఇన (యేషు) (హవనేషు) ధర్మేజై వాదానేషు. (త్రిగ్మం) వజ్రవ త్రి
ప్రమ్. తిగ్మమితి వజ్రనామను పరితమ్. నిఘం. ౨.౨౦. (విషః) వివిధం పాతీతి విపో మేదావీ,
వివ ఇతి మేదావి నామను పరితమ్. నిఘం. ౩.౧౫. శిచ్ఛా ప్రజ్ఞాయా, శచీతి ప్రజ్ఞా నామను పరితమ్.
నిఘం. ౩.౯. (వస్తుథః) కామయేథే. వనోతీతి కాంతికర్మను పరితమ్. నిఘం. ౨.౬. (ద్రవంతా)
గంతారా. అత్ర సుపాం సు బుగిత్యాకారాదేశః. (ఆ) (యః) (శర్యాభిః) గతిభిః (తువిన్యష్టుః) తువీని
బహూని వనాని యన్య సః. తువీతి బహునామను పరితమ్. నిఘం. ౩.౧. (అన్య) (ఆ)

శ్రీజాతి పవతి. (అదిశ) దిశమభివ్యాప్యేవ (గభస్తా) అంగుళ్యా నిర్దేశేగ భస్తయ ఇత్యంగులీనామసు పతి తమ్. నిఘం. ౨.౩. (ఏషః) రాజధర్మః (తే) తవ (యోనిః) గృహమ్ (ప్రజాః) సంరక్షణీయాః (పాహి) (అవమృష్టః) దూరీకృతః (మర్కః) మరణదుఃఖదో దుర్మయః (దేవాః) విద్వాంసః (త్వా) త్వాం యే (మంథిపా) మంథంతి శత్రూన్ తాన్ వీరాన్ పాంతి తే (ప్ర) (నయంతు) ప్రీణయంతు (అనాధృష్టా) అధర్షణీయా (అసి) లోడధ్ధే లభ్. ఆయం మంత్రః. శత. ౪.౧.౬.౧౨.౧౩. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే శిల్పవిద్యావిచక్షణః! సభాపతీ! విద్యన్నేష రాజధర్మస్తే తవ యోని రస్తి. త్వం యథా యస్తువిన్యష్టః ప్రజాపతి ర్విషః ప్రజాజనత్వైతో ద్వో యువాం యేషు హవనేషు శర్యా భిస్తిగ్మం మనో న ద్రవంతో సంతో శచ్యా సహ ఆవనుభ. ఇత్తం ప్రత్యేకః ప్రజాజనోఽన్య గభ స్తావా దిశం యథా స్వాత్తథా శత్రూనాశ్రీజిత మర్క-శ్చావమృష్టో భవతు ప్రజాః పాహి. మంథిపా దేవాస్త్యా త్వాం ప్రణయంతు. హే ప్రజే! యతోఽనాధృష్టా నిర్భయా స్వతంత్రా త్వమసి తం రాజానం సతతం రక్ష.

భావార్థః :- ప్రజాపురుషా రాజ్యకర్మణి యం రాజానమాశ్రయేయ స్స తేషాం న్యాయేనరక్షం కుర్యాత్. తే చ తం న్యాయాధీశం ప్రతి స్వాభిప్రాయం ప్రవదేయః. రాజసేవకాశ్చ న్యాయకర్మ జైవ ప్రజాపురుషాన్ రక్షేయరితి.

పదార్థము :- ఓ శిల్పవిద్యావిచక్షణా! సభాపతీ! (ఏషః) ఈ రాజధర్మము (తే) నీ యొక్క (యోనిః) చుట్టూర్పుక స్థిరత్వమునకు స్థానము. ఎటుల (యః) (శువిన్యష్టః) అ త్యంత ధనయుక్తుడవు ప్రజాపాలకుడవునగునీవు (విషః) బుద్ధిమంతమగు ప్రజాజనము, ఈ మీరిటువురు (యేషు) ఏహవనాదికర్మలందు (శర్యాభిః) వేగములతోను (తిగ్మమ్) వజ్రమువలె అతిదృఢమగు (మనః న) మనస్సునలె వేగముతోను (ద్రవంతో) నడచుచున్న వారలై (శ చ్యా) బుద్ధితో (ఆవనుభః) ఎటుల పరస్పరము కామించుచున్నారో, అటులనే ప్రతిప్రజా పురుషుడు (అన్య) ఈ ప్రజాపతియొక్క (గభస్తా) అంగులీ నిర్దేశమాత్రముచే (అదిశమ్) సకల దిశలందు తేజస్వలగు శత్రువులకు (అ అశ్రీణీత) బాగుగా దుఃఖము కలిగించునుగాక! (మర్కః) మరణముతో సమానమగు దుఃఖమును కలిగించు వాడును, కుమార్గమున ప్ర వర్తించువాడునునగు శత్రువు (అవమృష్టః) దూరమగుగాక! మణియు నీవు (ప్రజాః) ప్రజ లను (పాహి) పాలించుము. (మంథిపాః దేవాః) శత్రువులను మథించు వీరులను రక్షించు విద్వాంసులు (త్వా) నిన్ను (ప్ర నయంతు) ప్రసన్నులుగా నొనర్చుదురుగాక! ఓ ప్రజా! నీవు (అనాధృష్టా అసి) ప్రగల్భావు, నిర్భయురాలవు, స్వాధీనురాలవు కావున రాజును [సత తము] రక్షించుము.

భావార్థము :- ప్రజలు రాజ్యకర్మయందేరాజును ఆశ్రయించుదురో అతడు వారిని రక్షించవలయును. ఆప్రజ తమ న్యాయాధీశుని సమ్ముఖమున స్వాభిప్రాయమును శంకా సమాధానములతోపాటు నివేదించవలయును. రాజకర్మచారులుకూడ స్వాధీనకార్య ములచేతనే ప్రజలను రక్షించవలయును. [౨౬౦]

౨౬౩. సుప్రజా ఇత్యన్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, ప్రజాపతి దేవతా, నిచ్చత్ త్రిష్టుప్తుండః, దై వతః స్వరః, మంథివోఽధిష్ఠానమిశ్యన్య ప్రాజాపత్యా గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

న్యాయాదీశేన ప్రజాః ప్రతి కథం వర్తితవ్య మిత్యవదిశ్యతే.

ప్రజలయెడ న్యాయాధీశుడెటుల ప్రవర్తించవలయునదెందు చెప్పబడినది.

సుప్రజాః ప్రజాః ప్రజనయన్ పరిహృషి రాయస్సోషేణ యజమానమ్.

సంజగ్రానో దివా పృథివ్యా.

మంథీ మంథి శోచిషా నిరస్తో మర్కః మంథిసోఽధిష్ఠానమసి॥ ౨.౧౮॥

సుప్రజా + ఇతి సు + ప్రజాః, ప్రజా + ఇతి ప్ర + జాః, ప్రజనయన్నితి ప్ర + జనయన్, పరి, ఇహి, అభి, రాయః, దోషేణ యజమానమ్, సంజగ్రాన + ఇతి సమ్ + జగ్రానః, దివా, పృథివ్యా, మంథీ, మంథిశోచిషేతి మన్థి + శోచిషా, నిరస్త + ఇతి నిః + అస్తః, మర్కః, మంథిసోఽధిష్ఠానమ్, అధిష్ఠానమిత్తద్ధి + స్థానమ్, అసి.

పదార్థః :- (సుప్రజా)శోభన ప్రజా యన్య సః సుప్రజాః స యథాస్యాత్తథా (ప్రజాః)ప్రజా ఏవ(ప్రజనయన్)పరమేశ్వర ఇవ ప్రకటియన్(పరి)నర్వతః(ఇహి) జానీహి(అభి)అభిముఖ్యే(రాయః) ధనముహూన్య(దోషేణ)పుష్ట్యా(యజమానమ్)సుఖప్రదమ్.(సంజగ్రానః) దీర్ఘకాల కుభగుజేష్వా సక్తః(దివా)సూర్యేణ(పృథివ్యా)భూమ్యా (మంథీ) మంథితుం శీలమన్య న్యాయాదీశన్య సః(మంథి శోచిషా)సూర్యదీప్యత(నిరస్తః)నితరాం ప్రక్షిప్త ఇవ(మర్కః)మృత్యునిమిత్తః ఖల్వన్యాయకారి (మంథిసోఽధిష్ఠానమ్)అధిష్ఠానమ్(అధి)అయం మంత్రః, శత. ౧.౪.౧.౬-౧౭, వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- దో న్యాయాదీశః సుప్రజాత్వం ప్రజాః ప్రజనయన్ రాయస్సోషేణ సహ యజ మానమభిపరీహి. నర్వతా తన్య ధనవృద్ధిమిచ్ఛ. మంథీత్వం దివా పృథివ్యా సంజగ్రానో భవ. తద్గణీభవేతి భావః. యతస్తస్యం మంథిసోఽధిష్ఠానమ స్యత స్తే మంథిశోచిషా మర్కః నిరస్తో భవతు.

భావార్థః :- అత్రోపమాంకారః. న్యాయాదీశో యజమానన్య పురోహిత ఇవ ప్రజాః సకతం పాలయేత్.

పదార్థము :- ఓ న్యాయాధీశుడా ! (సుప్రజాః) ఉత్తమప్రజాయుక్తదవగు నీవు (ప్రజాః)ప్రజలను(ప్రజనయన్)[ఈశ్వరునివలె] ప్రకటింపజేయుచు (రాయః) ధనముయొ క్కు(దోషేణ)పుష్టిచే(యజమానమ్)యూగాదిశ్రేష్ఠ కర్మలొనరించు పురుషుని(అభి)(పరి) (ఇహి) ॥న్నిధముల ధనవృద్ధి యుక్తునిగా నొనర్చుము. నీవు(మంథీ) వాదవివాదముల తో మంథనమొనర్చు వాడవు,(దివా పృథివ్యా) ద్యావాపృథ్వీలవలె ధీరత్వాదిగుణము

లందు ప్రవర్తించువాడవు, (మంథిని) సదసద్వివేచనమొనర్చు యోగ్యములగు గుణములకు (అధిష్ఠానమ్ అసి) ఆధారుడవు. కావున (మంథిలోచిషా) సూర్యదీప్తివలెనున్న నీ న్యాయ దీప్తిఁ (మర్కః) మృత్యువును చేకూర్చు అన్యాయకారి (నిరస్తః) నివృత్తుడగునుగాక !

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు పమాంకార మున్నది. ధర్మముతో యజ్ఞ మొనర్చు సత్పురుషుడు పురోహితునివలె, ప్రజలను నిరంతరము పాలించుట న్యాయాధీశుడగు రాజునకు కర్తవ్యము. [౨౬౩]

౨౬౪. యో దేవాన ఇత్యన్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః,
భురిగాస్తీ పంక్తిశ్చందః, ధైవతః స్వరః.
అథ రాజ నభ్యజన కృత్యమాహ.

రాజయొక్కయు, సభాసమలయొక్కయు కార్యములిందు చెప్పబడినవి.

యే దేవాసో దివ్యేకాదశ స్థ పృథివ్యామధ్యేకాదశస్థః

అప్సు షీతో మహినైకాదశ స్థ తే దేవాసో యజ్ఞ మిమం జుషధ్వమ్॥

యే, దేవానః, దివి, ఏకాదశ, స్థ, పృథివ్యామ్, అధి, ఏకాదశ, స్థ, అప్సు

షీత + ఇత్యప్సు + షీతః, మహినా, ఏకాదశ, స్థ, తే, దేవానః, యజ్ఞమ్, ఇమమ్, జుషధ్వమ్.

౭.౧౯॥

పదార్థః :- (యే) (దేవానః) దివ్యగుణయుక్తః (దివి) విద్యుతి (ఏకాదశ) ప్రాణాపానోదాన సమాన [వ్యాన] నాగ కూర్మ కృకల దేవదత్త ధనంజయ జీవాః (స్థః) సంతి. అత్ర పురుషవ్యత్యయః. (పృథివ్యామ్) భూమీ (అధి) ఉపరిభావే (ఏకాదశ) పృథివ్యప్రేక్షో వాయ్వాకాశాదిత్య చంద్రనక్షత్రాహారకార మహత్తత్వ ప్రకృతయః (స్థ) నన్తి (అప్సు షీతః) ప్రాణేష త్తయంతి నివసంతి తే (మహినా) మహిమ్నా (ఏకాదశ) శ్రోత్ర త్వక్ చక్షు రసనా ఘ్రాణ వాక్ పాణి పాద పాయూపస్థమనాంసి (స్థ) సంతి (తే) (దేవానః) రాజసభాసదో విద్వాంసః. (యజ్ఞమ్) రాజప్రణా సంబద్ధ వ్యవహారమ్ (ఇమమ్) వ్రత్యక్షమ్ (జుషధ్వమ్) సేవధ్వమ్. ఆయమ్మంత్రః. శత. ౪.౨.౧.౯. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- యే మహినా స్వమహిమ్నా దివ్యేకాదశదేవానః స్థ సంతి. పృథివ్యా మధ్యేకాదశ స్థ సంతి. అప్సు షీతత్యైకాదశ స్థ సంతి తే యథా స్వస్వకర్మసు వర్తంతే, తద్వద్వర్తమానా హే దేవాసోః రాజసభాయాః నభ్యజనా యాయమిమం యజ్ఞం జుషధ్వమ్.

భావార్థః :- అత్ర వాచకయిప్రోపమాంకారః. యథా స్వకర్మణి ప్రవర్తమానా ఇమేస్తరిజై దిషు పదార్థాః సంతి. తథా నభాజనై స్వస్వన్యాయకర్మణి ప్రవర్తితవ్యమితి.

పదార్థము :- (మహినా) స్వమహిమచే (దివి) విద్యుత్స్వరూపమున (ఏకాదశ) ప్రాణ అపాన-ఉదాన-వ్యాన-సమాన-నాగ-కూర్మ-కృకల-దేవదత్త-ధనంజయ - జీవాత్మలను (దేవానః స్థః) దివ్యగుణయుక్తములగు నే దైవములున్నవో, (పృథివ్యాం అధి) భూమిమీద

(ఏకాదశ)ృథిస్యపైజోవాయురాకాశములను ఆదిత్య నిశాకరనక్షత్రములును. అహంకారమహత్తత్వప్రకృతులను అను ప పదునొకండు(స్థ)ఉన్నవో, మఱియు(అప్పు ఊతః) ప్రాణములందు వసించు.(ఏకాదశ)శ్రోతత్వకృక్షు జిహ్వనాసికలు, వాక్పాణిపాదగుదాలింగములు మనస్సు [అను పదునొకండు] (స్థ)ఉన్నవో (తే) అవియన్నియు నెటుల స్వస్వకార్యములందు లీనములైయున్నవో అటులనే (దేవా సః) ఓరాజసభాసదులారా! మీరును యథాయోగ్యముగ స్వకార్యములందు స్థితులై (ఇవమ్ యజ్ఞమ్) రాజప్రజాసంబంధవ్యవహారమును [నీ యజ్ఞమును] (ఊషధ్వమ్) నేవించుచుండుడు.

భావార్థము :- ఈ మంత్రిమునందు వాచకలుప్రోపమాలంకారమున్నది. ఎటుల స్వస్వకార్యములందు ప్రవృత్తుములై అంతరిజాదులందు సకలపదార్థములున్నవో అటులనే రాజసభాసదులును తమతమ న్యాయమార్గమున ప్రవృత్తులు కావలయును [౨౬౩]

౨౬౪. ఉపయామ గృహీతోఽనీత్యస్య వత్సారః కాశ్యప ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, నిచ్చదాక్షి జగతి ఛందః, నిషాదః స్వరః.

అథ రాజ్ఞం విదుషాం చోపదేశప్రకారమాహ.

రాజయొక్కయు, విద్వాంసులయొక్కయు ఉపదేశపద్ధతి చెప్పబడినది.

ఉపయామ గృహీతోఽస్యాగ్రయణోఽసి స్వాగ్రయణః ప్రాహి యజ్ఞం ప్రాహి యజ్ఞపతిం విష్ణు స్వామింద్రియేణ పాతు విష్ణు స్త్వం పాహ్యాభి సవనాని పాహి॥

ఉపయామ గృహీత + ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, అగ్రియణః, అసి, స్వాగ్రయణ ఇతి సు + అగ్రయణః, ప్రాహి, యజ్ఞమ్, ప్రాహి, యజ్ఞపతిమితి యజ్ఞ + పతిమ్, విష్ణుః, త్వామ్, ఇంద్రియేణ, పాతు, విష్ణుమ్, త్వమ్, ప్రాహి, అభి, సవనాని, ప్రాహి.

౭.౨౦॥

పదార్థః :- ఉపయామ గృహీతః) వినయాదిరాజగుణైర్ముక్తః (అసి) (అగ్రయణః) సమంతాదగ్రాణి విజ్ఞానయంతైని ప్రళస్తే వి కర్మాణ్యయతే సః. శకంధాదిమ పరరూపం వాచ్యమ్, ఇతి పరరూపమ్ (అసి) (స్వాగ్రయణః) శోభనశ్చాసా వాగ్రయణశ్చ తద్వత్ (ప్రాహి) (యజ్ఞమ్) రాజప్రజాపాలకమ్ (ప్రాహి) (యజ్ఞపతిమ్) సంగతస్య న్యాయస్య పాలకమ్ (విష్ణుః) సకలగుణగుణ కర్మవ్యాపి విద్వాన్ (త్వాం) (ఇంద్రియేణ) ఉనసా దనేన వా. ఇంద్రియమితి దననామసు పతికమ్. నిఘం. ౨. ౧౦. (పాతు) (విష్ణుమ్) విద్వాంసమ్ (త్వమ్) న్యాయాధీశః (ప్రాహి) (అభి) (సవనాని) ఐశ్వర్యాణి (ప్రాహి) అయం మంత్రిః. శత. ౪. ౨. ౧. ౯-౧౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సభాపతే! రాజన్! ఉపదేశక! వా యత స్త్వముపయామ గృహీతోఽస్యతో యజ్ఞ మ్నాహి. స్వాగ్రయణ ఇవాగ్రయణోఽసి. తస్మాద్ యజ్ఞపతిం పాహి. అయం విష్ణు రింద్రియేణ త్వాం పాతు. త్వమేనం విష్ణుమ్నాహి సవనాన్యభి పాహి.

భావార్థము :- అత్ర వాచకలుప్రోపమాలంకారః, రాజ్ఞో విదుషాం చ యోగ్యతాఽస్తి తే, సతతం కుర్యు ర్నుహి రాజ్యోన్నత్యా వినా విద్వాంసో స్వాస్థ్యేన విద్యాప్రచారయతు ముపదేష్టం చ శక్నువంతి. న ఖలు విదుషాం సంగోపదేశాభ్యాం వినా కల్పిద్ రాజ్యం రక్షితు మ్నర్హతి. న ఖలు రాజప్రజోత్తమ విదుషాం పరస్పరం ప్రీతిమంతరై శ్వరోన్మతి రై శ్వరోన్మత్యా వినాఽఽనన్యస్య సతతం జాయతే.

పదార్థము :- ఓ సభాపతి! రాజన్! లేక ఉపదేశమొనర్చువాడా! నీవు (ఉపయా మగృహీతః అసి)వినయాది రాజగుణయుక్తుడవు,వేదాదిశాస్త్రబోధచే కూడినవాడవు, కావున(యజ్ఞమ్)రాజును, ప్రజలను పాలించు యజ్ఞమును (పాహి) పాలించుము. (సవ నాని)ఐశ్వర్యమునొసగు కార్యములను(అభి)అన్నివిధముల(పాహి)రక్షించుము. (విష్టు) సమస్త సద్గుణములను మరియు కర్మలను సరిగా నెరుగు ఏ యీ విద్వాంసుడున్నాడో అతడు(ఇంద్రియేణ)మనస్సుచే,ధనముచే(త్వాం)నిన్ను(పాతు) పాలించుగాక ! మరియు నీవు(విష్టుమ్)ఆ విష్టువును,విద్వాంసుని(పాహి)రక్షించుము.(స్వాగ్రయణః)ఉత్తమవిజ్ఞాన యుక్తకర్మలను సమకూర్చువానివలె(ఆగ్రయణః) ఉత్తమ విచారయుక్త కర్మలను పొం దువాడవు గమ్ము.(యజ్ఞపతిమ్)యథావత్ న్యాయమును రక్షించువానిని(పాహి)పాలిం చుము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్రోపమాలంకారమున్నది. రాజు, విద్వాంసులు నిరంతరము రాజ్యమును నభివృద్ధిపఱచ వలయును. ఏలయన రాజ్యో న్మతికానిదే విద్వాంసులు [స్వస్థమనస్కులై] విద్యాప్రచారమును ఉపదేశమును ఒనర్చ జాలరు. విద్వాంసుల సాంగత్యము-ఉపదేశములేనిదే యెవడును రాజ్యమును రక్షించు టకు సమర్థుడు కాజాలడు. మరియు,రాజప్రజోత్తమవిద్వాంసులందు పరస్పర ప్రీతిలేనిచో ఐశ్వరోన్మతియు, ఐశ్వరోన్మతి లేనిదే ఆనందమును ఎన్నటికి కలుగజాలదు [౨౬౫]

౨౬౬. సోమః పవత ఇత్యస్య వత్సారః కాశ్యపః ఋషిః, సోమో దేవతా,

స్వరాడ్ బ్రాహ్మ త్రిష్టుప్ ఛందః, రైవతః స్వరః, ఏష త ఇత్యస్య

యాజుషీ జగతి ఛందః, నిపాదః స్వరః,

అథ రాజకృత్య మాహ.

రాజకృత్య మిందు చెప్పబడినది.

సోమః పవతే సోమః పవతేఽనై బ్రహ్మణేఽనై క్షత్రాయానై సున్వతే యజమానాయ పవతేఽఐష ఊర్జే పవతేఽధ్యైఽటషధీభ్యః పవతే ద్యావౌ పృథివీభ్యా మ్పవతే సుభూతాయ పవతే విశ్వేభ్యస్తా దేవేభ్యైఽఏష తే యోని భ్యస్తా దేవేభ్యః॥

సోమః, పవతే, సోమః, పవతే, అన్యై, బ్రహ్మణే, అన్యై, క్షత్రాయ, అన్యై, సున్వతే, యజమానాయ, పవతే, ఇషే, ఊర్జే, పవతే, అధ్యు+ఇత్యత్+భ్యః, ఓషధీభ్యః, పవతే, ద్యావాపృథివీభ్యామ్, పవతే, సు+భూతాయేతి సు+భూతాయ. పవతే, విశ్వేభ్యః, త్వాదేవేభ్యః, ఏషః, త్రే, యోనిః, విశ్వేభ్యః, త్వా, దేవేభ్యః.

పః ర్భ్యః:- (సోమః) సోమ్యగుణ సంపన్న రాజా (పవతే) విజానీయాత్. లేట్ ప్రయోగః. రాజ సభాయః సభాసత్ ప్రజాజనో వా (పవతే) పూతో భవేత్ (అన్యై) సత్యజయ (బ్రహ్మణే) పరమేశ్వరాయ వేదాయ వా (అన్యై) (క్షత్రాయ) రాజ్యాయ క్షత్రియాయ వా. (అన్యై) (సున్వతే) సర్వవిద్యా సిద్ధాంతం నిష్పాదయతే. (యజమానాయ) సంగచ్ఛమానాయ (పవతే) (ఇషే) అన్నాయ (ఊర్జే) పరాక్రమాయ (పవతే) (అధ్యుః) జలభ్యః ప్రాణేభ్యో వా (ఓషధీభ్యః) సోమాదిభ్యః (పవతే) (ద్యావా పృథివీభ్యామ్) సూర్యభూమిభ్యామ్ (పవతే) (సుభూతాయ) సుభుసత్తాయ వ్యవహారాయ. (పవతే) (విశ్వేభ్యః) సమస్తేభ్యః (త్వా) త్వామ్ (దేవేభ్యః) దివ్యేభ్యో గుణేభ్యః (ఏషః) రాజధర్మగుణగ్రహణమ్ (తే) తవ. (యోనిః) వసతిః (విశ్వేభ్యః) అశితేభ్యః (త్వా) త్వామ్ (దేవేభ్యః) విద్యద్యుః. ఆయమ్యంత్రః శత. ౪. ౨. ౧. ౧౨-౧౬. తథా బ్రా. ౨. ౧-౯. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే విద్వాంసో! యథాఽయం సోమోఽన్యై బ్రహ్మణే పవతేఽన్యై క్షత్రాయ పవతేఽన్యై సున్వత. యజమానాయ పవత ఇష ఊర్జే పవతేఽధ్యు ఓషధీభ్యః పవతే. ద్యావా పృథివీభ్యాం పవతే. సుభూతాయ పవతే, తద్గుత్సోమః సభ్యజనః ప్రజాజనోఽప్యేతన్యై సర్వన్యై వసతాం. హే రాజన్! యస్య తే తవైష యోనిరస్తి, తం త్వాం విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో వయం స్వీకుర్మస్తథా విశ్వేభ్యో గుణేభ్యశ్చ త్వా త్వామన్లీకుర్మహే.

భావార్థః:- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా చంద్రలోకః సర్వన్యై జగతే హితకారి వర్తతే. యథా చ రాజా సభ్యజన ప్రజాజనాభ్యాం సహ తమవకారాయ ధర్మానుకూలం వ్యవహారమాచరతి, తదైవ సభ్యజనప్రజాజనో రాజ్ఞా సహ ఽర్తేతమ్. య ఉత్తమ స్వః హరిగుణ కర్మానుష్ఠాతా భవతి, స ఏవ రాజా సభ్యజనశ్చ న్యాయాధీశో భవితుమర్హతి. యో ధర్మాత్మా (జనః) సఏవ ప్రజాయామగ్ర్యో గణనీయోఽస్త్యేవమేతే త్రయః పరస్పరం ప్రీత్యా పురుషార్ధేన వివాది గుణేభ్యః పృథివ్యాది పదార్థేభ్య శ్చాఖిలం సుఖం ప్రాప్తుం శక్తువంతి.

పదార్థము:- విద్వాంసులారా! (సోమః) సోమ్యగుణ సంపన్నుడగు నీరాజు ఎటుల (అన్యై బ్రహ్మణే) ఈ పరమేశ్వరుని లేక వేదమును ఎరుగుటకై (పవతే) సవిత్తుడగుచు న్నాడో (అన్యై క్షత్రాయ) ఈ ఊత్రధర్మమునకై (పవతే) జ్ఞానవంతుడగుచున్నాడో (అన్యై సున్వతే) సమస్త విద్యాసిద్ధాంతములను నిష్పాదన మొనర్చు (యజమానాయ) ఉత్తమసాం గత్య మొనరించు విద్వాంసునికై (పవతే) నిర్మలుడగుచున్నాడో (ఇషే) అన్నపు గుణము లకై (ఊర్జే) పరాక్రమముకొఱక (పవతే) శుద్ధమగుచున్నాడో, (అధ్యుః) జలము లకొఱకు ప్రాణములకొఱకు (ఓషధీభ్యః) సోమాద్యోషధులకై (పవతే) ఎరుగుచున్నాడో (ద్యావా పృథివీభ్యామ్) సూర్యునికొఱకు మఱియు భూమికొఱకు (పవతే) శుద్ధుడగుచున్నాడో

౨౬౮. మిత్రావరుణాభ్యాం త్వేత్యస్య వత్సారః కాశ్యవ ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, మిత్రావరుణాభ్యా
మిత్యస్యానుష్టుప్, ఇంద్రాగ్నిభ్యామిత్యస్య ప్రాజాపత్యానుష్టుప్, ఇంద్రావరుణాభ్యామిత్యస్య
స్వరాట్ సామ్నోగ్నిష్టుప్ చందాసి, గాంధారః స్వరః, ఇంద్రాబృహస్పతిభ్యామిత్యస్య
భురిగార్చీ గాయత్రి చందః, షడ్జః స్వరః, ఇంద్రావిష్ణుభ్యామిత్యస్య భురిక్
సామ్నోనుష్టుప్ చందః, గాంధారః స్వరశ్చ.

సర్వవిద్యాప్రసీదం సభావతిం కుర్యాదిత్యవదిశ్యతే.

సకల విద్యలయందు ప్రవీణుడైన పురుషుని సభావతిగా నొనర్చునలయునని చెప్పబడినది.

మిత్రావరుణాభ్యాం త్వా దేవావ్యం యజ్ఞస్యాయుషే గృహ్ణోమీంద్రాయ త్వా
దేవావ్యం యజ్ఞస్యాయుషే గృహ్ణోమీంద్రాగ్నిభ్యా న్వా దేవావ్యం యజ్ఞస్యాయుషే.
గృహ్ణోమీంద్రావరుణాభ్యా న్వా దేవావ్యం యజ్ఞస్యాయుషే గృహ్ణోమీంద్రాబృహ
స్పతిభ్యా న్వా దేవావ్యం యజ్ఞస్యాయుషే గృహ్ణోమీంద్రావిష్ణుభ్యా న్వా దేవావ్యం
యజ్ఞస్యాయుషే గృహ్ణోమి॥

౭.౨౩॥

మిత్రావరుణాభ్యామ్, త్వా, దేవావ్యమితి దేవ+అవ్యమ్, యజ్ఞస్య, ఆయుషే
గృహ్ణోమి, ఇంద్రాయ, త్వా, దేవావ్యమితి దేవ+అవ్యమ్, యజ్ఞస్య, ఆయుషే,
గృహ్ణోమి, ఇంద్రాగ్నిభ్యామితీంద్రాగ్ని+భ్యామ్, త్వా, దేవావ్యమితి దేవ+అవ్యమ్,
యజ్ఞస్య, ఆయుషే, గృహ్ణోమి, ఇంద్రావరుణాభ్యామ్, త్వా, దేవావ్యమితి దేవ+
అవ్యమ్, యజ్ఞస్య, ఆయుషే, గృహ్ణోమి, ఇంద్రా బృహస్పతిభ్యామితీంద్రా బృహ
స్పతి+భ్యామ్, త్వా, దేవావ్యమితి దేవ+అవ్యమ్, యజ్ఞస్య, ఆయుషే, గృహ్ణోమి,
ఇంద్రా విష్ణుభ్యామితీంద్రా విష్ణుభ్యామ్, త్వా, దేవావ్యమితి దేవ+అవ్యమ్,
యజ్ఞస్య, ఆయుషే, గృహ్ణోమి.

(మిత్రావరుణాభ్యాం)సఖ్యుత్సౌహార్ద్యామ్(త్వా)సభావతిం పూర్వవిద్య ముపదేశకం వా (దేవా
వ్యమ్)యో దేవానః స దేవానీ స్తమ్. అవిశ్వాస్త్యతంత్రివ్యః ఈః. ఉ. ౩.౧౫౬. ఇతి రక్షణా
ద్యద్ధావ దాతో రీః ప్రత్యయః(యజ్ఞస్య) అగ్నిహోత్రాదే రాజ్యపాలనాంతస్య(ఆయుషే)ఉన్నత్యై
(గృహ్ణోమి)(ఇంద్రాయ)పరమైశ్వర్యవతే(త్వా)త్వామ్(దేవావ్యమ్)విద్యదక్షః(యజ్ఞస్య) సత్సజ్జతి
కరణస్య(ఆయుషే)(గృహ్ణోమి)(ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్)విద్యత్రస్సిద్ధాభ్యాం వహ్నిభ్యామ్ (త్వా) త్వామ్

(దేవావ్యమ్)దివ్యవిద్యాబోధకమ్ (యజ్ఞస్య)శిల్పవిద్యాకార్యసిద్ధికరస్య(ఆయుషే) (గృహ్యమి) వృణోమి(ఇంద్రావరుణాభ్యామ్)విద్యుజ్జలాభ్యామ్(త్వా)త్వామ్(దేవావ్యమ్)ఏతద్దివ్య విద్యావ్యాపకమ్ (యజ్ఞస్య)క్రియకౌశల సంగతస్య(ఆయుషే)(గృహ్యమి) (ఇంద్రాబృహస్పతిభ్యామ్) రాజానూచానాభ్యాం విద్యద్భ్యామ్(త్వా)త్వామ్ (దేవావ్యమ్)ప్రళస్తయోగవిద్యాప్రాపకమ్(యజ్ఞస్య)యోగవిద్యాప్రాపకస్య విజ్ఞానస్య(ఆయుషే)(గృహ్యమి)అంగీకరోమి(ఇంద్రావిష్ణుభ్యామ్)ఈశ్వరవేదజ్ఞానాభ్యామ్(త్వా)త్వాం (దేవావ్యమ్)బ్రహ్మవిదాం తర్పకమ్(యజ్ఞస్య)జ్ఞానమయస్య(ఆయుషే)వృద్ధయే(గృహ్యమి) ఆయుః మంత్రః శత. ౪.౧.౨.౧౨-౧౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే సభావతీ! ధర్మార్థకామమోక్షవిచ్ఛరహం యజ్ఞస్యాయుషే మిత్రావరుణాభ్యాం దేవావ్యం త్వాం గృహ్యమి. హే సేనావతీ! విద్వన్! యజ్ఞస్యాయుష ఇంద్రాయ దేవావ్యం త్వా గృహ్యమి. హే శస్త్రాస్త్రవిద్యావిద్! యజ్ఞస్యాయుషే ఇంద్రాగ్నిభ్యాం త్వా త్వాం గృహ్యమి. హే శిల్పిన్! యజ్ఞస్యాయుష ఇంద్రావరుణాభ్యాం త్వా త్వాం గృహ్యమి. తథా యజ్ఞస్యాయుష ఇంద్రాబృహస్పతిభ్యాం త్వా త్వాం గృహ్యమి. హే విద్వన్! యజ్ఞస్యాయుష ఇంద్రావిష్ణుభ్యాం త్వా త్వాం గృహ్యమి.

భావార్థః :- ప్రజాజనైః సకలకాత్రప్రచారాయ సర్వవిద్యాకుశలోఽతిశయిత బ్రహ్మవ్యాది కర్మానుష్ఠాతా సభాధక్షతేః కర్తవ్యః సోఽపి ప్రీత్యాసకలకాత్రం ప్రచారయేత్.

పదార్థము :- సభావతీ! ధర్మార్థకామ మోక్షముల నభిలషించు నేను(యజ్ఞస్య) అగ్నిహోత్రము మొదలు రాజ్యపాలనమువరకు యజ్ఞముయొక్క (ఆయుషే) ఉన్న తి కొఱకు(మిత్రావరుణాభ్యామ్)మిత్రులకొఱకు, ఉత్తమ విద్వాంసులగు పురుషులకొఱకు (దేవావ్యమ్)విద్వాంసుల రక్షించువాడవగు(త్వా)నిన్ను (గృహ్యమి)స్వీకరించుచున్నాను ఓ సేనావతీ!విద్వాంసుడా!(యజ్ఞస్య ఆయుషే)సత్సంగతి కరణోన్నతికై, (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యవంతుడగు పురుషునికై (దేవావ్యమ్ త్వా) విద్వాంసుల రక్షించు నిన్ను (గృహ్యమి) గ్రహించుచున్నాను. ఓ శస్త్రాస్త్ర విద్యాప్రవీణులారా!(యజ్ఞస్య)శిల్పవిద్యా కర్మలసిద్ధియొక్క(ఆయుషే)ప్రాప్తికై (ఇంద్రాగ్ని భ్యామ్) విద్యుత్తుయొక్కయు, ప్రసిద్ధాగ్నియొక్కయు గుణముల ప్రకాశార్థము. (దేవావ్యమ్ త్వా) దివ్యవిద్యాబోధను రక్షించునిన్ను (గృహ్యమి) గ్రహించుచున్నాను. ఓ శిల్పి!(యజ్ఞస్య)క్రియా నైపుణ్యమును (ఆయుషే) ఎరుగుట గొరకును(ఇంద్రావరుణాభ్యామ్) విద్యుజ్జలముల గుణములు ప్రకాశించుటకును(దేవావ్యం త్వా)ఆ విద్యల నెఱుగు నిన్ను (గృహ్యమి)గ్రహించుచున్నాను. ఓ అధ్యాపకా!(యజ్ఞస్య) ఆయుషే అధ్యయనాధ్యాపనముల వృద్ధికై(ఇంద్రాబృహస్పతి భ్యామ్)రాజుకొఱకు, శాస్త్రవక్తలకొఱకు (దేవావ్యమ్) ప్రశంసితమగు యోగవిద్య నెఱిగి లభింపజేయు వాడవగు(త్వా)నిన్ను (గృహ్యమి)గ్రహించుచున్నాను. ఓ విద్వాంసు డా (యజ్ఞస్య ఆయుషే) విజ్ఞానోన్నతికై (ఇంద్రావిష్ణుభ్యామ్) ఈశ్వరుని వేదశాస్త్ర మును నెఱుగుటకై (దేవావ్యమ్ త్వా) బ్రహ్మజ్ఞానిని తృప్తిపఱచు నిన్ను (గృహ్యమి) గ్రహించుచున్నాను.

భావార్థము :- సకలశాస్త్రముల ప్రచారార్థమై సకల విద్యలందు కుశలుడును మఱియు అత్యంత బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించు వాడునగు పురుషుని సభాపతిగా నొనర్చవలయును. ఇది ప్రజలకుచితము. ఆ సభాపతియు పరమప్రీతితో సకలశాస్త్రముల ప్రచార మొనర్చుచు, నొనరింపజేయుచు నుండవలయును. [౨౬౮]

౨౬౯. మూర్ధానమిత్యన్యథారద్యాజ ఋషిః విశ్వేదేవా దేవతాః,
ఆర్షీ త్రిష్టుప్సుదః, ధైవతః స్వరః.
అథ విద్యతక్కుత్య మాహా.

దీని తర్వాత విద్వాంసుల కర్మలను ఈ మంత్రమందు చెప్పెను.

మూర్ధాన¹ నివో² అరతి³ మృధివ్యా⁴ వైశ్వానర⁵ మృత⁶ అజాత⁷ మగ్నిమ్⁸.

త్రవి⁹ సప్రమాజ¹⁰ మతిథి¹¹ జనానా¹² మాసన్నాపాత్రం¹³ జనయంత¹⁴ దేవాః॥

మూర్ధానమ్, దివః, అరతిమ్, పృథివ్యాః, వైశ్వానరమ్, ఋతే, అజాతమ్,

అగ్నిమ్, త్రవిమ్, సప్రమాజమితి సమ్ + రాజమ్, అతిథిమ్, జనానామ్, ఆసన్, ఆ,

పాత్రమ్, జనయంత, దేవాః. ౨, ౨౪॥

పదార్థః :- (మూర్ధానమ్) శిరోవద్వర్తమానమ్ (దివః) ద్యౌతమానన్య సూర్యన్య (అరతిమ్) ఋచ్చతి ప్రాప్నోతి తమ్. (పృథివ్యాః) (వైశ్వానరమ్) యో విశ్వాన్ నరానాం దాన్వయతి తమ్. వైశ్వానరః కస్మాద్విశ్వాన్ నరాన్వయతి విశ్వ ఏనం నరానయంతీతి వాపి వా విశ్వానర ఏవ స్యాత్. నిడు. ౨. ౨౧. (ఋతే) సత్యే. ఋతమితి సత్యనామసు సతితమ్. నిఘం. ౩. ౧౦. (ఆ) నమంతాత్ (జాతిమ్) ప్రసిద్ధమ్ (అగ్నిమ్) కుభగుణైః ప్రకాశమానమ్ (త్రవిమ్) క్రాంతదర్శనమ్ (సప్రమాజమ్) చక్రవర్తినమివ (అతిథిమ్) అతిథివత్పూజ్యమ్ (జనానామ్) సత్పురుషాణామ్ (ఆసన్) ముఖే. అత్రాన్య శబ్దస్య వద్దనోపమాస. ౬. ౧. ౬౩. అనేనాన్నాదేకః. సుపాం సు యగితి సప్రమ్యేకవచనస్య యక్ (ఆ) నమంతాత్ (పాత్రమ్) పాతి రక్షతి నమస్తం శిల్పవ్యవహారం యస్తమ్. (జనయంత) ఉత్పాదయంత. అత్ర లోకర్థే లజడభావశ్చ. (దేవాః) ధనుర్వేదవిదో విద్వాంసః. అయం మంత్రః శత. ౪. ౨. ౩. ౨౪ తథా బ్రా. ౪. ౧. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- యథా దేవా ధనుర్విదో విద్వాంసో ధనుర్వేదశిక్షయా దివో మూర్ధానం పృథివ్యా అరతి మృత మాజాతం వైశ్వానరం జనానామతిథి మాసన్ పాత్రం కవి మగ్నిం సప్రమాజ మివాజనయంత తథా సర్వై రనుష్ఠేయమ్.

భావార్థః :- అత్రోపమాంకారః. యథా సత్పురుషాః ధనుర్వేదజ్ఞాః పరోపకారిణో విద్వాంసో ధనుర్వేదోక్తక్రియాభిః యానేషు శస్త్రాస్త్రవిద్యాయాం చానేకధాగ్నిం ప్రదీప్య శక్తు నిజయంతే. తథైవాన్యై రపి సర్వై ర్జ్ఞై రాచరణీయమ్

పదార్థము :- ఎటుల (దేవాః) ధనుర్వేదమును నెఱుగు విధ్యాంసులు ఆ ధనుర్వేద శిక్షవలన (దివః) ప్రకాశవంతుడగు సూర్యునియొక్క (మూర్ధానమ్) శిరసువలె వర్తమానములగు (పృథివ్యాః) పృథ్విగుణములను (ఆరతిమ్) పొందునదియు (ఋతే ఆజాతమ్) సత్యమార్గమునందు సభ్యవ్యవహారమునందు బాగుగా ప్రసిద్ధమును; (వైశ్వానరమ్) సకల మానవులకానందము సమకూర్చునదియు (జనానామ్) సత్పురుషులకు (అతిథిమ్) అతిథివలె సత్కారమొనర్చు యోగ్యమును (ఆసన్) శుద్ధయజ్ఞరూపమగు స్వముఖమునందు (పాత్రమ్) సమస్త శిల్పవ్యవహారములను రక్షించునదియు; (కవిమ్) అనేక విధముల ప్రదీప్తమును (అగ్నిమ్) శుభగుణప్రకాశితమునునగు నగ్నిని (సప్రాజమ్) పకచక్ర [వర్తి] రాజ్యమొనరించువానివలె (ఆ) బాగుగా (జనయంత) ప్రకాశితమొనర్చుచున్నారో అటులనే సకల మానవులొనర్చుట ఉచితము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రిమునందు పమాలంకార మున్నది. ఎటుల ధనుర్వేదము నెఱుగువారును, సత్పురుషులును, పరోపకారులునగు విధ్యాంసులు ధనుర్వేదమునందు చెప్పబడిన క్రియలచే యానములందు, శస్త్రాస్త్ర విద్యలందనేకవిధములుగా అగ్నిని ప్రదీప్తపఱచి శత్రువులను జయించుచుందురో అటులనే అన్యమానవులును అనుష్ఠించవలయును. [౨౬౯]

౨౬౦. ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ గృహీతః, వైశ్వానరో దేవతా, యజుష్యనుష్టుప్సుందః, గాంధారః స్వరః, ధ్రువోఽనీత్యుపయామగృహీతః చ విరాడాక్షీ బృహతి ఛందః, మధ్యమః స్వరః.
అథేశ్వర గుణా ఉపదిశ్యంతే.

ఈశ్వరునియొక్క గుణములిందు చెప్పబడినవి.

ఉపయామగృహీతోఽసి ధ్రువోఽసి ధ్రువక్షితి ధ్రువాణాం ధ్రువతమోఽ

చ్యుతానా మచ్యుతక్షిత్తమ ఏష తే యోని రైశ్వానరాయ త్వా

ధ్రువం ధ్రువేణ మనసా వాచా సోమమవనయామి।

అథా నైశ్చంద్రోఽగ్దిశోఽ సప్తత్వాః సమనస్కరత్ ॥ ౨.౨౫॥

ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ గృహీతః, అసి, ధ్రువః, అసి, ధ్రువక్షితిరితి ధ్రువ+క్షితిః, ధ్రువాణామ్, ధ్రువతమ ఇతి ధ్రువ+తమః, అచ్యుతానామ్, అచ్యుతక్షిత్తమ + ఇత్యుచ్యుతక్షిత్ + తమః, ఏషః, తే, యోనిః, వైశ్వానరాయ, త్వా,

ధృవమ్, ధృవేణ, మనసా, వాచా, సోమమ్, అప, నయామి, అథ, నః, ఇంద్రః, ఇత్, విశః, అనవత్నాః, సమనస్త+ఇతి స+మనసః, కరత్.

పదార్థః :- (ఉపయామ గృహీతః) యమానాం సమూహో యామమ్, ఉపగతం చ తద్భామం చోపయామముపయామేన గృహీత ఉపయామగృహీతః పరమేశ్వరః (అసి) (ధ్రువః) స్థిరః (అసి) (ధ్రువక్షితిః) ధ్రువాక్షితయో భూమయో యస్మిన్ (ధ్రువాణామ్) అకాశాదీనాం మధ్యే (ధ్రువతమః) అతిశయేన ధ్రువో ధ్రువతమః (అచ్యుతానామ్) కారణజీవానామ్ (అచ్యుతక్షిత్తమః) అచ్యుతం క్షియతి నివాసయతి సోఽతిశయతః (ఏషః) సత్యమార్గప్రకాశః (తే) తవ (యోనిః) స్థానమివ (వైశ్వానరాయ) విశ్వేషాం నరాణాం నాయకాయ సత్యప్రకాశకాయ (త్వా) త్వామ్ (ధ్రువమ్) నిశ్చయమ్ (ధ్రువేణ) విష్కంపేణ (మనసా) అంతఃకరణేన (వాచా) వాక్యా (సోమమ్) సకలజగతః ప్రసవితారమ్ (అప) (నయామి) స్వీకరోమి (అథ) అనంతరమ్ (నః) అస్మాకమ్ (ఇంద్రః) సర్వదుఃఖవిదారకః (ఇత్) ఏవ (విశః) ప్రజాః (అనవత్నాః) అజాతశత్రవః (సమనసః) సమానం మనః స్వాంతం యాసాం తాః (కరత్) కరోతు. లేఖ ప్రయోగోఽయమ్.

అన్వయః :- హే పరమేశ్వర! త్వముపయామగృహీతోఽసి, ధ్రువోఽసి. ధ్రువక్షితి ధ్రువాణాం ధ్రువతమ స్తథా చాచ్యుతానామచ్యుత క్షిత్తమోఽసి. ఏష తే యోనిరస్తి. అన్యైః వైశ్వానరాయ రాజ్యప్రకాశకాయ ధ్రువేణ మనసా ధ్రువయా వాచా చ సోమం త్వా ధ్రువమపనయామి. అథేంద్రో భవాన్ నో విశోఽనవత్నాః సమనస ఇదేవ కరత్కరోతు.

భావార్థః :- యోఽనిత్యానాం నిత్యో ధ్రువాణామపి ధ్రువః పరమేశ్వర స్తస్య సర్వజగత్ప్రేరకశ్వేశ్వరస్య ప్రాప్త్యా యోగాభ్యాసానుష్ఠానేన చైవ విజ్ఞానం జాయతే నాన్యథా.

పదార్థము :- ఓ పరమేశ్వరా! నీవు (ఉపయామగృహీతః అసి) శాస్త్రప్రాప్తనియమములద్వారా స్వీకరించబడుచున్నావు. ఇటులనే (ధ్రువః అసి) స్థిరుడవు. (ధ్రువక్షితిః) క్షితి నీయందు స్థిరమగుచున్నది. మఱియు (ధ్రువాణామ్) స్థిరాకాశాది పదార్థములందు (ధ్రువతమః అసి) అత్యంత స్థిరుడవై యున్నావు. మఱియు (అచ్యుతానామ్) అవినాశియగు జగత్కారణమునందు, మఱియు అనాదిసిద్ధజీవులందు (అచ్యుతక్షిత్తమః) “వినాశిత్వమును వసంపజేయు శ్రేష్ఠుడవై యున్నావు (ఏషః) ఈ సత్యమార్గపు ప్రకాశము (తే) నీకు (యోనిః) నివాసస్థానతత్త్వమువంటిదై యున్నది. (వైశ్వానరాయ) సమస్త మానవులను సత్యమార్గమునందధిగమింపజేయు [నాయకు] నీ కొఱకు లేక ఈ రాజ్యప్రకాశకునికొఱకు (ధ్రువేణ) దృఢమగు (మనసా) మనస్సుతోను (వాచా) వాక్కుతోను (సోమమ్ త్వా) సమస్త జగత్తు నుత్పన్న మొనర్చు నిన్ను (ధ్రువమ్) నిశ్చయ పూర్వకముగా, ఎటులున్నావో అటు లనే (అపనయామి) స్వీకరించుచున్నాను (అథ) దీనియనంతరము (ఇంద్రః) సకల దుఃఖము లను వినాశమొనరించు నీవు (నః విశః) మా ప్రజలను (అనవత్నాః) శత్రురహితులు గను (సమనసః) ఏకమనస్కులు గను అనగా ఒకరినుఖమొక రెఱుగువారుగను (కరత్) నిశ్చయముగ (కరత్) ఒనర్చుము.

భావార్థము :- పరమేశ్వరుడు నిత్యపదార్థములందు నిత్యుడును, స్థిరములందు స్థిరుడును నైయున్నాడు. అట్టి సమస్త జగత్తు నుత్పన్నమొనర్చు నాపరమేశ్వరుని ప్రాప్తి వలనను, యోగాభ్యాసానుష్ఠానమువలనను సరియైన జ్ఞానము కలుగగలుగుచున్నది. అన్యథా కలుగజాలదు. [౨౭౦]

—ॐ॥—

౨౭౧. యస్త ఇత్యస్య దేవశ్రవా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, స్వరాద్ బ్రాహ్మీ
బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

అథేశ్వరో యజ్ఞానుష్ఠాతార ముపదిశతి.

ఈశ్వరుడు యజ్ఞానుష్ఠాతల కుపదేశించుచున్నాడు.

యస్తే ద్రృష్పస్కందతి యస్తే అగ్నిశుర్గ్రావమ్యతో ద్విషణయో రుపస్థాత్.
అధ్వర్యోర్వా పరి వా యః పవిత్రా త్తం తే జుహోమి మనసా వష
ట్కృతగ్ని స్వాహా దేవానా ముత్కృమణమసి॥ ౭.౨౬॥

యః, తే, ద్రృష్పః, స్కందతి, యః, అగ్నిశుః, గ్రావమ్యత+ఇతి గ్రావ+
మ్యతః, ద్విషణయోః, ద్విషణాదిత్వప+స్థాత్, అధ్వర్యోః, వా, పరి, వా, యః,
పవిత్రాత్, తమ్, తే, జుహోమి, మనసా, వషట్కృతమితి వషట్+కృతమ్,
స్వాహా, దేవానామ్, ఉత్క్రమణమిత్వత్+క్రమణమ్, అసి.

పదార్థః :- (యః)యజమానః(తే)తవ(ద్రష్పః) యజ్ఞపదార్థపరమాహః. అత్ర వా శర్యకరణే
ఋగ్వేదోప ఇతి విసర్జనీయోపః(స్కందతి). అన్యాన్ ప్రతి గచ్ఛతి. (యః)(తే)తవ(అంకుః)సం
విభాగః. అత్రామ దాతో రుః ప్రత్యయః శకరాగమచ్చ. (గ్రావమ్యతః) గ్రావో మేఘాచ్చ్యుతః. గ్రావేతి
మేఘనామసు పతితమ్ విమం. ౧-౧౦. (ద్విషణయో) ద్వావపృథివీ నామసు పతితమ్. ౩, ౩౦. (ఉప
స్థాత్) సమీపస్థాత్. (అధ్వర్యోః) (వా) హోత్రాదీనాం సముచ్చయే. (పరి) సర్వతః (వా) శుద్ధగుణానాం స
ముచ్చయే (యః) శుద్ధపదార్థపరమాహః (పవిత్రాత్) విర్యలాత్ (తం) (తే) కుభ్యమ్. (జుహోమి) దదామి
(మనసా) సువిచారేణ (వషట్ కృతమ్) సంకల్పితమివ (స్వాహా) నత్యవాచా (దేవానామ్) అప్రానాం విదు
సామ్ (ఉత్కృమణమ్) ఉత్సర్జకమణం తేజ ఇవ. (అసి) అయం మంత్రః శత. ౪. ౨. ౪. ౨. వ్యాఖ్యతః

అన్వయః :- హే యజ్ఞపతే! యస్తే ద్రష్పః స్కందతి. వాయానాం సహ సర్వత్ర గచ్ఛతి.
యశ్చ తే గ్రావామ్యతోఽగు ర్ద్విషణయోః పవిత్రాదుపస్థాత్, యో వా అధ్వర్యోః నకాకాత్ పరితో వా
నకాశతే. తస్మాత్తమహం తే స్వాహా మనసా వషట్కృతం జుహోమి. తత్ఫలదానేన కుభ్యం
ప్రయచ్ఛామి. యత స్త్వం యజ్ఞానుష్ఠాతా దేవానాముత్కృమణ మివాసి.

భావార్థః :- అత్రోపమాంకారః. హోత్రాదయో విద్వాంసోఽతీవదృఢయా సామగ్ర్యా యజ్ఞ
మనుష్టీయమానాన్ సురభియక్తాన్ పదార్థా నగ్నౌ ప్రక్షిపన్తి. తే జలవాయూ సంకోద్య మేఘసః

సహ పృథివీం ప్రాప్య సర్వాన్ రోగాన్నివర్త్య సర్వాన్ ప్రాణిన అనందయంతి. అతః. సర్వై ర్భునుష్ఠై రయం యజ్ఞః సదా సేవ్యః.

పదార్థము:- ఓ యజ్ఞపతీ! (తే)నీయొక్క (యః)ద్రవ్యః)యజ్ఞపదార్థముల యే సమూహము (స్కందతి)పవనముతోపాటు సర్వస్థానములందు లభించుచున్నదో, (తే)నీయజ్ఞముతో యుక్తమును (గ్రావచ్యుతః) మేఘమండలమునుండి చ్యుతమును. (యః అంశుః)యజ్ఞపదార్థముల యే విభాగము (ధిషణయోః) భూమియొక్కయు ప్రకాశముయొక్కయు (పవిత్రాత్ ఉపస్థాత్) పవిత్రమగు ఒడివలెనుండు స్థానమునుండి [లభించుచున్నదో] (వా) లేక (యః) ంది (అధ్వరోః) యజ్ఞమొనర్చువారిద్వారా (వా) లేక (పరి) అందఱిచే ప్రకాశించుచున్నదో (తమ్) ఆ యజ్ఞమును నేను (తే)నీకు (స్వాహా) సత్యవాణిచే మఱియు (మనసా) మనస్సుతో (పవట్ కృతమ్) చేసిన సంకల్పమువలె (ఋహోమి) ఇచ్చుచున్నాను. అనగా అది ఫలదాయకమగుటచే నీకోటకాపదార్థమును సమకూర్చుచున్నాను. కనుకనే యజ్ఞానుష్ఠానమొనర్చు నీవు (దేవానామ్) విద్వాంసులయొక్క (ఉత్క్రమణమ్ అసి) ఉచ్చ్రాణిణినిపొందు ఐశ్వర్యము [ఉర్ధ్వక్రమణమగు తేజస్సు]తో సమానుడవైయున్నావు. కావున నీకు సుఖములభించుచున్నది.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు పమాలంకారమున్నది. హోతాది విద్వాంసులు అత్యంతదృఢసామగ్రితో యజ్ఞమొనర్చుచు నే సుగంధార్థాది పదార్థముల నగ్నియందు వ్రేల్చుచున్నారో అవి. జలా [నిలా] దిపదార్థములను పవిత్రమొనరించి, మేఘముతోపాటు భూమిమీదకువచ్చి, సకలవిధముల రోగములను నివృత్తమొనర్చి సకలప్రాణులకానందమును సమకూర్చుచున్నవి. కావున సకలమానవులీయజ్ఞమును సంతతము సేవించవలయును. [౨౭౦]

౨౭౨. ప్రాణాయేత్యస్య దేవశ్రవా ఋషిః, యజ్ఞపతి దేవతా, ప్రాణాయేత్యస్య చాసుర్యనుష్ఠుప్, ఉదానాయేత్యస్యాసుర్యుష్టిక్, వానాయేత్యస్య వాచేమ ఇత్యస్య సామ్నీ గాయత్రీ, క్రతూదక్షాభ్యామిత్యస్యామరి గాయత్రీ, శ్రోత్రాయ మ ఇత్యస్యాసుర్యనుష్ఠుప్, చతుర్భ్యామిత్యస్య చాసుర్యుష్టిక్ ఛందాసి, అనుష్టుభో గాంధారో, గాయత్ర్యాః షడ్జః, ఉష్టిజ ఋషశ్చ స్వరాః.

పునరద్యయనాధ్యాపనాఖ్య యజ్ఞ కర్తు ఓషధ్యాంతర మాహ.

పతనపాతన యజ్ఞ మొనరించువాని విషయమిందు చెప్పబడినది.

ప్రాణాయా మే వర్చదా వర్చసే పవస్వ వ్యానాయ మే వర్చదా వర్చసే పవస్వోదానాయ మే వర్చదా వర్చసే పవస్వ వాచే మే వర్చదా వర్చసే పవస్వ క్రతుదక్షాభ్యాం మే వర్చదా వర్చసే పవస్వ శ్రోత్రాయ మే వర్చదా వర్చసే పవస్వ చతుర్భ్యామ్మే వర్చదస్తౌ వర్చసే పవేధామ్॥

ప్రాణాయ, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చు+దాః, వర్చసే, పవన్స్వ, వ్యానాయేతి వి+అనాయ, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చు+దాః, వర్చసే, పవన్స్వ, ఉదానాయేత్యుత్+అనాయ, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చు+దాః, వర్చసే, పవన్స్వ, వాచే, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చు+దాః, వర్చసే, పవన్స్వ, క్రతూదక్షభ్యామ్, మే, వర్చోదా ఇతి వర్చు+దాః, వర్చసే, పవన్స్వ, శ్రోత్రాయ, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చు+దాః, వర్చసే, పవన్స్వ, చక్షర్భ్యామితి చక్షుః+భ్యామ్, మే, వర్చోద సావితి వర్చు+దసౌ, వర్చసే, పవేథామ్.

పదార్థః :- (ప్రాణాయ) ప్రాణితి జీవయతితి ప్రాణో హృదయస్థో వాయు స్తస్మై (మే) మమ (వర్చోదాః) యథాయోగ్యం ప్రకాశం దదాతి తత్సంబుద్ధో (వర్చసే) విద్యాప్రకాశాయ (పవన్స్వ) పవిత్రతయా ప్రాప్నుహి (వ్యానాయ) సర్వశరీరగతవాయవే (మే) మమ (వర్చోదాః) దీప్తిప్రదో జాతరాగ్నిరివ. (వర్చసే) అన్నాయ. వర్చ ఇత్యన్నామస్య సతితమ్. విఘం. ౨.౭. (పవన్స్వ) (ఉదానాయ) (మే) మమ (వర్చోదాః) వర్చో విద్యాబలం దదాతీతి. (వర్చసే) పరాక్రమాయ (పవన్స్వ) (వాచే) వాక్యై (మే) మమ (వర్చోదాః) సత్యవక్తృత్వప్రదః (వర్చసే) ప్రాగల్భ్యాయ (పవన్స్వ) ప్రవర్తన్య (క్రతూదక్షభ్యామ్) ప్రజ్ఞాబలాభ్యామ్ (మే) మమ (వర్చోదాః) విజ్ఞానప్రదః (వర్చసే) శబ్దార్థసంబంధ విజ్ఞానాయ (పవన్స్వ) ఉపదేశ (శ్రోత్రాయ) శబ్దజ్ఞానాయ (మే) మమ (వర్చోదాః) తక్షణానదః (వర్చసే) అద్యయనదీప్యై (పవన్స్వ) ప్రావకో భవ. (చక్షర్భ్యామ్) (మే) మమ (వర్చోదసౌ) సూర్యాచంద్రమసావివాతిత్యద్యావకో (వర్చసే) శుద్ధసిద్ధాంతప్రకాశాయ (పవేథామ్) ప్రాప్నుతమ్. ఆయం మంత్రః శత. ౪.౨.౪.౩-౬.

అన్వయః :- హే వర్చోదా! అద్యేతరద్యావకో త్వం మమ ప్రాణాయ వర్చసే పవన్స్వ. హే వర్చోదా! మమ వ్యానాయ వర్చసే పవన్స్వ. హే వర్చోదా! మే మమోదానాయ వర్చసే పవన్స్వ. హే వర్చోదా! మే మమ వాచే వర్చసే పవన్స్వ. హే వర్చోదసౌ! యువాం మే మమ చక్షర్భ్యాం వర్చసే పవేథామ్.

భావార్థః :- యో మనుష్యో విద్యావృద్ధయే పతనపాతనం రూపం యజ్ఞం కర్మ కరోతీ. స సర్వపుష్టినంతుష్టికరో భవత్యత ఏవం సర్వై రనుష్ఠాతవ్యమ్.

పదార్థము :- (వర్చోదాః) యథాయోగ్యముగ విద్యాధ్యయనాధ్యాపనరూప యజ్ఞకర్మ నాచరించువాడా! నీవు (మే) నాయొక్క (ప్రాణాయ) హృదయస్థజీవనమునకు హేతువగు ప్రాణవాయువుకొఱకు, మఱియు (వర్చసే) వేదవిద్యాప్రకాశముకొఱకు (పవన్స్వ) పవిత్రముగా ప్రవర్తించుము (వర్చోదాః) జ్ఞానదీప్తిని సగు జతరాగ్నికి తుల్యమైన వాడా! నీవు (మే) నాయొక్క (వ్యానాయ) శరీరమంతటనుండు పవనముకొఱకు మఱియు (వర్చసే) అన్నాది పదార్థములకొఱకు (పవన్స్వ) పవిత్రముగా ప్రార్థించుము. (వర్చోదాః) విద్యాబలముల నొసగువాడా! (మే) (ఉదానాయ) శ్వాసముతో పైకివచ్చు ఉదాన నామక పవనముకొఱకు (వర్చసే) పరాక్రమముకొఱకు (పవన్స్వ) జ్ఞానము నొసగుము.

(వర్చోదాః) సత్యము పలకవలయునని ఉపదేశించువాడా! నీవు (మే)నాయొక్క (వాచే) వాణికోటకు (వర్చసే) మఱియు ప్రగల్భతకోటకు (పవస్వ) ప్రసృత్తుడవు కమ్ము. (వర్చోదాః) విజ్ఞానమునొసగువాడా! నీవు (మే)నాయొక్క (క్రతూవజ్ఞాభ్యామ్) బుద్ధి మఱియు ఆత్మ బలములయున్న తికోటకును (వర్చసే) సుజ్ఞానముకొఱకును (పవస్వ) శిక్షనొసగుము. (వర్చోదాః) శబ్దజ్ఞానము నొసగునో యజ్ఞపతి! నీవు (మే)నాయొక్క (శ్రోత్రాయ) శబ్దగ్రహణ మొనరించు కర్ణేంద్రియముకొరకు (వర్చసే) శబ్దార్థసంబంధజ్ఞానము (పవస్వ) ఉపదేశించుము. (వర్చోదసౌ) సూర్యచంద్రులవలెనుండు అతిథి-అధ్యాపకులారా! మీరురువురు (మే)నాయొక్క (చతుర్భావిమ్) నేత్రములకొఱకు (వర్చసే) శుద్ధసిద్ధాంతపు ప్రకాశమును (పవస్వ) ప్రాప్తమొనర్చుడు.

భావార్థము :- విద్యాభివృద్ధికై పఠనపాఠనరూపమగు యజ్ఞకర్మనొనర్చు మనుష్యుడు తనయజ్ఞానుష్ఠానముచే నందఱిని బలపఱచువాడును, సంతోషపఱచువాడునగుచున్నాడు కావున ఇటువంటి ప్రయత్నమందరొనర్చవలయును. [౨౭౨]

౨౭౩. ఆత్మన ఇత్యస్య దేవశ్రవా ఋషిః, యజ్ఞపతి ర్దేవశా, బ్రాహ్మి, బృహతీచ్ఛందః, మధ్యమః స్వరః. పునప్రదేవాహ.

మరల నా విషయమిందు చెప్పబడినది.

ఆత్మనే మే వర్చోదా వర్చసే పవస్వాజసే మే వర్చోదా వర్చసే పవస్వా యుషే మే వర్చోదా వర్చసే పవస్వ విశ్వాభ్యో మే ప్రజాభ్యో వర్చోదసౌ వర్చసే పవేథామ్॥

౭.౨౮॥

ఆత్మనే, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చః+దాః, వర్చసే, పవస్వ, ఓజసే, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చః+దాః, వర్చసే, పవస్వ, ఆయుషే, మే, వర్చోదా+ఇతి వర్చః+దాః, వర్చసే, పవస్వ, విశ్వాభ్యః, మే, ప్రజాభ్యః ఇతి ప్రజా+భ్యః, వర్చోదసౌ+ఇతి వర్చః+దసౌ, వర్చసే, పవేథామ్.

పదార్థః:- (ఆత్మనే) ఇచ్ఛాదిగుణసమవేతాయ స్వస్వరూపాయ (మే) మమ (వర్చోదాః) యోగబ్రహ్మవిద్యాప్రదః (వర్చసే) నిజాత్మప్రకాశాయ (పవస్వ) ప్రాపయ (ఓజసే) ఆత్మబలాయ, ఓజ ఇతి బలనామను సరితఃస్థి నిఘం. ౨.౯. (మే) మమ (వర్చోదాః) విద్యాప్రదః (వర్చసే) యోగబలప్రకాశాయ (పవస్వ) విజ్ఞాపయ (ఆయుషే) జీవనాయ (మే) (వర్చోదాః) వర్చో బలం దదాతి తత్సంబుద్ధే (వర్చసే) లోకావహారకాయోషధాయ (పవస్వ) గమయ (విశ్వాభ్యః) సమస్తాభ్యః (మే) మమ (ప్రజాభ్యః) పాలనీయాభ్యః (వర్చోదసౌ) న్యాయప్రకాశకౌ నర్వాదిష్టాతాౌ సఖపతి న్యాయాధీశావివ యోగరూఢ యోగజ్ఞానూ (వర్చసే) సద్గుణప్రకాశాయ (పవేథామ్) ప్రాపయేథామ్.

అన్వయః :- హే వర్చోదా! విద్వంస్తస్యం మే మమాత్మనే వర్చసే పవన్య. హే వర్చోదా! మ ఓజసే వర్చసే పవన్య. హే వర్చోదా! మే మమాయుషే వర్చసే పవన్య. హే వర్చోదసౌ! యువాస్మే మమ విశ్వాభ్యః ప్రజాభ్యో వర్చసే పవేథామ్.

భావార్థః :- నైవ యోగేన వినా కశ్చిదపి పూర్ణవిద్యో భవతి. న చ పూర్ణయా విద్వత్తయా వినా స్వాత్మపరమాత్మనో ర్హృదః కథంచిజ్ఞాయతే. నాపి తేన వినా సత్పురుషపత్ ప్రజాః పాలయితుం కశ్చిదపి శక్నోతి. తస్మాద్వ్యోగవిధి రయం సర్వజనైః సంసేవ్యః.

పదార్థము :- (వర్చోదా!) యోగవిద్యను బ్రహ్మవిద్యను శిక్షగఱపు విద్వాంసుడా! నీన (మే)నన్ను (అత్తనై) ఇచ్చాదిగుణయు క్తచేత [నాత్మ] కొఱకును (వర్చసే) స్వీయాత్మ యొక్క ప్రకాశముకొఱకును (పవన్య) లభింపజేయుము. (వర్చోదా!) ఉత్తవిద్యనొసగు విద్వాంసుడా! (మే) నాకు (ఓజసే) అత్తబలము కలుగుటకై (వర్చసే) యోగబలమును (పవన్య) తెలియ బఱచుము. (వర్చోదా!) బలమొసగువాడా! (మే) నాయొక్క (ఆయుషే) జీవనము కొఱకు (వర్చసే) రోగమును నివృత్తమొనర్చు ఔషధమును (పవన్య) ప్రాప్తింపజేయుము. (వర్చోదసౌ) యోగవిద్యను చదువువాడా! చదువుచెప్పువాడా! మీరిరువురు (మే) నాయొక్క (విశ్వాభ్యః) సమస్త (ప్రజాభ్యః) ప్రజలకు (వర్చసే) సద్గుణప్రకాశముకొఱకు (పవేథామ్) లభింపజేయుచు నుండుడు.

భావార్థము :- యోగవిద్యలేకుండా యే మన్యుషుడు పూర్ణవిద్వాంసుడు కాజాలడు. పూర్ణవిద్యలేనిదే తనస్వరూపము పరమాత్మజ్ఞానము నెన్నటికి తెలుసుకొనబడజాలదు. మఱియు నిదిలేనిదే యే న్యాయాధీశుడు సత్పురుషులతో సమానముగ ప్రజలను రక్షించజాలడు. కావున నీ యోగవిధిని సకల జనులు సేవనమొనర్చవలయును. [౨౭౩]

౨౭౪. కోఽసీత్యస్య దేవశ్రవా ఋషిః, ప్రజాపతి దేవతా, ఆర్చిపంక్తిశ్చందః, భూర్భువః స్వరిత్యస్య భురికాన్మి పంక్తి శ్చందః, పంచమః స్వరః.

సభాపతి రాజా ప్రజాసేనాసభ్యజనాన్ ప్రతి కిం కిం వదేదిత్యాహ.

సభాపతియైన రాజు ప్రజలకు, సేనకు, సభాసదుల కేమేమి చెప్పవలసివదిందు చెప్పబడెను.

కోఽసి కత్తమోఽసి కస్మాసి కో నామాసి।

యస్య తే నామామన్మహి యం త్వా సోమేనాతీ తృపామ।

భూర్భువః స్వః సుప్రజాః ప్రజాభిః స్యాం సువీరో వీరైః సుపోషః పోషైః॥

కః, అసి, కత్తమః, అసి, కస్య, అసి, కః, నామ, అసి, యస్య, తే, నామ, అమన్మహి, యమ్, త్వా, సోమేన, అతీతృపామ, భూరితి భూః, భువరితి

భువః, స్వరితి స్వః, సుప్రజా ఇతి సు+ప్రజాః, ప్రజాభిః, స్వామ్, సువీర
ఇతి, సు+వీరః, వీరైః, సుపోష ఇతి సు+పోషః, పోషైః. ౭.౨౯॥

పదార్థః :- (కః) (అసి) (కతమః) బహునాం మధ్యే కః (అసి) (కస్య) (అసి) (కః) (నామ)
భ్యాతిః (అసి) (యస్య) (తే) తవ (నామ) (అగన్మహి) విజానీమహి. అత్ర లిడధౌ లజ్. బహులం ఛంద
సీతి వికరణలుక్ (యమ్) (త్వా) త్వామ్ (సోమేన) ఐశ్వర్యేణ (అతీతృపామ) తర్పయామ (భూః) భూమేః
(భువః) అంతరిక్షస్య (స్వః) అదిత్యలోకస్య (సుప్రజాః) సుష్టుప్రజానహితః (ప్రజాభిః) అనుకూలాభిః
పాలివీయాభిః సహ (స్వామ్) భవేయమ్. (సువీరః) ప్రళస్తవీరయుక్తః (వీరైః) శరీరాత్మజలయుక్తై
రుద్ధకుశలైః సహ (సుపోషః) ప్రళస్తపుష్టిః (పోషైః) పుష్టిభిః.

అన్వయః :- సభ్యసేనాస్థప్రజాజనా వయం త్వం కోఽసి, కతమోఽసి, కస్యాసి, కోనామాసి,
కిన్నామ్నా ప్రసిద్ధోఽసి. యస్య తే తవ నామ వయమమన్మహి. యం త్వా త్వాం సోమేనాతీతృపా
మేతి పృథ్వామో బ్రూహి. తాన్మృతి సభావతి రాహ. భూర్భువః స్వర్లోకసుఖమివాత్మసుఖమభీషు
రహం యుష్మాభిః ప్రజాభిః సుప్రజాః వీరైః సువీరః పోషైః సుపోషశ్చ స్వామితి ప్రతిజానే.

భావార్థః :- సభావతి రాజా సత్యన్యాయప్రియవ్యవహారేణ సభ్యవైస్యప్రజాజనా నభిరక్ష్య వర్త
యేత్ ప్రబలతరవీరాన్ సేనాసు సంపాదయేద్యత ఉత్కృష్టసుఖవర్ధకేన రాజ్యేన భూమ్యాదిసుఖం
ప్రాప్నుయాదితి.

పదార్థము :- సఖాసేనలయందుండు ప్రజలమగు మేము మిమ్ముల ప్రశ్నించుచు
న్నాము. (కః అసి) నీవెవడవు? (కతమః అసి) అనేకులలో నెవడవు? (కస్య అసి) ఎవనివాడ
వు? (కః నామ అసి) నీచేరు ఏమిటి? (యస్య తే నామ) ఏ నీచేరును (అగన్మహి) గ్రహించవలె
నో (యమ్ త్వా) ఏనిన్ను (సోమేన) ధనాది పదార్థములతో (అతీతృపామ) తృప్తునిగా నొన
ర్చవలయునో వివరించి చెప్పుము.

సభావతి వారికి ప్రత్యుత్తరమిచ్చుచున్నాడు :- (భూః) భూలోకపు (భువః) అంతరిక్ష
లోకపు (స్వః) అదిత్యలోకపు సుఖములవలె ఆత్మసుఖమును కామించు నేన (ప్రజాభిః) మీ
ప్రజలతో (సుప్రజాః) శ్రేష్ఠప్రజానంతుడను, (వీరైః) వీరులగు మీతో (సువీరః) శ్రేష్ఠవీరయుక్తు
డను (పోషైః) పుష్టికారకములగు పదార్థములతో (సుపోషః) సుప్తపుష్టడను (స్వామ్) అగుదు
నుగాక! అనగా మీ యందరికంఁబె వేఱుగా నాకు ప్రత్యేక నామముగానీ విశేషసంబం
ధముగానీ లేదని [మీరెఱుగుదు.]

భావార్థము :- సత్యమును న్యాయమును కలిగిన ప్రియమైన వ్యవహారముతో
సఖాస, సేనను మఱియు ప్రజలను రక్షించి వారందఱికి ఉన్నతి కలిగించవలయును.
మఱియు నిది సభావతియగు రాజునకుచితము. ఉత్కృష్టసుఖమును పెంపొందజేయు
రాజ్యముచే భూమ్యాదిలోకముల సుఖము లభించుటకుగాను, అతిప్రజలులగు వీరులను
సేన యందుంచ వలయును.

౨౩౫. ఉపయామగృహీతోఽసి త్వస్య దేవశ్రవా ఋషిః, ప్రజాపతి దేవతా, ఆద్యస్య సామీన్ గాయత్రీ, ద్వితీయస్య సుర్యమష్టవే, తృతీయ చతుర్థ వంచమానాం సామీన్ గాయత్రీ, పంచస్య సుర్యమష్టవే, సప్తమాప్తమయో ర్యాజుషీ పంక్తిః; ర్నవమస్య సామీన్ గాయత్రీ, దశమ స్య సుర్యమష్టవే; ఏకాదశస్య సామీన్ గాయత్రీ, ద్వాదశస్య సుర్యమష్టవే, త్రయోదశస్య సుర్యమష్టవే; ఛందాంసి, అత్ర గాయత్ర్యా షడ్జః, అనుష్టుభో గాంధారః, పంక్తేః పంచమః, ఉష్ణజ ఋషభశ్శ్చ, స్వరాః.
పునర్విషయాంతరేణ తదేవాహ.

విషయాంతరముగ మరల నదే యీ మంత్రమందుపదేశించ బడెను.

ఉపయామగృహీతోఽసి మధవే త్వోపయామ గృహీతోఽసి మాధవాయ త్వోపయామ గృహీతోఽసి శుక్రాయ త్వోపయామ గృహీతోఽసి కుచయే త్వోపయామ గృహీతోఽసి నభనే త్వోపయామ గృహీతోఽసి నభస్యాయ త్వోపయామ గృహీతోఽసిషే త్వోపయామ గృహీతోఽస్మాద్ధే త్వోపయామ గృహీతోఽసి సహనే త్వోపయామ గృహీతోఽసి సహస్యాయ త్వోపయామ గృహీతోఽసి తపనే త్వోపయామ గృహీతోఽసి తప్తస్యాయ త్వోపయామ గృహీతోఽస్యః ధిహస స్పతయే త్వా॥

౨.౩౦॥

ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, మధవే, త్వా, ఉపయామ గృహీత ఇతి ఉపయామ + గృహీతః, అసి, మాధవాయ, త్వా, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, శుక్రాయ, త్వా, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, కుచయే, త్వా, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, నభనే, త్వా, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, నభస్యాయ, త్వా, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, ఇషే, త్వా, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, ఊర్ధ్వే, త్వా, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, సహనే, త్వా, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, సహస్యాయ, త్వా, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, తపనే, త్వా, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, తప్తస్యాయ, త్వా, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, అధిహసస్పతయే, అధిహసః, ఫతయ + ఇత్యుధిహసః + ఫతయే, త్వా.

పదార్థః :- (ఉపయామ గృహీతః) సునియమైః స్వీకృతః (అసి) (మధవే) చైత్రమాసాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః) (అసి) (మాధవాయ) వై శాఖమాసాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః) (అసి) (శుక్రాయ) జ్యేష్ఠాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః) (అసి) (శుభయే) అషాఢాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః) (అసి) (నభసే) శ్రావణాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః) (అసి) (నభస్యాయ) భాద్రాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః) (అసి) (ఇషే) ఆశ్వినాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః) (అసి) (ఉశ్ణే) కార్తికాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః) (అసి) (సహసే) మార్గశీర్షాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః) అసి. (సహస్యాయ) పౌషాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః) అసి. (తపసే) మాఘాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః) అసి. (తపస్యాయ) ఫాల్గునాయ (త్వా) త్వామ్ (ఉపయామ గృహీతః) అసి (అంహసస్పతయే) సర్వేషాం వేగస్య పాలకాయ (త్వా) త్వామ్. అయం మంత్రః శత. ౪.౨.౫.౧౪-౨౩. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే రాజన్! యత స్త్వ ముపయామ గృహీతోఽసి. తస్మాత్త్వా త్వమ్మధవే వయం స్వీకృత్య. సభాపతిరాహః :- హే ప్రజాసభాసేనాజన యతో యష్మాకం ప్రత్యేక ఉపయామ గృహీతోఽస్తి. తస్మాదేతేకం త్వా త్వం మధవేఽహం స్వీకరోమి. ఇత్థం సర్వత్ర యోజనా కార్య.

భావార్థః :- సభాపతి ర్యథాకాలం శ్రేష్ఠం రాజ్యం ప్రాప్యోప్రవ్యవహారేణ ప్రజాజనేభ్యః సర్వం సుఖం దద్యాత్ తే చ రాజాజ్ఞానుకూల వ్యవహారే వర్తేరన్నితి.

పదార్థము :- ఓరాజా! నీవు (ఉపయామ గృహీతః అసి) శ్రేష్ఠమైన రాజ్యప్రబంధ పు నియమములచే స్వీకరించబడియున్నావు. కావున (త్వా) నిన్ను (మధవే) చైత్రమాసపు సభకొఱకు అనగా చైత్రమాసమునందు ప్రసిద్ధమును సుఖకరమునగు వ్యవహార రక్షణకై మేము నిన్ను స్వీకరించుచున్నాము. సభాపతి భాషించుచున్నాడు :- ఓ సభాసదులారా! ప్రజలారా! సైనికులారా! మీలో ప్రతియొక్కఁడు (ఉపయామ గృహీతః అసి) మంచి మంచి నియమములద్వారా స్వీకరించబడినవాడుగు నున్నాడు. కావున మిమ్ము చైత్ర మాసపు సుఖముకొఱకు స్వీకరించుచున్నాను. ఇదేవిధముగ ద్వాదశమాసములందలి యథోక్త సుఖము కొఱకు రాజు, రాజసభాసదులు, సైనికులు సర్వరము స్వీకరించు కొనుచుందురుగాక!

భావార్థము :- సభాధ్యక్షుడగు రాజు యథోచిత సమయముచుఁబొంది శ్రేష్ఠ రాజ్యవ్యవహారముచే ప్రజలకు సర్వసుఖములను సమకూర్చుచుండవలయును. ప్రజలును రాజు నాజ్ఞానుకూలములైన వ్యవహారములందు ప్రవర్తించుదురుగాక! [౨౩౫]

౨౬౭. ఇంద్రాగ్నిత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, ఇంద్రాగ్ని దేవతే, ఆర్షీత్రిప్టువ్ ఛందః, ధైవతః స్వరః. అథ రాజ్యవ్యవహారేణ నియుక్తే కర్మణి ప్రవర్తమానో రాజప్రజాపురుషౌ ప్రతి కశ్చిత్ సత్కారేణాహ.

రాజ్యవ్యవహారముచే నియమించబడిన రాజకార్యమునందు ప్రవృత్తులైన రాజును గూర్చియు, ప్రజలనుగూర్చియు నొకానొకఁడు సత్కారముతో చెప్పుచున్నాడు.

ఇంద్రాగ్నిఽఆ గతః సుతం గీర్భి ర్నభో వరేణ్యమ్.

అన్య పాతం ద్రియేషితా.

ఉపయామగృహీతోఽసింద్రాగ్నిభ్యాం త్వేష తే యోని రింద్రాగ్నిభ్యా వ్త్వా॥

ఇంద్రాగ్ని+ఇతీంద్రాగ్ని, ఆ, గతమ్, సుతమ్, గీర్భిరితి గ్రీ+భిః, నభః, వరేణ్యమ్, అన్య, పాతమ్, ద్రియా, ఇషితా, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, ఇంద్రాగ్నిభ్యామితీంద్రాగ్నిభ్యామ్, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, ఇంద్రాగ్నిభ్యా మితీంద్రాగ్ని+భ్యామ్.

॥౭.౩౧॥

పదార్థః :- (ఇంద్రాగ్ని)సూర్యాగ్ని ఇవ ప్రకాశమానో సభావతిసభానదౌ (ఆగతమ్) ఆగచ్ఛ తమ్(సుతమ్)సునుతమ్. అత్ర బహులం ఛందసీతి వికరణస్య యః (గీర్భిః)సుశిక్షాభి ర్వాగ్నిః(నభః)సుఖమ్. నభ ఇతి సాధారణానుసూ పతీతమ్ నిఘం. ౧.౪.(వరేణ్యమ్)(అన్య)నభసః కర్మణీ షష్ఠీ(పాతమ్)రక్షతమ్(ద్రియా)ప్రజ్ఞయా కర్మణా వా (ఇషితా) ప్రేషితౌ ప్రార్థితౌ వా (ఉపయామ గృహీతః)(అసి)(ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్)(త్వా) త్వామ్ (ఏషః) రాజన్యాయః (తే)తవ(యోనిః)గృహమ్ (ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్) (త్వా) త్వామ్. ఆయం మంత్రః శత. ౪.౨.౫-౨౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్యయః :- హే రాజప్రజాజనాః యువామింద్రాగ్ని ఇవాగతం గీర్భి రస్మభ్యం వరేణ్యం నభః సుతం ద్రియేషితౌ యువామన్య నభసః పాతం రక్షతం తావాహతుః. హే ప్రజాజనా! త్వముప యామగృహీతోఽసి. త్వమింద్రాగ్నిభ్యాం స్వీకృతం వయం మన్యామహే. ఏష తే యోని రస్త్యత స్త్వామింద్రాగ్నిభ్యాం చేతయామహే.

భావార్థః :- నహ్యేకాకే పుమాన్ యథోక్తరాజ్యకర్మకర్తుం శక్నోతి. అతః ప్రజాజనాన్ సత్కృత్య రాజ్యకర్మణి నియోజయేత్. తే చ యథోక్తవ్యవహారేణ తం రాజానం సత్కూర్మ్యురితి.

పదార్థము:- (ఇంద్రాగ్ని)సూర్యునివలె అగ్నివలె ప్రకాశవంతులగు సభావతి సభా సదులారా! మీరిరువురు(ఆగతమ్) రండు. కలిసి (గీర్భిః) సుశిక్షాయుక్తమగు వాక్కుల ద్వారా మాకై (వరేణ్యమ్) శ్రేష్ఠమైన(నభః)సుఖమును (సుతమ్) ఉత్పన్న మొనర్చుడు. మఱియు(ఇషితా)మూప్రాధనలనుపొందిన మీరు(ద్రియా)ష్టబుద్ధిచేతను, రాజశాసన కర్మ చేతను (అన్య) ఈ సుఖమును (పాతమ్) రక్షించుడు. ఆ రాజును సభాసదులును చెప్ప చున్నారు:- ఓ ప్రజా జనుడా! నీవు(ఉపయామ గృహీతః అసి)ప్రజాధర్మముచేతను, నియ మములచేతను స్వీకరించబడియున్నావు. మేమును(త్వా)నిన్ను (ఇంద్రాగ్ని భ్యామ్) ఉక్త మహాశయులచే[స్వీకృత]మైనవానిగా స్వీకరించుచున్నాము. (ఏషః)ఈ రాజనీతి(తే)నీకు (యోనిః) గృహమైయున్నది. (ఇంద్రాగ్ని భ్యామ్) ఉక్తమహాశయులకై (త్వా) నీకు మేము తెలియపఱచుచున్నాము. అనగా రాజశాసనమును ప్రకటించుచున్నాము.

భావార్థము :- ఒంటరి పురుషుడు యథోక్త రాజశాసనకర్తను కొనసాగించ జాలడు. కావున శ్రేష్ఠపురుషులను సత్కరించి రాజ్యకార్యములందు నియమించవలయును. వారును యథాయోగ్యవ్యవహారములందీరాజును సత్కరించవలయును. [౨౭౬]

౨౭౭. అఘాయే అగ్నిమిత్యస్య త్రిశోక ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, అద్యస్యాగ్నే గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః ఉపేత్యస్యాయ్యుష్టిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

అథోక్తమర్థం ప్రకారాంతరేణాహ.

ఉక్తవిషయమును ప్రకారాంతరమున నీమంత్రమందు చెప్పెను.

అఘాయేఽఅగ్నిమింధతే స్త్రుణంతి బర్హి రానుషక్. యేషామింద్రో యువా సభా. ఉప్రయామగృహీతోఽ స్యగ్నింద్రాభ్యా నైవిష తే యోని రగ్నింద్రాభ్యా న్వా॥

అ, ఘా, యే, అగ్నిమ్, ఇంధతే, స్త్రుణంతి, బర్హి, అనుషక్, యేషామ్,

ఇంద్రః, యువా, సభా, ఉప్రయామగృహీత ఇత్యుప్రయామ+గృహీతః, అస్తి, అగ్నింద్రాభ్యామ్, త్వా, ఏవిషః, తే, యోనిః, అగ్నింద్రాభ్యామ్, త్వా. ॥౭.౩౨॥

పదార్థః :- (అ)సమంతాత్(ఘ) ఏన. అత్ర ఋచి తు ను ఘ....ఇతి దీర్ఘః (యే) వేదపాఠ గా విద్వాంసః(అగ్నిమ్)విద్యాదీన్స్వరూపమ్(ఇంధతే)ప్రదీపయంతి(స్త్రుణంతి)యంత్రైశ్చాదయంతి(బర్హిః)అంతరిక్షమ్(అనుషక్)అనుకూలతయా(యేషామ్)విదుషామ్(ఇంద్రః)సకలైశ్వర్యవాన్ సభా పతిః ప్రత్యేకాంగపుష్టః(యువా)తరుణావస్థః(సభా)సుహృత్(ఉప్రయామ గృహీతః)(అసి)(అగ్నిం ద్రాభ్యామ్)సకల రాజ్యకర్మవిచార విచక్షణాభ్యా మగ్నింద్రగుణయక్తాభ్యామ్.(త్వా) త్వామ్ (ఏవిషః) (తే)(యోనిః)(అగ్నింద్రాభ్యామ్)(త్వా) త్వామ్.

అన్వయః :- యే వేదపాఠగా విద్వాంస సభాసదోఽగ్నిం మేంధతే. యేషా మానుషగృహి రోస్త్రుణంతి. యువేంద్రః సభాపతిః సభాఽస్తి. యస్త్యమగ్నింద్రాభ్యా ముప్రయామ గృహీతోఽసి. యస్య తే తనైవ యోని రస్తి. తం త్వాం ప్రాప్తా వయమగ్నింద్రాభ్యాం త్వాముపదిశామః.

భావార్థః :- రాజదర్శే సర్వకర్మణః సభాధీనత్వా ద్విచారసభాసు ప్రవృత్తేషు రాజవర్ధియ జనేషు ద్వైత్రయో బహవో వా సభాసదః స్వవిచారేణ యమర్థం నిష్పాదయేయ స్తదనుకూలా ఏవ రాజప్రజాణా వర్తేరన్.

పదార్థము :- (యే) ఏ వేదవిద్యాసంపన్నులగు విద్వాంసులు, సభాసదులు (అగ్నిమ్) విష్యుద్దాద్యగ్నులక (ఘ)నిశ్చయముగ (ఇంధతే) ప్రకాశితమొనర్చుచున్నారో మతియు (అనుషక్,) అనుక్రమముగ అనగా యజ్ఞపుయథోక్తక్రమముచే(బర్హిః)అంతరిక్షమును (అ స్త్రుణంతి)అశ్చాదనమొనర్చుచున్నారో (యేషామ్)ఎవరికి(యువా)సర్వాంగపుష్టుడును, సర్వాంగసుందరుడును, సర్వవిద్యా విచక్షణుడును యువకుడును (ఇంద్రః) సకలైశ్వర్య

యుక్తుడునునగు సభాపతి(సభా)మిత్రుడై యున్నాడో, ఏ నీవు(అగ్నింధ్రాభ్యామ్)అగ్ని సూర్యులవలెప్రకాశమంతులగు సభాసదులచే (ఉపయామ గృహీతః అసి)ప్రజాధర్మయుక్తుడవై గ్రహించబడియున్నావో(తే) ఏ నీకు (ఏషః) న్యాయయుక్త సిద్ధాంతము(యోనిః)ఇంటివలె నున్నదో.(త్వా)జట్టి నిన్ను పొందిన మేము (అగ్నింధ్రాభ్యామ్)ఉక్తమహాపదార్థములకై (త్వా)నీకు ఉపదేశించుచున్నాము.

భావార్థము :- రాజధర్మమునందు సకల కార్యములు సభాధీశములగుటచే విచారసభలందు పాల్గొని రాజవర్గీయ జనులందు ఏ యిద్దరో ముగ్గురో లేక అధిక సభాసదులతో కలిసి స్వకీయవిచారములతో నేయర్థమును నిష్పాదకమునరిచెదరో, తదనుకూలముగానే రాజపురుషులు ప్రజలు ప్రవర్తించవలెను. [౨౭౭]

౨౭౮. ఓమాస ఇత్యశ్య ముచ్యుదా ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, అద్యస్యాస్త్రీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః, ఉపయామ ఇత్యస్యాస్త్రీ బృహతి ఛాదః, మధ్యమః, స్వరః.

అధ్యావకాధ్యేత్యాణాం పరస్పరం కర్తవ్యముపదిశ్యతే.

చదువువారల, చదివించువారల పరస్పర కర్తవ్యమిందు జెప్పబడినది.

ఓమాస శ్చర్షణీ ధృతో విశ్వే దేవాస్తఽఆగతః దాశ్వాన్ సో దాశుషః సుతమ్,
ఉపయామ గృహీతోఽసి విశ్వేభ్య స్త్వా దేవేభ్యఽఏష తే యోని ర్విశ్వేభ్య
స్త్వా దేవేభ్యః॥ ౭,౩౩॥

ఓమాసః, చర్షణీధృతః, చర్షణీధృత+ఇతి చర్షణీధృతః, విశ్వే, దేవాస్తః,

ఆ, గతః, దాశ్వాన్ సః, దాశుషః, సుతమ్, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, విశ్వేభ్యః, త్వా,దేవేభ్యః,ఏషః,తే,యోనిః,విశ్వేభ్యః,త్వా,దేవేభ్యః.

పదార్థః :- (ఓమాసః)అవంతి సద్గుణై రక్షన్తి తే (చర్షణీధృతః) చర్షణయో మనుష్యా స్తాన్ ధరంతి పోషయంతి తే, అన్యేషామసి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః. (విశ్వే)నర్వే(దేవాస్తః)విద్వాంసః(ఆ)(గతః)(దాశ్వాంసః)ఉత్కృష్టజ్ఞానం దత్తవంతః దాశ్వాన్ సాహన్ అ. ౬.౧.౧౨. ఇతి నిసాతనమ్.(దాశుషః)దానశీలస్యోత్తమ జనస్య(సుతమ్) నవతి నతక్రూరుస్థానేనైశ్వర్యం ప్రాప్నోతి తం బాలకమ్.(ఉపయామ గృహీతః)అధ్యాపననియమైః స్వీకృతః(అసి)(విశ్వేభ్యః) అఖిలేభ్యః (త్వా)త్వామ్(దేవేభ్యః)విద్యద్యుః(తే)తప(ఏషః)విద్యాశిక్షావంగ్రహః (యోనిః)కారణమ్. (త్వా)త్వామ్(విశ్వేభ్యః)అఖిలేభ్యః(దేవేభ్యః)విద్యద్యుః.

అన్వయః :- హే చర్షణీధృత! ఓమాసో! విశ్వేదేవాసో యాయం దాశ్వాంసో దాశుషః సుతమాగత. హే దాశుషః సుతాధ్యేత స్త్యముపయామ గృహీతోఽసి. అతస్త్వా విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్తేననాయజ్ఞావయామి. యతస్త ఏషః యోనిరస్తి. అతస్త్వా విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః శిక్షయామి.

భావార్థః :- సర్వేషాం విదుషాం విదుషీనాం చ యోగ్యతాఽస్తి. సర్వేభ్యో బాలకేభ్యః కన్యాభ్యశ్చావశం విద్యాదానం రాజ్ఞాం ధనినాం చ పదార్థైః స్వక్షీవికాం చ కుర్యుః. తే రాజానో ధనినశ్చ విద్యానుశిక్షాభ్యాం ప్రవీణా భూత్వా స్వస్యాధ్యాపకేభ్యో విద్వద్భ్యో విదుషీభ్యశ్చ ధనాది పదార్థాన్ దత్వా తేషాం సేవనం కుర్యుః. మాతా పితరా వష్టవాన్నిక కుమారాన్ కుమారీశ్చ విద్యాబ్రహ్మవర్య సేవన శిక్షకరణాయ విద్వద్భ్యో విదుషీభ్యశ్చ సమర్పయేత్వామ్. తేఽధ్యేతారో విద్యాగ్రహణే చేతో నిత్యమభిదద్యు స్తథాఽధ్యాపకాశ్చ విద్యానుశిక్షదానే నిత్యం ప్రయతేరన్.

పదార్థము :- (చర్వణీధృతః) మనుష్యులకు పుష్టిని, సంతృప్తిని కలిగించు వారలారా ! (ఓమాసః) ఉత్తమోత్తమ గుణములచే రక్షించువారలారా ! (విశ్వేదేవాసః) సమస్త విద్వాంసులారా ! మీరు (దాశ్వాంసః) ఉత్కృష్టజ్ఞానమునిచ్చుచు (దాశుషః) దానమొనర్చు నుత్తమజనులయొక్క (సుతమ్) సత్కార్యముల నొనర్చి ఐశ్వర్యమును పొందు పుత్రునికి (ఆగత) సన్మఖులగుడు. ఉక్తదానశీల పురుషునియొక్క అధ్యయన శీలుడవగు బాలకా ! నీవు (ఉపయామ గృహీతః అసి) చదివించు నియమములచే గ్రహించబడినవాడవు. కావున (త్వా) నిన్ను (విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః) సమస్త విద్వాంసులను సేవించుటకై ఆజ్ఞాపించుచున్నాను. ఏలయన(తే)నీకు (ఏషః)ఈ విద్య మణియు శ్రేష్ఠమైన శిక్షల సంగ్రహము(యోనిః) కారణమైయున్నది. కావున(త్వా)నీకు(విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః)సకల విద్వాంసులనుండి విద్యను, సుశిక్షను గలపించుచున్నాను.

భావార్థము:-విద్వాంసులు విదుషీమతల్లులందఱు చేయవలసిన కర్తవ్యము. సకల బాలబాలికలకు వారు సిరంతరము విద్యాదానమొనర్పవలయును. రాజుల యొక్కయు ధనికుల యొక్కయు ధనాది పదార్థములద్వారా తమక్షీవిత యాత్రను గడుపుకొనవలయును, ఆ రాజులును ధనికులును తమకు విద్యగలపు విద్యానుశిక్షలచే ప్రవీణులగు విద్వాంసులకును, విదుషీమతల్లులకును ధనాద్యుత్తమ పదార్థముల నిచ్చి వారి సేవ యొనర్పవలయును. తల్లిదండ్రులెనిమిదేండ్లప్రాయముగల బాలురను, బాలికలను విద్యాభ్యాసముకొఱుకు, బ్రహ్మచర్య సేవనమునకై సుశిక్షకై విద్వాంసులకును, విదుషీమతల్లులగు మహిళలకును అప్పజెప్పవలయును. వారును విద్యాగ్రహణమునందు నిత్యము మగ్నులునుంచవలయును. చదివించువారును విద్యా సుశిక్షలనొసగుటయందే నిత్యము ప్రయత్న మొనర్చెదరు గాక! [౨౩౮]

౨౩౮. విశ్వేదేవాన ఆగత ఇత్యస్య గృత్యమద ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, ఆద్యస్యాద్వీ గాయత్రీ ఛందః, వడ్డః స్వరః, ఉపయామ ఇత్యస్య నిచృదార్థ్యస్థిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

అథ స్రత్యహ మధ్యావన విషయమాహ.

ప్రతిదినము చదివించు యోగ్యతను గురించి చెప్పెను.

విశ్వే దేవాన్ ఆగత శృణుతామ్ ఉత్తమః హవమ్.

ఏదం బర్హి ర్నిషీదత|

ఉపయామ గృహీతోఽసి విశ్వేభ్య స్తావ దేవేభ్య ఏష తే యోని
ర్విశ్వేభ్యస్తావ దేవేభ్యః|| ౭.౩౪||

విశ్వే+దేవానః, ఆ, గత, శృణుత, మే, ఇమమ్, హవమ్, ఆ, ఇదమ్,
బర్హి, ని, సీదత, ఉపయామ గృహీత ఇత్సవయామ+గృహీతః, అసి, విశ్వేభ్యః,
త్వా, దేవేభ్యః, ఏషః, తే, యోనిః, విశ్వేభ్యః, త్వా, దేవేభ్యః.

పదార్థః :- (విశ్వే)నర్వే (దేవానః)విద్వాంసః (ఆ)(గత)ఆగచ్ఛత(శృణుత)అత్ర సంహితాయా
మితి దీర్ఘః (మే)మమ విద్యార్థినః (ఇమమ్)వక్ష్యమాణమ్ (హవమ్)స్తుతివాదమ్ (ఆ) నమంతే (ఇద
మ్)అస్మాభిర్దత్తమ్ (బర్హి)ఉత్తమమాననమ్ (ని)నితరామ్ (సీదత) ఆద్యమ్ (ఉపయామ గృహీతః)
(అసి)(విశ్వేభ్యః)నమస్తేభ్యః (త్వా)త్వామ్ (దేవేభ్యః)అద్యావకేభ్యః (ఏషః)సకలవిద్యాసంగ్రహః (తే)
తవ(యోనిః)గృహమ్ (విశ్వేభ్యః)(త్వా)త్వామ్ (దేవేభ్యః) అయం మంత్రః శత. ౪.౨.౫-౨౬.
వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే పూర్వమంత్ర ప్రతిపాదిత గుణకర్మవ్వభావా విశ్వే దేవాసో యాయ మస్మా
కం ఏకబహుగతా, అస్మాభి ర్దత్తమిదం బర్హిరాసన మానిషీదత. మే మమేమం హవం శృణుత.
గృహస్థాః స్వప్రతాదీన్ ప్రత్యేవం బ్రూయ ర్భత స్త్యముపయామ గృహీతోఽసి. తస్మాత్త్వా
త్వాం విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః ప్రయచ్ఛేమ. తే తనైష యోని రప్తి త్వా త్వాం విశ్వేభ్యో దేవేభ్యోఽపి
కాం విద్యాం దావయేమ.

భావార్థః :- ఏకే విద్వాంసోఽన్వహం విద్యార్థినః పాఠయేయ రవరే వివశ్చిత్ విద్వాంసః ప్రతి
మానమధ్యేత్యాణాం పరీక్షణం చ కుర్యుః. తత్కృత్వాఽద్యావకాః ప్రతీత తీవ్రణుద్ధీన్ పరిశ్రమం
కుర్వతోఽద్యేత్యానతిశ్రమేణ పాఠయేయరితి.

పదార్థము :- పూర్వమంత్ర ప్రతిపాదితగుణకర్మ స్వభావయుక్తులారా! (విశ్వేదే
వానః)సమస్త విద్వాంసులారా! మీరు మా సమీపమునకు(ఆగత)నిచ్చేయుడు. మఱియు
మేమొనగునట్టి(ఇదం బర్హి)ఈ అసనముమీద(ఆ నిషీదత)యథావకాశముగ, సుఖపూ
ర్వకముగా విరాజమానులుగండు.(మే)నాయొక్క (హవమ్) స్తుతియుక్తమగు వాణిని
(శృణుత)వినండి. గృహస్థులు తమ పుత్రాదులతో నిటులజెప్పవలయును:- ఓ పుత్రరత్న
మా! నీవు (ఉపయామ గృహీతోఽసి) విద్వాంసులచే గ్రహించబడియున్నావు. కావున
(త్వా)మేము నిన్ను (విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః)సుశిశ్నావిద్యలను గణపు విద్వాంసులకు అప్ప
జెప్పితిమి. పలయన(ఏషః)ఈ సమస్తవిద్యాసంగ్రహము(తే)నీకు(యోనిః)ఇంటితో సమా
నము. కనుకనే(త్వా)నీకు (విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః) సకల విద్వాంసులచే విద్యను గణపింప
గోరుచున్నాము.

భాషార్థము:- విద్వాంసులిటులొనర్చుట యుచితము ఏమనగా:- ప్రతిదినము విద్యార్థులకు చదువుజెప్పవలయును. పరమ విద్వాంసులైన పండితులు వారి పరీక్షయు ప్రతిమాసమున నొనర్చవలయును. ఆ పరీక్షవలన తీక్షణబుద్ధియుక్తులుగను, పరిశ్రమయొనర్చు వారుగను ప్రతితులగు విద్యార్థులకు అత్యంత పరిశ్రమతో చదువు నేర్పవలయును

—०—

౨౮౦. ఇంద్ర ఇత్యన్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నిచ్చదాన్తీ త్రిష్టుప్ ఛందః, వైవతః స్వరః, ఉపయామ ఇత్యస్యాద్వ్యుష్టిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః. అథ రాజాఽధ్యావనాది వ్యవహారక్షణం కథం కుర్యాదిత్యుపదిశ్యతే.

రాజు ఆధ్యావనాదివ్యవహారముల రక్షణమెటు లొనర్చవలయునను విషయమిందు జెప్పబడినది.

ఇంద్ర మరుత్స్వ ఇహ పాహీ సోమం యథా శర్వాతే అపిభః సుతస్య, తవ ప్రణీతీ తవ శూర శర్మన్నావివాసంతి కవయః సుయజ్ఞాః, ఉపయామ గృహీతోఽసీంద్రాయ త్వా మరుత్స్వత ఏష తే యోని రింద్రాయ త్వా మరుత్స్వతే॥ ౭.౩౫॥

ఇంద్ర, మరుత్స్వః, ఇహ, పాహీ, సోమమ్, యథా, శార్వాతే, అపిభః, సుతస్య, తవ, ప్రణీతీ, ప్రణీతీ ప్ర+నీతీ, తవ, శూర, శర్మన్, ఆ, వివాసంతి, కవయః, సుయజ్ఞా ఇతి సు+యజ్ఞాః, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అస్మి, ఇంద్రాయ, త్వా, మరుత్స్వతే, ఏషః, తే, యోనిః, ఇంద్రాయ, త్వా, మరుత్స్వతే.

పదార్థ:- (ఇంద్ర) సర్వవిష్ణువిదారకః సకలైశ్వర్యయుక్తః సమ్రాట్ (మరుత్స్వ) మరుతః ప్రశస్తా ధర్మసంబధాః ప్రజా యస్య తత్సమ్మద్యౌ (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే (పాహీ) రక్ష. (సోమమ్) సకలగుణైశ్వర్యకల్యాణ కర్మార్థయనాధ్యావనాఖ్యం యజ్ఞమ్. (యథా) శర్యాభిరంగులీభి ర్విర్జ్యై త్వాని కర్మాణి శార్వాణి తాన్యతతి వ్యాప్నోతి స శార్వాత స్తస్మిన్. శర్యా ఇత్యంగులి నామసు పతి తమ్ నిమం. ౨. ౫. (అపిభః) (సుతస్య) (తవ) (ప్రణీతీ) ప్రకృష్టాం నీతిమ్. అత్ర సుపాం సు యగితి పూర్వసవర్ణాదేతః (తవ) (శూర) ధర్మవిరోధిహింసకః (శర్మన్) న్యాయగృహే, అత్ర సుపాం సు యగితి జేర్లుక్. స. జి సంబుద్ధ్యై ఆ. ౮. ౨. ౮. ఇతి న లోపాభావః. (ఆ) (వివాసంతి) పరిచరంతి వివాసంతీ. సరిచరణకర్మసు పతితమ్ నిమం. ౩. ౫. (కవయః) మేధావినః, కవిరితి మేధావి నామసు పతితమ్ నిమం. ౩. ౧౫ (సుయజ్ఞాః) శోభనోఽద్యయనాధ్యావనాఖ్యో యజ్ఞో యేషాం త ఇవ. (ఉపయామ గృహీతః) (అస్మి) (ఇంద్రాయ) సర్వమైశ్వర్యాయ (త్వా) త్వామ్ (మరుత్స్వతే) ప్రజాసంబంధాయ.

అత్ర సంబంధే మతున్ దుయ ఇతి మన్య వత్వమ్.(ఏషః) (తే) (యోనిః) (త్వా) (మరుత్వతే) అయం మంత్రః శత. ౪.౨.౭.౧౩. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే మరుత్వః ఇంద్రః త్వమిహ యథా శార్వాత్వే సుతస్యాపిచిత్తథా సోమ మ్నాహి. హే కూర తవ శర్మన్ న్యాయగృహే సుయజ్ఞా ఇవ తవయస్తవ ప్రణీతి మావివాసంతి. యత స్త్యమువయామగృహీతోఽసి. తస్మాత్త్వామింద్రాయ మరుత్వతే వయం సేవేమహి. తే తవైష విద్యాప్రచారో యోని రస్త్యత స్త్వామింద్రాయ మరుత్వతే మన్యామహే.

భావార్థః :- సర్వేషాం విదుషా ముచితమస్తి న్యాయరాజనభాజ్ఞాం వోల్లంఘేరన్, తత్తే రాజనభాసభ్యజనా అపి విద్యదాజ్ఞాం నోల్లంఘేరన్. యః సర్వోత్కృష్టస్త్రం సభాపతిం కుర్యః. స సభాపతి రుత్తమనీత్యా సర్వరాజ్యప్రబంధం కుర్యాత్.

పదార్థము :- (ఇంద్ర) పకల పిఘ్నుములను దూరమొనర్చువాడా! సకల సంపద్యుక్తా! తేజస్వీ! (మరుత్వః) ప్రశంసనీయ ధర్మయుక్తముగ ప్రజలపాలించు సభాపతి! రాజన్! నీవు (ఇహ) ఈలోకమున (యథా) ఎటుల (శార్వాత్వే) స్వరాణిపాదములవరిక్రమచే నిప్పన్న మగు వ్యవహారమునందు (సుతస్య) ఆశ్వాసమొనర్చిన విద్యారసమును (అపిఞ) పానమొనర్చియున్నావో, అటులనే (సోమమ్) పకల సుగుణములను, ఐశ్వర్యములను, సుఖములను నొసగు పతనపాతనరూప యజ్ఞమును (పాహి) పాలించుము.

(కూర) ధర్మవిరోధులను దండించువాడా! (తవ) నీయొక్క (శర్మన్) రాజ్యగృహమున (సుయజ్ఞా) బాగుగా అధ్యయనాధ్యాపనము లొనర్చు విద్వాంసులవలె (కవయః) బుద్ధిమంతులు (తవ) నీయొక్క (ప్రణీతి) ఉత్తమనీతిని (అవివాసంతి) సేవించుచున్నారు.

ఓ కూరుడా! నీవు (ఉవయామ గృహీతః అసి) ప్రజాపాలనాది నియమములచే స్వీకరించబడియున్నావు. కావున (త్వా) నిన్ను (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యముకొఱకును (మరుత్వతే) ప్రజాసంబంధము కొఱకును మేము కోరుచున్నాము.

(తే) పీఠ (పషః) యీ విద్యాప్రచారము (యోనిః) గృహశుల్కమై యున్నది. కావున (త్వా) నిన్ను (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యముకొఱకును, (మరుత్వతే) ప్రజాపాలన సంబంధములకొఱకును స్వీకరించుచున్నాము.

భావార్థము :- న్యాయాధీశుల, న్యాయసభల ఆజ్ఞను ఎన్నటికి ఉల్లంఘించకుండుట విద్వాంసుకెటుల ఉచితమో అటులనే రాజసభా సభాసదులుకూడ వేదజ్ఞులగు విద్వాంసుల ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించకూడదు. సర్వగుణోత్కృష్టుడగువానినే సభాపతిగా నొనర్చవలయును. ఆ సభాపతియు నుత్తమనీతితో సమస్త రాజ్యప్రబంధముల నొనర్చవలయును. [౨౦]

పున రాజప్రజాకృత్యమాహ.

రాజు ప్రజలు ఏమిచేయవలయునను విషయమిందు మరల చెప్పబడినది.

మరుత్వంతం పృషభం వావృధాన మకవారిం దివ్యః శాసమింద్రమ్.

విశ్వాసాహ మవసే నూతనాయోగ్రహీసహోదా మిహతః హవేమ.

ఉపయామగృహీతోఽసింద్రాయ త్వా మరుత్వత ఏష తే యోని రింద్రాయ

త్వా మరుత్వతే ఉపయామగృహీతోఽసి మరుత్వా న్త్వజసే॥ ౭.౩౬॥

మరుత్వంతమ్, పృషభమ్, వావృధానమ్, వవృధానమితి వవృధానమ్, అక
వారిమిత్యకవారిమ్, దివ్యమ్, శాసమ్, ఇంద్రమ్, విశ్వాసాహమ్, విశ్వసహమితి,
విశ్వ+సహమ్, అవసే, నూతనాయ, ఉగ్రమ్, సహోదామితి సహః+దామ్, ఇహ,
తమ్, హవేమ, ఉపయామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, ఇంద్రాయ,
త్వా, మరుత్వతే, ఏషః, తే, యోనిః, ఇంద్రాయ, త్వా, మరుత్వతే, ఉపయామ
గృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, మరుతామ్, త్వా, ఓజసే.

పదార్థః :- (మరుత్వంతమ్) ప్రళప్తప్రజాయక్రమ్ (పృషభమ్) సర్వోత్తమమ్ (వావృధానమ్)
అతిశయేన శుభగుణకర్మసు వర్ధమానమ్ (అకవారిమ్) కౌతి ధర్మముపదిశతీతి కవో న కవోఽకవోఽ
ధర్మాత్మా తస్మాదిః శత్రుస్తమ్ (దివ్యమ్) శుద్ధమ్ (శాసమ్) శాసితార్థమ్ (ఇంద్రమ్) విశ్వర్యవంతమ్ (వి
శ్వాసాహమ్) విశ్వావృద్ధాన సహితే తమ్. అత్ర విశ్వపూర్వాత్ సహాధాతోః ఛందసి సహః అ.
౩.౧.౬౩. ఇతి జ్యైః. అన్వేషామసి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘశ్చ (అవసే) రక్షణాద్యాయ (నూతనాయ) నవీ
నాయ (ఉగ్రమ్) ప్రచండ పరాక్రమమ్ (సహోదామ్) యః సహో బలం దదాతి తమ్ (ఇహ) అస్యా
ప్రజాయామ్ (హవేమ) స్వీకుర్వీమహి (ఉపయామ గృహీతః) సర్వనియమోపనియమసామగ్రీసహ
తః (అసి) (ఇంద్రాయ) సరప్తైశ్చర్యాయ (త్వా) త్వామ్ (మరుత్వతే) ప్రళంపితప్రజాయక్తాయ ఏషః (తే)
(యోనిః) (ఇంద్రాయ) (త్వా) (మరుత్వతే) (ఉపయామ గృహీతః) (అసి) మరుతామ్ (త్వా) త్వామ్
(ఓజసే) బలాయ. అయం మంత్రః శత. ౪.౨.౭-౧౪. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- కవయో వయం నూతనాయావసే మరుత్వంతం పృషభం వావృధాన మకవారి
న్దివ్యం విశ్వాసాహ ముగ్రం సహోదాం శాసం తం పూర్వోక్తమింద్రం హవేమ. హే ముఖ్యసభా
సద యతస్తస్వముపయామ గృహీతోఽసి. తస్మాత్త్వా త్వాం మరుత్వత ఇంద్రాయ యతస్తే త్వేష
యోని రస్తుత స్వా మరుత్వత ఇంద్రాయ యతస్తస్వముపయామ గృహీతోఽసి. తస్మాన్మరుతా
మోజసే బలాయ చ త్వా త్వాం హవేమ.

భావార్థః :- అత్ర పూర్వస్మా న్మంత్రాత్ (కవయః) ఇత్యేతత్పదమనువర్తతే. ప్రజాజనానాం
యోగ్యతాఽస్తి. యః సర్వోత్తమః సకంగుణయుక్తో విపశ్చిచ్ఛూరపీరో భవేత్తం సభాయా ముఖ్య

కర్మణి సంస్థాపయేయః. స సభాయాం నియుక్తః సత్యన్యాయధర్మయుక్తరాజ్యకర్మణా ప్రజాబలం వర్ధయేత్.

పదార్థము :- (కవయః) పూర్వోక్త విద్వాంసులమైన మేము (నూతనాయ) కొత్త కొత్త (అవసే) రక్షాది గుణములకొరకు (మరుత్వౌతమ్) ప్రళంసనీయ ప్రజాయుక్తుడును (వృషభమ్) సర్వోత్తముడును (వాప్యధానమ్) అత్యంతశుభగుణయుక్తుడును, కర్మల యందున్న తిని పొందినవాడును (అకవామ్) ధర్మవిరోధులగు దుష్టులనందఱిని నివారించువాడును (దివ్యమ్) శుద్ధుడును (విశ్వాసాహమ్) సర్వసహనశీలుడును (ఉగ్రమ్) ప్రచండ పరాక్రమయుక్తుడును (సహోదామ్) [బల] సహాయ [మొసగగలవాడును] (శాసమ్) అందరికి శిక్షనొసగువాడును (తమ్ ఇంద్రమ్) పూర్వోక్త పరమైశ్వర్యయుక్తుడనగు నా సభాపతిని నిమ్నవిధముగ (హువేమ) స్వీకరించెదము గాక !

ఓ ముఖ్యసభాసదుడా ! రాజన్ ! నీవు (ఉపయామగృహీతః అసి) సమస్త బృహన్నియమములతోను, అఘునియమములతోను సహితుడవు, కావున (త్వా) నిన్ను (మరుత్వౌతే) ప్రళంసనీయుడును, ప్రజాయుక్తుడును (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యవంతుడును నగు సభాపతిగా స్వీకరించుచున్నాము (ఏవః) ఈ సభయందు న్యాయమొనర్చు కార్యము (తే) నీకు (యోనిః) గృహతుల్యము కావున (త్వా) నిన్ను (మరుత్వౌతే ఇంద్రాయ) ఉత్తమ ప్రజాయుక్తుడగుటకొరకును, అత్యంతైశ్వర్యమును పాలించుటకును, వృద్ధియొనర్చుటకును స్వీకరించుచున్నాము. నీవు (ఉపయామగృహీతః అసి) ఉత్తనియమోపనియమములతో సంయుక్తుడవైయున్నావు. కావున (మరుతామ్) ప్రజల (ఓజసే) బలము పెంచుట కొఱకు (త్వా) నిన్ను గ్రహించుచున్నాము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రిమునందు పూర్వమంత్రిమునుండి (కవయః) అను పదము అనువృత్తమైనది. సర్వోత్తముడును, సమస్త విద్యలలో నీపుణుడును, సకల శుభగుణయుక్తుడును, విద్వాంసుడును, శూరవీరుడును నగు వానినే సభయొక్క ముఖ్యకార్యమునందు స్థాపించుట ప్రజలకు ఉచితము. సకల సభాకార్యములందు స్థాపించబడిన ఆ సభాపతి సత్య, న్యాయ, ధర్మ యుక్తములగు రాజ్యకార్యములచే ప్రజలయత్సాహమును పెంపొందించవలయును. [౨౦౧]

౨౦౨. సఖోపేత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, ప్రజాపతి దేవతా, ఆద్యస్య నిచ్చరాక్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ఉపయామేత్యస్య ప్రాజాపత్యా త్రిష్టుప్ ఛందసీ, దైవతః స్వరః.

అథ సేనాపతి కృత్య మాహ.

సేనాపతి కార్యమీ మంత్రిముందు చెప్పబడినది.

సజోషా ఇంద్రో సగణో మరుద్భిః సోమం పిబ వృత్త్రహా శూర విద్వాన్.

జహి శత్రూఁ ౧॥ రవమ్మధో నుదస్వాథాభయం కృణుహి విశ్వతో నః
ఉవయామగృహీతో ఒసీన్ద్రాయ త్వా మరుత్వత ఏష తే యోనిరింద్రాయ త్వా
మరుత్వతే॥ ౭.౩౭॥

సజోషా + ఇతి సజోషాః, ఇంద్రో, సగణ ఇతి స + గణః, మరుద్భిరితి
మరుత్ + భిః, సోమమ్, పిబ, వృత్రోహేతి వృత్రో + హః, శూర, విద్వాన్, జహి,
శత్రూన్, అవ, మృధః, నుదస్వ, అభ, అభయమ్, కృణుహి, విశ్వతః, నః,
ఉవయామగృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, ఇంద్రాయ, త్వా, మరుత్వతే,
ఏషః, తే, యోనిః, ఇంద్రాయ, త్వా, మరుత్వతే.

పదార్థః :- (సజోషా) సమానం జోషః ప్రీతిర్యన్య (ఇంద్ర) సర్వసుఖదారకః సేనావతేః (సగ
ణః) గణేన స్వజనసేనాపరికరేణ సహితః (మరుద్భిః) వాయుభిరివ (సోమమ్) సకల పదార్థసమ్ (పిబ)
(వృత్రహా) యో వృత్రం మేమం హంతి స వృత్రహా సూర్య స్తద్యత్ (శూర) శత్రువినాశకః నిర్భయ
(విద్వాన్) సకల విద్యావేత్తా (జహి) వినాశయ (శత్రూన్) సత్యన్యాయవిరోధే ప్రప ర్తమానాన్ (అవ)
దూరీకరణే (మృధః) మర్దంతి ఉదంతి పరసుతైః స్వమనాంసి యేష తాన్ సంగ్రామాన్ (నుదస్వ)
ప్రేరయ. (అభ) అనంతరమ్ (అభయమ్) (కృణుహి) (విశ్వతః) సర్వతః (నః) అన్మభ్యమ్ (ఉవయామ
గృహీతః) సేనా సునియమ్ స్వీకృతః (అసి) (ఇంద్రాయ) వరమైశ్వర్య ప్రాపకాయ యుద్ధాయ (త్వా)
త్వామ్ (మరుత్వతే) ప్రశస్తాని మరుదస్త్రాణి విద్యంతే యస్మిన్ ప్రస్తౌ (ఏషః) సేనాకృత్యవ్యవహారః
(తే) (యోనిః) (ఇంద్రాయ) (త్వా) (మరుత్వతే)

అన్వయః :- హే ఇంద్ర! సేనావతే! శూర! యత స్తన్యముపయామ గృహీతో ఒన్యతో మరు
త్వత ఇంద్రాయ త్వా త్వాముపదిశామి కిమిత్యపేక్షయామాహ. తే తవైష యోని రన్యతస్తాన్వం
మరుత్వత ఇంద్రాయ ప్రయతమాన మంగీకరోమి. సజోషా సగణ స్త్వం మరుద్భి ర్యవ్రహా ఇవ
సోమం పిబ, తం పీత్వా విద్వాన్ నన్ శత్రూ జ్ఞహి. అభ మృధో ఒపనుదస్వ సో అన్మభ్యం విశ్వతో
ఒభయం కృణుహి.

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యథా జీవః ప్రేష్టా స్వస్య మిత్రస్య వా శరీరస్య రక్షణం
కరోతి, తథా రాజా ప్రజాం పాలయేత్ యథా వా సూర్యో వాయు విద్యుద్భ్యాం సంహత్య, మేఘా
న్నిహత్య, జలేన సర్వస్మై సుఖం దదాతి, తథా రాజా యుద్ధసాధనాని సంపాద్య శత్రున్నిహత్య,
ప్రజాయై సుఖం దద్యాత్ ధర్మాత్మభ్యో ఒభయం దుష్టేభ్యో భయం చ దద్యాత్.

పదార్థము :- ఈశ్వరుడు చెప్పుచున్నాడు :- (ఇంద్ర) సకల సుఖములను ధారణ
మొనర్చువాడా! (శూర) శత్రువుల నాశనమొనర్చుటలో నిర్భయుడా! నీవు (ఉవయామ
గృహీతః అసి) శ్రేష్ఠమైన సైనికనియములచే స్వీకరించబడి యున్నావు కావున (మరు

త్వతే) ప్రశంసనియమగు వాయువుయొక్క అస్త్రివిద్యగలదియు (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యమును సమకూర్చునదియునగు యుద్ధమునకై (త్వా) నీకుపదేశించుచున్నాను. (తే) నీకు(ఏషః) ఈ సేనాధికారము(యోనిః) ఇష్టసుఖదాయకమైయున్నది. కనుక(మరుత్వతే ఇంద్రాయ) ఉక్తసమరమునకై యత్న మొనరించు నిన్ను అంగీకరించుచున్నాను. మఱియు (సజ్జోషాః) అందరితో సమానప్రీతి చూపువారును (సగణః) నీ మిత్రజనులతోసహా నీవు (మరుద్భిః) అటుల పవనముచే(వృత్రహా) మేఘ జలములను ఛిన్నభిన్న మొనర్చు సూర్యుడు(సోమమ్) సమస్త పదార్థముల రసమును ఆకర్షించుచున్నాడో అటులనే సర్వపదార్థముల రసమును(పిబ) సేవించుము. మఱియు[దానిని సేవించి](నిద్యాన్) జ్ఞానయుక్తుడవైన నీవు (శత్రూన్) సత్యన్యాయములకు విరుద్ధముగా ప్రవృత్తులైన దుష్టవిరోధులను (జహి) హతమార్చుము. (అథ) దీనియనంతరము (మృగః) దుష్టులెందు పరుల సుఖముచే స్వమనములను ప్రసన్నపఱచుకొందురో అట్టిసగ్రామములను(అపనుదిస్వ) తోగించుము. (సః) మాకు(విశ్వతః) సకలదిశలనుండి(అభయమ్ కృణుహి) భయరహితముగ నొసర్చుము

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాలంకారమున్నది. జీవమెటుల ప్రేమతో తన మిత్రులను, రక్షించి స్వశరీరమును రక్షించుకొనుచున్నదో అటులనే రాజు ప్రజలను పాలించవలయును. సూర్యుడెటుల వాయువిద్యుత్తులతో పాటు మేఘమును భేదించి జలముచే నందఱికి సుఖమిచ్చుచున్నాడో, అటులనే రాజును యుద్ధసామగ్రిని సమకూర్చుకొని, శత్రువులను నిర్మూలనమొనర్చి, ప్రజలకు సుఖమును, ధర్మాత్ములకు నిర్భయమును, దుష్టులకు భయమును కలుగజేయును గాక! [౨౮౨]

౨౮౩- మరుత్వానిత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నిచ్చరాక్షి త్రిష్టుప్ ఛందః, ఉపయామేత్యస్య ప్రాజాపత్యా త్రిష్టుప్ ఛందః, దైవతః స్వరః.

అత నభాధ్యజ్ఞయోపదేశః క్రియతే.

సభాపతికి మంత్రమందుపదేశ మొనర్చబడినది.

మరుత్వాన్ ౨॥ ఇంద్రో వృషభో రణాయ పిబా సోమ అనుష్వధ మ్మదాయ॥

ఆసించస్వ జతరే మద్ధ్వం క్షిర్మిం త్వం రాజాఽసి ప్రతిపత్తుతానామ్॥

ఉప్రయామగృహీతోఽసింద్రాయ త్వా మరుత్వత ఏష తే యోని రింద్రాయ త్వా

మరుత్వతే॥

౭.౩౮॥

మరుత్వాన్, ఇంద్రో, వృషభః, రణాయ, పిబ, సోమమ్, అనుష్వధమ్, అను

ష్వధమిత్యను+ష్వధమ్, మదాయ, ఆ, సించస్వ, జతరే, మద్ధ్వం, క్షిర్మిమ్, త్వమ్,

రాజా, అసి, ప్రతిప్రదితి ప్రతి + పత్, సుతానామ్, ఉప్రయామ గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, ఇంద్రాయ. త్వా, మరుత్వతే, ఏషః, తే, యోనిః, ఇంద్రాయ, త్వా, మరుత్వతే.

పదార్థః :- (మరుత్వాన్) ప్రశస్తా మరుతః ప్రజాః సేనా వా విద్యంతే యస్య సః (ఇంద్ర శత్రుజిత్ (వృషభః) శరీరాత్మబలైశ్వర్యముక్తః (రణాయ) సంగ్రామాయ. రణ ఇతి సంగ్రామనామసు పతిశమ్ నిఘం. ౨.౧౭. (పిబ) అత్ర ద్వ్యవోఽత స్తి ఇతి దీర్ఘః. (సోమమ్) సోమద్యోషది సమా హమ్ (అనుష్వధమ్) వర్షేషు వత్సాన్నేష్వసుకూలమ్. అత్ర విభక్త్యర్థేఽవ్యయాభావః సమాసః. (మదాయ) హద్దాయ (అసిం చస్వ) (జఠరే) ఉదరే (మధ్యః) (ఊర్ధ్వమ్) లహరీమ్ (త్వమ్) సభాసేనాపతిః (రాజా) ప్రకాశమానః (అసి) (ప్రతిపత్) పద్మతే విదార్యతే యోఽర్థవిషయః స పత్, పతం పతం ప్రతీతి ప్రతిపత్ (సుతానామ్) సుసంస్కారేణ విష్వాదితానామన్నానామ్ (ఉప్రయామ గృహీతః) రాజని యమైః స్వీకృతః (అసి) (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యప్రాపకాయ రణాయ (త్వా) (మరుత్వతే) ప్రశస్తాని మరుదస్త్రాణి విద్యంతే యత్ర తస్మై (ఏషః) (తే) (యోనిః) (ఇంద్రాయ) రాజైశ్వర్యాయ (త్వా) (మరు త్వతే) ప్రజాపాలన పరిబద్ధాయ.

అన్వయః :- సే ఇంద్రః యత స్త్యముపయామ గృహీతోఽసి. తస్మాద్వయం త్వా త్వాం మరుత్వత ఇంద్రాయ నియోజయామో యతస్తే తవైష యోని రస్తి తస్మాత్త్వా త్వాం మరుత్వత ఇంద్రాయ బ్రాహ్మః. కిం తత్తదాహ త్వం ప్రతిపద్రాజా ప్రత్యేకకర్మణి ప్రకాశమానో మరుత్వాన్ వృషభోఽస్త్యతో రణాయానుష్వధం మదాయ సోమం పిబ. సుతానా మన్నానామృద్వః ఊర్ధ్వం జఠర అసిం చస్వ.

భావార్థః :- అత్రోపమాంకారః. సభా సేనాపత్యాది మనుష్యా ఉత్తమోత్తమాన్ పదార్థాన్ భుక్త్వా శరీరాత్మబలం సంపాద్య శత్రూన్ విజిత్య న్యాయవ్యవస్థయా సర్వాన్ పాలయేయురితి.

పదార్థము :- (ఇంద్ర) శత్రువులను జయించు నో సభాపతి! నీవు (ఉప్రయామ గృహీ తః అసి) రాజనియముమలచే స్వీకరించబడియున్నావు. కావున మేము నీన్న (మరుత్వ తే) శ్రేష్ఠులగు శస్త్రాస్త్రములను ప్రయోగించబడునట్టిదియు (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యమును పొందింపజేయునదియునగు యుద్ధమునకై నియమించు చున్నాము. కనుక (తే) (ఏషః) ఈ యుద్ధము నీ పరమైశ్వర్యమునకు (యోనిః) కారణమైయున్నది. కావుననే (త్వా) నీకు (మరుత్వతే ఇంద్రాయ) ఆ యుద్ధముకోసము చెప్పుచున్నాము. ఎందుకనగా నీవు (ప్రతి పత్) ప్రతి పెద్దపెద్ద ఆలోచనలతోకూడిన కార్యములందు (రాజా) ప్రకాశవంతుడవు (మ రుత్వాన్) ప్రశంసనీయ ప్రజాయుక్తుడవు (వృషభః) అత్యంత శ్రేష్ఠుడవు. కావుననే (రణాయ) యుద్ధముకొఱకు, (మదాయ) ఆనందముకొఱకు (అనుష్వధమ్) ప్రతిభోజనమునందును (సోమమ్) సోమలతాది పుష్పినొసగు రసములను (పిబ) త్రాగుము. (సుతానామ్) ఉత్తమ సంస్కారములచే తయారైన అన్నములయొక్క (మధ్యః ఊర్ధ్వమ్) మధురరసపు తరంగ మును (జఠరే) స్వీకీయ ఉదరమునందు (అసిం చస్వ) బాగుగా స్థాపించుము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు పమాలంకారమున్నది. సభసేనాపతులు మొ॥ మానవులు ఉత్తమోత్తమ భోజనపదార్థముల నారగించి, శరీరాత్మలను బలపరచి, శత్రువులను జయించి న్యాయవ్యవస్థచే సకల ప్రజలను పాలించుచుండవలయును. [౨౮౩]

౨౮౪. మహానిత్యస్య భరద్వాజ ఋషిః, ప్రజాసేనాపతి స్వేవతా, ఆద్యస్య భురిక్ పంక్తి శృందః, పంచమః స్వరః, ఉపయాపేత్యస్య సామ్ని తిష్ఠువ్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథేశ్వరః స్వగుణావాహ.

ఈశ్వరుడు స్వగుణముల నీమంత్రమందు చెప్పెను.

మహాఽ॥ ఇంద్రో నవదా చర్షణీప్రా ఉత ద్విబద్ధాఽఅమినః సహోభిః।
అన్మద్యగ్ వావృధే వీర్యాయోరుః పృథుః సుకృతః కర్తృభి ర్భూత్।
ఉప్రయామ గృహీతేఽసి మహేంద్రాయ త్వేషః తే యోని ర్మహేంద్రాయ త్వా॥

మహాన్, ఇంద్రః, నృపదితి నృ+వత్, ఆ, చర్షణీప్రా+ఇతి చర్షణీ+ప్రాః,
ఉతః, ద్విబద్ధా ఇతి ద్వి+బద్ధాః, అమినః, సహోభిరితి సహ+భిః, అన్మద్యగ్,
వావృధే, వవృధ ఇతి వవృధే, వీర్యాయ, ఉరుః, పృథుః, సుకృత ఇతి సు+
కృతః, కర్తృభిరితి కర్తృ+భిః, భూత్, ఉప్రయామ గృహీత ఇత్యుప్రయామ+
గృహీతః, అసి, మహేంద్రాయేతి మహ+ఇంద్రాయ, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః,
మహేంద్రాయేతి మహ+ఇంద్రాయ, త్వా. ౨.౩౯॥

పదార్థః :- (మహాన్) సర్వోత్కృష్టః పూజ్యతమశ్చ (ఇంద్రః) అత్యుత్కృష్టేశ్వర్యః (నృవత్) న్యాయశీలైర్మనుష్యై స్తుభ్యః (ఆ) (చర్షణీప్రా) చర్షణీన్ మనుష్యాన్ ప్రాతి సుఖైః ప్రపూరయతి సః (ఉత) అపి (ద్విబద్ధాః) ద్వి బద్ధసీ వ్యావహారిక పారమార్థిక వృద్ధికిరే విజ్ఞానే యస్య సః. ద్విబద్ధా ఇతి వదనామను పతితమ్. నిఘం. ౪.౩. (అమినః) అనుపమోఽతుల పరాక్రమః. అమినోఽమిత మాత్రో మహాన్ భవత్యమితో వా నిరు. ౬.౧౬. (సహోభిః) దివైః (అన్మద్యగ్) ఆస్మానభ్యుతి సర్వ జితయా జానాతి. (వావృధే) వర్ధతే వర్ధయతి వా. (వీర్యాయ) పరాక్రమాయ (ఉరుః) బహుః (పృథుః) విస్తీర్ణః (సుకృతః) శోభనం కృతం క్రియతే యేన సః (కర్తృభిః) సుకర్మకారిభి ర్జీవైః సహ (భూత్) భవతి. అత్రాదభాసః (ఉప్రయామ గృహీతః) యోగాభ్యాసేన స్వీకర్తుం యోగ్యః (అసి) (మహేంద్రాయ) అనుత్తమానైశ్వర్యాయ (త్వా) (ఏషః) (తే) (యోనిః) (మహేంద్రాయ) (త్వా) త్వామ్. అయం మంత్రః శత. ౪. ౨. ౨-౧౮.

అవ్యయః:-హే భగవన్! జగదీశ్వర! యత స్వమువయామ గృహీతోఽసి, తస్మాన్మహేంద్రాయ త్వా వయముపాన్మహే. ఉతాపి యత త్వేష యోని రస్తి, తస్మాత్త్వాం మహేంద్రాయ వయం సేవామహే. యో మహాన్ స్వవదావన్నజిప్రా దిబ్ధాస్మద్ర్యకో అమిర ఉయః పృథుః కర్తృభిః సహ సుకృత ఇంద్రోఽభూత్. తమేవాశ్రితః సర్వో జనః సహోభిః సహ వీర్యాయ వావృధే.

భావార్థః :- అత్రోపమాంకారః. ఈశ్వరమనాశ్రిత్య కశ్చిదపి పురుషః ప్రజాః పాలయితుం న శక్నోతి. యథేశ్వరః శాశ్వతం న్యాయమాశ్రిత్య సర్వాన్ ప్రాణినః సుఖయతి, తద్వైవ రాజాపి సర్వాన్ తర్పయేత్.

పదార్థము:-ఓ భగవంతుడా! జగదీశ్వరా! నీవు(ఉపయామ గృహీతః అసి)యోగాభ్యాసముచే గ్రహణమొనర్చి యోగ్యుడవు. కావున(మహేంద్రాయ) అత్యంతోత్తమై శ్వర్యమునకై మేము(త్వా)నిన్ను ఉపాసించుచున్నాము. [పృథుః తే](యోనిః) ఈ నీయుపాసన మాకు కళ్యాణకారణమైయున్నది. కావున (త్వా) నిన్ను (మహేంద్రాయ) పరమైశ్వర్యప్రాప్తికై మేము సేవించుచున్నాము. ఎవడు (మహా) సర్వోత్తముడును, అత్యంత పూజ్యుడును (వృవత్) మనుష్యునివలె (ఆచర్షణిప్రాః) సకల మానవులను సుఖముతో బాగుగా పరిపూర్ణులుగా నొనర్చువాడును (ద్విబర్హాః) వ్యవహార జ్ఞానమును పరమార్థజ్ఞానమును వృద్ధిపఱచు సుభయజ్ఞానములచే సంయుక్తుడును, (అస్పృగ్ర్యక్) ప్రాణులన్నిటిని, మమ్మును సర్వజ్ఞత్వముతో నెరుగువాడును (అమినః) అతుల పరాక్రమ యుక్తుడును (కర్తృభిః) సుకర్మల నాచరించు జీవుల [తో సహ] (సుకృతః) శ్రోభన కర్మల నొనరించు వాడును] సుకర్మల నాచరించువారి వలె గ్రహించబడిన వాడును (ఇంద్రః) అత్యంతోత్కృష్టైశ్వర్యవంతుడును నైయున్నాడో వానినే ఆశ్రయించి మేమందరము(సహోభిః)మంచిమంచి బలములతో(వీర్యాయ) పరమోత్తమ బలప్రోప్తికై (వావృధే) దృఢోత్సాహయుక్తుల మగుచున్నాము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాంకారమున్నది. ఈశ్వరుని నాశ్రయించుకుండ నేమనుష్యుడును ప్రజలను రక్షించజాలడు. ఈశ్వరుడెటుల సనాతన న్యాయము నాశ్రయించి సకలజీవులకు సుఖము చేకూర్చుచున్నాడో అటులనే రాజును ప్రజలకు తన న్యాయవ్యవస్థచే సుఖము చేకూర్చవలయును. [౨౦౪]

౨౦౫. మహావింద్ర ఇత్యన్య వత్స ఋషిః, ప్రజాపతి దేవతా, ఆర్షీ గాయత్రీ చృందః.

ఉపయామేశ్వర్య విరాడార్షీ గాయత్రీ చృందః వడ్జః స్వరః.

పున రీశ్వరగుణా ఉపదిశ్యంతే.

మరల నీశ్వరగుణము లీమంత్రమందుపదేశించ బడినవి.

మహా ౨౧॥ ఇంద్రో యఽటజసా ప్రర్జన్యో వృష్టిమా ౨॥ ఇవ

స్తోమై ర్వత్సస్య వావృధే.

ఉపయామ గృహీతోఽసి మహేంద్రాయ త్వైష తే యోనిర్మహేంద్రాయ త్వా॥

మహాన్, ఇంద్రః, యః, ఓజసా, పరస్యః, వృష్టిమాన్ ఇవ, వృష్టిమాన్

వేతి వృష్టిమాన్ + ఇవ, స్తోమైః, వత్సస్య వావృధే, వవృధ ఇతి వవృధే, ఉపయామ

గృహీత ఇత్యుపయామ + గృహీతః, అసి, మహేంద్రాయేతి మహా + ఇంద్రాయ,

త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, మహేంద్రాయ, త్వా.

౭.౪౦॥

పదార్థః :- (మహాన్) మహాగుణకర్మ స్వభావః (ఇంద్రః) అఖిలైశ్వర్యః (యః) (ఓజసా) అనంతబలీన(పరస్యః) మేషః (వృష్టిమాన్) బహ్వో వృష్టి విద్యంతే యస్మిన్ స్తవ్యత్. (స్తోమైః) స్తుతిభిః (వత్సస్య) యో వదతి తస్య (వావృధే) అత్యంతం వర్తతే (ఉపయామ గృహీతః) యమనియ మాదిది ర్యోగాంగైః సాక్షాత్ స్వీకృతః. (అసి) (మహేంద్రాయ) యోగజాయ మహేశ్వర్యాయ (త్వా) త్వామ్ (ఏషః) (తే) తవ (యోనిః) నిమిత్తమ్ (మహేంద్రాయ) మోక్షప్రాపకాయ మహేశ్వర్యాయ (త్వా) త్వామ్.

అన్వయః :- హే అనాదిసిద్ధ మహాయోగిన్! సర్వవ్యాపిన్నీశ్వర యత స్త్వం యోగిభి రుపయామ గృహీతోఽసి. తస్మాత్త్వా త్వాం మహేంద్రాయోపశ్రయామహే. యతస్తే తవైష యోగో యోనిరస్త్యత స్తాస్య త్వాం మహేంద్రాయ వయం ద్యామేమ. యో మహాన్ వృష్టిమాన్ పరస్య ఇవ వత్సస్య స్తోమై రోజసేంద్రః సుఖవర్షకో భవతి తం విదిత్వా యోగీ వావృధేఽత్యంతం వర్తతే.

భావార్థః :- యథా మేహో వృష్టిసమయే స్యజలసమూహేన నర్వాన్ పదార్థాన్ తర్పయన్ నన్ వర్షయతి. తథైవేత్వరో యోగారాధనతత్పరం యోగిన మభివర్షయతి.

పదార్థము :- అనాదిసిద్ధా! మహాయోగిణి! సర్వవ్యాపకా! ఈశ్వరా! నీవుయోగులచే (ఉపయామ గృహీతః అసి) యమనియమాది యోగాంగముల ద్వారాస్వీకరించబడినవాడవు. కావున మేము (త్వా) నిన్ను (మహేంద్రాయ) యోగముచే ప్రకటితమగు శ్రేష్ఠేశ్వర్యమునకై ఆశ్రయించుచున్నాము (తే) నీయొక్క (ఏషః) యీ యోగము మా కళ్యాణమునకు (యోనిః) నిమిత్తమైయున్నది. కావున (త్వా) నిన్ను (మహేంద్రాయ) మోక్షమొనగ నైశ్వర్యముకొఱకు ధ్యానించుచున్నాము. (యః) (మహాన్) ఏ పెద్ద పెద్ద గుణకర్మ స్వభావములుగలవాడు, (వృష్టిమాన్ పరస్య ఇవ) బాగుగా వర్షించు మేషమువలె (వత్సస్య) స్తుతికర్తయొక్క (స్తోమైః) స్తుతులద్వారా (ఓజసా) అనంత బలముతో ప్రకాశితుడై సుఖమును వర్షింపజేయుచున్నాడో ఆ ఈశ్వరునెఱిగి యోగి (వావృధే) అత్యంతోన్నతిని పొందుచున్నాడు.

భావార్థము :- మేఘమెటుల వర్షాకాలమున తన జలసమూహమువలన సర్వ పదార్థముల తృప్తపఱచి యున్నతివరచుచున్నదో అటులనే ఈశ్వరుడును యోగాభ్యాస మొనర్చు సమయమున యోగాభ్యాసమొనర్చు యోగిపుంగవుని యోగమును అత్యంత వృద్ధిపఱచుచున్నాడు. [౨౮౫]

౨౮౬ ఉదుత్య మిత్యన్య ప్రస్క్రిజ్య ఋషిః, సూర్యో దేవతా, భురిగార్హీ గాయత్రీ చందః, షడ్జః స్వరః. అథ సూర్యదృష్టాంతేనేశ్వరస్య గుణా ఉపదిశ్యంతే.

ఈశ్వరుని గుణములు సూర్యునితో నుపమించుచు చెప్పబడినవి.

ఉదు త్యం జాతవేదసం దేవం వహన్తి కేతవః।

దృశే విశ్వాయ సూర్యమ్ స్వాహా॥ ౭.౪౧॥

ఉత్, ఉః + ఇత్సూః, త్యమ్, జాతవేదసమితి జాత + వేదసమ్, దేవమ్, వహన్తి, కేతవః, దృశే, విశ్వాయ, సూర్యమ్, స్వాహా.

పదార్థః :- (ఉత్) క్రియా యోగే (ఉ) వితర్కే (త్యమ్) అమమ్. (జాతవేదసమ్) జాతాని భూతాని సర్వాణి వేదజాతాన్ మూర్తిమతః పదార్థా విందత ఇతి వా తమ్. ౪.౧. ఇమం మంత్రం యాన్కముని రేవం నిర్వక్తిః జాతవేదాః కస్మాజ్జాతాని వేదజాతాని వైనం విదుర్జాతే జాతే విద్యత ఇతి వా జాతవిద్యో వా జాతప్రజ్ఞానో యత్రజ్ఞాతః వశూనవిందతీతి తజ్ఞాతవేదసో జాతవేదస్య మితి, నిరు. ౭.౧౯. (దేవమ్) దివ్యగుణసంపన్నమ్ (వహన్తి) ప్రాపయంతి (కేతవః) ప్రజ్ఞానాని కేతు రితి ప్రజ్ఞానానుసృ పతిత్వమ్. నిఘం. ౩.౯. (దృశే) ద్రష్టుమ్. దృశే విశ్వే చ అ. ౩. ౪. ౧౧. (విశ్వాయ) సర్వాస్థాయ (సూర్యమ్) యః స్రీయతే విజ్ఞాన్యతే వా విదై ర్విద్యద్భిశ్చ తమ్. (స్వాహా) సత్యయా వాచా.

ఇమం మంత్రం యాన్కముని రేవం వ్యాచక్షే :- ఉద్వహన్తి తం జాతవేదసం రక్మయః కేతవః సర్వేషాం భూతానాం దర్శనాయ సూర్యమితి కమన్యమాదిత్యాదేవ మవక్ష్యత్. నిరు. ౧౨. ౧౫. అయం మంత్రః కత. ౪. ౫. ౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- యథా కిరణా విశ్వాయ దృశే జాతవేదసం త్యం సూర్యం దేవమద్వహన్తి వ విదుషః కేతవః స్వాహాన్యన్ మనుష్యావ్వరం బ్రహ్మ ప్రాపయంతి.

భావార్థః :- యథా ప్రాణిభ్యః కిరణాః సూర్యం వ్రకాశయంతి. తథా మనుష్యస్య ప్రజ్ఞానా సిక్వరం ప్రాపయంతి.

పదార్థము :- ఎటుల కిరణములు (విశ్వాయ) సమస్త జగత్తుయొక్క ప్రయోజనము నకును (సృశే) చూచుటకును, గ్రహించుటకును (జాతవేదసమ్) ఉత్పన్నమైన సకలపదార్థముల నెఱుగువాడును, మూర్తిమంతములగు పదార్థములను పొందువాడును. (త్యం సూర్యం దేవమ్) దివ్యగుణ సంపన్నుడునగు నా సూర్యుని (ఉ) (ఉత్ వహన్తి) నిశ్చయ

ముగ ప్రాప్తమొనరించుచున్నవో, అటులనే విద్యాంసునియొక్క (కేతవః) ప్రకృష్టజ్ఞానము మఱియు (స్వాహా) సత్యోపదేశములు మానవునకు ప్రబ్రహ్మప్రాప్తి కలిగించుచున్నవి.

భావార్థము :- ఎటుల ప్రాణులకొరకు సూర్యంకిరణములు సూర్యుని ప్రకాశపట చుచున్నవో అటులనే మనుష్యునియొక్క యనేక విద్యాయుక్త బుద్ధులును దేవుని ప్రకాశ పటచుచున్నవి. [౨౦౬]

౨౦౭. చిత్రం దేవానా మిత్యస్య కృత్స ఋషిః, సూర్యో దేవతా,

భురిగాక్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునరిక్ష మేవేశ్వరస్య గుణా ఉపదిశ్యంతే.

అటులనే ఈశ్వర గుణములను మరల నీ మంత్రి మందుపదేశించెను.

చిత్రం దేవానా ముదగదాదనీకం చక్షుర్మిత్రస్య పరుణస్యాగ్నేః। ఆ ప్రాప్త్యా వాపృథివీ అంతరిక్షః సూర్య ఆత్మా జగత స్తస్మషశ్చ స్వాహా॥ ౭.౪౨॥

చిత్రమ్, దేవానామ్, ఉత్, అగ్రాత్, అనీకమ్, చక్షుః, మిత్రస్య, పరుణస్య, అగ్నేః, ఆ, అప్రాః, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, అంతరిక్షమ్, సూర్యః, ఆత్మా, జగతః, తస్మషః, చ, స్వాహా.

పదార్థః:- (చిత్రమ్) అద్భుతమ్ (దేవానామ్) చక్షురదీనామివ విదుషామ్. (ఉత్) ఉద్గమనే (అగ్రాత్) ప్రాప్తికి (అనీకమ్) బలవత్తరం వైద్యమివ ప్రసిద్ధమ్. అనితి జీవయతి సర్వాన్ ప్రాణినః సః. అని హృషిక్యాం కిచ్చ ఉ. ౪. ౧౬. అనేన ఈకన్ ప్రత్యయః (చక్షుః) దర్శకమ్. (మిత్రస్య) సఖ్యో ప్రాణస్య వా (పరుణస్య) కేవలస్థోదాసస్య వా అగ్నేః విద్యుతః (ఆ) సమంతాత్ (అప్రా) యః ప్రాతి పివర్తి. అత్ర లఢ్యే దాక్షిణ్యే (ద్యావాపృథివీ) భూమి వియతౌ (అంతరిక్షమ్) సర్వన్నిర్గత మనంత మాకా శమ్ (సూర్యః) స్వయం ప్రకాశః (ఆత్మా) అతతి సర్వత్ర వ్యాప్తోతి (జగతః) జంగమస్య (తస్మషః) స్థావరస్య (చ) జీవానాం సముచ్చయే (స్వాహా) సత్యయా క్రియయా.

ఇమం మంత్రిం యాస్కమని రేవం సమాచక్షేః.

చాయనీయం దేవానాముదగమదనీకం ఖ్యానం మిత్రస్య పరుణస్యాగ్నేశ్చాపుపూరద్ ద్యావా పృథివ్యా చాంతరిక్షం చ మహాత్మేన తేన సూర్య ఆత్మా జగ్జమస్య చ స్థావరస్య చ నిరు. ౧౨. ౧౬. ఆయం మంత్రిః శత. ౪. ౩. ౧-౧౦. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే మనుష్యా! యుష్యాభిః సూర్యః స్వాహా దేవానాం మిత్రస్య పరుణస్యాగ్నే శ్చిత్రమనీకం చక్షురుదగాత్. జగత స్తస్మషశ్చాత్మా సన్, ద్యావాపృథివీ అంతరిక్ష మా ప్రా ఇవ యో జగదీశ్వరోఽస్తి స ఏవ సతత ముపాసనీయః.

భావార్థః:- యతః పరమేశ్వర ఆకాశ ఇవ సర్వత్ర వ్యాప్తః, సవితేవ స్వయంప్రకాశః, ప్రాణ ఇవ సర్వాస్త్రాభ్యస్త్యతః సర్వేభ్యో జీవేభ్యః సత్యాసత్యవిజ్ఞాపకోఽస్తి. యస్య పరమేశ్వరస్య జ్ఞీప్నా భవేత్. స యోగమభ్యస్య స్వాత్మన్యేవ తం ద్రష్టుం శక్నోతి నాన్యత్రేతి.

పదార్థము :- ఓ మనుష్యులారా! (సూక్యః) ఏ సవిత్ (స్వాహా) సత్యక్రియచే (దేవా ణామ్) నేత్రాదులవలె విద్వాంసులయొక్కయు (మిత్రస్య) మిత్రునియొక్కయు, లేక ప్రాణముయొక్కయు (వరుణస్య) శేష్పురుషునియొక్కయు, ఉదానవాయువుయొక్క యు, (అగ్నేః) అగ్ని యొక్కయు (చిత్రమ్) అద్భుతమును (అనికమ్) బలవత్తరమగు సేన వలె ప్రసిద్ధమునునగు (చతుః) ప్రభావమునుచూపు గుణనికరమును (ఉత్ అగాత్) బాగుగా పొందుచున్నాడో, మఱియు నెవడు (జగతః) జంగమ ప్రాణులయొక్కయు, (తస్మహి) స్థావర పదార్థములయొక్కయు (ఆత్మ) ఆత్మతుల్యుడై (ద్వావాపృథివీ) ఆకాశభూము లను (అంతరిక్షమ్) అంతరిక్షమును (అ) అన్ని విధముల (ఆప్రా) వ్యాప్తుడై ఉన్నాడో, ఆ పర మాత్మనే నిరంతర ముపాసించుట మీకు ఉచితము.

భావార్థము :- పరమేశ్వరుడు ఆకాశమువలె సర్వత్రవ్యాపకుడు, సూర్యునివలె స్వయం ప్రకాశమానుడు మరియు సూత్రాత్మయగు వాయువువలె సర్వాంతర్యామియు నై యున్నాడు. కావున సకలజీవులకు సత్త్వాసత్వములను బోధించువాడై యున్నాడు. ఎవరికైనను పరమేశ్వరుని తెలుసుకొన నిచ్చగలుగుచో సతను యోగాభ్యాసమొనర్చి తన యాత్మయందు చూడగలుగును గాని అన్యత్ర గాంచజాలడు. [౨౮౭]

౨౮౮. అగ్నే నయేత్యస్యాంగిరస ఋషిః, అంతర్యామి జగదీశ్వరో దేవతా,

భురిగాక్షీ త్రిష్టుప్తుండః, నై వతః స్వరః.

అదై తదీశ్వర ప్రార్థనా మాహ.

ఈశ్వర ప్రార్థన నీమంత్రమందు చెప్పెను.

అగ్నే నయ స్తుపథా రాయేఽస్మాన్విశ్వాని దేవ వయునాని విద్వాన్.

యుయోధ్య స్మజ్జుహూరాణమేనో భూయిష్ఠాం తే నమ ఉక్తిం విధేమ స్వాహా॥

అగ్నే, నయ, స్తుపథే స్తు + పథా, రాయే, అస్మాన్, విశ్వాని, దేవ, వయు నాని, విద్వాన్, యుయోధి, అస్మత్, జుహూరాణమ్. ఏనః, భూయిష్ఠామ్, తే, నమ, ఉక్తిమితి నమః + ఉక్తిమ్, విధేమ.

౩.౪౩॥

పదార్థః :- (అగ్నే) సర్వేషాం ప్రకాశకః (నయ) ప్రావయ (స్తుపథా) యోగమార్గేణ (రాయే) యోగ సిద్ధయే (అస్మాన్) యోగినః (విశ్వాని) అఖిలాని (దేవ) యోగప్రద (వయునాని) యోగవిజ్ఞానాని (విద్వాన్) యో వేత్తి సర్వం యోగం సః (యుయోధి) వియోజయ (అస్మత్) అస్మాకం యోగసృష్టాత్మాజాం సకాశత్ (జుహూరాణమ్) అస్మదన్తః కరణస్య కౌటిల్యమ్ (ఏనః) దుష్కృతాత్మక మపరాధిన్. (భూ యిష్ఠామ్) భూయసీమ్ (తే) తవ యోగోపదేష్టుః పరమగురోః (నమ ఉక్తిమ్) నతి పురఃసరాం స్తుతిం (విధేమ) కుర్యామ (స్వాహా) సత్యయా స్వకీయయా వాచా వేదవాచా వా. అయం మంత్రః శత, ౪.౩.౧-౧౨. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- హే అగ్నే! త్వం రాయే అస్మాన్ విశ్వాని వయనాని నయ. యతో వయం స్వాహా తే భూయిష్ఠాం నమ ఉక్తిం విధేమ. హే దేవ! విద్వంస్తస్వం కృపయా జాహరాణ మేన శ్వాన్మద్యయోది.

భావార్థః :- న కల్పిదపి పురుషః పరమాత్మనః సత్యప్రేమభక్త్యా వినా యోగసిద్ధిం ప్రాప్నోతి. యశ్చేత్తంభూతో యోగబలేన పరమేశ్వరం స్మరతి, తస్మై న దయాతుః శీఘ్రం యోగసిద్ధిం దదాతి.

పదార్థము :- (అగ్నే) సమస్త జనుల యంతఃకరణమున ప్రకాశమును కలిగించు నోపరమేశ్వరా! నీవు (సుపథా) సత్యవిద్యాధర్మయోగములచే యుక్తమగు మార్గము ద్వారా (రాయే) యోగసిద్ధికోటకు (అస్మాన్) మాకు (విశ్వాని వయనాని) సమస్తయోగ విజ్ఞానములను (నయ) సమకూర్చుము. అటుల పొంది మేము (స్వాహా) నూ సత్యవాణితో లేక వేదవాణితో (తే) నీయొక్క (నమ ఉక్తిమ్) రమస్కార పూర్వకస్తుతిని (భూయిష్ఠామ్) (విధేమ) అధికముగా చేయుదుముగాక! (దేవ) యోగవిద్యనొనగు నో యీశ్వరా! (విద్వాన్) యోగముయొక్క సకల గుణములను, క్రియలను ఎరుగువాడవగు నీవు దయ యుంచి (జహరాణమ్) నూ యంతఃకరణముయొక్క కుటిలశ్వములగు (ఏనః) దుష్టకర్మ లను (అస్మత్) యోగానుష్ఠాన మొనర్చు మా నుండి (యయోధి) దూర మొనర్చుము.

భావార్థము :- ఏ పురుషుడు పరమాత్మయొక్క ప్రియమైన భక్తి లేనిదే యోగ సిద్ధిని పొందజాలడు. మరియు నెవడు ప్రేమతో భక్తియుక్తుడై యోగబలముతో పర మేశ్వరుని ధ్యానించునో యతనికి దయాళువైన యా పరమాత్మ శీఘ్రముగ యోగ సిద్ధిని ప్రధాన మొనర్చుచున్నాడు. [౨౮౮]

౨౮౯. అయమిత్యస్యాంగిరస ఋషిః, ప్రజాపతి దేవతా, భురిగాక్షీ త్రిప్రుషంధః, ధైవతః స్వరః.

అథ సంగ్రామే బ్రహ్మోపాసతైః శూరవీరైః కథం యోధ్యం మిత్యవదిశ్యతే.

పరమేశ్వరోపాసకులైన శూరవీరులు సంగ్రామమున నెటుల

యుద్ధ మొనరించవలయునను విషయమిందుపదేశించ బడినది.

అయిన్నోఽత్రగ్ని ర్వరివ స్కృణోత్స్వయ మృధః పుర ఏతు ప్రభిందన్ |
అయం వాజ్రాజ్ఞయతు వాజసాతావయః | శత్రూజ్ఞయతు జర్హృషాణః స్వాహా ||

అయమ్, నః, అగ్నిః, వరివః, కృణోతు, అయమ్, మృధః, పురః ఏతు ప్రభిందన్నితి | ప్ర+భిందన్, అయమ్, వాజాన్, జయతు, వాజసాతావతి వాజ+సాతౌ, అయమ్, శత్రూన్, జయతు, జర్హృషాణః. స్వాహా. ౭.౪౪ ||

పదార్థః :- (అయమ్) సర్వాభిరక్షకః (నః) అస్మాకమ్ (అగ్నిః) వైద్యవిద్యాప్రకాశకః సర్వరోగ నివారకః సద్వైద్యః (వరివః) సుఖకారకం సేవనమ్ (కృణోతు) కరోతు (అయమ్) ముఖ్యయోధా

(మృధః)సంగ్రామాత్ (పురః)పురస్తాత్ (ఏతు)గచ్ఛతు (ప్రభిందన్) విదారయన్ (అయమ్)వక్తృత్వే నోవదేష్టుం కుశరో యోధా(వాజాన్)వేగాదిగుణయుక్తాన్ స్వసేనాస్థాన్ పీరాన్ (జయతు) ఉత్కర్షతు(వాజాసాతౌ)వాజానాం సంగ్రామాజాం సంవిభాగే(అయమ్)సర్వోత్కృష్టః(శత్రూన్)ధర్మశాత కాన్(జయతు)స్వోత్కర్షాయ తిరస్కరోతు. (జర్హృషాణః) తృశమాహ్లాదితః, (స్వాహా) వైద్యక యుద్ధవిద్యయా శీఘ్రతయా వాచా స్వాహేతి వాజ్ఞామను పఠితమ్. నిఘం ౧.౧౧. అయం మంత్రః శత. ౪.౩.౧-౧౩. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః :- అయమగ్నిః స్వాహా వాజసాతౌ నో వరివస్కృణోతు. అయం ప్రభిందన్ మృధః పుర ఏతు. అయం వాజా జ్ఞయతు. అయం జర్హృషాణః నన్ శత్రూన్ జయతు.

భావార్థః :- యదా యుద్ధకర్మణి చత్వారో పీరా అవశ్యమేవ భవేయు స్తేష్వేకో వైద్యక క్రియాకుశలః సర్వరక్షకః. ద్వితీయో హి శౌర్యాదిగుణప్రదేన వ్యాఖ్యానేన హర్షయితా, తృతీయః శత్రూణాం తిరస్కర్తా. చతుర్థః శత్రువిఘాతుకః స్వాత్. తదా నర్వా యుద్ధక్రియా ప్రశస్తా భవేత్.

పదార్థము :- (అయమ్) ఈ ప్రథముడు (అగ్నిః) వైద్యవిద్యను ప్రశాంకింపజేయు వైద్యుడు (స్వాహా) వైద్యముచేతను, యుద్ధపు శిక్షాయుక్తవాణిచేతను(వాజసాతౌ) యుద్ధమునందు(నః)చూకు(వరివః)సుఖశారకమగు సేవనము(కృణోతు) చేయునుగాక! (అయమ్) ఈ ద్వితీయుడు, యుద్ధమొనర్చు ముఖ్యమైనవీరుడు(ప్రభిందన్) శత్రువులను విధిర్ణమొనరించుచు (మృధః పురః) సమరాంగణమున ముందు (ఏతు) నడచుగాక! (అయమ్)వీరరసమును కలిగించు నుపదేశమిచ్చు నీ మూడవ జోడు(వాజాన్) అత్యంత వేగాదియుక్తులగు వీరులను (జయతు) ఉత్సాహయుక్తులుగా నొనర్చుచుండును గాక! (అయమ్) ఈ నాల్గవ వీరుడు(జర్హృషాణః) నిరంతరమానంద యుక్తుడై (శత్రూన్)ధర్మ విరోధులగు శత్రువులను (జయతు) జయించు గాక!

భావార్థము :- యుద్ధకర్మమునందు నలుగురు వీరులు తప్పక ఉండవలయును. వారిలో నొకడు వైద్యశాస్త్రక్రియా నిపుణుడై యందఱిని రక్షించు వైద్యుడు, రెండవ వాడు సమస్తవీరులకు హర్షముగొలుపు నుపదేశకుడు, మూడవవాడు శత్రువుల నవమానపఱచువాడు, నాల్గవవాడు శత్రువుల నిర్మూలనమొనరించువాడు. వీరందరున్నప్పుడే యుద్ధక్రియలన్నియు ప్రశస్తములగును. [౨౮౯]

౨౯౦. రూపేణేత్యన్యోగిరస ఋషిః, ప్రజాపతి ద్వేవతా, నిచృష్టగతి ఛందః, నిషాదః స్వరః.

ఆథ సభాత్రయేణ రాజ్యం శాసనీయ మిత్యవదిశ్యతే.

మూడు సభలచే రాజ్యమును శాసించవలయునని యీ మంత్ర మందుపదేశించ బడెను.

రూపేణ వో రూప మభ్యాగాం తుథో వో విశ్వవేదా వి భజతు. ఋతస్య ప్రథా ప్రేత చంద్రదక్షిణా వి స్మైః పశ్య వ్యంతరితం యతస్య సద్దస్యైః॥ ౭.౪౫॥

రూపేణ, వః, రూపమ్, అభి, ఆ, అగామ్, తుభః, వః, విశ్వవేదా ఇతి
విశ్వ+వేదాః, వి, భజతు, ఋతస్య, వథా, ప్ర, ఇత, చంద్రదక్షిణా ఇతి చంద్ర+
దక్షిణాః, వి, స్వరితి స్వః, పశ్య, వి, అంతరిక్షమ్, యతస్య, సదస్యై.

పదార్థః :- (రూపేణ)వజ్రగ్ధౌ హ్యేణ ప్రియేణ(వః)యుష్మాకమ్ (రూపమ్)స్వరూపమ్(అభి)
సమ్ముఖే(అ)సమంతాత్ (అగామ్) (తుభః) జ్ఞానవృద్ధః, అత్ర తు గతి వృద్ధి హింసా స్వీత్యస్మా
దౌజాదికః స్థక్ ప్రత్యయః(వః)యుష్మాన్(విశ్వవేదాః)యః పరమాత్మా విశ్వం సర్వం వేత్తి తద్వ
ద్వర్తమానః(వి)(భజతు)విభాగం కరోతు(ఋతస్య)సత్యస్య(వథా) మార్గేణ(ప్ర) (ఇత) ప్రాప్నుత
(చంద్ర దక్షిణాః)చంద్రం సువర్ణం దక్షిణా దానం యేషాం తే.చంద్రమితి హిరణ్యనామసు పరితమ్.
నిఘం.౧.౨. (వి)(స్వః)ఉపతపన్నాదిత్య ఇవ స్వరాదితో భవతి.నిరు.౨.౪౧. (పశ్య)ప్రచక్ష్య(వి)
వివిధార్థే (అంతరిక్షమ్) క్షయరహితమంతర్యామి స్వాభావికం బ్రహ్మవిజ్ఞానం వా (అంతరిక్షమ్)
కస్మాదంతరా షెంతం భవత్యంతరేమే ఇతి వా శరీరేష్వంతరక్షయమితి వా నిరు.౨.౧౦. (యతస్య)
ప్రయత్నం కురు(సదస్యై)సదసి భవైః సత్వై ర్జ్ఞవైః సహ.అయం మంత్రః శత. ౪. ౩. ౧.
౧౪-౧౮. వ్యాఖ్యాతః.

అన్వయః:- హే సేనా ప్రజాజనా యథాహం రూపేణ వో యుష్మాకం రూప మభ్యాగామ్.
తథా విశ్వవేదా వో యుష్మాన్ విభజతు తుభ స్త్వం స్వరివ త్తస్య వథాంతరిక్షం విపశ్య సభాయాం
సదస్యైః సహ త్తస్య వథా ప్రయతస్వ. చంద్రదక్షిణా యూయమ్ముతస్య ధర్మ్యం మార్గం వీత.

భావార్థః :- సభాపతీ రాజా స్వాత్మజానివ ప్రజాసేనా సవ్యపురుషాన్ ప్రీతియేత్, తథా పక్ష
పాతరహితః పరమేశ్వర ఇవ సతతం న్యాయం కుర్యాత్. ధార్మికాణాం సభ్యానాం జనానాం తిస్రః
సభా భవేయుః.తాస్వేకా రాజసభా యయా రాజకార్యాణి నిష్పద్యేరన్, సర్వే విఘ్నా నివర్తేరంశ్చ,
ద్వితీయా విద్యాసభా యయా విద్యాప్రచారః స్యాదవిద్యా నశ్యేత, తృతీయా ధర్మసభా యయా ధర్మ
న్నతి రధర్మహనిశ్చ సతతం భవేత్. సర్వే స్వాత్మానం పరమాత్మానం సమీక్ష్యన్యాయమార్గాత్
పృథగ్భూత్వా ధర్మం సేవిత్వా సమయం పర్యోచ్య సత్యాసత్యవిర్ణయే ప్రయతేరన్.

పదార్థము :- ఓ సేనా! ప్రజాసమూహమా! ఎటుల నేను(రూపేణ)దృష్టిగోచర
మగు నాయాకారముతో (వః) మీయొక్క (రూపం) స్వరూపమును (అభి అ అగామ్)
పొందుచున్నానో ఎటులనే (విశ్వవేదాః) అందరిని నెరుగు పరమాత్మవలె సభాపతి
(వః)మిమ్ములను(విభజతు)వేరువేరుగ మీ మీయధికారములగు నియమించుగాక!ఓసభా
పతీ!(తుభః)అందఱికంఁబై నధికజ్ఞానవంతుడవు ప్రతిష్ఠితుడవునగు నీవు(స్వః)ప్రతాపమును
పొందిన సూర్యునివలె(ఋతస్య) సత్యముయొక్క (వథా)మార్గమున(అంతరిక్షమ్)అవినాశి
యగు రాజనీతిని, బ్రహ్మ విజ్ఞానమును (వి)అనేక విధముల(పశ్య)దర్శించుము. మఱియు
సభామధ్యమ సదస్యైః)సభాసదులతోపాటు సత్యమార్గమున (ప్ర యతస్య)విశేషము

ఏ ప్రయోజనము కొఱకు దాన ప్రతిగ్రహణము లొనర్చవలయునను
విషయ మిందుపదేశించ బడెను.

అగ్నేయే త్వా మహ్యమ్ వరుణో దదాతు స్రోఽమృతత్వ మశీయాం
దాత్ర ఏదిమయో మహ్యమ్ ప్రతిగ్రహీతే రుద్రాయ త్వా మహ్యమ్ వరుణో దదాతు
స్రోఽమృతత్వ మశీయ ప్రాణో దాత్రఽఏది వయో మహ్యమ్ ప్రతిగ్రహీతే బృహ
స్పతయే త్వా మహ్యమ్ వరుణో దదాతు స్రోఽమృతత్వ మశీయ త్వగ్దాత్ర ఏది మయో
మహ్యమ్ ప్రతిగ్రహీతే యమాయ త్వా మహ్యమ్ వరుణో దదాతు స్రోఽమృ
తత్వ మశీయ హయో దాత్ర ఏది మయో మహ్యమ్ ప్రతిగ్రహీతే॥ ౭.౪౭॥

అగ్నేయే, త్వా, మహ్యమ్, వరుణః, దదాతు, సః, అమృతత్వ మిత్వ
మృత+త్వమ్, అశీయ, ఆయుః, దాత్రే, ఏది, మయః, మహ్యమ్, ప్రతిగ్రహీత్ర+
ఇతి ప్రతిగ్రహీతే, రుద్రాయ, త్వా, మహ్యమ్, వరుణః, దదాతు, సః, అమృతత్వ
మిత్వమృత+త్వమ్, అశీయ, ప్రాణః, దాత్రే, ఏది, వయః, మహ్యమ్, ప్రతిగ్రహీత్ర
ఇతి ప్రతిగ్రహీతే, బృహస్పతయే, త్వా, మహ్యమ్, వరుణః, దదాతు, సః, అమృ
తత్వ మిత్వమృత+త్వమ్, అశీయ, త్వక్, దాత్రే, ఏది, వయః, మహ్యమ్, ప్రతి
గ్రహీత్ర ఇతి ప్రతి+గ్రహీతే, యమాయ, త్వా, మహ్యమ్, వరుణః, దదాతు,
సః, అమృతత్వ మిత్వమృత+త్వమ్, అశీయ, హ్యః, దాత్రే, ఏది, వయః,
మహ్యమ్, ప్రతిగ్రహీత్ర ఇతి ప్రతిగ్రహీతే.

పదార్థః :- (అగ్నేయే) చతుర్వింశతి వర్ణవర్ణంతం. బ్రహ్మచర్యం సుసేవ్యగ్నివ త్రేజస్విభవా
య(త్వా) వసుసంజ్ఞక మధ్యావకమ్ (మహ్యమ్) (వరుణః) వరః సర్వోత్తమః శ్రశ స్తవిద్యోఽనూచానో
విద్వానధ్యావకః (దదాతు) (సః) విద్యార్థీ (అమృతత్వమ్) క్రియాసిద్ధం నిత్యం విజ్ఞానమ్ (అశీయ) ప్రాప్ను
యామ్ (ఆయుః) ఆదికం జీవనమ్ (దాత్రే) విద్యాదానశీలాయ వరుణాయ (ఏది) వర్ధయతా భవ (మయః)
సుఖమ్. మయ ఇతి సుఖనామసు పతితమ్. నిఘం. ౩.౬. (మహ్యమ్) విద్యార్థినే (ప్రతిగ్రహీతే)
ప్రతిగ్రహకర్త్రే స్వస్తు. (రుద్రాయ) చతుశ్చత్వారింశద్వర్ణవర్ణంతం బ్రహ్మచర్యం సుసేవ్య రుద్రగుణ
దారణాయ (త్వా) రుద్రాఖ్యమధ్యావకమ్ (మహ్యమ్) విద్యార్థన తత్పరాయ (వరుణః) వరగుణప్రదః (ద
దాతు) సః (అమృతత్వమ్) (అశీయ) (ప్రాణః) యాగసిద్ధిలభయంతః (దాత్రే) (ఏది) వర్ధయ (వయః)

అపస్తాత్రయే సుఖభోగం జీవనమ్ (మహ్యమ్) విద్యాగ్రహణప్రవృత్తయః (ప్రతిగ్రహీతే) అధ్యాపకా దాగతాయ విద్యాయాః సంజేతే (బృహస్పతయే) అష్టవత్సారింశద్వర్షవర్యంతం బ్రహ్మచర్యం సేవిత్యా బృహత్త్యా వేదవిద్యావచః పాలకాయ (త్వా) పూర్ణవిద్యాధ్యానయితారమ్ (మహ్యమ్) పూర్ణవిద్యామఫీప్సవే (వరుణః) (దదాతు) (సః) (అమృతత్వమ్) (అశీయ) (త్వక్) స్పర్శేంద్రియసుఖమ్ (దాతే) ఏది (మయః) సుఖవిశేషమ్ (మహ్యమ్) (ప్రతిగ్రహీతే) (యమాయ) గృహశ్రమజన్య విషయసేవనాదుపరతాయ యమనియమాదియంతాయ (త్వా) నర్వదోషరహితమవదేశకమ్ (మహ్యమ్) సత్తాసత్తయో ర్నిశ్చయకరణశీలాయ (వరుణః) సత్యోపదేష్టావః (దదాతు) (సః) (అమృతత్వమ్) (అశీయ) (హయః) జ్ఞానపర్వనమ్. హి గతి పృథ్వీ రిత్యస్మా దౌజాదికోఽసున్ ప్రత్యయః (దాతే) ఏది (మయః) దివజీవనసుఖమ్ (మహ్యమ్) నర్వవృద్ధిం చిక్రీర్షషే (ప్రతిగ్రహీతే) అయమృంతః శత. ౪.౩.౧.౨౮-౩౧.వ్యా.

అన్వయః :- హే పసుసంజ్ఞకాధ్యాపకః యస్మా అగ్నయే మహ్యం త్వా వరుణో దదాతు. సోఽహం యదమృతత్వమశీయ ప్రాప్నూయాం తత్తస్మై దాతే వరుణాయ యుభిరజీవన మేధి. ప్రతిగ్రహీతే మహ్యం శిష్యాయ మయః సుఖం చ. హే రుద్రసంజ్ఞకాధ్యాపక యస్మై రుద్రాయ మహ్యం త్వా వరుణో దదాతు. సోఽహం యదమృతత్వమశీయ. తత్తస్మై దాతే వరుణాయ ప్రాణస్త్యమేధి ప్రతిగ్రహీతే మహ్యం వయోఽపస్తాత్రయసుఖం చ. హే ఆదిత్యనామాధ్యాపక యస్మై బృహస్పతయే మహ్యం త్వా వరుణో దదాతు. సోఽహం యదమృతత్వమశీయ తత్తస్మై దాతే వరుణాయ త్వగింద్రియసుఖత్వమేధి ప్రతిగ్రహీతే మహ్యం సుఖం చ యస్మై జితేంద్రియయమాయ మహ్యం త్వా వరుణో దదాతు. సోఽహం యదమృతత్వమశీయ తత్తస్మై దాతే వరుణాయ హయో జ్ఞానపర్వనం త్వమేధి. ప్రతిగ్రహీతే మహ్యం వయోఽపస్తాత్రయసుఖం చ.

భావార్థః :- సర్వేషాం జనానాం యోగ్యమస్తి యః సర్వోత్కృష్టోఽనుదానో విద్వాన్ భవేత్తస్య సకాశాదితదానధ్యాపకాన్ పరీక్ష్య స్వ స్వకన్యాః పుత్రాన్ తత్తత్సద్భుకాదధ్యాపకాత్పాతయేయః. అధ్యేతార్థస్య స్వస్వబుద్ధిం మ్యానాధికం జ్ఞాత్వా స్వస్వసద్భుకానధ్యాపకాన్ ప్రిత్యా సేవమానస్తేధ్యో నైరంతర్యేణ విద్యాగ్రహణం కుర్యః.

పదార్థము :- ఓ పసుసంజ్ఞకాధ్యాపకా! (అగ్నయే మహ్యమ్) చతుర్వింశతి వర్షవర్యంతము బ్రహ్మచర్యమును సేవించి అగ్నివలె తేజస్విని యగు నాకు. (త్వా) అధ్యాపకుని గానిన్ను (వరుణః) సర్వోత్తమ విద్వాంసుడు (దదాతు) ఇచ్చునుగాక! (స) అట్టి నేన (అమృతత్వమ్) స్వకీయ శుద్ధకర్మలచే సాధించబడిన సశ్యమైన యానందమును (అశీయ) పొందుదునుగాక! (దాతే) ఆ దానశీల విద్వాంసునికి (అయః) దీప్తజీవనమును (ఏధి) శర్ధింపజేయుము. (ప్రతిగ్రహీతే) విద్యాగ్రహణమొనర్చు (మహ్యమ్) విద్యార్థియగు నాకు (మయః) సుఖము పెంపొందించుము.

దుష్టులనేడించు నో యధ్యాపకా! (రుద్రాయ) నలుబది నాలుగు వర్షముల వర్యంతము బ్రహ్మచర్యాశ్రమమునందుండి రుద్రుని గుణముల ధరించ నిచ్చగల (మహ్యమ్) నాకు (త్వా) రుద్రనామక అధ్యాపక. డవైన నిన్ను (వరుణః) అత్యుత్తమ గుణయుక్తుడైన [విద్వాంసుడు] (దదాతు) ఇచ్చునుగాక! (స) అట్టి నేన (అమృతత్వమ్) ముక్తిసాధనముల

ను (అశీయ) పొందుదును గాక! (దాత్రే) విద్యనొసగు విద్వాంసునికై (ప్రాణ)యోగ విద్యాబలము (ఏధి) లభింపజేయుము. (ప్రతిగ్రహీత్రే)విద్యాగ్రహణమొనర్చు (మహ్యమ్) నాకొరకు (వయః) అవస్థాత్రయసుఖమును లభింపజేయుము.

సూర్యునివలె తేజస్వియగు నో యధ్యాపకా! (బృహస్పతయే) 48 సంవత్సరముల వరకు బ్రహ్మచర్యమును సేవించ నిచ్చగల (మహ్యమ్) నాకు (త్వా)పూర్ణవిద్యను గఱపు నిన్ను (వరుణః) పూర్ణవిద్యచే శారీరకాత్మబలయుక్తుడగు విద్వాంసుడు (దదాతు) ఇచ్చు గాక! (సః) అట్టి నేను (అమృతత్వమ్) విద్యానందమును (అశీయ) భోగించెదనుగాక! (దాత్రే)పూర్ణవిద్యను గఱపు ఆ మహా విద్వాంసునికి (త్వక్) శీతోష్ణములస్పర్శ సుఖమును (ఏధి) వృద్ధిపఱచుము. (ప్రతిగ్రహీత్రే మహ్యమ్) పూర్ణవిద్యను గ్రహించు శిష్యుడనగు నాకొఱకు (వయః) పూర్ణవిద్యాసుఖమును ఉన్నతపఱచుము.

గృహశ్రమముచే లభించు విషయ సుఖములనుండి విముఖుడవు, విరక్తుడవు, సత్యోపదేష్టవునగు నో ఆ ప్తవిద్వాంసుడా! (యమాయ) గృహశ్రమ సుఖముయొక్క అనురాగము గలిగి [జితేంద్రియడనగు] (మహ్యమ్) నాక (త్వా) సర్వదోషరహితుడవు, ఉపదేశ మొసగువాడవు నగు నిన్ను (వరుణః) సకల శుభగుణయుక్తుడగు విద్వాంసుడు (దదాతు) ఇచ్చును గాక! (సః) అట్టి నేను (అమృతత్వమ్) ముక్తిసుఖమును (అశీయ) పొందుదునుగాక! (దాత్రే) బ్రహ్మవిద్యనొసగు ఆ మహా విద్వాంసునికి (వయః) బ్రహ్మ జ్ఞానమును (ఏధి) వృద్ధిపఱచుము. (ప్రతిగ్రహీత్రే) (మహ్యమ్) పూర్ణవిద్య గ్రహించు నాకొఱకు (వయః) అవస్థాత్రయసుఖమును లభింప జేయుము.

భావార్థము :- సర్వోత్తమగుణ యుక్తుడు, సకల విద్యలయందు నందరికంటె మించిన విద్వాంసుడునగు [వదితు] ని యాశ్రయమున అన్యాధ్యాపక విద్వాం సులను పరీక్షయొనరించి, తమతమ కన్యలను పుత్రులను ఆయా యోగ్యతలుగల యధ్యా పక విద్వాంసులద్వారా చదివించవలయును. చదువువారును తమతమ ఎక్కువ తక్కువ బుద్ధులను గ్రహించినవారై వారికనుకూలురగు నధ్యాపకులను ప్రీతిపూర్వకముగ సేవించుచు వారినుండి నిరంతరము విద్యను గ్రహించుచునుండవలయును. [౨౯-౨]

౨౯౩. కోఁదాదిత్యస్యాంగిరస ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, ఆర్ఘ్యస్థిక్ చందః, ఋషభః స్వరః.

అథేశ్వరో జీవానుపదిశతి.

ఈ మంత్రమందు పరమాత్మ జీవుల కుపదేశించు చున్నాడు.

కోఁదాత్ కస్మాఁ అదాత్ కామోఽదాత్ కామాయాదాత్.

కామో దాతా కామః ప్రతిగ్రహీతా కామైత త్రే॥

ఈ, అదాత్, కస్మై, అదాత్, కామః, అదాత్, కామాయ, అదాత్, కామః, దాతా, కామః, ప్రతిగ్రహీతేతి ప్రతిగ్రహీతా, కామ, ఏతత్, తే.

పదార్థః :- (ఈ)(అదాత్)కర్మఫలని ఏదాతి. (కస్మై) (అదాత్) (కామః) కామయతే యః పరమేశ్వరః (అదాత్) దదాతి (కామాయ) కామయమానాయ జీవాయ. (అదాత్) ఏదాతి. (కామః) యః కామ్యతే సర్వై ర్యోగిభిః స పరమేశ్వరః (దాతా) సర్వపదార్థప్రదాయకః (కామః) జీవః (ప్రతిగ్రహీతా) (కామ) కామయతే అసౌ తత్సంబద్ధ (ఏతత్) అజ్ఞాపనమ్ (తే) త్వదర్థమ్. అయమృంతః. శ. ౪, ౩. ౧. ౩౨. వ్యాఖ్యతః.

అన్వయః :- కోఽదాత్ ? కస్మాదాత్ ? కామోఽదాత్. కామాయాదాత్. కామో దాతా. కామః ప్రతిగ్రహీతా. హే కామ! జీవ! తే త్వదర్థమేతత్ సర్వం మయాజ్ఞప్రమితి. త్వం నిశ్చినుహి.

భావార్థః :- అస్మిన్ జగతి కర్మకర్తారో జీవాః, ఫలప్రదాతేశ్వరోఽస్తితి విజ్ఞేయమ్. నహి కామనయా వినా కేనచిత్ చక్షుషో విమేషోన్మేషనం కర్తుం శక్యతే. తత్సర్వై ర్మమస్మై ర్విచారేణ ధర్మస్యైవ కామనా కార్యా. నేతరస్య చేతిశ్చరాజ్ఞాన్తి.

అత్రాహ మనుః :- కామాత్మతా న ప్రశస్తా న చైవేహ స్త్యకామతా

కామ్యో హి వేదాధిగమః కర్మయోగశ్చ వైదికః॥

అకామస్య క్రియా కాచిద్ దృశ్యతే నేహ కర్హిచిత్.

యద్యద్ధి కురుతే కించిత్తత్కామస్య చేష్టితమ్॥

పదార్థము :- (ఈ) ఎవడు కర్మఫలమును (అదాత్) ఒనగును? మఱియు (కస్మై) ఎవనికి (అదాత్) ఇచ్చుచున్నాడు ?

ఈ రెండుప్రశ్నలకు సమాధానము :- (కామః) సర్వులు కామించు నా పరమేశ్వరుడు (అదాత్) ఇచ్చుచున్నాడు. (కామాయ) కామించు జీవమునకు (అదాత్) ఇచ్చుచున్నాడు.

ఇప్పుడు వివేచన మొనర్చబడుచున్నది. (కామః) యోగి జనులు కామించునట్టి యా పరమేశ్వరుడు (దాతా) ఇచ్చువాడు. (కామః) కామనమొనర్చు జీవము (ప్రతిగ్రహీతా) తీసుకొనునది.

(కామ) ఓ కామించు జీవమా! (తే) నీకై నేను వేదములద్వారా (ఏతత్) ఈ సమస్తాజ్ఞను నొసగియున్నానని నీవు నిశ్చయముగ నెఱుగుము.

భావార్థము :- ఈ సంసారమున కర్మనాచరించునది జీవమును, ఫలమొనగువాడు పరమాత్మయు నైయున్నాడు. కామన లేకుండ ఎవడు కనురెప్పయు వేయజాలడు. కావున జీవము కామించవలయును కాని ధర్మ సంబంధముగనే కామించవలయును. అధర్మయుక్తముగ కామించగూడదని యీ విషయమున గ్రహించవలయును.

ఈ విషయమున మనువు చెప్పియున్న దంతయు వేదానుకూలమని నిశ్చయముగ గ్రహించవలయును. అటులనే ఈ సంసారములో అతిగా కామించుటయు ప్రశంస

నీయముకాదు. కామనలేకుండగ నే కార్యమును సిద్ధించదు. కావున ధర్మమును కామించవలయునేగాని, అధగృహమును కామించగూడదు ఏదయిన వేదములను చదువుట, చదివించుట, వేదోక్తధర్మమును నాచరించుట మొదలైనవి కామనలేనిదే యెన్నటికి సిద్ధించ జాలవు.

ఈ లోకమున మూడుకాలములందును ఇచ్చలేని క్రియ యేదియు గన్పించదు. చేయబడునదంతయు నిచ్చయొక్క వ్యాపారమే. కావున శ్రేష్ఠ వేదోక్తకామనల నఖిల పించవలయునేగాని ఇతర దుష్టకర్మల కోరగూడదు. [౨౯౩]

అస్మిన్నధ్యాయే—(౧)దాహ్యంశ్యంతర వ్యవహారః, (౨)మనుష్యాణాం పరస్పరం వర్తనమ్, (౩)ఆత్మశాంతి, (౪)ఆత్మని మనసః ప్రవర్తనం, (౫)ప్రథమకల్పాయ యోగిన ఈశ్వరోపదేశః, (౬)జ్ఞానం ప్రతి, చ యోగి కృత్యం, (౭)తల్లిక్షణం, (౮)అధ్యాపక శిష్యకర్మ, (౯)యోగవిద్యాభ్యాసినాం కృత్యం, (౧౦)యోగేనాంతఃకరణ శోధనం, (౧౧)యోగాభ్యాసి లక్షణం, (౧౨)శిష్యాధ్యాపక వ్యవహారః, (౧౩)స్వామిసేవక కృత్యం, (౧౪)న్యాయాధీశేన ప్రజాక్షణప్రకారః, (౧౫)రాజనభ్యజన కృత్యం, (౧౬)రాజోపదేశ కరణం, (౧౭)రాజభిః కార్యం, (౧౮)పరీక్ష్య సేనాపతి కరణం, (౧౯)పూర్ణవిద్యస్య సభాపతిత్వాధికారః, (౨౦)విద్యత్కృత్యం, (౨౧)ఈశ్వరోపాసకోపదేశః, (౨౨)యజ్ఞానుష్ఠాతు ర్విషయః, (౨౩)ప్రజాదీన్ ప్రతి సభాపతేర్వర్తనం, (౨౪)రాజప్రజాజన సత్కారః, (౨౫)అధ్యాపకాధ్యేత్యాణాం పరస్పరం ప్రవృత్తిః, (౨౬)ప్రతిదినం పఠనవిషయో, (౨౭)విద్యావృద్ధి కరణం, (౨౮)రాజ్ఞః కర్తవ్యం కర్మ, (౨౯)సేనాపతి కృత్యం, (౩౦)సభాధ్యక్షక్రియా, (౩౧)ఈశ్వర గుణ వివరణం, (౩౨)తత్పూర్ణనా, (౩౩)సూర వీరైర్యుద్ధానుష్ఠానం, (౩౪)సేనాస్థ పురుష కృత్యం, (౩౫)బ్రహ్మచర్య సేవనప్రకారః, (౩౬)ఈశ్వరస్య జీవాన్ ప్రత్యుపదేశః; ఉక్తః.*

అత ఏత దధ్యాయార్థస్యోక్తవస్తాధ్యాయార్థేన సమా సంగతి రస్తితిదోధ్యమ్.

ఇతి శ్రీ మత్పరమ విరుషాం శ్రీ విరజానంద సరస్వతీ స్వామినా శిష్యేణ పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీయః పరమహంసా దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య భాషాశాస్త్రం విభూషితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే సప్తమోఽధ్యాయః పూర్తిమగాత్.

★

కృష్ణామండలాంతర్గత పుండ్రే గ్రామనాస్తవ్యులగు పాలిదుగు శేషాచలార్యు, తదేన మండలాంతర్గత ముదునూరు గ్రామనాస్తవ్యుడు అన్నే శేళవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాపాఠ్యమండలి సప్తమాధ్యాయము సమాప్తము.

* దీని యాంధ్రానువాదము విషయసూచిక పేరుతో అధ్యాయాగంభమున నిచ్చితిమి. ఇందలి సంఖ్యలు మాచే నిర్దేశించబడినవి.

[శేళవార్యశాస్త్రి.]

నగేంద్ర ప్రింటింగ్ ప్రెస్, మహంకాశీ స్ట్రీట్, సికింద్రాబాదు.

